

292667914 101 Københavns kommune

09.35

MAG

BETÆNKNING

KBH

afgivet

den 24. September 1883

af

den ved Kongelig Resolution af 10 Juli 1879 til Overvejelse af
Spørgsmålet om Tilvejebringelsen og Omordningen af forskellige
offenlige Bygninger nedsatte Kommission.

RHB

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

09.35

be

MAG

kbh

α 1

BETÆNKNING

afgivet

den 24 September 1883

af

den ved Kongelig Resolution af 10 Juli 1879 til Overvejelse af
Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen og Omordningen af forskellige
offenlige Bygninger nedsatte Kommission.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1883.

BETÆNKNING

09.44

A 175
afgivet

den 24 September 1883

af

den vel kongelig Resolution af 10 Juli 1879 til Overvejelse af
Spørgsmaalet om Tilvebringelsen og Omkostningen af forskjellige
offentlige Bygninger nævnte Kommission

13612

KJØBENHAVN.

THELLES BOKTRYKKERI

1883

Ved allerhøjeste Resolution af 10. Juli 1879 blev det overdraget til nærværende Kommission at tage under Overvejelse og derefter afgive Betænkning over Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen og Omordningen af Bygninger for Rigsdagen, Statens Centraladministration og Landets offentlige Samlinger m. m. Kommissionen har i den derefter forløbne Tid søgt at danne sig en begrundet Forestilling om de mangearlede Forhold, som det i den Henseende er nødvendigt at tage i Betragtning. Man har ladet sig det være magtpaaliggende at faa oplyst de historiske Forhold, som have ført til den nærværende Ordning, dels for derigjennem at faa et Overblik over de forskjellige Institutioners Fremgang i Sammenhæng med hele vor nationale Udvikling i de sidste Aarhundreder, dels for at faa en nogenlunde tilforladelig Maalestok for de Fordringer, som Fremtiden maa antages at ville kræve fyldestgjorte. Man har endvidere underkastet den nuværende Tilstand en omfattende Undersøgelse for at komme paa det rene med, hvor vidt der er en uafviselig Trang til Udvidelser eller til en fuldstændig Omdannelse af de forhaanden værende Lokaler tilstede. Der er endelig af Kommissionens Medlemmer foretaget en Række Arbejder, sigtende til at opstille bestemte Forslag i saa Henseende, paa den ene Side i nøje Tilknytning til de hos os givne Forhold, paa den anden efter omhyggelig Overvejelse af de mange i Udlandet i den nyere Tid gjorte Erfaringer.

Naar imidlertid, som det af det Følgende vil ses, disse Arbejder kun for enkelte Bygningsforholds Vedkommende ere førte til en relativ Afslutning, saa er Grunden for en væsenlig Del den, at man har savnet de fornødne Forudsætninger med Hensyn til Tilvejebringelsen af passende Byggegrunde. Det er indlysende, at kun de Myndigheder, som her have at fatte de afgjørende Beslutninger, ville kunne bringe Sagen over det døde Punkt, ved hvilket enhver Overvejelse af, hvad der i det Enkelte kan opnaas, maa standse. Enhver Bygnings indre Anordning saavel som ydre Stil er selvfølgelig i væsenlige Henseender afhængig af Grundens Størrelse og Form, Beliggenheden mod Solen, Omgivelsernes Beskaffenhed o. s. v. Kommissionen har for sit Vedkommende vel underkastet disse Spørgsmaal en ofte gjentagen Overvejelse; men den har paa dette Punkt staaet lige overfor saa store Vanskeligheder og bevæget sig

paa et saa usikkert Omraade, at den her har maattet nøjes med at fremsætte Antydninger og at henlede Opmærksomheden paa Muligheder, mellem hvilke det maa blive Regeringens Sag at træffe et Valg.

I.

For den rette Vurdering af den fremragende nationale Betydning, som de her omhandlede Institutioner have haft og i stadig voxende Grad have for vor Udvikling, vil det formentlig være paa sin Plads her at forudsende et Overblik over de sidste Aarhundreders Bygningsforhold, for saavidt som de staa i Forbindelse med de paagjældende Institutioner*). Det vil ved en Betragtning af disse Forhold tillige vise sig, i hvor høj Grad den nuværende Tilstand er fremgaaet af de skiftende Tiders forskellige Forsøg paa, snart kun at overvinde de øjeblikkelige Vanskeligheder med saa faa Bekostninger som mulig, snart derimod at give de forandrede Forhold og Institutionernes voxende Betydning et tilsvarende ydre Udtryk.

Den oprindelige Grundstamme af de nuværende offentlige Bygninger paa Slotsholmen dannes af Bibliotheket, Arkivet og det gamle Kancelli og Rentekammer, d. v. s. Strækningen fra den nuværende Opgang til Bibliothekets Udlaans og Læseværelser indtil Kancellifløjen overfor Børsens Opgang og Rentekammerfløjen imellem denne og Provianthuset. Dette Bygningskomplex stod fuldt færdig i Aaret 1721 og optog da den civile, tildels tillige den militære Centraladministration, det kongelige Arkiv og Bibliothek og de Samlinger af Oldsager, Kunstværker og Kuriositeter, som danne den første Spire til vore nuværende Musæer.

Den ældste af de paagjældende Bygninger var Bibliotheket. Dets Opførelse var alt paabegyndt af Frederik III. og fuldendt i Kristian V.'s første Aar (1665—73). Det havde i sin oprindelige Skikkelse, — altsaa undtagen den senere Tilbygning vest for Opgangen, — en Længde af 141 til en Dybde af 22 Alen; Højden op til det svære Kobbertag var 46 Alen. Den lave hvælvede Stue, som til begge Sider havde 10 Porte, (de nuværende rundbuede Vinduer), med smaa firkantede Vinduer imellem, var bestemt til Tøjhus. Bygningen afløste i den Henseende en tidligere paa samme Grund. Første Sal, til hvilken to Vindeltrapper, en i hver Ende, førte op, bestod af en eneste stor Bogsal med to Kabinetter, et ved hver Trappegang. Bogsalen var 125 Alen lang, 18 Alen dyb og $9\frac{1}{2}$ Alen høj; dens Gulv var smukt tavlet af sorte og hvide Marmorfliser; 66 Søjler med rigt forgyldte korinthiske Kapitæler bære et Galleri, som løber hele Salen rundt. Bogskabene vare her anbragte mellem Vinduerne, hvis rige Lys frembragte en storartet Virkning gennem Søjlerækkerne, over det tavlede Gulv og Galleriet. Kabinetterne vare rigt udstyrede fra Bygmesterens Side, Gulvet tavlet med flerfarvede Marmorfliser og det høje Loft forsiret med smagfulde Stukdekorationer. Det vestlige, det nuværende Udlaansværelse, var bestemt til Bibliothekarens Brug; gennem det østlige traadte Kongen fra den Løngang, der førte fra Slottet

*) Med Hensyn til Enkelthederne i denne Oversigt henvises til Bilag II.

til Provianthuset og herfra til Bibliothekbygningen, ind i Bogsalen. Dette Kabinet var i Kong Kristian V.'s og største Delen af Frederik IV.'s Tid bestemt til Statsraadsværelse og i den Anledning udstyret i Tidens Smag, med Tronstol o. s. v. I dette Værelse tilbragte som bekjendt Storkansleren Grev Griffenfeldt den første Dag af sin Arrest. Den anden Sal i Bibliothekbygningen havde ligesom første to Kabinetter ved Siden af Trapperne, men det mellemliggende Rum var delt i 5 store Sale og en bred Længdegang i Husets nordlige Side. Denne Etage var et Par Alen lavere end den foregaaende, Gulvet var lagt med Brædder, men Lofterne vare til Gjengæld rigere udstyrede med tavlet Træværk eller Stuk. I det 125 Alen lange, $6\frac{1}{2}$ Alen brede og $7\frac{1}{2}$ Alen høje Galleri anbragtes en stor Samling af Malerier, i de 5 Sale forskellige Samlinger af Naturalier, Instrumenter, Bygnings- og Skibsmodeller, Mønter, Vaaben, Konstsager, Voxfigurer, Oldsager, historiske Mærkværdigheder og Kuriositeter fra alle Verdens Lande, især de danske Kolonier i Grønland og begge Indier. Hele denne Etage sammenfattedes under Navnet Konstammer; de enkelte Rum kaldtes i Tidens Løb med skiftende Navne: Naturalkammer, Vaabenkammer, Heltekammer o. s. v. En Konstammerforvalter førte Tilsyn med det hele og holdt Bog over Samlingens Indhold.

Medens de første Enevoldskonger opførte denne forholdsvis kostbare og rigt udstyrede Bygning, væsenlig beregnet paa deres egen og Hoffets Underholdning, maatte Centraladministrationen nøjes med meget beskedne Vilkaar.

Allerede strax efter Arveregeringens Overdragelse havde Kong Frederik III. som bekjendt oprettet en Række Kollegier, hvis Opgave det skulde være at dele de forhen af Rigsraaderne og Kancelliet bestyrede Forretninger og bringe dem i en systematisk Orden. Landets Fattigdom dengang og i det følgende halve Aarhundrede tillod imidlertid ikke at give disse Institutioner en ydre Indretning, som svarede til deres Betydning, ligesom der paa den anden Side hengik en rum Tid, før de opnaaede den Fasthed i deres indre Ordning, som senere vedligeholdte sig næsten uforandret indtil 1848 og i Virkeligheden blev et mere og mere indsnævrende Baand paa den kongelige Enevælde. Danske og tyske Kancelli saavel som »Raadstuen« (Ministerraadet) og Rentekammeret fandtes i de første Menneskealdere efter 1660 i den gamle Kancellibygning foran Slottets ydre Port, oprindelig Stadens Toldbod ved Havnens gamle Indløb. Rentekammeret var tidlig bleven indrettet her, oven over Toldboden, Kancellierne og Raadstuen vare flyttede herud i Aaret 1622; de havde forhen haft deres Plads i Kancellibygningen paa Slottet, mellem Blaataarn og den nordlige Hovedlænge. Efter Omvæltningen 1660 udvidedes Bygningen betydelig, baade i Længden og i Højden, for at skaffe Plads til de mange nye Kontorer, og det høje Hus med sin Taarntrappe og sit Spir tog sig ret aneligt ud, som det laa lige ud til Havnens Bolværk, overfor et af Byens mest befærdede Strøg »ved Stranden«.

Til Admiralitetet og det ny oprettede Krigskollegium lod Kong Frederik III. købe et Sted nord for Holmens Kirke, paa Stadens nedlagte Østervold, altsaa umiddelbart indenfor den Del af Fæstningsgraven, som skilte Gammelholm fra den egenlige By og som under Navnet Holmens Kanal var bevaret lige til vore Dage.

Da der nogle Aar efter oprettedes et særligt Kommerce-Kollegium, fik dette sin Bolig i Stedet ved Siden af.

Saaledes stod Sagerne i hele Kristian V.'s Regeringstid, medens Kollegierne gjentagne Gange omdannedes og udvidedes. Man hjalp sig, som man kunde; til den ene Side laantes der Husrum paa Holmen (til Flaadens General-Kommissariat), til den anden Side paa Slottet, der optog det af Rentekammeret udskilte Zahlkammer og det ny oprettede Krigssekretariat. Kancellibygningen blev mere og mere overfyldt af Kontorer og Arkiver; til disse sidste maatte der indrettes Rum over hele Husets Længde, medens ogsaa Loftet over Bibliotheket og Kjældereren under Rosenborg toges til Hjælp.

I Kong Frederik IV.'s Tid havde de ny Forhold endelig opnaaet en saadan Fasthed, at Trangen og Lysten til at give dem et varigt og værdigt Udtryk besejrede alle Hensyn til de dermed forbundne Udgifter. I Aarene 1704—9 opførtes der et General-Kommissariat ved Holmens Kanal, og 1714—21 en ny Kancelli- og Rentekammerbygning, samt et særligt Hus til det kongelige Arkiv.

General-Kommissariatet, der opførtes paa de to af Frederik III. købte Grunde ved »Holmens Laage« (Østre Kvarter Nr. 344—45), havde en Længde af 65 til en Dybde af 14 Alen og 3 Etager. Det var en anselig Bygning, Stuen i Rustik, de to Sale svarende til det kort efter opførte Kancellis anden og tredje Etage. Midt igjennem den førte en stor Port ned til Broen over Holmens Kanal, svarende til den tidligere Holmens Laage. I denne Bygning indrettedes Admiralitetet og Landetatens General-Kommissariat, medens Søetatens fremdeles forblev paa Holmen. Det ældre Kommerce-kollegium var dengang forlængst ophævet, og da der oprettedes et nyt, fik dette sin Plads paa Stadens Raadhus.

Kancellibygningen og Arkivet opførtes paa den fortrinlig beliggende Plads mellem Opgangen til Børsen og Provianthuset, samt gennem dettes nordligste Fag ind til Bibliothekets Gavl. Denne Plads havde indtil da haft følgende Anvendelser.

Provianthusets nordlige Gavl svarede til Arkivets nuværende Façade og laa saaledes i Linje med Bibliothekets Façade og Tøjhusets Gavl. Fra Slottet førte en Løngang, d. e. en lukket Gang paa Pæle med Underkjørsel over til Provianthuset. Denne Løngang mandede ud i Gavlens vestlige Side, hvor den gamle Trappegang endnu er bevaret i Arkivet. En anden Løngang førte herfra over den 20 Alen brede Proviantgaard til Bibliothekets østlige Kabinet. Til den modsatte Side, mod øst, sluttede en Ejendom, tilhørende den lærde Islænder Arne Magnussen, sig umiddelbart til Provianthuset, (altsaa svarende til Kancellibygningsens nordlige Fløj, fra Arkivet indtil Hovedindgangen). Derpaa kom det store og anselige Boldhus, der strakte sig langs Gaden »bag Børsen« i en Længde af godt 50 Alen, af hvilke de 37 faldt sammen med Kancellibygningsens Hovedfløj, medens Resten sprang frem i nord foran Provianthusgavlens Linje. Til Boldhuset sluttede sig i syd en anden anselig Bygning, oprindelig hørende til samme Ejendom og ligesom dette opført af den bekjendte Rigmand og Patriot Henrik Møller, efter 1660 en af Rigets Rentemestere. Senere var Boldhuset kommen paa mange Hænder, og udlejedes til forskellige Boldmestere, medens Rigmarskallen Kristoffer Korbitz, senere Præsidenten Klavs Hartvigsen og nu til sidst den

Deputerede ved Finanserne Etatsraad Ooksen ejede Sædehuset i syd. Nærmest dette var Enkedronning Charlotte Amalie Grund ejer. Hun havde købt to Steder, det ene efter Konstneren Abraham Wuchters, det var anseligt og beboedes af Gehejmerraad J. G. Holstein, det andet af en Borgermand, til Bolig for sin reformerte Hofpræst Dr. Muschulus. Dette sidste, som svarede til den nuværende Forbindelsesbygning mellem Kancelliet og Krigsministeriets Gaard, var senere brændt og ikke gjenopført; dets Grund brugtes som Have og til Udhuse til Hovedbygningen.

I Aaret 1714 lod Kong Frederik IV. de førstnævnte trede Ejendomme (Strandkvarter Nr. 99—101) opkøbe, medens han ved sin Moders Død arvede de to sidste (Nr. 97—98). Han havde dengang alt for flere Aar tilbage købt den nærmest liggende store Gaard (Nr. 96) af Toldinspektøren Kammerraad J. M. Leers for at lade den indrette til Bolig for sin Elskerinde Grevinde Schindel, senere for Anna Sofie Reventlov, Hertuginde af Slesvig. Denne Gaard havde oprindelig tilhørt Rentemesteren Kristoffer Gabel og senere Storkansleren Grev Frederik Alefeldt. Kongen lagde nu Grunden Nr. 97 til denne Gaard for at udvide dens Haveanlæg og tilskjødede Hertuginde den samlede Ejendom, medens han lod de fire Bygninger Nr. 98—101 nedrive og Grunden regulere i Linje med Bibliotheket og Provianthusets Gavl.

Paa denne Grund, hvis Flademaal er 6670 Kvadratalen, paabegyndtes i Efteraaret 1715 Opførelsen af den efter Tidens Forhold mægtige Kancellibygning, med hvælvede Kjældere og i tre Etager, saaledes som den endnu staar aldeles uforandret i sit ydre og i alt væsenligt tillige i sin indre Anordning. De tre Fløje, der indtage et Fladerum af 4340, og tilligemed Provianthuset omslutte en firkantet Gaard paa 2330 Kvadratalen, støde sammen i stumpede Vinkler, saaledes at der til den østlige Hovedfaçade overfor Børsen paa 96 Alens Længde svarer en Afstand af 115 Alen mellem Yderpunkterne op imod Provianthuset i vest, medens den nordlige Façade ud imod Slotspladsen er 52, den sydlige derimod 82 Alen. De to Hovedfløje mod nord og øst have en Dybde af 28, den sydlige af 17½ Alen.

Samtidig med Kancellibygningen paabegyndtes Opførelsen af et selvstændigt Arkivhus. Man valgte hertil Pladsen mellem den nordligste Ende af Provianthuset og Bibliotheket, saaledes at Gjennemkjørselen bevarede i en Porthvælving. De tre Etager opførtes med Stenhvælvinger; den anden og tredje som enkelte Arkivsaler, baarne af fire Piller, med en Gulvflade af 340 Kvadratalen. Endvidere ombyggedes den tilsvarende nordligste Ende af selve Provianthuset under Eet med denne Bygning, saaledes at den tidligere Gavl omdannedes til en Façade i Flugt med Bibliotheket og Kancelliet. Ogsaa her indsattes der 3 Etager Stenhvælvinger, oprindelig bestemte til Kongens Partikulærkammer. I April Maaned 1720 førtes det kongelige Arkiv fra Rosenborg Kjældere til sit nye Hus, og i August 1721 flyttede Kancellierne og Rentekammeret ind i de for dem bestemte Lokaler. De forskjellige Byggeforetagender, der lededes af Generalbygmester Ernst, havde da ialt medført en Bekostning af 77,000 Rdl. (c. 250,000 Kroner).

Kancellibygningsens oprindelige Fordeling til de forskjellige Kollegier var let overskuelig. Paa første Sal fandtes de egenlige Kollegier, paa anden Sal de talrige Renteskriver-

og Toldkontorer, i Stuen Arkiverne. I Hovedfløjen ud til Slotspladsen havde Konsejlet, i »Kancellifløjen« overfor Børsen de tre Kancellier (danske, tyske og Krigskancelliet), og i »Rentekammerfløjen« mod syd de Deputerede ved Finanserne deres Værelser. Naar Kongen fra Slottet begav sig over i Konsejlet for med sine Gehejmraader at høre Oversekretærens og de Deputeredes Referat og give dem sin Resolution paa deres Forestillinger, gik han gennem Løngangen til Arkivbygningen og gennem dettes østlige Hvælving ind i Konsejlets Konferensstue, hvor hans Stol var stillet under en Tronhimmel, medens det faatallige Raads Medlemmer tog Plads ved forskellige Borde. De nærmeste Værelser vare bestemte til Samlingssteder for Gehejmraaderne og Kollegiernes »Sekretærer«, og vare alle mere eller mindre rigt udstyrede.

Hele Stueetagen var opført med Stenhvælvinger og bestemt til Kollegiernes Arkiver, hvis Sager for en Del gik langt tilbage i Tiden. I den særlige Arkivbygning samledes derimod det saakaldte kongelige gehejme Arkiv, bestaaende dels af Kongehusets ældre og nyere Sager, dels af de spredte Samlinger af Dokumenter fra Rigets Slotte (særlig den gamle Brevhvælving paa Kjøbenhavns Slot, der atter havde optaget det ældre »Rigens Dressel« paa Kalundborg), ligesom det var bestemt til at modtage de vigtigste originale Dokumenter fra Kancellierne til Opbevaring.

Ved disse Kong Frederik IV.'s Byggeforetagender havde Enevældens Statsstyrelse faaet et harmonisk og kraftigt ydre Udtryk. Højesteret holdtes paa Slottet og her fandtes ogsaa Skatkamret, det saakaldte Zahlkammer. Naar Kongen herfra gennem Løngangen gik over Slotspladsen til Arkivbygningen, havde han til venstre Konsejlet med de højeste Regeringskollegier, der udførte deres Hverv efter hans Ordre og under hans daglige Tilsyn, til højre sit Arkiv, det store Bibliothek og Konstammeret, hvis Skatte vare samlede og opbevarede alene for ham og hvem han vilde forunde at se og bruge dem.

Da kort efter Kong Kristian VI. opførte det nye Slot, hvis Murmasser aldeles dominerede den daværende Hovedstad, fuldendtes hermed Billedet af Rigets Statsordning: Bibliotheket og Kancelliet sluttede sig som Udhuse til den mægtige Kongebolig; den tidligere uanselige Løngang afløstes af en hel Slotsfløj, hvis Kongeetage laae i Højde med hine Bygningers Tag.

Paa dette Grundlag holdt de senere Forandringer og Udvidelser sig i alt væsenligt igjennem et helt Aarhundrede. Allerede Kong Kristian VI. tog Dronning Anna Sofies Ejendom ved Siden af Kancellibygningen i Brug for Administrationen. Aaret efter hendes Forvisning fra Hoffet toges den til Posthus, og da der 1735 oprettedes et nyt »Økonomi- og Kommerce-Kollegium«, fik det anvist Bolig i Sidebygningen. Atter nogle faa Aar efter (1741) udvidedes denne helt over til Provianthuset og optog det hele General-Postamt, medens Forhuset indrettedes til Landetatens General-Kommissariat. Da senere Krigskancelliet forenedes med dette til et »Generalitets- og Kommissariats-Kollegium«, samledes det i denne Gaard, medens Kommerce-Kollegiet, der samtidig forenedes med det af Rentekammeret udskilte General-Toldkammer flyttede ind i Kancellibygningen. Søetatens Kommissariat var imidlertid paa samme Maade bleven forenet med Admiralitetet i dettes Hus ved Holmens Kirke.

Da nye Udvidelser blev nødvendige flyttede i Aaret 1780 General-Postamtet og Posthuset fra Generalitetets Sidebygning til sin nuværende Gaard paa Kjøbmagergade, og Aaret efter opførtes Forbindelsesbygningen mellem Kancelliet og Generalitetet. Grunden mellem disse Bygningen havde i et helt Aarhundrede henligget med Have og Staldbygninger, først til Dronning Charlotte Amalies Gaard mod nord, derpaa til Anna Sofies mod syd; senere havde den en Tid været brugt til Statsministeren Iver Rosenkrans's Gaard syd for Generalitetet (Lerches Gaard), ved hvilken Lejlighed dennes Navn tildels gik over paa Posthusfløjen og Staldgaarden. Efterat derpaa den nævnte Fløj var ført over til Provianthuset og Grunden Nr. 97 derved afskaaren fra sin tidligere Forbindelse sydpaa, var den bleven brugt som Staldgaard for Staldmesteren, indtil den nu bebyggedes i Gadelinjen og droges ind i Administrationens Tjeneste.

I Begyndelsen af det følgende Aarhundrede (1805) købtes endelig den store Gaard ved Siden af Generalitetet, som i henved 60 Aar havde været knyttet til Grevskabet Lerchenborg. Den havde før den Tid tilhørt Grevinde Moth og været beboet af hendes Søn Admiral Ulrik Kr. Gyldenløve, samt Admiralerne Sehested og Gabel, senere af Prinsen af Würtemberg-Oels, Generalen St. Germain og andre Notabiliteter. Nu indrettedes den til Bolig for den ny oprettede Direktion for Universitetet og de lærde Skoler, ligesom en Række andre Direktioner og Kommissioner fik deres Sæde i den.

Ved disse Udvidelser var der i Løbet af to Menneskealdere til Kancelliets Façade paa omtrent 100 lagt en Forøgelse af omtrent 160 Alen, medens det til Administrationens Brug optagne bebyggede Areal udgjorde netop det dobbelte imod forhen (8,800 □ Alen). Men Udvidelsen fandt ogsaa Sted til den modsatte Side. Allerede i Kong Frederik V.'s Tid fik den da oprettede Overskattedirektion anvist Værelser i Løngangen mellem Arkivet og Slottet, medens der i dennes Kongeetage indrettedes et Billedgalleri af Konstkammerets meget forøgede Samling. Senere fortsattes de finansielle Kollegiers Invasion, indtil hele Løngangsfløjen var optagen, ligesom en Del af de nærmest liggende Værelser paa selve Slottet alt fra først af havde været forbeholdte Zahlkammeret og Kongens Partikulærkammer. En Tid lang holdt ogsaa Bygningskommissionen, Kvægsygekommissionen og Bjergværksdirektoriet deres Møder paa Slottet. Senere maatte Prinsens Palæ afgive en Del Rum til forskjellige af Administrationens Kontorer, især efter den store Slotsbrand.

Endelig havde ogsaa Bibliotheket udvidet sig ved en Tilbygning ned imod Tøjhuset, hvorved dens tidligere Længde af 141 Alen forøgedes med $33\frac{1}{2}$ Alen (1781—85); efter Slotsbranden kom hertil en 65 Alen lang Bogsal i den sydlige Løngang over til Slottet.

Alle disse Udvidelser holdt sig som sagt paa det fra Frederik IV. og hans Forgængeres Tid givne Grundlag. Men et Aarhundrede efter Kancelliets Opførelse forandrede dette Forhold efterhaanden i altid højere Grad. Det var en Udvikling, som gik jævnsides med den umærkelige Omdannelse i Statens og Samfundets indre Ordning paa alle Omraader, der i Enevældens sidste Slægtled dannede Overgangen til en ny Tidsalder.

Som denne nye Tidsalder i det hele først gav sig til kjende i Videnskab og Konst, saaledes var det ogsaa Tilfældet i den her omhandlede Henseende. De store Samlinger af Bøger, Konstsager og Mærkværdigheder vare ikke mere blot til for Kongernes og deres nærmeste Omgivelsers Skyld, de traadte mere og mere i Forhold til »Publikum«. Allerede fra Slutningen af forrige Aarhundrede havde dette havt Adgang til det store kongelige Bibliothek; nu opløstes ogsaa Konstkammeret i forskellige, mere ensartede Samlinger og blev tilgængeligt for Offenligheden. I Aaret 1821 bestemtes det, at der skulde udskilles en særlig Malerisamling, at de naturhistoriske Sager saavel som Instrumenter o. s. v. skulde afgives til andre tilsvarende Samlinger og at Resten skulde ordnes i et Konstmusæum, der atter deltes i en ethnografisk Samling, Oldsager (ægyptiske, antike og nordiske), og Konstsager. Af Mønterne var der alt forhen dannet en særlig Samling paa Rosenborg. Tre Aar efter fraflyttede det opløste Konstkammer sine gamle Sale over Bibliotheket, medens dette udvidede sig over hele den forladte Etage. Malerisamlingen indrettedes i en Del af sit nuværende Lokale, i Kronprinsens Etage paa Kristiansborg, medens Konstmusæet fik overdraget en Gaard i Dronningens Tværgade (Nr. 7), som til den Ende var kjøbt af en Privatmand. Samtidig kjøbtes den Holsteinske Gaard (Nr. 10) i Stormgade til et naturhistorisk Musæum. I Bibliotheket oprettedes der en særskilt Kobberstiksamling.

At der ved denne Ordning ikke blot blev vundet Plads for alle de paagjældende Institutioner, men at der ved den rationelle Fordeling af dem tillige blev givet et nyt Udgangspunkt for deres Frugtbargjørelse for Videnskaben og Konststudiet, er en Selvfølge. Det er fra denne Tid af, vi kunne siges at have haft offentlige Musæer under en kyndig Ledelse, Begyndelsen til de store Samlinger, som nu i saa høj Grad bidrage til for vor Hovedstad at hævde en jævnbyrdig Plads i det moderne Evropa.

Samtidig med denne iøjnefaldende Omdannelse af Konstkammeret foregik der indenfor Administrationens Omraade en mere ubemærket Omvæltning, som dog havde sin Forudsætning i den samme vaagnende Sans for den nationale Videnskab og hvis Følge blev Muligheden for at oprette en vigtig Institution for Fædrelandets Historie. Man bestemte sig nemlig for, i Fremtiden at skaffe Rum til Kollegiernes stadig voxende Arkivmasse og ikke som hidtil at vinde Plads for det nye ved at tilintetgjøre det ældre.

I Aaret 1826 fremsattes først den Plan at opføre et helt nyt Arkivhus i Gaarden mellem Kancelliet og den gamle Posthusfløj, og da det atter blev opgivet paa Grund af Bekosteligheden, indrømmedes der Rentekammerets og de dermed beslægtede Kollegiers Arkiv en ikke ubetydelig Plads i Provianthuset. Fra den Tid af kunde man indskrænke sig til at tilintetgjøre de værdiløse Dele af Arkivernes Tilvæxt og derimod at holde Haand over de ældre Sager, hvis Betydning for Historien snart skulde gjøre sig gjældende.

Hvad der saaledes i disse Henseender forberedtes i de sidste 10—20 Aar af Kong Frederik VI.'s Regering danner et betydningsfuldt Sidestykke til Oprettelsen af de raadgivende Stænderforsamlinger; det er en Række Overgangsled til den nye Samfundsorden, som blev grundlagt med Aaret 1848.

Ved denne traadte Rigsdagen som en ny Faktor ind i det offentlige Liv, de uansvarlige Kollegier afløstes af ansvarlige Ministre, og de kongelige Samlinger, Bibliotheket og Musæerne, erklæredes for Statsejendom.

Den Menneskealder, som nu er hengaaet siden denne Statsforandring fandt Sted, har dog kun i en forholdsvis ringere Grad givet de forandrede Forhold et ydre, saa at sige haandgribeligt Udtryk. Naar undtages de to Forholdsregler, som toges strax i 1848, idet Rigsforsamlingen installeredes paa Kristiansborg, medens Prinsens Palæ bestemtes til Nationalmusæum, bære alle de senere Forholdsregler Præg af at være beregnede paa at overvinde øjeblikkelige Vanskeligheder uden at komme udenfor den Ramme, som den tidligere Udvikling havde dannet. Rigsdagen har i de forløbne Aar efterhaanden udvidet sine Lokaler saa meget, at den nu helt har fortrængt Finansministeriet fra Slottets Hovedbygning saavel som fra den nærmest liggende Del af Løngangens Stueetage. Den indtager nu hele Etagen mellem Slotsporten, Løngangsporten og Kolonaden, samt største Delen af den tilsvarende Mezzanin og Kjælder.

Kongerigets Centraladministration har samtidig udviklet sig saa stærkt, at den nu indtager en større Plads end forhen hele Monarkiets, medens andre Forhold i Aarens Løb have medført ikke faa større Omflytninger af hele Ministerier eller væsentlige Dele af den øverste Administration.

Ministeriernes Oprettelse i 1848 foraarsagede kun faa Omflytninger. Danske Kancelli, det udenrigske Departement, Rentekammeret, General-Toldkammer- og Kommerce-Kollegiet og de finansielle Kollegier (Finans-Deputationen o. s. v.) havde hidtil haft deres Plads i Kancellibygningen, Forbindelsesbygningen og de nærmest liggende Dele af Slottet, medens det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli og Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler havde Bolig i Lerches Gaard. Admiralitetet havde siden Branden i 1795, som lagde dets gamle Ejendom ved Holmens Kirke i Aske, faaet anvist en anselig Gaard paa Gammelholm, medens General-Kommissariats-Kollegiet endnu beboede den i 1741 til Landetatens Kommissariat overdragne Gaard, og Bureauet for Armeens Kommandosager havde sine Kontorer i Kristian VII.'s Palæ paa Amalienborg. Idet der nu af det danske Kancellis første Departement i Forening med Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler oprettedes et Kirke- og Undervisningsministerium, fik dette i sin Helhed sine Lokaler i Lerches Gaard, medens Udenrigsministeriet indtog det ved Oprørets Udbrud saa godt som ophævede Slesvig-Holst.-Lauenborgske Kancellis Værelser sammesteds. Krigs- og Marineministerierne samlede alle deres Kontorer henholdsvis i Generalitets- og Admiralitetsbygningen, og de øvrige civile Ministerier indrettedes i Kancellibygningen med Omgivelser. En større Omflytning viste sig derimod nødvendig, da der efter den kongelige Kundgjørelse af 28. Januar 1852 oprettedes særlige Ministerier for Slesvig og for Holsten-Lauenborg. Udenrigsministeriet fik nu anvist Lokale i Kristian VII.'s Palæ og der opførtes en Sidefløj i Lerches Gaard, ligesom flere af Ministerialbygningerne i den nærmest følgende Tid forhøjedes. Da Monarkiet 12 Aar efter igjen opløstes som Følge af den ulykkelige Krig, medens Aaret efter Gammelholm rasflyttedes af Flaadens Administration og Værksteder for at blive en ny Bydel, anbragtes Marine-ministeriet i Lerches Gaard.

Samtidig toges det store Provianthus fuldstændig i Brug for Administrationen. Omtrent de 3 Femtedele vare efterhaanden bleven optagne af Statens Arkiver, Resten indrettedes nu til Kontorer og Tegnestuer for den betydelig udvidede Generalstab, som ogsaa kom til at indtage en Del af det slesvigske Ministeriums tidligere Lokaler. Forhen havde Staben ejet en Gaard i Amaliegade, ligesom den en Tid havde været anbragt i Kommandantboligen i Kastellet og i det forhenværende Kadetakademi.

I Aaret 1874 optoges endelig Centralbestyrelsen for Statens hele Post-, Telegraf- og Jernbanevæsen i Indenrigsministeriet og fik anvist Plads i Kancellibygningen.

Statens Samlinger have ligeledes maattet nøjes med meget beskedne Udvidelser, og deres Anbringelse nu er saa langt fra at være bedre eller formaalstjenligere end forhen, at tværtimod det modsatte med største Føje vil kunne paastaas. Det store kongelige Bibliothek har saaledes vel i Aaret 1862 fra Militæretaten faaet overdraget Bygningens nederste Etage, men denne udgjør med sine daarlige Lysforhold og sin fugtige Luft den ubetinget sletteste Del af Lokalet, og svarer heller ikke i Omfang (omtrent $\frac{1}{4}$ af samtlige Lokaler) paa langt nær til den Tilvæxt, som Bogsamlingen siden Erhvervelsen af Konstammeretagen har erholdt (fra 300,000 i 1816 til 500,000 Bind for Tiden).

Ved den kongelige Kundgjørelse angaaende Civillisten (af 30. Maj 1849) bestemtes Prinsens Palæ, som hidtil væsenlig havde været anvendt til private Lejligheder, til Opbevaringssted for Statens Samlinger og Musæer, medens Gaarden i Dronningens Tværgade skulde fraflyttes. Der hengik dog flere Aar, før den saaledes paatænkte Ordning kunde træde i Kraft, og Trangen til ogsaa paa andre Steder at vinde Plads gjorde sig samtidig saa stærkt gjældende, at de oprindelige Samlinger under deres hurtige Udvikling snart stod ved Grænserne for enhver Udvidelse. Foruden Konstmusæet i Dronningens Tværgade optoges nemlig faa Aar efter det store oldnordiske Musæum fra Kristiansborg Slot, hvor det tilsidst havde optaget 18 Værelser; Kobberstiksamlingen flyttedes hertil fra Bibliotheket, Møntsamlingen fra Rosenborg. Nogen Ombygning eller blot nogen gennemgribende Omdannelse af Palæet blev ikke foretaget og vilde neppe heller have kunnet foretages, da Bygningen i hele sit Anlæg er saa forældet og saa lidet skikket til sit Brug som vel muligt.

Naar derfor nu, som det formentlig af det følgende vil fremgaa med fuld Klarhed, den forhaanden værende Plads overalt er utilbørlig ringe og Bygningsforholdene i det Hele lidet tilfredsstillende, saa er Grunden den, at Udviklingen i den Menneskealder, som er hengaaet siden Statsforandringen 1848—49, har været saa stor og gennemgribende paa alle Omraader og særlig for alle Hovedstadens Forhold, at selv langt kraftigere Forholdsregler end de her antydede vilde have været utilstrækkelige til at holde Skridt med den. Selv om Pladsen nu havde været tilstede i rigeligere Maal eller overalt vilde kunne skaffes tilveje ved simple Udvidelser og Tilbygninger, hvad ingenlunde er Tilfældet, saa vilde vor Tid dog neppe ret længe føle sig tilfredsstillet ved hele den Måde, hvorpaa de offentlige Institutioner nu ere til Huse. Hvad der i den Henseende for Menneskealderen siden kunde være anseligt og endnu i 1848 kunde synes værdigt, staar nu ikke mere i noget passende Forhold til Landets Velstand og

den nye Samfundsorden. Det kan neppe mere anses for en værdig Anbringelse af store nationale Skatte som de offentlige Samlinger eller Statens Arkiver at være halvvejs magasinerede i forhenværende Beboelseslejligheder fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede eller i Flaadens Proviandhus fra Kristian IV.'s Tid. Det ligger ligeledes i Sagens Natur, at Bibliothekbygningen fra Frederik III.'s og Kancellibygningen fra Frederik IV.'s Tid ikke mere nu kunne anses for gyldige Mønstre, hver i sin Retning, og dog ere de forholdsvis mere tilfredsstillende end de Lokalteter, som senere ere erhvervede til Udvidelse af dem, uden fra først af at have været bestemte eller senere at være bleven ombyggede til det Brug, som nu gjøres af dem.

Man fristes til i den Henseende at sammenstille den sidste Menneskalder med den Tid, som hengik efter Enevældens Indførelse indtil de store Byggeforetagender i Fredrik IV.'s og Kristian VI.'s Tid gav de nye Samfundsforhold et saa fyldigt Udtryk. Det Tidspunkt synes nu at være kommen, da den grundforskjellige Opfattelse af Statens og Samfundets Orden, som har skaffet sig et Udtryk i vor Forfatning og vore offentlige Institutioner, ogsaa giver sig et tilsvarende ydre Vidnesbyrd i den Maade, hvorpaa de forskjellige Statsmagter og vore store nationale Skatte for Konst og Videnskab rent udvortes fremtræde, den Værdighed, hvormed Staten søger at omgive dem for Offenligheden.

II.

Kommissionen skal herefter tillade sig i det enkelte nærmere at eftervise de mest fremtrædende Mangler ved de nuværende Bygningsforhold.

Hvad først Rigsdagen*) angaar, saa er det jo bekjendt nok, at denne til Trods for stadige Udvidelser i den Menneskealder, i hvilken den har bestaaet og har havt sine Lokaler paa Kristiansborg, kun har opnaaet meget beskedne Vilkaar for sin ydre Indretning. Landstingssalen har saaledes kun enkelt Etagehøjde og som Følge deraf meget mangelfulde Luftforhold; Pladsen, som oprindeligt var beregnet til betydeligt færre Medlemmer, er alt for ringe, Tilhørernes Adgang alt for begrænset. Endvidere ere Lysforholdene meget slette. Ogsaa Folketingssalen lider af ikke uvæsentlige Brøst, særlig for Tilhører- og Referentpladsernes Vedkommende. Udvalgs- værelsernes Antal er alt for ringe, især for de større Udvalg, og i endnu højere Grad savnes der Lokaler til større Gruppemøder, saavel som til Medlemmers Samtale indbyrdes eller med Fremmede, eller til Enkeltarbejde. Der savnes ligeledes en passende Indretning for Post-, Telegraf- og Telefonvæsen til Medlemmernes Brug. Bogsamlingen er anbragt under meget uheldige Forhold og savner passende Læseværelser. Bureauet trænger i høj Grad til en Udvidelse af sine Lokaler, ligeledes Statsrevisionen og alt hvad der staar i Forbindelse med Trykkeriet.

Der er kun tænkt paa de allernødvendigste Bekvemmeligheder, medens der ikke har kunnet tages Hensyn til saa vidt mulig at bøde paa de mange Savn, som Folkets

*) Det bemærkes, at Rigsdagens Formænd som saadanne have havt Adgang til Kommissionens Møder, ligesom de have deltaget i Forhandlingerne om Rigsdagens Lokaler. Sml. Bilag I, X, XI.

Repræsentanter maa underkaste sig, naar de en væsenlig Del af Aaret skulle tage daglig og virksom Del i Lovgivningsarbejdet. Der bør saaledes skaffes bedre og rigeligere Lejlighed for at kunne indtage sine Maaltider; ikke blot bør hvert Ting have sit særskilte Restaurationslokale, men saadanne bør ogsaa findes for Rigsdagens Bestillingsmænd, Bladreferenter og andre, som en længere Tid af Dagen skulle færdes i Bygningen. Der maa findes rummelige Garderober samt Toilet- og Aftrædelsesværelser for Medlemmerne o. s. v.

Foruden dette mangler det nuværende Lokale aldeles en passende Sal for den samlede Rigsdag, saaledes som den aarlig aabnes og sluttet og under visse Betingelser efter Grundloven kan komme til at forhandle. En saadan Sal vilde i en Rigsdagsbygning, som skulde give et ydre Billede af vor Forfatnings Grundordning udgjøre det naturlige Midpunkt i hele Anlægget og særlig for de fælles Lokaler, medens Tingenes daglige Forhandlingssale atter vilde danne Midpunkterne for deres særskilte Lokaler.

Men hvorledes man nu end i det Enkelte vilde imødekomme disse forskellige Krav, saa maa det fremstille sig som en naturlig Fordring for Landets lovgivende Forsamling, at den for Fremtiden anbringes paa en mere fyldestgjørende, til dens Betydning og Værdighed mere svarende Maade.

Ikke mindre uheldig end Rigsdagen er Centraladministrationen stillet; Mangelen paa Plads er for den føleligt tilstede paa næsten alle Punkter. I de nuværende Ministeriebygninger er saa at sige hver Krog, selv de uheldigst beliggende Værelser og Rum tagne i Brug. Mange Kontorer ere i en utilbørlig Grad smaa og overfyldte, saa der vanskeligt nok findes den fornødne Plads til selve Embeds- og Bestillingsmændene, medens de Fremmede, der efter den bestaaende Forretningsgang her have lovligt Ærende, neppe nok kunne modtages paa en sømmelig Maade. Der er saaledes end ikke overalt forbeholdt Kontorcheferne eller til selvstændigt Referat beordrede Fuldmægtige særlige Værelser, og paa saadanne Steder maa derfor enhver Samtale med Fremmede falde i høj Grad generende og forstyrrende, ikke mindre for den Fremmede end for alle de Tilstedeværende. Men selv hvor Kontorchefen har et særligt lille Arbejdsværelse, i hvilket han til Nød kan modtage Fremmede, vil det altid være forbundet med Ulempe, naar flere samtidig søge Samtale med ham, da der neppe nogen Steds findes Venteværelser for de enkelte Kontorer og de Ventende altsaa ville være henviste til, ofte i længere Tid at opholde sig paa Gangene eller i selve Hovedkontoret, til ikke ringe Ulejlighed for det her sysselsatte Personale, hvis Forretninger, f. Ex. den jævnlige Konferering af udgaaende Skrivelser, end ikke sømmeligt bør overværes af Uvedkommende. Denne store Mangel, hvis Tryk føles daglig og som kun ved Vansens Magt er bleven nogenlunde taalelig, vil ikke kunne afhjælpes uden væsenlige Udvidelser. Selv Departementschefernes Arbejdsværelser og endnu mere deres Forværelser, (for saa vidt saadanne ikke helt savnes), ere for største Delen utilbørlig smaa, ligesom disse sidste ved Siden af tildels bruges som Pakrum og derved afgive et lidet tiltalende Opholdssted, ofte for flere Fremmede ad Gangen.

En tilfredsstillende Løsning af hele dette Spørgsmaal vil imidlertid ikke blot kræve dette Forhold forandret, men ogsaa fordr Indretningen af særlige Værelser for idetmindste en Del af Ministeriernes Fuldmægtige, da ogsaa Samtaler med disse ikke sjældent søges, baade af Embedsmænd fra andre Kontorer og af Udenforstaaende, ligesom ogsaa de mundlige Forhandlinger indenfor selve Kontorpersonalet i mange Tilfælde kunne være af den Art eller af saa lang Varighed, at et saadant særligt Arbejds-værelse kan blive et stærkt følt Savn. Der kan ingen Tvivl være om, at jo en saaledes betydelig forøget Plads i høj Grad vilde bidrage til at lette Administrationens Forretninger; at Forhandlingerne med Udenforstaaende vilde gaa langt lettere fra Haanden og derved vistnok snart paa sine Steder tiltage til Gavn for begge Parter, og at der ogsaa i selve Kontorerne som Følge dels af de enkelte Embeds- og Bestillings-mænds mere spredte Anbringelse, dels af at Forstyrrelser udefra langt mindre vilde mærkes, vilde komme mere Ro og Sammenhæng i det daglige Arbejde.

Hensynet til disse Udvidelser vil være det væsentligste; men ved Siden af vil det være nødvendigt at tænke paa enkelte Reserveværelser for de Tilfælde, da Kontorerne underkastes større Reparationer, eller en øjeblikkelig ekstraordinær Udvidelse bliver nødvendig, Lokalteter til Afholdelsen af Kommissionsmøder, Pakrum til Bøger eller Sendelser af anden Art o. s. v. En omhyggelig Undersøgelse af alle Enkelt-hederne i disse Forhold have givet det Resultat, at de i Bygningskomplekset ved Slotsholmsgade anbragte Ministerier (altsaa alle, undtagen Udenrigsministeriet) for at forsynes med de dels paatrængende nødvendige, dels i høj Grad ønskelige Udvidelser, vilde kræve en Forøgelse i Plads lig en Fjerdedel af den, som nu staar til deres Raadighed, eller udtrykt i Tal: en Forøgelse af den nuværende Gulvflade af 33,000 □ Alen med godt 8,000*).

Men hertil kommer, at adskillige af de nuværende Lokaler maa siges at lide af saa betydelige Brøst, at de ikke uden Vanskelighed ville kunne bringes i Overensstemmelse med endog blot meget beskedne Fordringer. For ikke at tale om de i en ældre Staldbygning indrettede Matrikelkontorer, der snarest muligt burde helt forsvinde, saa findes der i selve de store Hovedbygninger saa mange utilbørlig smaa og lave Rum, snævre og mørke Gange, at en fuldstændig Omordning af Pladsen, tildels Ombygning af enkelte Etager uden al Tvivl vil vise sig nødvendig**).

Der er herved endnu ikke tænkt paa Centraladministrationens Arkivvæsen, som hidtil er bleven overordenlig stedmoderligt behandlet og mere har ført en taalt end en taalelig Tilværelse.

*) Se Bilag VII, idet det bemærkes, at det til Ministerierne krævede Arkivrum her er fradraget og behandlet under eet med det følgende.

**) Der er paa dette Sted ikke taget Hensyn til Udenrigsministeriet paa Amalienborg, hvis Forretningslokaler, forsaavidt som de findes i Palæets Mezzanin, lade meget tilbage at ønske. Men da dette Ministerium ikke har formuleret bestemte Krav i saa Henseende, og da Spørgsmaalet om dets Anbringelse under gunstigere Forhold under alle Omstændigheder staar i Forbindelse med Løsningen af andre Spørgsmaal, saa har man ikke fundet det paa sin Plads her nærmere at fremdrage det. (Sml. Side 26. 27.)

Statens Arkiver danne et naturligt Mellemed mellem Regeringsinstitutionerne og de egenlig videnskabelige Samlinger. Paa den ene Side yde de Administrationen en væsenlig Hjælp i dens daglige Arbejde og maa derfor nødvendigvis have deres Plads i dens umiddelbare Nærhed; paa den anden Side danne de en meget omfangsrig videnskabelig Samling, den vigtigste Kilde for vor nationale Historiegranskning saavel som for Afgjørelsen af mangfoldige Retsspørgsmaal, og de bør derfor være tilgængelige for Offenligheden i videst mulige Omfang.

Vor Historie har i Tidens Løb lidt uerstattelige Tab ved Arkivernes Vanrøgt, ved Ligeegyldighed for de i dem opbevarede Skatte, utidig Sparsommelighed i Tilvejebringelsen af Lokaler, Uforstand og Uagtsomhed i Maaden at opbevare dem paa. Derimod have Rigets Arkiver paa enkelte Undtagelser nær heldigvis været forskaaned for større Ildsvaader, der paa saa mange andre Steder have været skæbnesvangre for disse let ødelagte Sager. Kjøbenhavns Raadstuearkiv, de betydelige Arkiver i Viborg og mangfoldige andre større og mindre Samlinger paa Slotte og Herregaarde, i Kirker og Kjøbstæder ere i Aarenes Løb blevne et Rov for Luerne, medens andre ere blevne bortførte som Krigsbytte og spredte for alle Vinde.

Det er en Selvfølge, at vi samtidig med at stanse tidligere Tidens hensynsløse Kassationer og samtidig med at sammensmelte og ordne vore Arkiver til et let overskueligt Hele, maa være betænkte paa at sikre dem for de Farer, som saa øjensynligt true dem fra denne Side. Der maa ikke blot skaffes Plads, men denne maa være sikret mod Ulykkestilfælde, saavidt menneskelig Forsynlighed tilsteder.

De nuværende Forhold ere i den Henseende uforsvarlige og staa i en be-
drøvelig Modsætning til hvad Kong Frederik IV. for over 160 Aar siden satte i Værk. Han bestemte, som vi have seet, den store Kancellibygnings Stue og en egen Bygning til Opbevaring af de kongelige Arkiver, og alle disse Lokaler vare opførte med Stenhvælvinger. Efterhaanden som Masserne imidlertid voxede, kunde disse Hvælvinger ikke rumme dem; man begyndte derfor paa at kassere af de ældre, for Historien værdifuldeste Rækker, idet Hovedhensynet maatte blive det, at bevare hvad Administrationen fremdeles kunde have Brug for. Da Kassationerne ikke mere ret vel kunde holde Skridt med Tilvæksten, fyldtes Lofter og Kjældere med Arkivalier, og det ikke blot i Kollegiebygningerne, men ogsaa paa Børsen, paa Holmen, i Slotsholmens Vagtbygning o. s. v. Fra 1832 begyndte man dernæst, som forhen omtalt, at optage Provianthusets store Rum til Arkiver, og dette er siden den Tid bleven fortsat, indtil nu over Halvdelen af dets Etager, deriblandt først og fremmest hele den hvælvede Stue, og en stor Del af dets Lofter ere tagne i Brug. For Tiden opbevares saaledes kun omtrent Halvdelen af vore Arkiver i Stenhvælvinger, saaledes som af Kong Frederik IV. bestemt, medens store Mængder af dem henligge paa brandfarlige Lofter eller ere magasinerede i udstrakte Etager, fra hvilke det under en paakommende Ulykke ikke vil være muligt at redde dem; nogle ere endog til sin Tid for at undgaa Brandfare anbragte i en fugtig Kjælder. Kommissionen maa ansee det for sin Opgave at foreslaa Midler til fra Grunden at forbedre denne Tingenes Tilstand.

De nu under en fælles Bestyrelse samlede Arkiver, (det vordende Rigsarkiv),

ere: Gehejmearkivet, til hvilket Udenrigsministeriet og de militære Ministerier hidtil have afleveret deres ældre Sager, og Kongerigets Arkiv, som omfatter de andre civile Ministerier indtil den nyeste Tid. Naar fra regnes Udenrigsministeriet, der har det sidste hundrede Aars Sager samlede i et eget Arkiv paa Amalienborg, findes de paa-gjældende saavel som Militæretaternes nyere Arkiver alle i Ministeriebygningen eller i Provianthuset og Gehejmearkivbygningen og ville altsaa her kunne omtales under ét. Deres Fordeling er følgende (smlg. Bilag IV):

I Gehejmearkivets Bygning findes et Gulvareal af 1150 □^o, i Arkivlokalerne i Provianthusets og Kancellibygnings Stue henholdsvis 3,475 og 2,075 □^o. Alle disse Lokaler, ialt altsaa 6,700 □^o, ere hvælvede. I Provianthusets Mellemetager findes derimod Lokaler med et Gulvareal af 3,400 □^o. Disse ere overfyldte af Arkivalier og uden nogen Beskyttelse mod Ildsvaade; Mellemløftet dannes af et enkelt Bræddelag, Reolerne ere af umalede Fyrrebrædder og der findes ingen Slukningsapparater i Huset. Endnu værre ere dog de Sager stillede, som findes paa Lofterne ovenover, omgivne af Træpanel, Træløfter og en uhyre Tømmerkonstruktion, som danner 3 Etager Lofter over hverandre. Et Par mindre Afdelinger findes paa forskellige Lofter over Ministeriebygningerne. Disse Loftarkiver have tilsammen en Gulvflade af 2,675 □^o; tilsammen med dem i Provianthusets Etager altsaa 6,075 □^o. Endelig er der en Kjælder under Kancellibygnings paa godt 600 □^o.

Det vil dog ikke blot være nødvendigt at skaffe andre Lokaler tilveje til disse sidstnævnte Arkiver; de øvrige, som findes anbragte i murede Hvælvinger, ere desuden paa mange Steder saa utilbørlig sammenstuede, at den nødvendige Orden kun med megen Møje kan opretholdes og at det er meget vanskeligt at tage frem, hvad der skal bruges enten af Administrationen eller til private Undersøgelser. De alt for høje Reoler ere ofte stillede saa nær sammen, at det er forbundet med store Vanskeligheder, paa sine Steder med Fare, at nedtage eller opstille Arkivalierne, og Lysforholdene ere tilmed saa slette, at det er umuligt, særligt om Vinteren, at undgaa Brugen af Lygter. Det vil derfor være nødvendigt paa alle disse Steder at foretage gennemgribende Omflytninger med det Formaal for Øje at skaffe en rigeligere Plads, at undgaa de alt for høje Hylder og at fjerne Reolerne fra hinanden, saaledes at Brugen af konstigt Lys, der kan medføre uberegnelige Farer, helt kan undgaa.

Et andet Hovedhensyn, som maa gjøres gjældende ved Overvejelsen af Arkivernes Fremtid er den aarlige Tilvæxt. Vel er det nemlig saa, at der i Tidens Løb vil kunne foretages ikke ubetydelige Kassationer af mere eller mindre værdiløse Sager, men Tilvæksten fra Regeringskontorerne vil dog være saa overvejende stor, at der maa beregnes et anseligt Rumfang til den, hvis man ikke vil udsætte sig for meget snart at komme i ny Forlegenhed med Pladsen. Tilvæksten er for Kongerigets Arkiv anslaaet til 55 □^o aarlig (Bilag IX); men herved er dels at bemærke, at dette kun omfatter de civile Ministerier, dels at Beregningen kun er gjort efter de nuværende Forhold, med høje og tætstillede Reoler. Man vil sikkert mindst kunne gaa ud fra en aarlig Tilvæxt af 75 □^o.

Dertil vil endvidere komme en hel Række Afleveringer fra andre mindre Arkiver, saaledes især fra Domstolene og muligvis en Gang i Tiden Rigsdagen. Endvidere vil det neppe kunne undgaas, at de lokale Embedsarkiver fra en Del af Landet, f. Ex. Sjællands Stift, ville blive henviste til Aflevering umiddelbart til Rigsarkivet, selv om man vil gaa ud fra, at der vil blive oprettet Provinsarkiver for de andre Landsdele. Hvor stor den herved foraarsagede Tilvæxt vil blive er det vistnok vanskeligt at sige noget bestemt om, men at den ikke vil blive ringe, kan i alle Tilfælde forudsees.

Det vil let skønnes, at der saaledes udkræves megen Plads for at fyldestgøre de Krav, som Statens Arkivvæsen med Rette maa stille. En Fortsættelse af den nærværende Tilstand vil paa en uforsvarlig Maade hindre al Fremgang i dets Frugtbargjørelse for Videnskaben, enhver virkelig Organisation af dets mangeartede Indhold.

Med Hensyn til det store kongelige Bibliothek er der alt i det Foregaaende henpeget paa Misforholdet i Bogsamlingens og Lokalernes Tilvæxt i dette Aarhundrede.

I Aaret 1786, efter Tilbygningen ned imod Tøjhuset, hvis to Etagere begge indrømmedes Bibliotheket, talte dette omtrent 100,000 Bind, men alt 8 Aar efter var det ved flere betydelige Erhvervelser steget til det dobbelte Antal. Der paafulgte derefter en Udvidelse ind igjennem Slottets sydlige Løngang, men medens denne dog kun svarede til omtrent $\frac{1}{6}$ af de ældre Lokaler, oplevede Bogsamlingen, som yderligere havde maattet afgive Plads til den offentlige Læsesal, her en Forøgelse til 300,000 Bind (1816). I de følgende Aar erhvervedes nu hele Konstammeretagen (1827) og i Aaret 1862 Tøjhusetagen, medens Bogmassen voxede til 500,000 Bind. Sammenlignet med Forholdet for 100 Aar siden, stiller det sig saaledes, at det 5dobbelte Antal Bøger nu er opstillet paa en neppe 3 Gange saa stor Plads.

Dertil kommer, at flere af de nye Erhvervelser ere af ulige ringere Værd end det oprindelige lyse og luftige Lokale i Bygningens Hovedetage. Især er Tøjhusetagen saa fugtig, at Bøgerne i Tidens Løb utvivlsomt ville tage Skade af at være opstillede her.

Medens saaledes Bogsalene ere overfyldte, ere Arbejdssalene det i en endnu højere Grad. Udlaansværelset, der oprindelig var bestemt til Bibliothekarens og enkelte Videnskabsmænds Læsestue, er nu Kontor for en halv Snes Embedsmænd og Funktionærer, medens samtidig hele Udlaanet her besørges. At anbringe flere er bleven en fysisk Umulighed og allerede af den Grund maa Bibliotheket give Afkald paa med den tilbørlige Kraft at drive paa de mangfoldige højst ønskelige Arbejder, som ikke uden Skade for Bogsamlingens fulde Frugtbargjørelse kunne opsættes fra Aar til Aar. Hvad den offentlige Læsesal angaar, da er dens Mangler jo almen bekjendte. Den aabnedes i sin nuværende Skikkelse (i en Størrelse af 187 □^o) for 56 Aar siden (Januar 1827) og det er derfor intet Under, at den nu kun meget ufuldkommen svarer til sin Bestemmelse. Lys er der ikke meget af, enkelte Pladser ere endog næsten ubrugelige, Luften er som oftest meget slet, til sine Tider saa uren, at Opholdet i den bliver ligefrem utaaleligt. — Mangelen ved disse Lokaliteter er vistnok en Hovedgrund

til at det store kongelige Bibliothek ikke nær bruges i det Omfang, som man ellers maatte vente og under alle Omstændigheder maatte ønske.

Men staar det saaledes til for Øjeblikket, hvorledes vil det da komme til at se ud i Fremtiden, om en Menneskealder eller længere frem i Tiden, dersom ikke de nuværende Forhold fra Grunden af forbedres?

Den aarlige Tilvæxt er nu mindst 5000 Bind, deriblandt et Exemplar af alle Bøger og Blade, som udkomme i Danmark. Men Literaturen voxer bestandig, der trykkes for hvert Aar flere og flere Bøger og Bibliothekets Tilvæxt kan saaledes forudses at ville voxe i stedse stigende Skala. Hvad først den danske Literatur angaar, er der nemlig som bekjendt efter Bibliothekets Plan og den bestaaende Lovgivning, som hjemler det Ret til uden Vederlag at faa alt det udkomne, slet ikke Tale om at begrænse Optagelsen af alt hvad der i den videste Omfang udgjør Literaturen. Det er en af de væsenligste Opgaver for Bibliotheket som en national Institution at være ligesom et Musæum for alt hvad der er trykt i det danske Sprog. Det er let at se, af hvor stor Betydning en saadan Samling er baade for Sprogets og for hele Fædrelandets Historie. Man vil i den kunne følge Sporene af det danske Aandsliv gennem Aarhundreder og paa eet Sted finde forenet alt hvad der i Tidernes Løb gennem Pressen har været talt til det danske Folk. Jo mere vor Historie søger at oprede Folkets indre Udvikling, de forskjellige fremmede og hjemlige Strømninger, som i Aarhundredernes Løb have gjort sig gjældende iblandt os, de forskjellige Tidens Tænkemaade og Udtryksmaade, des mere vil Literaturen i alle sine Afskygninger blive en Hovedkilde for Granskningen. At holde denne samlet i størst mulige Fuldstændighed, at gjøre den let tilgængelig ved en overskuelig Ordning og ved muligst fyldige Kataloger vil derfor altid blive betragtet som et ufravigeligt Krav til et Nationalbibliothek.

Den anden Opgave er den, saa vidt mulig at være en Samling af det bedste og mest ejendommelige i Verdensliteraturen. I den Henseende er selvfølgelig en meget stærk Begrænsning en bydende Nødvendighed; men de smaa Forhold herhjemme, som i Reglen ville gjøre det uoverkommeligt for Videnskabsmænd selv at anskaffe sig synderligt af hvad der i deres Fag udkommer af ny Literatur, ville sikkert stille bestandig større Krav til det offentlige. Vi ville ikke kunne gjøre Regning paa fremdeles at holde Skridt med Udlandets Udvikling paa alle Granskningens Omraader, dersom vi ikke ere betænkte paa snarere i større Omfang end hidtil at skaffe vore Videnskabsmænd Adgang til uden bekostelige Rejser eller uden selv stadig at anskaffe sig Literatur at følge disse Fremskridt.

Hvad her er fremsat vil formentlig være tilstrækkeligt til at godtgjøre hvor stor Trangen er til at faa et nyt og langt større Lokale til det kongelige Bibliothek. Det nuværende er paa ingen Maade istand til sikkert eller sømmeligt at rumme, hvad der nu haves, og Bibliotheket vilde under andre Forhold kunne yde langt mere særlig overfor den større Offenlighed. Men med et Blik paa Fremtiden, selv den nærmeste, er det indlysende, at kun en grundig Forbedring af de nuværende Forhold, eller med andre Ord kun en fuldstændig ny Bygning vil kunne ventes at give det saadanne Vil-

kaar, at det fuldt ud kan hævde sin vigtige Plads blandt vore videnskabelige og nationale Institutioner.

Statens Musæer have først i vort Aarhundrede opnaaet deres store Betydning for den nationale Videnskab og Konst. Det gamle Konstkammer var en forunderlig Blanding af virkelig værdifulde Sager og allehaande ubetydelige Curiosa, og da de oprindelig til Kamret bestemte Rum hurtig fyldtes, fandt der senere kun en ringe Udvidelse af Samlingerne Sted. En Undtagelse gjorde dog de Dele, som vare saa heldige tidlig at blive udskilte fra Hovedmassen for at danne særskilte Samlinger. Dette var saaledes alt i Aaret 1745 Tilfældet med en stor Samling af Skibsmodeller, der flyttedes til Pavillonen i Holmens nye Magasinbygning (Studentforeningens nuværende Gaard). Tyve Aar efter lod Kong Frederik V. efter Tilskyndelse af Grev A. G. Moltke indrette et Billedgalleri i Slottets Løngang over imod Arkivbygningen; den havde dengang foruden sine nuværende to Etager en tredje, svarende til Slottets Kongeetage; det var den Vej, ad hvilken Kongen begav sig over til Konsejllets Konferensstue. Væggene i dette 65 Alen lange Galleri bedækkedes med ialt 60 af de bedste Stykker, dels fra Konstkammeret, dels indkjøbte i Udlandet i de nærmest foregaaende Aar af Konstkammerforvalter Gerhard Morel. Atter 20 Aar efter tog Guldberg Initiativet til Oprettelsen af en særlig Mønt- og Medaljesamling paa Rosenborg. Billedhuggeren Wiedewelt forestod Indretningen af et Par Værelser i det nævnte Øjemed, og her opstilledes noget senere baade de nordiske og de fremmede, særlig antike Mønter, som ikke alt fandtes samlede i Konstkammeret, dels opkjøbte i Rom ved Arkæologen Georg Zoega. De gjordes her tilgængelige for Videnskabsmænd og det store Pragtværk om danske Mønter blev udgivet.

Der gik atter 20 Aar, da grundlagdes, væsenlig ved en enkelt Mands ihærdige Bestræbelser, et Musæum, som efter et Par Menneskealdre skulde tildrage sig hele den civiliserede Verdens Opmærksomhed; det var Rasmus Nyerups Samling af nordiske Oldsager. Nyerup var som bekjendt Bibliothekar ved Universitetets Bibliothek, som dengang var opstillet over Trinitatis Kirkes Loft. Her indrettede han nogle Skabe og Hylder til Oldsager, samtidig med at han som Sekretær i »Kommissionen for at opbevare og anvende til offentligt Brug de i Kongens Riger Danmark og Norge værende Oldsager« (nedsat d. 22. Maj 1807), udfoldede en stor Virksomhed for at faa Mindesmærkerne beskrevne og fredede. Samlingen voxede i Aarenes Løb, indtil den 1832 fik anvist 6 Værelser paa Kristiansborg Slot.

Imidlertid havde Konstkamrets fuldstændige Opløsning i 1821 givet et nyt Udgangspunkt for vore Musæers Udvikling. Idet anden Sal i Bibliothekbygningen overlodes til Bogsamlingen, foretoges der en omfattende Udrensning af de mange uensartede Ting, som havde været ophobede i de samme Rum.

Af hvad der derefter blev tilbage dannedes der som forhen nævnt to indbyrdes uafhængige Samlinger: et saakaldet Konstmusæum og et Billedgalleri. Fra nu af begyndte det egenlig videnskabelige Arbejde med disse Samlinger. Der udskilte sig snart i Konstmusæet forskellige Hovedsamlinger, som dog mere eller mindre grupperedes

to Rækker: en ethnografisk og en historisk. Den første omfattede især de asiatiske Kulturlande og Nutidens primitive Folk, særlig Grønlænderne; den anden sluttede sig væsenlig til en tidligere Tids Interesse for de klassiske Oldtidsfolk og Datidens Sans for den nationale Historie. I Konstmusæet blev Hovedvægten ikke som i det gamle Konstakademis lagt paa det at imponere Beskueren med sjældne og paafaldende enkelte Gjenstande. Man søgte tværtimod at samle og sammenstille de Ting, som hos de forskellige Folk og til forskellige Tider have givet Livet sit Særpræg, ligesom man fremsøgte og sammenstillede Paralleler fra forskellige Tider og Steder, for af det ene at kunne hente en naturlig Forklaring til det andet. Paa denne Maade voxede ikke blot Samlingerne op til en ret anselig Størrelse, men de blev, særlig ved C. J. Thomsens utrættelige Interesse og Omhu, tillige Mønstre paa videnskabelig Orden og Grundlag for vigtige videnskabelige Arbejder.

I Aaret 1844 optoges de nordiske Oldsager fra Konstmusæet i Samlingen paa Kristiansborg, ved hvilken der endvidere et Par Aar efter oprettedes et historisk-arkæologisk Arkiv. Den indtog nu ialt 18 Værelser, nemlig Stueetagen i den nordlige Fløj fra Ridebanen til Dronningens Trappe (nu Højesterets Lokale). Paa lignende Maade voxede den ethnografiske Samling, og da de nordiske Oldsager flyttedes til Kristiansborg, bestemtes det, at den skulde have et tilsvarende Lokale paa Prinsens Palæ. Dette kom dog ikke til Udførelse før efter Statsforandringen 1849, da Palæet ligefrem bestemtes til »Opbevaringssted for Statens Samlinger og Musæer« og nu efterhaanden toges i Brug, saaledes som det i det foregaaende nærmere er omtalt.

Da i Aaret 1867 ogsaa Mønt- og Medaillesamlingen flyttede hertil, opnaaedes der herved en fuldstændig ensartet Anvendelse af Rosenborg til de danske Kongers kronologiske Samling, medens samtidig Prinsens Palæ fra nu af rummede alle vore øvrige historisk-ethnografiske Samlinger. Kun Kobberstiksamlingen er endnu ikke bragt i sin naturlige Forbindelse med Billedgalleriet og Skulpturerne*).

Disse historisk-ethnografiske Samlinger danne da ogsaa i deres nuværende Sammensætning en stor Helhed, som med Rette vilde kunne fortjene Navn af National-Musæum. Ligesom i det kongelige Bibliothek er der her en Dobbeltthed i hele Anlægget. Den ene Grundstamme dannes af de nationale Mindesmærker, Oldsager og Gjenstande fra Middelalderen og den nyere Tid, deriblandt den rige Møntsamling. Disse svare til den danske Literatur i Bibliotheket, idet de give os et ydre Billede af Folkets Liv igjennem Tiderne, tildels fra en saa fjern Fortid, at alle skriftlige Kilder tie om den. Af hvor stor Betydning denne nye Kilde for vor Historie har været, især i den sidste Menneskealder, er bekjendt nok, og der kan ingen Tvivl være om, at jo meget, som endnu er dunkelt, fremdeles vil kunne klares for os ad denne Vej.

I nøjeste Forbindelse med selve Samlingerne staar endvidere det antikvarisk-topografiske Arkiv, hvis Opgave det er at samle Tegninger og Beretninger om alle Landets historisk mærkelige Bygninger og Mindesmærker, ligesom »Direktionen for de

*) Det er i Kommissionens Møder bleven fremsat, at ogsaa Antiksamlingen rettest burde henregnes til Konstsamlingerne, men Meningerne herom have været meget delte.

ationale Mindesmærkers Bevaring« stadig har været forenet med Musæets Bestyrelse. Her er altsaa samlet paa eet Sted alt, hvad der paa de ydre Mindesmærkers Omraade kan tjene til Oplysning af vor ældre Historie, ligesom der paa Rosenborg og i det ved en enkelt Mands Gavnildhed oprettede Nationalmuseum paa Frederiksborg vil kunne findes rig Vejledning til Studiet af de senere Tidsrum.

Den anden Grundstamme i vore Samlinger dannes af de Ting, som oplyse Verdenskulturens Oldtidshistorie eller dens Hovedformer i Nutiden udenfor Evropa. Hertil hører Antiksamlingen og Samlingen af fremmede Mønter, samt det store ethnografiske Museum, der endnu er en af de største og tillige den bedst ordnede Samling i sin Art. Det er dog en Selvfølge, at det paa dette Omraade før eller senere vil gaa os med vore Musæer som med Bibliotheket, og at disse i Tidens Løb ikke ville kunne konkurrere med hvad der findes anden Steds. De maa snarere betragtes som en stor Samling af Prøver og Enkeltheder, tjenlige dels til at give Sammenligningspunkter for vore egne Oldsager, dels til at give enkelte Træk til et Billede af fremmede Kulturer, som vi iøvrigt ere henviste til at studere efter Afbildninger og Beskrivelser eller i Udlandets store Musæer.

Hvad nu vort Nationalmusæums Anbringelse i Prinsens Palæ angaar, da er det utvivlsomt, at det her har udviklet sig under særdeles heldige Vilkaar og har opnaaet en Størrelse, som man ved Indflytningen neppe havde turdet haabe, end sige havde ventet i Løbet af en Menneskealder. Det optager nu ialt 112 Værelser og Rum med en samlet Gulvflade af over 8000 \square Alen, fordelt i tre Etager. Hver af de to Hovedrækker optager omtrent Halvdelen heraf (Bilag V).

Men en nærmere Undersøgelse af de Forhold, under hvilke Musæet nu er stillet, vil dog snart føre til det Resultat, at det her ingen Fremtid kan have. Dels er Mangelen paa Plads alt nu overalt saa fremtrædende, at en betydelig Udvidelse er bleven en uafviselig Nødvendighed, dels er Faren for, at alt hvad der i Aarhundredets Løb er samlet, skal gaa til Grunde i en mulig Ildsvaade, saa overhængende, at det neppe er forsvarligt at udsætte de Forholdsregler, som ene kunne betrygge disse store nationale Skattes Bevarelse.

Prinsens Palæ er som oftere fremhævet først i vor Tid bestemt til Opbevaringssted for Musæerne. Palæet er bygget i første Halvdel af forrige Aarhundrede paa en Række private Grunde, og grænser den Dag idag op til over en halv Snes gamle, yderlig brandfarlige Bygninger. Det er opført med en meget rigelig Anvendelse af Træmateriale og med en gammeldags svær Tømmerkonstruktion over Etagerne, store Træ-Trappegange o. s. v. De talrige Værelser opvarmes ved Kakkelovne, der ikke kunne afløses af noget mindre brandfarligt og pladsspildende System. Man har vel ved Jerndøre, Brandmure og Vandindlægning søgt at bøde noget paa de Farer, som kunde opstaa af en mindre Ildløs et eller andet Sted i Bygningen, men nogen væsenlig Forbedring lader der sig ikke hidføre ad denne Vej. For om muligt at formindske den Fare, som kunde true fra Nabohusene ud imod Stormgade, der ligge saa nær op imod Palæet, at der end ikke er Plads til at opføre en Brandmur, har man helt maattet undlade at bruge den nærmeste Fløj til Opstilling af Sager. Her have derimod Viden-

skabernes Selskab, Danske Selskab og Landhusholdningsselskabet deres Lokaler og der findes her store Oplag af Tryksager foruden ret anselige Arkiver, som atter under en Ildsvaade vilde forøge Brandfaren for de andre Dele af Palæet, skjønt disse ved en Brandmur ere skilte fra denne Fløj. Til den anden Side støde baade oldnordisk og ethnografisk Musæum umiddelbart op til private Bygninger, fra hvilke Ilden vilde kunne springe over til Palæets Tage.

At opbevare kostbare, ja uerstætelige Samlinger under saadanne Forhold er nær nok uforsvarligt. Ingen menneskelig Magt vil være istand til at redde dem, dersom under uheldige Forhold en større Ildsvaade skulde udbryde i deres umiddelbare Nærhed, for slet ikke at tale om den Fare, der er forbunden med de mangfoldige Ovne i selve Samlingerne. Der fældes i den Henseende i Udlandet lidet smigrende Domme over vor Sorgløshed.

Mangelen paa Plads gjør sig gjældende i saa godt som alle Samlingerne, maaske med Undtagelse af Møntsamlingen, men først og fornemmelig dog i det oldnordiske Musæum, hvis Voxeevne er størst og hvis stadige Udvikling har den uden Sammenligning største nationale Interesse. Det ligger i Sagens Natur, at et Musæum, hvis Indhold er Gjenstand for en hurtig fremskridende Videnskab, saa at sige aldrig kommer til Ro. Det vil være nødvendigt at indordne det ny tilkomne blandt det ældre, at gruppere de enkelte Fund efter deres Tidsfølge eller Findesteder, snart paa een, snart paa en anden Maade, efter som i Aarenes Løb Granskningens Krav forandres eller forhøjes. Denne Bevægelighed er en Livsbetingelse for et Musæum og det kan uden Overdrivelse siges, at det netop var denne inderlige Sammenhæng mellem Oldstudiets Resultater paa et givet Tidspunkt og Opstillingen i vort Musæum, som gjorde Oldsamlingen til en anerkjendt Mønstersamling i Evropa.

Saaledes som Forholdene imidlertid nu have udviklet sig, er denne Bevægelighed saa godt som tabt. De samlede, ensartede eller beslægtede Fund, som ere af største Betydning, kunne ikke længere holdes for sig paa de dertil egnede Pladser. Sten- og Broncealderen ere overfyldte og i Jernalderen er saa godt som enhver Plads til større Fund allerede optagen. De i saa mange Henseender betydningsfulde Vidnesbyrd om Danmarks anselige Rigdom og Indvirkning til forskjellige Sider i Oldtiden kunne ikke komme til deres Ret. Den anskuelige Klarhed i den fremskridende Kulturudvikling er kjendelig i Tilbagegang.

I Afdelingen for Danmarks Middelalder staar det ikke bedre til. En paatrængende nødvendig Adskillelse mellem de forskjellige Stadier i den ældre og senere Middelalder lader sig ikke gennemføre paa den nuværende trange Plads. Ligesaa lidt mellem den ældre og nyere Renaissance. En saadan klar Ordning vilde være af den største Betydning for Konstens og Industriens Historie, især da vi ikke have noget andet Industrimusæum end dette og Rosenborg. Dette sidste er afsluttet for den senere Tids Vedkommende, men derved er Savnet for den ældre Tid bleven dobbelt føleligt. Elementerne til en storartet og i sin Art enestaaende Fremstilling af Danmarks Kulturudvikling fra Oldtiden til vore Dage ere tilstede; kun Mangelen paa Plads hindrer en saadan Opstilling, at det hele kan blive anskueligt.

For at naa et fuldt tilfredsstillende Resultat i denne Retning maa der dog ikke blot kræves rigelig Plads, men tillige saadanne Lokalteter, at de ved deres hele Stil og Anlæg støtte og ikke modvirke et samlet Indtryk af de paagjældende Tidsaldre. De nuværende Værelser ere byggede og dekorerede i Rokokkostil og de kunne derfor ikke andet end modvirke Samlingernes Formaal. Det turde være almindelig bekjendt, hvor smukke Resultater der ved den første Fremgangsmaade ere opnaaede paa Rosenborg, og skjønt det selvfølgelig aldrig kan blive Meningen at udstyre et Musæums Indre med kostbare og fremtrædende Dekorationer, saa vil man dog neppe nogensinde slaa sig endelig til Ro med nogen Musæumsbygning, hvis Grundanlæg ikke hviler paa den Tanke at fremkalde samlede og harmoniske Indtryk af de forskjellige Tidsaldre.

Det maa endelig fremhæves, at ogsaa Musæets Arkiv og Haandbibliothek ere overordenlig uheldig stillede. Ikkun tre smaa og lave Værelser haves til alle de store Tegninger og Kaart fra hele Landet, til Bøger og Haandskrifter, til Arbejdslokale for 6 Embedsmænd og de ikke faa Besøgende, som jævnlig studere i Arkivet. Ikke blot bruges meget hyppigt de talrige Indberetninger om Oldsager og historiske Mindesmærker, som her ere samlede, men ganske særligt afgiver Samlingen af Tegninger en vigtig Kilde for Kunstneres og Arkitekters Studier af vore ældre Bygninger og en uundværlig Vejledning til de hyppige Restavrationer, som disse i vor Tid underkastes.

Tilbage staar endnu at omtale de egenlige Konstsamlinger. Disses Oprindelse gaar tildels langt tilbage i Tiden. En udmærket Samling af Albrekt Dürers Kobberstik hidrører saaledes endog maaske fra denne Konstners Gave til Kong Kristian II. Frederik III. fordelte det kongelige Hus's Konstsamlinger saaledes, at Kobberstikkene optoges i Bibliotheket, Malerierne i Konstkamret, forsaavidt selvfølgelig som de ikke beholdt deres Plads paa Slottene. I Konstkamret indtog Malerierne, som forhen fremhævet, et Galleri, som strakte sig gennem Husets hele Længde. Der fandtes her allerede fra først af et ikke ringe Antal Stykker, men kun faa af dem havde synderligt Konstværd. Af Kobberstik indeholder en Fortegnelse fra Kong Kristian V.'s Tid alt 302 Portefeuilleer med over 22,000 Blade.

Det er i det foregaaende omtalt, at der i Kong Frederik V.'s Tid gjordes ret betydelige Indkjøb af Malerier, ligesom der i hans Tid indrettedes et Galleri i Kristiansborgs sydøstlige Løngang. Da denne imidlertid brændte tilligemed Slottet 1794, ved hvilken Lejlighed Konstammerforvalterens Søn og Medhjælper, den yngre Spengler, dog med Livsfare reddede alle Malerierne paa et Par Stykker nær, — samlede igjen alt hvad man ikke mente at have Brug for paa de kongelige Slotte og i Konstammerets Galleri. Ved dettes Opløsning indrettedes endelig den nuværende Malerisamling i 10 Værelser af Kronprinsens Etage paa Kristiansborg, idet 921 Stykker af ialt 1300, som ved denne Lejlighed blev samlede fra Slottene og beskrevne, optoges i den. Af de optagne vare 113 af afdøde danske Kunstnere, Resten af fremmede Mestre.

Kong Kristian VIII. bestemte strax efter sin Tronbestigelse, at Billedgalleriet skulde anbringes paa en værdigere Maade, — Værelserne stode indtil da med raa Vægge og vare derfor behængte med Billeder fra øverst til nederst, — og samtidig

betydelig reduceres, da alt for mange værdiløse Billeder vare medtagne. Der blev derefter udskudt omtrent 400 Malerier, medens samtidig Værelserne istandsattes og deres Tal forøgedes. Kobberstiksamlingen, som imidlertid var bleven revideret og ordnet af særlig kyndige Mænd, samt udskilt fra Bibliotheket og gjort til en selvstændig Samling i et eget Lokale, blev samtidig gjort tilgængelig for Offenheden. Den bestod da ialt 37,634 Blade, fordelte i 401 Portefeuller.

I de 40 Aar, som ere hengaaede siden den Tid, ere begge Samlingerne bleven ikke ubetydelig forøgede. Der er ialt bleven indkjøbt 250 Malerier, medens Kobberstiksamlingen nu bestaar af omtrent 50,000 Stik og 10,000 Haandtegninger. Desuden har Billedgalleriet optaget en ikke ubetydelig Samling Skulpturer som Arv efter det i Thomsens Tid oprettede Musæum for Skulptur og Konstfid, der efter hans Død var bleven lukket og i Aaret 1879 deltes mellem Konstakademiet og Billedgalleriet, saaledes at dette fik de originale Værker af nyere danske Billedhuggere.

Baade Maleri- og Kobberstiksamlingen have ved disse Forøgelser for saa vidt skiftet Karakter, som disse i en aldeles overvejende Grad skyldes den danske Konst i vor Tid. Derved have Konstsamlingerne ikke mindre end Bibliotheket og de videnskabelige Samlinger faaet denne dobbelte Opgave, der bedst svarer til vore Forhold, dels at være en fyldig Repræsentation for vor nationale Historie, dels at give os de bedst mulige Prøver af det fremmede. Samlingen af ældre fremmed Konst maa nu vel nærmest anses som afsluttet, da der neppe mere vil blive købt betydeligere ældre Billeder til de meget høje Priser, som nu betales for dem. Sees der hen til, hvad denne Samling bestaar af, maa man være ret tilfreds med dog at have faaet saa meget, der har virkelig Konstværd.

Ved Siden af enkelte, — dog rigtignok kun meget faa — gode italienske Arbejder, findes en ikke ubetydelig Repræsentation af hollandsk Konst fra det 17. Aarhundrede, ja imellem dem findes Billeder af saa højt Konstværd, at Tabet af dem ved Ulykkestilfælde vilde være uerstætteligt, ikke blot for os, men for Konsten i Almindelighed; her skal blot nævnes tre saadanne Billeder: »Kristus i Emaus« af Rembrandt, »Salomos Dom« af Rubens, og de Keyzers »Billede med Portrætfigurer«.

Den danske Samling, som stadig forøges ved Indkjøb og nu yderligere er suppleret med en Række Skulpturer, vil engang i Tiden faa, ja kan vel alt siges nu at have den allerstørste Betydning som en enestaaende Repræsentation af dansk Konst. Dens Bestemmelse er, foruden den alt nu at indvirke forædlende paa de talrige Beskuere, som jævnlig flokkes i dens Sale, i kommende Tider i Forening med den betydelige Samling af danske Haandtegninger i Kobberstiksamlingen at staa som Vidne om, at der her i Danmark i det 19. Aarhundrede har levet en ejendommelig, baade original og national dansk Konst.

Billedgalleriet optager for Tiden ialt 22 Sale med et Gulvareal af omtrent 6000 □ Alen, af hvilket den danske Afdeling optager omtrent 2500. Desuden benytter Samlingen til sit Bibliothek, Magasin o. s. v. Lokaler med omtrent 6000 □ Alen Gulvflade. Medregnes Murtykkelser, Gange, Trapper og ubenyttede Rum, som nu ere overladte Samlingen, indtager den derimod ialt et Areal af 16,000 □ Alen. Kobberstik-

samlingen, der som ovenfor berørt, i Aaret 1850 flyttedes fra Bibliothekets Bygning til Prinsens Palæ, optager her ialt 17 Værelser med et Gulvareal af 868 □ Alen; selve Samlingen er udstillet i de 10 af Værelserne (Bilag VI og V 6).

Hvad nu en fremtidig Anbringelse af Konstsamlingerne angaar, da vilde der for Pladsens Skyld intet være i Vejen for at beholde Billedgalleriet hvor det nu er; ja det vilde af den Grund end ikke være umuligt at forene Kobberstiksamlingen med det. Den aarlige Tilvæxt er nemlig forholdsvis ringe og gaar jævnsides med en stadig Udskillelse dels af nylig afdøde Kunstneres Arbejder, dels af de mindre gode Malerier fra en ældre Tid. Det vilde under forandrede Forhold end ikke i nogen væsenlig Grad svække Samlingens Betydning paa engang at udskille henved en Fjerdedel af den. Andre Grunde kunne derimod i høj Grad fraraade at beholde det nuværende Lokale. Først og fremmest den Brandfare*), som er uadskillelig fra Slottet i dets Egenskab af Residens og Rigsdagshus, for ikke at tale om, at der endnu findes private Boliger i det. Endvidere savnes der i høj Grad et Varmeapparat, som kunde gjøre Samlingen tilgængelig om Vinteren, den Tid, paa hvilken Kunstnerne vilde kunne have den største Nytte af den. Anbringelsen af et saadant Apparat uden derved yderligere at forøge Brandfaren, vilde imidlertid vistnok medføre en ikke ubetydelig Bekostning. Den store Højde er endelig en ikke uvæsenlig Hindring for Samlingens Benyttelse, idet ældre og svagelige Personer vanskelig eller slet ikke kunne tænke paa at besøge den.

Ved at overveje disse Forhold maa man vel huske paa, at det her drejer sig om uerstattelige Værdier. Vi ere i det Hele fattige paa Malerier; en Ødelæggelse af det kongelige Billedgalleri vilde saa at sige gjøre det umuligt her i Landet blot nogenlunde at danne sig en Forestilling om Fortidens Konstskoler, medens den vilde berøve os den eneste større Samling af dansk Malerkunst fra det sidste Aarhundrede. Hverken i den ene eller i den anden Henseende vilde vi med de Midler, som staa til vor Raadighed, under de nuværende Priser paa Konstværker, kunne tænke paa at oprette et saadant Tab. Det bør derfor være tvingende Grunde, som skulle bringe os til nu ved en Omordning af alle vore Musæumsforhold at lade disse Skatte vedblivende beholde Hjem i et Lokale, der paa Grund af sin Høide og Bygningens øvrige Anvendelse maa siges at indeholde en stadig Fare for deres Ødelæggelse. Lykkes det ikke at anbringe Konstsamlingerne andensteds, enten i en særskilt Bygning eller saaledes som det i det følgende vil findes antydet, i Forening med de andre Samlinger, da bør det idetmindste underkastes en alvorlig Overvejelse, ved hvilke Forholdsregler der kan skaffes den størst mulige Sikkerhed tilveje paa det nuværende Sted. Hertil hører først og fremmest et Forbud mod enhver Anvendelse af Slottets øverste Mezzanin til andet end Magasiner. Endvidere Anbringelsen af alle de Sikkerhedsforanstaltninger mod Ildsvaade og alle de Redningsmidler, som her maatte kunne være anvendelige. Endelig maatte alle private Boliger helt fjernes fra Slottet, saaledes at intet ukontrolleret Ildsted mere kunde forefindes. Der maatte da som hidtil ved Brandvagt søges en Betyggelse for

*) Byens Vandvæsen kan paa Grund af Slottets store Højde i de øverste Etager kun give en svag Vandforsyning.

de Ulykkestilfælde, som iøvrigt kunde tænkes hidførte fra Ild og Lys i de øvrige Dele af Slottet.

III.

Udgangspunktet for en Besvarelse af det Spørgsmaal, hvorledes der da skal skaffes forøget Plads til de i det foregaaende nævnte forskjellige Institutioner, og hvorledes de skulle anbringes paa en for dem og for Staten værdig Maade, maa formentlig søges i det dobbelte Hensyn: dels at faa det afgjort for en lang Aarrække og i fuld Overensstemmelse med den Betydning, vor Tid tillægger de paagældende Institutioner, dels at tage et forstandigt Hensyn til det Overleverede, saa det nye saa meget som muligt fremtræder som en Udvikling og naturlig Fortsættelse af det forhaandenværende. En fortsat smaalig Tillempning af det gamle, beregnet paa som hidtil kun at tilfredsstille de nærmest liggende øjeblikkelige Krav, vil ikke mere kunne tilfredsstille i en Tid, da Statens Velstand tillader og Fremskridtene paa alle andre Omraader tilskynde til at foretage en gennemgribende Omdannelse. Et fuldstændigt Brud med det overleverede, der paa mange Punkter er voxet saa nøje sammen med alle Samfundets Traditioner, vilde paa den anden Side, helt bortset fra det uforholdsmæssig bekostelige ved en saadan Plans Udførelse, staa i Modstrid med den Sammenhæng med Fortiden, som især et lille Samfund stadig bør have for Øje.

Naar man fra dette Synspunkt vil betragte de nuværende Bygningsforhold for Rigsdagen, Centraladministrationen, Bibliotheket og Musæerne, vil det snart vise sig, at Opførelsen af idetmindste enkelte nye Bygninger vil blive en uafviselig Nødvendighed. Ombygninger og Tillempninger af det nu forhaandenværende ville kunne bøde paa adskillige Mangler, og Tilbygninger eller Inddragelse af hidtil til andet Brug anvendte Arealer ville kunne skaffe adskillig Plads; men Forudsætningen maa dog altid blive den, at der paa flere eller færre Punkter finder en fuldstændig Omflytning Sted og at helt nye Arealer drages ind under disse Institutioners Omraade.

Det første Spørgsmaal maa da blive dette, om der mellem nogle af disse er en saadan indre Forbindelse, at de under alle Omstændigheder maa ønskes bevarede i hinandens umiddelbare Nærhed. Dette maa da for det første ubetinget siges om de videnskabelige Musæer, der nu findes samlede paa Prinsens Palæ, ligesom en Forening af de forskjellige Konstsamlinger maa anses for særdeles ønskelig. Paa den anden Side maa ogsaa de forskjellige Ministerier holdes samlede, i alle Tilfælde paa den nuværende Undtagelse (Udenrigsministeriet) nær. I umiddelbar Forbindelse med dem maa fremdeles Statens samlede Arkivvæsen bevares. Men ogsaa det nuværende Nabo-skab mellem Rigsdagen og Centraladministrationen vil der være mange Grunde til at søge opretholdt, da det frembyder Fordele, som man fra forskellige Sider vistnok nødvendig nu vilde give Slip paa.

Derimod vil man være temmelig frit stillet med Hensyn til Bibliotheket, saavel som til Anbringelsen af en Musæumsbygning, eller Musæumsbygninger, alt eftersom man maatte bestemme sig for en Forening af eller en Adskillelse mellem de i videnskabelige og de i kunstneriske Øjemed dannede Samlinger.

Med dette for Øje vil der da formentlig neppe for Alvor kunne blive Tale om at flytte Ministerierne fra deres nuværende Plads. Selv bortset fra at flere store og kostbare Bygninger, der i alt væsenligt ville kunne være tjenlige til Administrationens Brug, herved vilde blive uanvendelige baade for det offentlige og for private, saa vilde der for blot at skaffe en lignende Grund tilveje som den, der nu indtages af Ministeriebygningerne, Arkivet og Provianthuset med tilhørende Gaarde, udkræves et Areal af over 40,000 □ Alen, og hvis et Rigsdagshus skulde tænkes opført i umiddelbar Nærhed, vilde der selvfølgelig kræves et endnu langt betydeligere Areal. At skaffe en saadan Grund i en blot nogenlunde passende Nærhed af Byens Midpunkt vilde frembyde overordenlige Vanskeligheder og, selv om Salget af den nuværende Grund maatte antages at ville give en stor Indtægt, kræve Pengeofre, som neppe nogen vilde fordriste sig til at anvende. Hertil kommer endnu et andet Hensyn, som fortjener at tages i Betragtning, selv om man ikke vil tillægge det nogen afgjørende Betydning. Kristiansborg Slot vil neppe mere, idetmindse i den nærmeste Tid, blive varigt Residensslot, og det vil derfor efter vore Forhold altid fremstille sig som en naturlig Tanke, idetmindste delvis at give det en anden Anvendelse. Men en saadan kan neppe søges udenfor den nuværende, til Rigsdag, eller den tidligere, til en Del af Administrationen. (Det vilde saaledes muligvis engang i Fremtiden kunne tænkes, at Udenrigsministeriet her vilde kunne finde et passende Lokale.) Paa dette Sted at samle store Skatte af en eller anden Art, for Konst eller Videnskab, ud over hvad allerede nu findes der, vilde være aldeles uforsvarligt, da en Del af Slottet i alle Tilfælde bestandig vil blive benyttet til Afholdelsen af Hoffester og derved frembyde en uberegnelig Fare for Ildsvaade.

Der vil altsaa formentlig være god Grund til at gaa ud fra Nødvendigheden af i alt væsenligt at bevare den nuværende Plads for de øverste Statsinstitutioner, hvad enten man saa maatte bestemme sig for at lade Rigsdagen blive paa Kristiansborg Slot, eller man maatte foretrække at bygge et særligt Rigsdagshus paa eller i umiddelbar Nærhed af Ministeriebygningernes nuværende Grund og saa lade Centraladministrationen søge Vederlag i en Del af Slottet.

Det vil under disse Forhold være det naturligste først at henvende Opmærksomheden paa Centraladministrationen, for derefter at gaa over til at overveje de forskjellige Alternativer for Rigsdagens Anbringelse.

Den Plads, der af Kong Frederik IV. blev bestemt til Centraladministrationens Brug, beliggende mellem Slottet og Børsen, under frie og smukke Omgivelser, og dog nær Byens Midpunkt, maa vistnok siges endnu den Dag idag at være den bedst mulige. Da det nu tillige forholder sig saa, at Staten ejer store Arealer i dens umiddelbare Nærhed, vil der neppe nogensinde i en overskuelig Fremtid blive Tale om at flytte disse Institutioner fra deres traditionelle Hjem. Opgaven for en Udvidelse og en bedre Indretning af deres Lokaler vil derfor være den, paa bedste Maade at anvende det forhaandenværende, baade Bygninger og Bygningsplads.

De Bygninger og Grunde, som Centraladministrationen paa dette Sted raader over, begrænses i nord og øst af Slotspladsen og Slotsholmsgade, i vest af Proviant-huset og den kongelige Vedhave og i syd af en privat Grund langs Kristiansgade. Det hele Areal er lidt over 30,000 □ Alen, nemlig 11,000 Bygnings- og 19,000 ubebygget Grund. Den private Grund er godt 3600 □ Alen.

Det er en Selvfølge, at Tanken først og fremmest er bleven henvendt paa Erhvervelsen af denne private Grund, hvorved der vilde blive opnaaet en fuldstændig Isolation af de offentlige Bygninger paa dette Sted. Fordelene herved ere iøjnefaldende. Man vilde for al Fremtid blive Herre over Anvendelsen af det hele Omraade og være i Stand til baade at indrette det nærmestliggende Bygningskomplex helt efter eget Ønske, og med største Frihed at træffe alle de Foranstaltninger til Sikring mod Ildsvaade, som i Tidens Løb maatte vise sig nødvendige eller ønskelige. Kommissionen maa derfor udtale det som sin bestemte Formening, at denne Ejendom under alle Omstændigheder bør søges erhvervet, og det saa meget mere som de paa den opførte nye Bygninger formentlig med faa Forandringer vilde egne sig til strax at tages i Brug. Det vilde maaske særlig ligge nær at anbringe Udenrigsministeriet paa dette Sted, dersom man skulde bestemme sig for at samle det med de andre Ministerier, da der her formentlig ogsaa med Lethed vilde kunne skaffes en passende Lejlighed for Ministeren; men da Kommissionen ikke har tilstrækkeligt Kjendskab til de Forhold, som ved Udførelsen af en saadan Plan maatte komme under Overvejelse, skal man ikke indlade sig nærmere paa dens Enkeltheder.

Idet man dernæst gaar over til en Betragtning af de nuværende Ministeriebygningers Grund, vil det første Spørgsmaal være det, om disse i deres Helhed egne sig til at bibeholdes. Det er alt i det foregaaende tilstrækkelig antydnet, i hvilken Retning Kommissionen mener at burde besvare dette Spørgsmaal. Alle Hovedbygningerne ville uden Vanskelighed kunne bringes til at tilfredsstille alle rimelige Krav, medens selvfølgelig den gamle Staldbygning i Lerches Gaard, der nu i en Menneskealder har huset Matrikelkontorerne, tilligemed en anden lignende Bygning paa samme Sted og den for nogle Aar siden opførte Fiskehal i Kristiansgade bør fjernes. Herved vil der faas et samlet ubebygget Areal af omtrent 16,000 □ Alen mellem den gamle Posthusfløj, Hovedbygningerne langs Slotsholmsgade, Sidebygningen i Lerches Gaard, Nabogrunden, Vedhaven og Provianthuset, og paa dette Sted vil der altsaa kunne opføres nye Længer til Ministeriernes Brug.

Der vil saaledes foreligge en dobbelt Opgave, dels at omdanne de nuværende Bygninger til en mere hensigtsmæssig og tidssvarende Anvendelse, dels at forøge deres Antal med saa mange nye, som Forholdene maatte udkræve.

Hvad det første angaar, da maa selvfølgelig Enkelthederne heri overlades til en senere omhyggelig Undersøgelse, men Kommissionen tror dog alt nu efter de af den indhentede Efterretninger at kunne angive følgende Hovedmomenter som dem, det især vil komme til at dreje sig om.

Som alt foran fremhævet, ere de nuværende Ministeriebygninger først efterhaanden tagne i Brug som saadanne; de ere indbyrdes uensartede og Sammenhængen

imellem dem er først bagefter tilvebragt. For nogenlunde at bøde herpaa vil det være nødvendigt at regulere Gangene saaledes, at de overalt, selvfølgelig undtagen i den gamle Kancellibygning, lægges ud til Ydermuren imod Gaarden og faa en gennemgaaende Brede af mindst 4 Alen, ligesom Trappeopgangen for en Del bør omlægges og gøres rummeligere. Ved samme Lejlighed vil det være nødvendigt at tage en Del Skillorum ned for at regulere Værelserne efter den paatænkte nye Anordning. Ikke mindre maa der lægges nye Gulve og foretages andre Reparationer. Det vil dernæst være nødvendigt at tage under Overvejelse, om ikke en gennemgaaende Opvarmning ved Damp vilde være at foretrække for det forældede Ovnsystem (tildels endnu Bilæggerovne). I alle Tilfælde vil det være nødvendigt at nedtage saa godt som alle Skorstenene og at tilvejebringe en ordenlig Ventilation i samtlige Lokaler. Endelig maatte der ved samme Lejlighed formentlig indlægges Gas i alle Bygningerne; hvis ikke det maatte vise sig, at den mindre brandfarlige elektriske Belysning burde indføres.

Hvad særlig Kancellibygningen angaar vil der være stærk Opfordring til at forhøje dens øverste Etage, som kun er $9\frac{1}{2}$ Fod høj.

Noget lignende vilde der maaske være Anledning til at foretage flere Steder, hvor Loftshøjden er utilbørlig ringe, f. Ex. i øverste Etage af Posthusfløjen, Lerches Gaard og Krigsministeriets Gaard.

En anden Ulempe, som det vilde være af Betydning at faa afhjulpen ved en almindelig Omordning af de ministerielle Bygninger, er den, at det for Tiden er saa vanskeligt for Fremmede at finde sig tilrette mellem Kontorerne, ligesom paa den anden Side Passagen i Gangene er alt for lidt kontrolleret. Det vil være ønskeligt, ved Portnere bestemtere at begrænse Adgangen til de forskjellige Bygninger og at yde den fornødne Vejledning for dem, som have lovligt Ærende i Kontorerne.

Af denne Grund og fordi det i mange Henseender vil lette Forretningernes Gang, bør man være betænkt paa at samle hvert Ministerium for sig og ved hvert at indrette en Portnerbolig. For Øjeblikket er Forholdet saaledes, at saa godt som alle Ministerier have deres Kontorer blandede imellem hverandre, ja at enkelte af disse endog kunne findes i en aldeles urimelig Afstand fra Ministeren og Departementscheferne. Dette er ganske naturligt opstaaet af den sidste Menneskealders store Omvælgninger paa Administrationens Omraade: Udenrigsministeriets Bortflytning til Amalienborg og Marineministeriets Indflytning fra Gammelholm, Oprettelsen og Nedlæggelsen af et slesvigsk og et holstensk Ministerium o. s. v., og af den let forklarlige Tilbøjelighed hos de enkelte Kontorer til ikke uden Nødvendighed at skifte Lokale. Som det nu forefindes, er det da opstaaet af en utallig Række Smaaforandringer, uden at man nogensinde i de sidste Menneskealdre har paataget sig en almindelig og rationel Omordning. En saadan var vel paatænkt i 1852, men strandede paa Modstand fra Justitsministerens Side, idet denne ikke uden Nødvendighed vilde opgive sit Ministeriums traditionelle Plads. At man vilde føle sig i højeste Grad opfordret til at foretage den nu, naar saa meget andet dog skulde omordnes, er en Selvfølge.

Det næste Spørgsmaal bliver da, hvor stor en Pladsforøgelse de enkelte Ministerier ville kræve. Der er, for at faa et paalideligt Grundlag for Bedømmelsen heraf, afæsket hvert enkelt Ministerium en detailleret Opgivelse, ligesom den nuværende Plads er opmaalt. Resultatet af disse Sammenstillinger er, at det nuværende Areal 32,560 □ Alen, maatte forøges med 8000 □ Alen eller omtrent $\frac{1}{4}$ (se Bilag VII, VIII; de her beregnede Arkivrum ere optagne i det følgende). Da paa den anden Side Løngangen til Kristiansborg Slot forudsættes overdragen til Rigsdagen, medens Matrikelkontorenes Bygning vil blive bestemt til Nedbrydning, saa vil herved tabes omtrent 4000 □ Alen, og der vilde altsaa være at opføre nye Bygninger med et samlet Areal af omtrent 12,000 □ Alen.

Det er til den Ende bleven projekteret at opføre ialt fire nye Fløje paa Grunden bag Lerches Gaard (se medfølgende Tegninger). Den ene af disse skulde da tage sit Udgangspunkt fra den nuværende Sidebygning og i en Længde af 75 Alen enten danne en Fortsættelse af den — (i lige Linje, for det Tilfælde at Nabogrunden imidlertid blev erhvervet, ellers i den nødvendige Afstand fra denne) — eller efter Omstændighederne føres i en anden Retning. Naar man i de udførte Tegninger har holdt sig til den første af disse Eventualiteter, da er det kun, fordi man overhoved ikke har troet paa dette Trin af Sagens Behandling at burde stille Fordringen højere end til væsenlig at anskueliggjøre det Areal og Rumfang, som under alle Omstændigheder vil kunne skaffes tilveje. En anden Fløj skulde paa samme Maade udgaa fra den nordvestlige Ende af Lerches Gaard og parallelt med den nuværende Sidebygning føres over til Provianthuset, i en Længde af 115 Alen. Den tredje og fjerde Fløj skulde derimod føres lodret paa disse, henholdsvis mellem første og anden (50 Alen) og mellem denne og Posthusfløjen (36 Alen lang)*). Der vilde herved altsaa ialt opnaas en Bygningslængde af 276 Alen. Tænkte man sig disse nye Bygninger opførte med en Dybde af 16 Alen og i en Højde af Kjælder, tre Etager og Mansard, vilde de enkelte Fløje komme til at indeholde henholdsvis 4800, 7360, 3200 og 2304 □ Alen. De to Længdefløje, tilsammen 12,160 □ Alen, vilde saaledes svare til de Udvidelser, som nu kræves, og man vilde altsaa, dersom ikke nye Krav stilledes fra andre Sider, kunne nøjes med foreløbig at opføre dem.

Fordelingen af de enkelte Ministerier maatte derefter foretages saaledes, at man begyndte fra een Ende, for derfra at afmaale den nødvendige Plads. Det naturligste vilde være at give Finansministeriet Pladsen nærmest Rigsdagen, altsaa, forudsat at denne beholder sit Lokale paa Kristiansborg, Slotsløngangens Stue, hele den gamle Kancellibygning, hvor nu ogsaa Finans-Hovedkassen er indrettet, samt Forbindelsesbygningen og en Del af den gamle Posthusfløj. Disse Bygninger vilde tilsammen kunne afgive det af Finansministeren krævede Areal (17,550 □ Alen). Den gamle Sal for de Deputerede ved Finanserne i Rentekammerfløjen vilde ved dette Arrangement igjen kunne faa sin oprindelige Anvendelse ved at tildeles Finansministeren.

*) Der har været delte Meninger om, hvorvidt disse sidste Fløje skulle tænkes lagte i Flugt med hinanden, saaledes som af Meldahl foreslaaet, eller førte til forskellige Punkter paa Tværfløjen, saaledes som Tegningerne fremstille det efter foreløbig Anvisning af Schou, Herholdt og Zeltner.

Indenrigsministeriet vilde dernæst faa sin naturlige Plads ved Siden af Finansministeriet. Det vilde i sin udvidede Skikkelse komme til at optage den tilbagestaaende Del af Posthusfløjen, den nuværende Krigsministeriets Gaard og en betydelig Del af den nye Fløj mellem Lerches Gaard og Provianthuset (ialt 10,000 □ Alen.)

Kirke- og Justitsministerierne tilligemed Ministeriet for Island vilde dernæst optage Lerches Gaard og største Delen af den ældre Sidebygning (4500 □ Alen); de militære Ministerier endelig Resten af de nye Fløje (med 8500 □ Alen).

Det maa dog herved bemærkes, at der i de fremlagte Tegninger ikke er gjort Forsøg paa en nærmere detailleret Besvarelse af de herhenhørende Spørgsmaal, saaledes som de i det foregaaende ere antydede. Der er endvidere intet Hensyn taget til Erhvervelsen af den private Ejendom i Kristiansgade, idet Kommissionen ikke skal foregribe Afgjørelsen af denne Sag i nogen Retning. Skulde man bestemme sig for denne Erhvervelse, og ikke desmindre ville beholde Udenrigsministeriet hvor det nu er, da vilde Opførelsen af de nye Fløje selvfølgelig tildels kunne opsættes saa meget længere. — Endelig maa det endnu fremhæves som en Selvfølge, at Slotsholmens, særlig de nærmeste Dele af Tøjhusgrundens mulige forandrede Anvendelse, der i det Følgende nærmere vil blive omtalt, vil kræve bestemte Hensyn taget allerede ved den ydre Anordning af de her nævnte Bygninger.

Den praktiske Udførelse af den her fremsatte Plan vilde ingen Vanskeligheder frembyde, da man vilde kunne begynde med Opførelsen af den yderste paa ubebygget Grund projekterede Fløj og dernæst fortsætte med Ombygninger og Tilbygninger i den Orden, som maatte vise sig at være den mest hensigtsmæssige.

I den nærmeste Forbindelse med Ministeriebygningernes Udvidelse maa Statens samlede Arkivvæsen betragtes. Det er alt i det foregaaende fremhævet, at dette af mange Grunde maa bevares i Administrationens umiddelbare Nærhed, og det vil altsaa være nødvendigt at danne sig en begrundet Mening om, hvorvidt den fornødne Plads her vil kunne skaffes tilveje.

Der kan herved tænkes paa de to Nabobygninger, det forhenværende Provianthus og den nuværende Bibliothekbygning.

Provianthuset har en Længde af 231 og en Bredde af $27\frac{1}{2}$ Alen. Stuen er hvælvet og bruges alt nu i hele sin Længde til Arkiv; den vilde ved delvise Forbedringer, sigtende til at fjerne al Fugtighed, vistnok kunne bevares til dette Brug, og i det væsenlige vedblivende rumme, hvad der nu her har sin Plads. Det samme gjælder derimod ingenlunde om de højere Etager.

Som bekjendt er Bygningen opført af Kong Kristian IV. for deri at magasinere Flaadens Proviant. Murene have en Tykkelse af over $3\frac{1}{2}$ Alen og selv efter at der nu er anbragt store Vinduer i dem, tillade de dog kun et forholdsvis sparsomt Lys at trænge ind imellem Arkivernes Reoler; der maa derfor spildes en uforholdsmæssig Plads ved Anbringelse af Sidegange langs Væggene istedenfor en enkelt Midtergang. Herved indskrænkes Reolernes Længde til høist 16 Alen, medens de i en ny Bygning af samme Bredde, men med Mure af almindelig Tykkelse, vilde kunne blive $22\frac{1}{2}$ Alen lange; samtidig vilde deres Antal kunne forøges fra 84 (svarende til de nuværende

21 Vinduesfag) til 100 (svarende til 50 Vinduesfag). Forholdet i Rummelighed vilde altsaa blive som 5 til 3.

Ogsaa i en anden Henseende vilde man ved en Ombygning kunne foretage en væsenlig Besparelse, nemlig i Etagerens Højde. Den nuværende Højde er $4\frac{3}{4}$ og 5 Alen, og Reolerne ere førte fra Gulvet op til Loftet. Dette er i høj Grad upraktisk; det er tidsspildende for enhver Undersøgelse og ødelæggende for Arkivalierne i samme Forhold som de bruges hyppig og altsaa maa anses for særlig vigtige for Administrationen eller Granskningen. Etager med $3\frac{1}{2}$ Alens Højde, altsaa med Hylder, hvis Indhold enhver velvoxen Mand kan beherske fra Gulvet af eller i hvert Tilfælde fra en lav Skammel, ere ubetinget at foretrække overalt hvor man er saa heldig at kunne have Valget. Kommissionen har skaffet sig nøjagtig Kundskab om lignende Bygninger andensteds og har i saa Henseende især ment at burde henlede Opmærksomheden paa den store Bibliothekbygning i Stockholm, hvortil Tegninger findes hoslagte. Denne er opført i en Dybde af 36 danske Alen og i en Højde af 2 Hovedetager, den nederste ved Jernlofter delt i to, den øverste i 3 Afdelinger, de sidste hver paa $3\frac{1}{2}$ Alens Højde. Vinduerne ere selvfølgelig førte igjennem hele Etagen, talrige Smaatrapper sætte de enkelte Afdelinger i Forbindelse med hinanden, medens Elevatorer befordre Bøgerne op og ned igjennem Huset. Reolerne findes anbragte foran Murpillerne med en Midtergang. Hvert Fag er henved $5\frac{1}{2}$ Alen bredt. Ombygningen af Provianthusets Sals-Etage vilde altsaa, dersom man kun tænkte paa, idetmindste foreløbig, at tilvejebringe tre Gallerier, indskrænke denne Etage til en samlet Højde af c. $11\frac{1}{2}$ Alen medens samtidig det høje Tag med sin vældige Tømmerkonstruktion og sine tre Etagers Lofter vilde blive afløst af et lavt, brandfrit Jern- eller Skifertag.

For at faa en tydeligere Forestilling om, hvorledes det vilde stille sig med den for Arkivmassen nødvendige, saavel som med den ved en eventuel Ombygning af Provianthuset opnaaelige Plads, vil det være hensigtsmæssigt at beregne saavel Arkivernes nuværende Indhold som deres fremtidige Anbringelse efter løbende Hyldealen, istedenfor som i det foregaaende, hvor det kun gjaldt om at give en omtrentlig Forestilling om de Rumstørrelser, det overhoved drejede sig om, efter Gulvarealet.

De Arkiver, som der her tænkes paa, altsaa Gehejmearkivet, Kongerigets Arkiv og de særlige Ministerialarkiver, som endnu findes i Bygningerne ved Slotsholmsgade, have efter de foretagne Opmaalinger en samlet Hyldealængde af paa det nærmeste 35,000 Alen (omtrent 3 Mil). Af disse findes de 6000 i Provianthusets Stue og de 12,000 i Gehejmearkivbygningen og i Kancellibygningsens Stue, der som forhen bemærket alle ere hvælvede. I dette sidste Tal maa der dog foretages en ikke ubetydelig Reduktion, dels fordi nogle af Lokalerne ville gaa tabte, dels fordi der maa foretages Omflytninger og Forandringer i de øvrige, som ville formindske Hyldealernes Antal. Saaledes vil vistnok saa godt som hele første Sal i Gehejmearkivet gaa med til Læsesal og Kontor, saavel som til Gjennemgang mellem Slottets Løngang og Kancelliet, og Arkivet ud til Slotspladsen ved Siden af Finans-Hovedkassen maa antages i en nær Fremtid at ville blive reklameret af denne. Derved vil der ialt mistes 3400 løbende Alen Hylde. Endvidere vil en hensigtsmæssig Indretning af de øvrige Arkiver i Kan-

cellibygningens Stue vistnok reducere dem med $\frac{1}{3}$, eller ialt 2100 Alen. Der vil altsaa af Arkivalier blive tilbage som ikke optagne i de forhaandenværende Lokaler ialt 22,500 løbende Alen Hylde.

Denne Arkivmasse vilde nu nøjagtig svare til, hvad to af Provianthusets Etager kunde rumme efter en Ombygning. Man vil nemlig kunne gaa ud fra, at Reolerne faa 5 Hylde, Dobbeltreolerne altsaa 10, de to Etagers 100 Dobbeltreoler 1000, hver paa $22\frac{1}{2}$ Alens Længde, ialt 22,500 Alen.

Den aarlige Tilvæxt af Afleveringer fra Ministerierne (ud over de regelmæssige Kassationer) kan endvidere for Tiden beregnes til c. 300 løbende Alen; for 50 Aar altsaa til 15,000, for 100 Aar til 30,000 Alen. Tænker man sig et Provinsarkiv for Sjælland og de nærmest liggende Øer forbundet med Rigsarkivet, — saaledes som i Kristiania for de nærmeste Stifter —, saa vil Tilvæksten blive betydelig større; de 30,000 Alen ville da maaske naas i et halvt Aarhundrede.

For at tilfredsstille disse Krav har man altsaa foreløbig den 3. Etage (11,250 Hyldealen). Vil man derimod indrette Provianthuset efter Fremtidens Fordringer ved at paaføre den hvælvede Stue en firedobbelt Etage, vilde herved efter den tidligere Beregning vindes en yderligere Plads paa 11,250 løbende Hyldealen, men derved vilde ogsaa enhver Udvidelse, idetmindste efter Nutidens Forestillinger, være udtømt, og det vilde da bero paa ganske andre Forhold, om Arkiverne fremdeles vilde kunne holdes samlede eller ikke.

En anden og forsynligere Udvej vilde det derfor være nu strax at tage Bibliothekbygningen i Brug til Arkiv i Forening med et Par lave Etager i Provianthuset, en Tanke, som alt i Aaret 1877 bragtes paa Bane af den daværende Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet og tiltraadtes af vedkommende Arkivembedsmænd*). Det vilde i saa Tilfælde være at tage under nærmere Overvejelse, hvorvidt den nuværende Bygning kunde bibeholdes og omdannes til den forandrede Bestemmelse, eller det maatte være det retteste strax at ombygge den fra Grunden, dels for at opnaa den størst mulige Betyggelse for Brandfare, dels for at kunne anvende Pladsen paa den mest økonomiske Maade.

Hvad Bibliothekets Omfang og dets Rummelighed i Forhold til de her fremførte Tal angaar, da er den nuværende Bygning 172 Alen lang og 22 Alen dyb, Etagerens Gulvflade altsaa omtrent $3000 \square$ Alen. I en ny Bygning med lave Etager vilde der i hver af disse blive Plads til mindst 6000 løbende Alen Hylde, og 5 saadanne Etager vilde end ikke naa den nuværende Bygnings Højde.

Betingelsen for at der kan skaffes Statens Arkiver den her antydede Plads vil imidlertid selvfølgelig være den, at dels det kongelige Bibliothek dels den i Provianthuset siden 1865 indrettede Generalstab flyttes andensteds hen. Hvad det første angaar, tillader Kommissionen sig at henvise til de i det Følgende fremsatte Henstillinger, med Hensyn til Generalstaben vil det derimod være nødvendigt her at fremkomme med nogle Bemærkninger.

*) Tillæg B. til Rigsdagstidenden 1877—78, Side 298—314. Smlg. Bilag IX.

Efter den foran projekterede Bebyggelse af Grunden mellem Lerches Gaard og Provianthuset vilde der her kunne opføres to Tværfløje med et samlet Fladeindhold af 5,500 □ Alen, uden at der i de fra Ministeriernes Side for Tiden opstillede Krav vilde være Anvendelse for dem. Der vilde da her kunne skaffes rigelig Plads til Generalstaben, hvis Kaartarkiv vedblivende kunde beholde sit Lokale i Provianthusets Stue, og endda blive noget tilovers til senere Udvidelser for Staben eller Ministerierne.

En anden Udvej vilde det være at anbringe Staben i den til Erhvervelse foreslaaede private Ejendom ved Kristiansgade, for det ikke usandsynlige Tilfælde, at Udenrigsministeriet skulde foretrække at bevare sit nuværende Lokale paa Amalienborg.

Den praktiske Udførelse af Arkivernes Udvidelse vilde som Følge af de her fremsatte Betragtninger uden Vanskelighed kunne paabegyndes med Generalstabens Indretning i sin eventuelle nye Bygning og en paafølgende Ombygning af det af den forladte Lokale i Provianthuset. Derefter vilde Resten af dette, som nu alt bruges til Arkiverne, kunne underkastes en tilsvarende Ombygning.

Til Slutning skal endnu kun bemærkes, at Anbringelsen af et Varmeapparat, hvorved Temperaturen om Vinteren idetmindste maatte kunne bringes nogle Grader op over Frysepunktet, efter den foreliggende Erfaring maa anses for i højeste Grad ønskelig. Den Kulde, som nu om Vinteren raader i Arkivrummene, umuliggjør alle Ordningsarbejder og vil altid forhindre en Del af Personalet i enhver større Undersøgelse paa selve Stedet. Arkiv-Embedsmanden, hvis Hjælp daglig paakaldes baade af Avtoriteterne og af talrige private Granskere, udsættes her, i samme Forhold som han viser Nidkærlighed i Udførelsen af sin Gjærning, for en stadig Fare.

Idet Kommissionen derefter vender sig til Spørgsmaalet om Rigsdagens fremtidige Lokale, frembyder der sig her strax et bestemt Alternativ: Opførelsen af et Rigsdagshus eller en Udvidelse af de nuværende Lokaler paa Kristiansborg. Hvad der taler for hvert af disse Alternativer, falder af sig selv i Øjnene. Kun i en helt ny Bygning kan man vente at faa alle de Krav fuldt tilfredsstillende, som med større eller mindre Styrke ville gjøre sig gjældende, naar man gaar til Undersøgelsen af, hvad der kunde være ønskeligt at opnaa. I alle Tilfælde vil det strax kunne ses, at Kristiansborg Slot, der ikke blot er opført i et helt andet Øjemed, men ogsaa for Fremtiden vil vedblive at have en anden Hovedbestemmelse ved Siden af den at være Rigsdagens Hjem, ikke ved nogen rimelig Omdannelse vil kunne bringes til at svare til ideale eller blot fuldt berettigede Fordringer til et Rigsdagshus. Paa den anden Side kunde under vore Forhold mange Hensyn synes at tale for at slaa af paa Fordringerne for at opnaa den store Besparelse, som Anvendelsen af Slottets Stueetage til det nævnte Brug vil være. Ogsaa andre Statsinstitutioner ville selvfølgelig komme til at maatte finde sig tilrette med et Kompromis mellem det overleverede og det i og for sig ønskelige, og Kristiansborg Slot frembyder i flere Henseender Betingelser, baade ved sine storartede Forhold, sin Anseelse og Stedets historiske Karakter, som ingen anden Bygning i Hovedstaden paa langt nær kan lignedes med. Enhver anden Anvendelse i større Udstrækning af disse Rum vilde svække den Værdighed, som bør være udbredt

over Rigets officielle Residensslot og vilde derfor saa vidt mulig være at undgaa, dersom man skulde bestemme sig for at give Rigsdagen et andet Hjem.

Kommissionen har under disse Forhold maattet anse det for sin Pligt at tage begge de nævnte Alternativer under Overvejelse og skal derfor strax gaa over til den mere specielle Paavisning af, hvorledes Rigsdagen muligvis vilde kunne finde sig tilrette ved en Udvidelse af sine Lokaler paa Kristiansborg.

Det Rum, som for Øjeblikket er taget i Brug af Rigsdagen, har følgende Dimensioner, (deri indbefattet Murtykkelser, Gange og Trapper). I Slottets Stue, den saakaldte Damernes Etage: de tre Fløje fra Hovedporten mod syd til Løngangsporten og mod vest og nord til Kolonaden, ialt 10,400 \square Alen; nederste Mezzanin over største Delen af de samme Fløje, 6,700 \square Alen; Kjælderen derunder 4,800 \square Alen, ialt omtrent 22,000 \square Alen. Fraregnes herved de svære Murtykkelser, Gange og Trapper, vil dette Tal dog gaa ned til omtrent Halvdelen*).

Sammenholder man da hermed hvad der ved et foreløbigt Overslag er krævet af Tingenes Formænd for et Rigsdagshus, vil Størrelseforholdet omtrent stille sig saaledes. Til Folketingets særlige Lokaler er krævet godt 6000 \square° (Gange og Trapper heri ikke medregnede**), til Landstinget $\frac{1}{2}$ (eller $\frac{2}{3}$) heraf, altsaa 3000 (resp. 4000) \square° . De fælles Rum anslaaes til godt 2000, den forenede Rigsdag og Formandsboligerne til henvend 6000 \square° . Ialt vilde det give en Gulvflade af 17—18,000 \square° (Bilag X, XI).

Ved nærmere Overvejelse har denne Beregning dog vist sig at være noget for indskrænket. Der er ved den taget for lidet Hensyn til større Gruppemøder og til Samlingssteder for Medlemmerne af de to Ting indbyrdes; der er ikke lagt tilstrækkelig Vægt paa Oprettelsen af et særligt Post- og Telegrafbureau, særlige Restavratjonslokaler for hvert af Tingene saavel som for Referenter og Bestillingsmænd o. s. v. Det vil altsaa formentlig være nødvendigt at forhøje Overslaget med et Par Tusend Kvadratalen, til ialt c. 20,000 \square° .

Det vilde nu ingenlunde være uoverkommeligt at tilvejebringe denne Plads i Nærheden af Rigsdagens nuværende Lokale. Til hvad der nu haves vilde kunne lægges Resten af den sydlige Slotsfløjs Mezzanin samt hele Mezzaninen over Løngangen til Ministeriebygningen, ialt 4,400 \square° . Endvidere vilde man kunne ty til Fløjen nord for Hovedporten, eventuelt til den nordlige Hovedfløj mellem Kirkeporten og Ridebanen. En anden Udvidelse til Anbringelse af de mere underordnede Lokalteter kunde tænkes fra det nuværende Rigsdagslokale ind over Slottets Sidebygning i syd, der nu indtages af Hoftheatret (det tidligere kongelige Rustkammer), Civillistens Kontorer og forskellige større Lejligheder til Hoffets Embedsmænd. Hvad der særlig vilde kunne anbefale at henvende Opmærksomheden paa dette Punkt, er den Omstændighed, at Hoftheatret efter de af Justitsministeren med Hensyn til Brandfare opstillede Betingelser ikke mere vil kunne bruges efter sin hidtilværende Bestemmelse. Det Vederlag, som

*) Sml. Opmaalingerne i Bilag III, sammenholdte med Bilag VI.

**) Forsamlingssalenes Gulvflade er regnet dobbelt paa Grund af den dobbelte Etagehøjde.

det vilde blive nødvendigt at skaffe Civillisten, eventuelt ogsaa Højesteret, dersom man maatte bestemme sig for disse Udvidelser, vilde det neppe være vanskeligt at finde i det nu ledige Palæ paa Amalienborg.

Vanskelighederne ved Anvendelsen af Kristiansborg i det nævnte Øjemed ville derimod rejse sig af Hensynet til den hensigtsmæssige Anordning og de store tunge Murmasser. I den Henseende vil der unegtelig være meget at overvinde, meget som ikke kan overvindes. Afstandene ville overalt blive store, paa sine Steder endog meget besværlige. Enderne af de to modsatte Slotsfløje ville saaledes under Forhold, som ikke tillade en Forbindelse tværs igjennem Kolonaden, ligge i en Afstand af over 500 Alen, og dersom man tænkte sig Sidebygningen med inddragen i Rigsdagens Lokaler, vilde Afstanden mellem Yderpunkterne endnu forøges.

At det under disse Omstændigheder vil være umuligt at ordne de enkelte Lokaliteter saaledes, som Hensynet til de daglige Forretninger og Medlemmernes Bekvemmelighed udkræver, er en Selvfølge. Det vil heller ikke kunne undgaas, at Forbindelsen mellem de to Ting ved en saadan Ordning bliver løsere end ønskelig.

Den anden store Ulempe følger af de svære Bygningsmasser, som i høj Grad forværre Lysforholdene og vanskeliggjøre Konstruktionen af store Forhandlingssale. Det er især disse sidste, hvis Tilvejebringelse Kommissionen har ment at burde underkaste en Række Undersøgelser og Overvejelser.

Hvad da først en Sal for den forenede Rigsdag angaar, har man ment foreløbig helt at burde se bort fra denne Fordring under saa vanskelige Forhold som dem paa Kristiansborg Slot. Man maatte da fremdeles ligesom hidtil nøjes med Folketingssalen til de aarlige Aabnings- og Slutningsmøder og give Afkald paa det ideelle og monumentale Midpunkt, som en saadan Sal vilde komme til at danne i et selvstændigt Rigsdagshus.

Det maa derimod betragtes som en absolut Nødvendigheds under alle Omstændigheder at skaffe en ny Landstingssal tilveje. Den nuværende er simpelthen dannet ved at lægge tre Værelser, den tidligere Hofmarskalsbolig, sammen, uden at forhøje Loftet eller træffe andre Forholdsregler for enten at forbedre Salens Luft- og Lysforhold eller modvirke de overliggende Etagers Tryk og Forskydning. Det er da intet Under, at et Lokale, som for 34 Aar siden indrettedes til en beskeden Sal for det daværende Landsting paa 50, nu ikke mere paa nogen Maade kan være tilfredsstillende for et Ting paa 66 Medlemmer.

Heller ikke Folketingssalen kan mere siges at svare til fuldt berettigede Fordringer. Den har vel en ret betydelig Højde, men det stærke Sidelys er ogsaa her til ikke ringe Gène for Medlemmerne og Pladsen er ingenlunde rigelig tilstede, især for det Tilfælde, at Tingets Medlemstal efter Grundlovens Bestemmelse maatte blive forøget. I begge Salene maa dernæst Adgangen for Tilhørerne betydelig lettes. Der bør være særlig og forskjellig Adgang, ikke blot for Hoffet, Diplomaterne og Medlemmerne af det andet Ting, men ogsaa for ministerielle Embedsmænd, hvis Nærværelse under Forhandlingerne, med Lejlighed til jævnlig Samtale med Ministrene vilde være i høj Grad ønskelig.

For om muligt at imødekomme disse forskellige Krav, hvis Berettigelse tilvisse maa anerkjendes, har man gjort Udkast til den Plan at lægge Forhandlingssalene med deres nærmeste Omgivelser ind i nye Sidebygninger til Kristiansborg Slot, i umiddelbar Forbindelse med dettes Stueetage, enten i den indre Slotsgaard eller henholdsvis i Kavallergaarden og Prins Jørgens Gaard, syd og nord for Slottet. Ligeledes er det af med-undertegnede Meldahl forsøgt at lægge en ny Folketingssal i Prins Jørgens Gaard, imellem Slottet og Kirken, og derimod at indrette Landstinget i det nuværende Folketingslokale.

Angaaende Detaillerne i disse Planer henvises til de medfølgende Bilag (Plan V—VII). Det vil af disse fremgaa, at der vil kunne skaffes rigelig Plads til alle ønskelige Lokalteter ved Opførelsen af saadanne Bygninger i en Højde af to Etager, saaledes at Tingenes Forhandlingssale anbringes i Midten af dem med nedfaldende Lys, ligesom de vilde kunne sættes i den nærmeste Forbindelse med de tilsvarende Slotsfløje og de i dem anbragte øvrige Lokalteter.

Det er dog paa den anden Side umiskjendeligt, at store Ulemper ville være forbundne med et saadant Arrangement. Det vil ikke kunne undgaas, at Passagen til Slottets Opgange derved bliver i høj Grad vanskeliggjort, hvad der især vil have sin Betydning ved større Festligheder, og i arkitektonisk Henseende vil det meget skade Slottets Udseende ved at bryde de store og rene Forhold, der nu udgjøre dets væsentligste Skjønhed.

For det Tilfælde, at man derfor skulde foretrække at undgaa disse Tilbygninger, er der bleven udarbejdet Planer til en fuldstændig Anbringelse af Rigsdagen i en Del af selve Slottets Stueetage og den tilsvarende Mezzanin. Detaillerne i denne Plan ville fremgaa af de medfølgende Tegninger (sml. Plan IV). Det er en Selvfølge, at Fordringerne herved betydelig maa reduceres. Man er derfor gaaet ud fra, at den nuværende Folketingssal bibeholdes, medens hele Stueetagen og saa godt som hele den tilsvarende Mezzanin, der nu rummer hele Rigsdagen, for Fremtiden overdrages til Folketinget alene. Landstingssalen vil derimod kunne indrettes i den modsatte Fløj, i Forbindelse med dette Tings øvrige Lokalteter, hvis Omfang vil kunne bestemmes efter de Krav, der ved en nærmere Undersøgelse maatte blive stillede. Der er, som det vil ses, projekteret to forskellige Anbringelser af Salene, den ene ud til Slottets Ridebane, den anden til Prins Jørgens Gaard (den nuværende Højesteretssal med Omgivelser), begge af samme Højde som Folketingssalen (gjennem Stuen og Mezzaninen). For den første taler foruden den mere isolerede Beliggenhed efter flere Medlemmers Mening ogsaa den lettere Adgang fra tre forskellige Sider, for den sidste de roligere Lysforhold og Muligheden for at opnaa noget arkitektonisk ensartet og harmonisk. I begge Tilfælde vilde man dog formentlig kun opnaa noget ret antageligt, ikke en fuldt tilfredsstillende Løsning af Opgaven. — Forbindelsen mellem de to Ting vilde ved en saadan Anordning kunne tilvejrbringes gennem Slotspladsfløjen nord for den store Port, idet der paa dette Sted vilde kunne indrettes Lokale til Bibliotheket og andre fælles Anliggender, som Post- og Telegrafbureau o. l.

For i Tilfælde af en saadan Plans Udførelse at kunne disponere over den fornødne Plads vil det endvidere være nødvendigt at flytte Højesteret. Kommis-

sionen har havt nogen Betænkelighed ved at stille bestemte Forslag i den Henseende, da den i Grundloven hjemlede Omordning af Domstolene formentlig vil medføre Ønskeligheden af ogsaa i det Ydre at kunne bringe Højesteret i nær Forbindelse med de andre overordnede Domstole her i Byen. Det er imidlertid en Selvfølge, at en eventuel Flytning fra Kristiansborg Slot ikke vilde kunne opsættes herefter, hvis man vilde bestemme sig for at udvide Rigsdagens Lokaler til denne Side. For dette Tilfælde vilde man anse det for rettest at skaffe et midlertidigt Lokale tilveje, som uden for stor Bekostning kunde sættes istand til at modtage Højesteret. Man har herved nærmest tænkt paa Enkedronningens Palæ paa Amalienborg, der som bekjendt er gaaet over til at være Statsejendom. En Indretning af Højesteret paa dette Sted vilde kun være en Gjentagelse af hvad der fandt Sted i Aarene 1854—64, da denne Domstol havde sine Lokaler i det nu af Hs. Maj. Kongen beboede Palæ. Samme Steds vilde der da tillige kunne skaffes en Embedsbolig for Overhofmarskallen, hvis denne paa Grund af de foreslaaede Forandringer skulde blive nødt til at fraflytte sin Bolig paa Kristiansborg. Det samme vilde endelig kunne blive Tilfældet med enkelte andre Lejligheder, som nu findes samlede i denne Etage.

Skulde det imidlertid vise sig, at der maatte blive anden Anvendelse for det nævnte Palæ paa Amalienborg, der jo nu i en saa lang Aarrække har tjent til Bolig for Medlemmer af Kongehuset, saa vilde det formentlig være tilraadeligt ligefrem at købe en passende Ejendom til Brug for Højesteret (f. Ex. Schimmelmanns Palæ). Der vilde da herved efter det fremførte være Anledning til at tage den Sandsynlighed i Betragtning, at Retten igjen efter kortere eller længere Tids Forløb vilde opgive sin nye Bolig, saa denne altsaa i saa Tilfælde igjen uden Vanskelighed maatte kunne sælges eller bruges til et andet Formaal.

Om Bekostningen ved en saadan Flytning af Højesteret er det selvfølgelig umuligt for Kommissionen at ytre nogen Formening. Hvad derimod Rigsdagens Indretning paa Kristiansborg i sin nuværende Skikkelse angaar, da formenes Indretningen af en ny Landstingssal i den nordvestlige Slotsfløj at kunne udføres for c. 50,000 Kroner, medens Udgifterne ved de øvrige Indretninger vistnok i alt væsenligt ville kunne afholdes af det ordinære Budget.

Kommissionens Medlemmer have dog ikke ved at sysle med disse forskjellige Planer kunnet skjule for sig selv, at enhver saadan Udvidelse af Rigsdagens Lokaler ikke vil kunne føre til et fuldt tilfredsstillende Resultat, ja endog maa forudsættes før eller senere at ville blive opgivet igjen, selv om den nu sattes i Værk. Der er derfor vistnok meget, som taler for indtil videre at nøjes med mindre Udvidelser, væsenlig i Mezzaninen, indtil et særligt Rigsdagshus vil kunne skaffes tilveje. (Forskjellige Projekter til en saadan Udvidelse i Forbindelse med Landstingssalens Forhøjelse op igjennem Mezzaninen ere anskueliggjorte i de medfølgende Tegninger.)

Idet man da gaar over til dette andet Alternativ for Rigsdagens Anbringelse, fremstiller det sig som det første Spørgsmaal, hvor den fornødne Grund vil kunne gjøres disponibel, og det vil da være naturligt paa dette Sted ligeledes at drøfte de

forskjellige Muligheder for en Anbringelse af de to andre Institutioner, Musæerne og Bibliotheket, som i alle Tilfælde maa fraflytte deres nuværende Hjem.

Efter det af Folketingets Formand fremsatte Udkast (Bilag X) vil der til en selvstændig Rigsdagsbygning udkræves en Grund af omtrent 25,000 □ Alen, en Fordring, som vistnok i ingen Henseende kan siges at være overdreven.

En saadan Grund i umiddelbar Nærhed af Administrationens Bygninger, af næsten samme Omfang som disses samlede Grundflade og Gaarde, vilde det nu være saa at sige umuligt at tilvejebringe ved Opkjøb af private Ejendomme; man maa i alle Tilfælde være betænkt paa til dette Øjemed væsenlig at kunne disponere over Stats-ejendom. Det er bleven løselig antydnet at skaffe den fornødne Plads ved at nedbryde baade Ministeriebygningerne, paa den gamle Kancellibygning nær, den tilsvarende Del af Provianthuset og den private Ejendom paa Hjørnet af Slotsholms- og Kristiansgade, for da paa dette Sted at opføre et Rigsdagshus. Centraladministrationen maatte da flyttes over til Slottet eller ind i den nuværende Bibliothekbygning og Staldmestergaarden. Udførelsen af denne Plan vilde dog, som det let ses, blive meget bekostelig, da bl. a. Statens Arkivvæsen vilde blive hjemløst.

Mere tiltalende er derfor den Tanke at vinde en stor samlet Grund paa Slotsholmen ved at bortflytte samtlige de militære Etablissementer, paa samme Maade altsaa som Staten for 20 Aar siden bortflyttede Flaadens fra Gammelholm. Hvad der i høj Grad vilde tale for en saadan Plan er let at se. Saaledes som Tøjhusets Vaabensamling og Geværfabrikken nu ere anbragte, optage de en forholdsvis urimelig Plads i Nærheden af Byens Midpunkt. Fabrikken er en stadig Trusel for de omkring liggende vigtige Bygninger, Røgen og Støvet fra den trænge ind i Bibliotheket og Arkivet. Dertil kommer, at en Udvidelse af disse Oplag og Værksteder for det Tilfælde at engang i Tiden Stadens Befæstning maatte blive udvidet eller Hærens Materiel i en væsenlig Grad forøget, vilde blive umulig under de derværende Forhold, medens der paa forskjellige andre Steder vilde kunne findes Arealer, som vilde egne sig fortrinlig til dette Brug.

Et løseligt Overslag over de Beløb, som det her vilde komme til at dreje sig om, har givet til Resultat, at Flytningen af de militære Etablissementer i Forbindelse med de nye Grundes Brolægning samt Forsyning med Kloaker, Gas- og Vandleddninger vilde koste omtrent 4 Millioner Kroner. Der vilde derfor staa til Statens Raadighed et Areal paa Slotsholmen, som vilde være tilstrækkelig stort til derpaa at skaffe Plads til de fleste af de her omhandlede Institutioner. Den hele Grund fra Provianthuset langs Kristiansgade op til Husrækken langs Tøjhusgade er nemlig omtrent 120,000 □^o stor, medens der til en Rigsdagsbygning vilde kunne regnes 30,000, til et Musæum 25,000 og til et Bibliothek 20,000, tilsammen altsaa 75,000 □^o (Bilag XII).

Dersom man imidlertid vilde gaa ud fra, at Militæretatens Etablissementer ikke ville blive fjernede fra Slotsholmen, saa vilde det altsaa blive nødvendigt at tænke paa en spredt Anbringelse af de her omhandlede Statsinstitutioner, — og Kommissionen har selvfølgelig ikke kunnet unddrage sig den Forpligtelse, saa vidt mulig ogsaa i denne Retning at forsyne det høje Ministerium med de Forarbejder, som den har maattet

forskjellige Muligheder for en Anbringelse af de to andre Institutioner, Musæerne og Bibliotheket, som i alle Tilfælde maa fraflytte deres nuværende Hjem.

Efter det af Folketingets Formand fremsatte Udkast (Bilag X) vil der til en selvstændig Rigsdagsbygning udkræves en Grund af omtrent 25,000 □ Alen, en Fordring, som vistnok i ingen Henseende kan siges at være overdreven.

En saadan Grund i umiddelbar Nærhed af Administrationens Bygninger, af næsten samme Omfang som disses samlede Grundflade og Gaarde, vilde det nu være saa at sige umuligt at tilvejebringe ved Opkøb af private Ejendomme; man maa i alle Tilfælde være betænkt paa til dette Øjemed væsenlig at kunne disponere over Stats-ejendom. Det er bleven løselig antydet at skaffe den fornødne Plads ved at nedbryde baade Ministeriebygningerne, paa den gamle Kancellibygning nær, den tilsvarende Del af Proviandhuset og den private Ejendom paa Hjørnet af Slotsholms- og Kristiansgade, for da paa dette Sted at opføre et Rigsdagshus. Centraladministrationen maatte da flyttes over til Slottet eller ind i den nuværende Bibliothekbygning og Staldmestergaarden. Udførelsen af denne Plan vilde dog, som det let ses, blive meget bekostelig, da bl. a. Statens Arkivvæsen vilde blive hjemløst.

Mere tiltalende er derfor den Tanke at vinde en stor samlet Grund paa Slotsholmen ved at bortflytte samtlige de militære Etablissementer, paa samme Maade altsaa som Staten for 20 Aar siden bortflyttede Flaadens fra Gammelholm. Hvad der i høj Grad vilde tale for en saadan Plan er let at se. Saaledes som Tøjhusets Vaabensamling og Geværfabrikken nu ere anbragte, optage de en forholdsvis urimelig Plads i Nærheden af Byens Midpunkt. Fabrikken er en stadig Trusel for de omkring liggende vigtige Bygninger, Røgen og Støvet fra den trænge ind i Bibliotheket og Arkivet. Dertil kommer, at en Udvidelse af disse Oplag og Værksteder for det Tilfælde at engang i Tiden Stadens Befæstning maatte blive udvidet eller Hærens Materiel i en væsenlig Grad forøget, vilde blive umulig under de derværende Forhold, medens der paa forskjellige andre Steder vilde kunne findes Arealer, som vilde egne sig fortrinlig til dette Brug.

Et løseligt Overslag over de Beløb, som det her vilde komme til at dreje sig om, har givet til Resultat, at Flytningen af de militære Etablissementer i Forbindelse med de nye Grundes Brolægning samt Forsyning med Kloaker, Gas- og Vandledninger vilde koste omtrent 4 Millioner Kroner. Der vilde derfor staa til Statens Raadighed et Areal paa Slotsholmen, som vilde være tilstrækkelig stort til derpaa at skaffe Plads til de fleste af de her omhandlede Institutioner. Den hele Grund fra Proviandhuset langs Kristiansgade op til Husrækken langs Tøjhusgade er nemlig omtrent 120,000 □^o stor, medens der til en Rigsdagsbygning vilde kunne regnes 30,000, til et Musæum 25,000 og til et Bibliothek 20,000, tilsammen altsaa 75,000 □^o (Bilag XII).

Dersom man imidlertid vilde gaa ud fra, at Militæretatens Etablissementer ikke ville blive fjernede fra Slotsholmen, saa vilde det altsaa blive nødvendigt at tænke paa en spredt Anbringelse af de her omhandlede Statsinstitutioner, — og Kommissionen har selvfølgelig ikke kunnet unddrage sig den Forpligtelse, saa vidt mulig ogsaa i denne Retning at forsyne det høje Ministerium med de Forarbejder, som den har maattet

anse for nyttige til Sagens Fremme. Man skal derfor tillade sig her til Slutning at fremsætte, hvad der i den Henseende er bleven oplyst og forhandlet, idet man iøvrigt med Hensyn til Enkelthederne i de Krav, som stilles af vedkommende Institutioner, henviser til det følgende.

Hovedfordringerne til Beliggenheden ere overalt omtrent de samme. Grunden maa, særlig for Samlingernes Vedkommende, være god og tør; den maa ikke ligge for langt fra Byens Midpunkt og den skal være isoleret og tillade Opførelsen af en Bygning af monumental Karakter. Da Staten, hvis ikke Slotsholmen gjøres disponibel, ikke for Tiden er i Besiddelse af ubebyggede Arealer af et saadant Omfang, at man nu vilde være istand til paa dem at opføre store offentlige Bygninger, vil man være nødt til at skaffe Plads paa ældre Statsejendom, eller ved Kjøb erhverve passende Grunde. Men selv under denne Forudsætning er Udvalget meget begrænset.

Det vil være naturligt først at henlede Opmærksomheden paa den Grund, der nu indtages af Prinsens Palæ. Som det af det foregaaende vil fremgaa med tilstrækkelig Tydelighed, er den nuværende Bygning ubrugelig til Musæum og selvfølgelig i endnu højere Grad til Rigsdagshus eller Bibliothek. Vilde man imidlertid benytte den heldig beliggende og forholdsvis store Grund — den indeholder omtrent en Tønde Land —, maatte der yderligere erhverves en Række Nabogrunde og foretages et Gadeanlæg, som efter et omtrentligt Overslag vilde medføre følgende Bekostning (sml. hoslagte Kopi af Stads-konduktørens Plan). Den hele Firkant imellem Fredriksholms Kanal, Stormgade, Filosofgangen og Ny Vestergade har omtrent et Fladeindhold af 32,500 □ Alen. Naar herfra drages den skjæve Firkant nærmest Volden, som optages af Matrikelnumrene 191—95 og 250—54, med et Areal af 5000 □ Alen og paastaaende Bygninger af en Forsikringsværdi paa omtrent 300,000 Kroner, bliver der en Rest af 27,500 □ Alen, som ved Udlæg af en Tværgade paa 20 Alens Bredde yderligere formindskes til omtrent 25,000 □ Alen, altsaa det Maal, som formentes nødvendigt til Opførelsen af et nyt Nationalmusæum eller et Rigsdagshus. For at skaffe denne Grund tilveje maatte der erhverves følgende Ejendomme. Langs Stormgade Numrene 196—207, med en samlet Grund af omtrent 9,500 □ Alen, og paastaaende Bygninger med en Forsikringsværdi af 612,700 Kroner; ud til Ny Vestergade Numrene 208—10 og 212, ialt omtrent 1500 □ Alen, med Bygninger af Forsikringsværdi 99,400 Kroner.

Vilde man nu regne disse Grunde til 30 Kroner pr. □ Alen og dertil lægge Bygningernes Forsikringsværdi, vilde der derved udkomme en Indkjøbssum af over en Million. Resten af Grunden er dernæst kongelig, dels tilhørende Palæet, dels den fraskilte Staldgaard, ialt 17,000 □ Alen. Et eventuelt Bortsalg af denne vilde kunne indbringe henved en halv Million Kroner, idet man vilde kunne lægge en Gade ind fra Ny Vestergade og derpaa udstykke Grunden til alle Sider. Rigsdagshusets eller Nationalmusæets Grund vilde altsaa paa dette Sted komme til at staa i 1½ Million Kroner.

Noget billigere vilde det blive her at skaffe Grund til et Bibliothek, idet man i saa Tilfælde vilde kunne spare Erhvervelsen af de tre yderste Ejendomme mod vest (Nr. 196—97 og 212) med et Areal af 2000 □ Alen og Bygninger til 94,400 Kroner, altsaa ialt 150,000 Kroner, medens endvidere Staldgaarden i saa Tilfælde vilde bevares

anse for nyttige til Sagens Fremme. Man skal derfor tillade sig her til Slutning at fremsætte, hvad der i den Henseende er bleven oplyst og forhandlet, idet man iøvrigt med Hensyn til Enkelthederne i de Krav, som stilles af vedkommende Institutioner, henviser til det følgende.

Hovedfordringerne til Beliggenheden ere overalt omtrent de samme. Grunden maa, særlig for Samlingernes Vedkommende, være god og tør; den maa ikke ligge for langt fra Byens Midpunkt og den skal være isoleret og tillade Opførelsen af en Bygning af monumental Karakter. Da Staten, hvis ikke Slotsholmen gjøres disponibel, ikke for Tiden er i Besiddelse af ubebyggede Arealer af et saadant Omfang, at man nu vilde være istand til paa dem at opføre store offentlige Bygninger, vil man være nødt til at skaffe Plads paa ældre Statsejendom, eller ved Kjøb erhverve passende Grunde. Men selv under denne Forudsætning er Udvalget meget begrænset.

Det vil være naturligst først at henlede Opmærksomheden paa den Grund, der nu indtages af Prinsens Palæ. Som det af det foregaaende vil fremgaa med tilstrækkelig Tydelighed, er den nuværende Bygning ubrugelig til Musæum og selvfølgelig i endnu højere Grad til Rigsdagshus eller Bibliothek. Vilde man imidlertid benytte den heldig beliggende og forholdsvis store Grund — den indeholder omtrent en Tønde Land —, maatte der yderligere erhverves en Række Nabogrunde og foretages et Gadeanlæg, som efter et omtrentligt Overslag vilde medføre følgende Bekostning (sml. hoslagte Kopi af Stads-konduktørens Plan). Den hele Firkant imellem Fredriksholms Kanal, Stormgade, Filosofgangen og Ny Vestergade har omtrent et Fladeindhold af 32,500 □ Alen. Naar herfra drages den skjæve Firkant nærmest Volden, som optages af Matrikelnumrene 191—95 og 250—54, med et Areal af 5000 □ Alen og paastaaende Bygninger af en Forsikringsværdi paa omtrent 300,000 Kroner, bliver der en Rest af 27,500 □ Alen, som ved Udlæg af en Tværgade paa 20 Alens Bredde yderligere formindskes til omtrent 25,000 □ Alen, altsaa det Maal, som formentes nødvendigt til Opførelsen af et nyt Nationalmusæum eller et Rigsdagshus. For at skaffe denne Grund tilveje maatte der erhverves følgende Ejendomme. Langs Stormgade Numrene 196—207, med en samlet Grund af omtrent 9,500 □ Alen, og paastaaende Bygninger med en Forsikringsværdi af 612,700 Kroner; ud til Ny Vestergade Numrene 208—10 og 212, ialt omtrent 1500 □ Alen, med Bygninger af Forsikringsværdi 99,400 Kroner.

Vilde man nu regne disse Grunde til 30 Kroner pr. □ Alen og dertil lægge Bygningernes Forsikringsværdi, vilde der derved udkomme en Indkjøbssum af over en Million. Resten af Grunden er dernæst kongelig, dels tilhørende Palæet, dels den fraskilte Staldgaard, ialt 17,000 □ Alen. Et eventuelt Bortsalg af denne vilde kunne indbringe henved en halv Million Kroner, idet man vilde kunne lægge en Gade ind fra Ny Vestergade og derpaa udstykke Grunden til alle Sider. Rigsdagshusets eller Nationalmusæets Grund vilde altsaa paa dette Sted komme til at staa i 1½ Million Kroner.

Noget billigere vilde det blive her at skaffe Grund til et Bibliothek, idet man i saa Tilfælde vilde kunne spare Erhvervelsen af de tre yderste Ejendomme mod vest (Nr. 196—97 og 212) med et Areal af 2000 □ Alen og Bygninger til 94,400 Kroner, altsaa ialt 150,000 Kroner, medens endvidere Staldgaarden i saa Tilfælde vilde bevares

med en betydelig Façade ud til den nye Tværgade og en 2000 □ Alen Grund til Bortsalg; men det vilde dog ogsaa i dette Tilfælde komme til at dreje sig om et saa stort Beløb, at man vel næppe kan forudsættes at ville indlade sig derpaa, hvis andre passende Grunde skulde kunne findes. I saa Tilfælde vilde det vistnok ligge nærmere at bevare Palæet til andet Brug, f. Ex. til Kaserne, eller anvende det til et eventuelt Mageskifte med Kommunen.

Kommissionen skal dernæst vende sig til en Plan, som gjentagne Gange har været fremdragen for Offenheden, nemlig den at henlægge det nye Nationalmuseum til Rosenborg Exerccerplads, saaledes som det nærmere i det følgende er udviklet. Bygningsanlægget vilde her ogsaa kunne blive fuldstændig isoleret; det vilde til den ene Side slutte sig umiddelbart til Slotshaven, til den anden have en anelig Baggrund i Rosenborg Slotsbygning, til den tredje ligge frit ud til Boulevarden og den botaniske Have. Selve disse smukke Partier vilde øjensynlig vinde betydeligt ved at befries for den lange uskjønne Kasernebygning og Exerccerpladsen, der som bekjendt oprindeligt er fraskilt Rosenborg Have, og istedenfor den at faa en smagfuld, om end ingenlunde luxuriøst udstyret Museumsbygning med omgivende Haveanlæg, opført med det tilbørlige Hensyn til Slottets Stil og Karakter.

Det er imidlertid indlysende, at heller ikke denne Grund vilde kunne faas uden betydelige Ofre. Den hele Plads er 67,600 □ Alen, altsaa henimod 5 Tønder Land. Kasernebygningen og Marketenderbygningen have 3 Etager og Mansard og indtage et Areal af paa det nærmeste 5000 □ Alen. At opføre disse fra ny af paa et andet Sted vilde omtrent medføre en Bekostning af 500,000 Kroner. Exerccerhuset har een Etage og et Areal af 6000 □ Alen; det vilde formentlig i Forening med en Staldbygning kunne opføres for godt 200,000 Kroner. Ved en eventuel Flytning af Kasernen til et andet Sted her i Byen — og en saadan Flytning har som bekjendt alt for nogle Aar siden været bragt paa Tale af sanitære Hensyn —, vilde det selvfølgelig blive nødvendigt andensteds at tilvejebringe en passende Exerccerplads, og det maatte bero paa Omstændighederne, hvor stor da den Plads kunde blive, som umiddelbart kunde henlægges til de nødvendige Bygninger. Kommissionen anser det for at ligge udenfor dens Kald at ytre nogen Mening om, hvorvidt Prinsens Palæ eller det tidligere Landkadet-Akademi maatte egne sig til fremtidig Gardekaserne.

Forsaaavdt som det imidlertid skulde vise sig, at Vanskelighederne ved at faa Kasernen flyttet ere uovervindelige, og at det altsaa ikke vilde være muligt at erhverve denne efter Kommissionens Mening særdeles heldige Grund til Opførelsen af et Nationalmuseum, saa maa Opmærksomheden formentlig rettes paa det ubebyggede Voldterræn.

Som den uden Tvivl heldigste Plads i dette maa nævnes Grunden i nuværende Gyldenløves Bastion ud for Halmtorvet. Efter det her projekterede Gadeanlæg vil der paa dette Sted fremkomme en isoleret Grund, begrænset paa den ene Side af Vesterbros Passage, paa de andre af Halmtorvet samt Løngangsstrædes og Boulevardens Forlængelser. Beliggenheden vilde her være mere central end noget andet Steds, Nationalmusæet vilde saa at sige strax præsentere sig for den Fremmede og Adgangen til Byen vilde vinde overordenligt ved en monumental Bygning under disse Omgivelser.

med en betydelig Façade ud til den nye Tværgade og en 2000 □ Alen Grund til Bortsalg; men det vilde dog ogsaa i dette Tilfælde komme til at dreje sig om et saa stort Beløb, at man vel næppe kan forudsættes at ville indlade sig derpaa, hvis andre passende Grunde skulde kunne findes. I saa Tilfælde vilde det vistnok ligge nærmere at bevare Palæet til andet Brug, f. Ex. til Kaserne, eller anvende det til et eventuelt Mageskifte med Kommunen.

Kommissionen skal dernæst vende sig til en Plan, som gjentagne Gange har været fremdragen for Offenheden, nemlig den at henlægge det nye Nationalmusæum til Rosenborg Exerцерplads, saaledes som det nærmere i det følgende er udviklet. Bygningsanlægget vilde her ogsaa kunne blive fuldstændig isoleret; det vilde til den ene Side slutte sig umiddelbart til Slotshaven, til den anden have en anelig Baggrund i Rosenborg Slotsbygning, til den tredje ligge frit ud til Boulevarden og den botaniske Have. Selve disse smukke Partier vilde øjensynlig vinde betydeligt ved at befries for den lange uskjønne Kasernebygning og Exerцерpladsen, der som bekjendt oprindelig er fra-skilt Rosenborg Have, og istedenfor den at faa en smagfuld, om end ingenlunde luxuriøst udstyret Musæumsbygning med omgivende Haveanlæg, opført med det tilbørlige Hensyn til Slottets Stil og Karakter.

Det er imidlertid indlysende, at heller ikke denne Grund vilde kunne faas uden betydelige Ofre. Den hele Plads er 67,600 □ Alen, altsaa henimod 5 Tønder Land. Kasernebygningen og Marketenderbygningen have 3 Etager og Mansard og indtage et Areal af paa det nærmeste 5000 □ Alen. At opføre disse fra ny af paa et andet Sted vilde omtrent medføre en Bekostning af 500,000 Kroner. Exerцерhuset har een Etage og et Areal af 6000 □ Alen; det vilde formentlig i Forening med en Staldbygning kunne opføres for godt 200,000 Kroner. Ved en eventuel Flytning af Kasernen til et andet Sted her i Byen — og en saadan Flytning har som bekjendt alt for nogle Aar siden været bragt paa Tale af sanitære Hensyn —, vilde det selvfølgelig blive nødvendigt andensteds at tilvejebringe en passende Exerцерplads, og det maatte bero paa Omstændighederne, hvor stor da den Plads kunde blive, som umiddelbart kunde henlægges til de nødvendige Bygninger. Kommissionen anser det for at ligge udenfor dens Kald at ytre nogen Mening om, hvorvidt Prinsens Palæ eller det tidligere Landkadet-Akademi maatte egne sig til fremtidig Gardekaserne.

Forsaavidt som det imidlertid skulde vise sig, at Vanskelighederne ved at faa Kasernen flyttet ere uovervindelige, og at det altsaa ikke vilde være muligt at erhverve denne efter Kommissionens Mening særdeles heldige Grund til Opførelsen af et Nationalmusæum, saa maa Opmærksomheden formentlig rettes paa det ubebyggede Voldterræn.

Som den uden Tvivl heldigste Plads i dette maa nævnes Grunden i nuværende Gyldenløves Bastion ud for Halmtorvet. Efter det her projekterede Gadeanlæg vil der paa dette Sted fremkomme en isoleret Grund, begrænset paa den ene Side af Vesterbros Passage, paa de andre af Halmtorvet samt Løngangsstrædes og Boulevardens Forlængelser. Beliggenheden vilde her være mere central end noget andet Steds, Nationalmusæet vilde saa at sige strax præsentere sig for den Fremmede og Adgangen til Byen vilde vinde overordenligt ved en monumental Bygning under disse Omgivelser.

En anden meget passende Plads findes nordøst for Ørstedparken, ved Siden af den tekniske Skole, Firkanten mellem Linnées- og Rømersgade, Parken og Vendersgade med det projekterede Torv. Det er en fuldstændig isoleret Grund af 210 Alens Længde og 120 Alens Bredde, altsaa netop af den ønskede Størrelse. Beliggenheden vilde ogsaa her blive saa fri, som det paa nogen Maade staar til at opnaa indenfor Byens Omraade; Gaderne ere her ualmindelig brede og Grundens Størrelse vilde desuden tillade at rykke Bygningerne et Stykke ind fra Gadelinjen.

Idet Kommissionen henleder Opmærksomheden paa disse to Grunde, kan det dog ikke tilbageholdes, at man ogsaa fra andre Sider har Opmærksomheden fæstet paa dem, nemlig til Opførelse af et nyt Raadhus eller en Bygning for Domstolene. Det vil selvfølgelig komme til at bero paa, hvilke Beslutninger der i saa Henseende fattes; men det tør dog maaske forudsættes, at den ene af de nævnte Grunde i alle Tilfælde vil være at faa til Statens Brug.

For det Tilfælde at dette imidlertid ikke skulde kunne lykkes, vil det blive nødvendigt at søge længere ned sydvest for Vesterbros Passage. Der vil her blive forskellige brugelige Grunde ved Stormgadens Forlængelse. Det er dog en Selvfølge, at en større monumental Bygning vanskelig paa dette Sted vilde kunne komme til sin Ret, naar man ikke giver den et større omliggende frit Areal.

Hvad endelig særlig Bibliotheket angaar, da vil, i Fald man ikke kan faa Prinsens Palæ med vedliggende private Grunde, en passende Plads til det formentlig nærmest være at søge i Voldterrænet syd for Vesterbros Passage, og det hvad enten Musæet ligeledes maatte anbringes her eller dette skulde faa en anden Beliggenhed. Som det vil ses af et senere Sted i denne Betænkning (Side 61) er Opmærksomheden endog fra først af netop for Bibliothekets Vedkommende henledet paa Gyldeuløves Bastion. Kommissionen har vel haft sin Opmærksomhed henvendt paa andre Punkter, men uden at kunne tilraade Valget af noget af dem. Der kunde saaledes tænkes paa Grunden ved og omkring Materialgaarden ved Langebro. Men dette Sted vilde ved Bryghusets og Havnens Nærhed blive uheldig stillet med Hensyn til Røg, en Ulempe, der som bekjendt virker i høj Grad ødelæggende paa Bøgerne og ikke kan bekæmpes ved noget bekjendt Middel. Desuden vilde paa dette Sted Nærheden af det store Bryggeri indeholde en betænkkelig Brændfare.

Endvidere har man tænkt paa Frugthaven ved Rosenborg, særlig den Del, som ligger nærmest ved Kronprinsessegade. Den afbenyttes for Tiden af Civillisten, men vilde vistnok uden synderlig Vanskelighed kunne faas i Mageskifte for en lignende Grund udenfor Kjøbenhavn. Imod Valget af denne taler dog alt den temmelig afsides Beliggenhed. En endnu væsenligere Indvending imod Opførelsen af en stor Bygning paa dette Sted vilde være den, at Rosenborg Have derved vilde tage betydelig Skade. Ikke blot vilde den nødvendiggjøre Omlægningen af de nærmeste Partier, tildels Borttagningen af store Træer, men den vilde tillige fuldstændig beherske hele den nordlige Del af Haven og berøve den Luft og Lys til denne Side. Frugthaven paa dette Sted maa ganske vist anses for en Anakronisme, men den bør formentlig i Tidens

En anden meget passende Plads findes nordøst for Ørstedparken, ved Siden af den tekniske Skole, Firkanten mellem Linnées- og Rømersgade, Parken og Vendersgade med det projekterede Torv. Det er en fuldstændig isoleret Grund af 210 Alens Længde og 120 Alens Bredde, altsaa netop af den ønskede Størrelse. Beliggenheden vilde ogsaa her blive saa fri, som det paa nogen Maade staar til at opnaa indenfor Byens Omraade; Gaderne ere her ualmindelig brede og Grundens Størrelse vilde desuden tillade at rykke Bygningerne et Stykke ind fra Gadelinjen.

Idet Kommissionen henleder Opmærksomheden paa disse to Grunde, kan det dog ikke tilbageholdes, at man ogsaa fra andre Sider har Opmærksomheden fæstet paa dem, nemlig til Opførelse af et nyt Raadhus eller en Bygning for Domstolene. Det vil selvfølgelig komme til at bero paa, hvilke Beslutninger der i saa Henseende fattes; men det tør dog maaske forudsættes, at den ene af de nævnte Grunde i alle Tilfælde vil være at faa til Statens Brug.

For det Tilfælde at dette imidlertid ikke skulde kunne lykkes, vil det blive nødvendigt at søge længere ned sydvest for Vesterbros Passage. Der vil her blive forskellige brugelige Grunde ved Stormgadens Forlængelse. Det er dog en Selvfølge, at en større monumental Bygning vanskelig paa dette Sted vilde kunne komme til sin Ret, naar man ikke giver den et større omliggende frit Areal.

Hvad endelig særlig Bibliotheket angaar, da vil, i Fald man ikke kan faa Prinsens Palæ med vedliggende private Grunde, en passende Plads til det formentlig nærmest være at søge i Voldterrænet syd for Vesterbros Passage, og det hvad enten Musæet ligeledes maatte anbringes her eller dette skulde faa en anden Beliggenhed. Som det vil ses af et senere Sted i denne Betænkning (Side 61) er Opmærksomheden endog fra først af netop for Bibliothekets Vedkommende henledet paa Gyldeuløves Bastion. Kommissionen har vel haft sin Opmærksomhed henvendt paa andre Punkter, men uden at kunne tilraade Valget af noget af dem. Der kunde saaledes tænkes paa Grunden ved og omkring Materialgaarden ved Langebro. Men dette Sted vilde ved Bryghusets og Havnens Nærhed blive uheldig stillet med Hensyn til Røg, en Ulempe, der som bekjendt virker i høj Grad ødelæggende paa Bøgerne og ikke kan bekæmpes ved noget bekjendt Middel. Desuden vilde paa dette Sted Nærheden af det store Bryggeri indeholde en betænkkelig Brændfare.

Endvidere har man tænkt paa Frugthaven ved Rosenborg, særlig den Del, som ligger nærmest ved Kronprinsessegade. Den afbenyttes for Tiden af Civillisten, men vilde vistnok uden synderlig Vanskelighed kunne faas i Mageskifte for en lignende Grund udenfor Kjøbenhavn. Imod Valget af denne taler dog alt den temmelig afsides Beliggenhed. En endnu væsentligere Indvending imod Opførelsen af en stor Bygning paa dette Sted vilde være den, at Rosenborg Have derved vilde tage betydelig Skade. Ikke blot vilde den nødvendiggjøre Omlægningen af de nærmeste Partier, tildels Bort hugningen af store Træer, men den vilde tillige fuldstændig beherske hele den nordlige Del af Haven og berøve den Luft og Lys til denne Side. Frugthaven paa dette Sted maa ganske vist anses for en Anakronisme, men den bør formentlig i Tidens

Løb bruges til en højst ønskelig Udvidelse af Lysthaven ud til de to Gadelænger i Nord og Øst.

Som en sidste Mulighed skal der endelig henpeges paa de Grunde, som endnu vilde være at faa i Voldkvarteret nord for botanisk Have og Observatoriet. Deres betydelige Afstand fra Byens Midpunkt vil imidlertid i alle Tilfælde indtil videre stille dem i sidste Linje.

Af hvad der i det foregaaende er fremsat om de nuværende Lokaler for det kongelige Bibliothek og Musæerne vil det med tilstrækkelig Tydelighed fremgaa, at der her under alle Omstændigheder maa tænkes paa at skaffe helt nye Bygninger tilveje. De nuværende kunne hverken fyldestgøre Nutidens eller Fremtidens Krav, og de Udvidelser, som muligvis kunde gives dem, vilde næppe forslaa til at tilfredsstille blot Øjeblikkets Behov. Det samme vil som anført alternativt være Tilfældet for Rigsdagens Vedkommende. Man skal derfor gaa over til her at meddele de Hovedsynspunkter for de enkelte Institutioners hensigtsmæssige Anbringelse og de Forsøg paa at anskueliggjøre dem ved Exempler, som enkelte af Kommissionens Medlemmer have fremsat og som formentlig ville have deres Betydning forud for enhver nærmere Afgjørelse af disse Spørgsmaal, hvad enten denne nu paa et senere Stadium af Sagen skal søges fremmet ved en Konkurrence mellem Kunstnerne efter et forud givet Program eller ved fornyede Overvejelser af en større eller mindre Kreds af Sagkyndige.

Angaaende de mangehaande Hensyn, som ville være at tage ved Indretningen af en Rigsdagsbygning, har medundertegnede Etatsraad F. Meldahl fremsat følgende Bemærkninger:

»I Stedet for kritisk at gennemgaa hvad der haves og paavise Manglerne ved det vil det vistnok være rigtigere og mere frugtbringende først at se, hvorledes man i Udlandet har løst og fremdeles søger at løse lignende Opgaver; thi hvorvel man ikke tør haabe helt at naa disse Forbilleder, dels fordi Forhold som i London, Paris, Berlin og Wien ere for store for os, dels fordi Kravene hvert Sted altid maa blive noget forskellige, saa bør man dog nøje studere dem for at søge at frigjøre sig for de Anskuelser, som saa let kunne blive eneraadende der, hvor man kun gaar ud fra de hjemlige, forpinte Forhold, der kun ere fremkomne ved Tillempninger og successive Indretninger i en ældre Bygning, som oprindeligt har haft en ganske anden Bestemmelse.

Naar man nu ser hen til Udlandets Repræsentationsbygninger, da viser det sig, at man overalt har erkjendt, at disses Beliggenhed, Ydre og Indre strax burde svare til den hele Institutions høje Betydning i Nutidens Samfundsliv. Det, at Folkets lovgivende Repræsentanter her samles med Statens øverste Funktionærer for at varetage de højeste og vigtigste Spørgsmaal i et Statssamfund, har overalt ført til, at det Hele har faaet et Præg af den Værdighed og Højhed, som Bygningskonsten alene kan yde, naar den bæres frem af en ideel Fordring, samtidig med, at man stiller saa mange Midler til dens Raadighed, at den i rigt Maal kan faa de bildende Konstners Medvirkning. Man ser derfor, at Bygningsanlæg som Parlamentshuset i London, ligesom

Dogepaladset i Venedig, have faaet den mest fremtrædende og skjønneste Beliggenhed, hvor de saa at sige afspejle deres Glans i det Hav, der skabte disse frie Staters Storhed. Ogsaa Deputeretkamrene i Paris, Bryssel og Wien have faaet en skjøn, fremragende Plads, ligesom man nu ved umaadelige Ofre tilstræber noget lignende i Berlin, hvor man søger at sætte Bygningens Beliggenhed i bestemt Forhold til de store nationale Minder, som de sidste Decennier have affødt for det tyske Folk.

Det er en Selvfølge, at naar Opgaven faar en saa monumental Karakter, vil Løsningen let medføre adskillige praktiske Ulemper, ifald man ikke strax er sig dette bevidst og ved omhyggelige Overvejelser i Tide søger at bøde derpaa. Det skal her saaledes nævnes, at den Underbygning, som udfordres ved ethvert monumentalt Anlæg, let kan hidføre den store Ulempe, at selve Hovedetagen, i hvilken det daglige Forretningsliv udfolder sig, kommer til at ligge saa højt, at Rigsdagens Medlemmer maa stige op ad 40 à 50 Trin. En saadan Mangel paaankes allerede nu ved det nye Projekt i Berlin. Vel kunde Indførelsen af Elevatorer væsenlig bøde herpaa, men dette er meget bekosteligt, da disse Apparater, for at være til Nytte, maatte forefindes paa mange Steder i Bygningen, hvor der saa paa hvert Sted atter udfordres særlige Betjente. Man har derfor andensteds, f. Ex. i Wien, søgt at undgaa dette ved at kombinere større Rampeanlæg med de valgte Façadeformer. Herved kommer man altsaa ved Hjælp af store Skraaplaner gradvis op til Hovedetagens Gulv, og man har da i Underbygningens Etage anbragt de Lokaler, der udfordres til den underordnede Administration, Bolig for det tjenende Personale, Varme- og Ventilationsindretninger m. m., for saa i Hovedetagen at samle Alt, hvad der til Medlemmernes Bekvemmelighed bør ligge Side om Side med deres daglige Færden i Bygningen. Det er en Selvfølge, at Opgaven simplificeres overordenlig, hvor der kun findes ét Kammer, som i Berlin, thi herved lettes den symmetriske Anordning, som ethvert arkitektonisk Projekt fordrer. Er Opgaven derimod den at skaffe Plads til to Kamre, som hos os, og det Kamre af væsenlig forskjellig Størrelse, da stige Vanskelighederne baade med Hensyn til Distributionen og med Hensyn til Façaden. Man har diskuteret Spørgsmaalet om, hvorvidt det er rigtigt, at de to Kamre have to særskilte Bygninger, som i Paris, men man synes overalt at have erkjendt, at der ved at have begge Kamre samlede i én Bygning ikke blot skabes en lettere og mere økonomisk Forretningsgang, men ogsaa hidføres et i politisk Henseende nyttigt Samliv imellem de ledende Personer og Grupper. Den daglige Færden afføder Berøringer, tilfældige Møder, hvorved mange Vanskeligheder undgaaes eller udjævnes. Det Arbejde, der ofte samtidig skal ydes af Ministrene i de to Ting og af Rigsdagens Formænd, samt Forholdet imellem disses Bureauer kræver ogsaa, at Afstanden imellem de to Hovedafdelinger ikke bliver større end nødvendig.

Fastholdes altsaa den Fordring, at begge Tingene skulle samles i én Bygning, da medfører dette, at en stor Række Lokaliteter kunne blive fælles for dem begge, saasom Hovedindgang, Underkjørsel, Vestibule, Hovedtrappe, (ved hvilken man kan nøjes med én Portnerbolig), fælles Post, Telegraf, Telefon og Inspektion. I den egenlige Forretningsetage kunne endvidere nogle af Forsamlingsrummene, Restavratsionslokaler og Bibliothek være fælles, medens man i den underliggende Etage kan lægge

Trykkeriet med dets Lokalteter for Faktorer, Sætttere, Korrektører, Bude m. m. samt Pakrum, fremdeles Alt hvad der vedrører fælles Varme- og Ventilationsindretninger, Brændseloplag, Kjøkken samt Bolig for Restavratøren og hans Personale og alle underordnede Funktionærer. Endelig kan den ældre Del af Arkivet faa sin Plads her. Ifølge vor Forfatning maa endvidere Fællesskabet udstrækkes til i Hovedetagen at omfatte en Sal for den forenede Rigsdag. Skal man nemlig ikke som hidtil nøjes med en af Tingenes Sale til Fællesmøder, da maa der indrettes et saadant festligt stort Rum, og man kan da som i Wien og nu i Berlin lægge dette Pragtrum saaledes, at det til daglig Brug bliver et Slags neutralt Centralrum for de mange øvrige Fælleslokaler, som i Ovenstaaende ere nævnte. Herved opnaar man i disse sidste at faa de Biværelser, som i paakommende Tilfælde ville udkræves omkring og i Forbindelse med den store Sal for den forenede Rigsdag.

Gaar man dernæst over til de særlige Lokaler til de tvende Ting, da maa der først findes de for hvert Ting fornødne Garderobes med Skab for hvert Medlem, med vedliggende Toilet- og Aftrædelsesværelse, alt dette ved Siden af det Lokale, hvor Afdelingsbetjentene opholde sig, og hvor der i Nærheden haves et Antal Taleværelser, til hvilken de kunne søge hen, der ønske Samtale med et af Rigsdagens Medlemmer. I Nærheden maa ligeledes findes Adgang til Tingenes Bureauer med deres Forværelser, Kassererkontor, Værelse for Kontorchef eller Bureauchef, der atter maa staa i nær og bekvem Forbindelse med Lokalerne for de enkelte Tings Formænd. Hver Formand bør have et Forværelse, et Par Taleværelser og et Arbejdsværelse samt Toilet, Alt udstyret paa en saa smuk Maade, som disse Embedsmænds høje Stilling kræver det. I passende Nærhed maa der dernæst være Værelser for Viceformændene med vedliggende Forværelse. Det er en Selvfølge, at Formændenes og Viceformændenes Værelser maa ligge tæt ved de store Mødesale og være let tilgængelige for Medlemmer og Ministre.

Et Spørgsmaal, som kan volde Vanskeligheder, er, hvorvidt vedkommende Formand skal have Familiebolig i selve Bygningen eller i Tilbygninger, der staa i umiddelbar Forbindelse med denne. Thi skulle disse Boliger være saaledes indrettede, at Vedkommende, foruden at føre et hyggeligt Familieliv, tillige skal kunne føre det selskabelige Liv, som hans Stilling kan kræve, saa maa der ved Siden af en saadan Bolig lægges større Selskabsrum, hvilket, naar dette skal gennemføres for tvende Formænd, i høj Grad komplicerer Opgaven. Fordringen har imidlertid sin store Berettigelse, hvor Formændene ikke ere valgte blandt de bosiddende Mænd paa Stedet. Vanskeligheden opstaar navnlig ved at skulle skaffe en hyggelig Familiebolig tilveje midt imellem den Række store og forskjelligartede Rum, der optage en Rigsdagsbygning. Familielivet fordrer her særlig Indgang, Trapper, Kjøkken, Tyenderum og Udenomslejlighed, som det ikke er let at skaffe tilveje, og det er vel ogsaa disse Vanskeligheder, som næsten overalt i Udlandet have ført til, at man har opgivet den Fordring at have Boligen i selve Rigsdagsbygningen. I Paris har man derfor lagt denne Bolig i en Bygning, der ligger ved Siden af Deputeretkammeret.

Iblandt de særlige Lokaler for hvert Ting er det navnlig den hensigtsmæssige Indretning af de store Forsamlingssale, som frembyder de største Vanskeligheder. I første Række staa de akustiske Fordringer. Dette Hensyn har overalt ført til Forsøg paa at dæmpe Larmen udefra, enten ved at skaffe Omgivelser, hvor Færdselen ikke kunde foraarsage Støj, eller ved at lægge Færdselslinierne i større Afstand, eller ved at bedække disse med lyddæmpende Materiale, eller endelig ogsaa ved at lægge Lokalet langt tilbage i Bygningen og omgive det med tæppebelagte Korridorer. Selve Salen gjøres ikke større end højst nødvendig og særlig ikke for høj, ligesom man ogsaa undgaar at gjøre Logerne i Væggen for dybe, da disse sluge Lyden. Alle disse Hensyn tages selvfølgelig især der, hvor Medlemstallet er stort, thi det drejer sig jo ikke blot om, at Medlemmerne og Formanden kunne høre, hvad der siges, men Stenografer, Referenter og Tilhørere skulle ogsaa kunne høre godt, og denne Fordring bliver særlig vanskelig at tilfredsstille der, hvor det enkelte Medlem har Ret til at tale fra sin Plads. Det er nemlig langt lettere, naar man som i Paris, Wien og Bryssel kan ordne det Hele efter en Talerstol, som staar foran Formanden. Salens Form kan næsten siges at maatte rette sig herefter. I Udlandet — baade i foreliggende Projekter og i dem, der ere komne til Udførelse — synes den halvrunde Form at være den herskende overalt, hvor der tales fra en Talerstol, hvorimod Kvadratformen og den rektangulære Form, og disse tvende Former med brudte Hjørner, synes at være tjenlige, hvor der tales fra Pladsen*). Overalt har man dog for at indskrænke Rumstørrelserne maattet tilmaale Medlemmerne en forholdsvis ringe Plads med smalle Tilgangspassager. Theophilus Hansen giver saaledes i Wien til Bord og Siddeplads 42 Tommer i Dybden og 1 Alen i Bredden, men Enhver vil indse, at der behøves større Rum, naar der tales fra Siddepladsen, da Taleren maa have fri Plads til sin Gestus, naar han rejser sig. Da enhver Taler maa kunne ses baade af Formanden og af alle Medlemmer, Referenter og Tilhørere, saa hidfører dette en amfitheatralisk Opstilling. Hansen angiver denne Stigning til 1:10.

Da Ingen maa generes af Lyset, hverken Formanden, idet han ser ud over Medlemmerne, eller disse, naar de se hen paa Formanden, har man overalt enten anordnet meget højt anbragte Sidevinduer, eller nedfaldende Lys, naturligt eller konstigt.

Formandens og Sekretærernes Pladser ere løftede saameget, at de kunne have frit Overblik over Forsamlingen, hvis nærmeste Rækker altid ere noget fjernede fra dem: dette giver Plads til Rigsdagens Stenografer umiddelbart nedenfor Formanden. Stenograferne maa have en bekvem Udgang, hvor de, uden at genere Medlemmerne, kunne færdes til og fra den Række Arbejdsværelser, som ere tildelte dem i Nærheden, enten i en lidt lavere liggende Etage eller i samme Gulvhøjde som Salen.

Ministrene faa Plads som hos os i de forreste Rækker, dog saaledes hen til den ene Side, at de, naar de tale, saavidt mulig ikke vende Ryggen til Nogen i Forsamlingen. Det at Ministerpladserne findes umiddelbart ved den Dør, som fører ind til Ministerværelserne, der ligge Side om Side med Salen, Noget, der gjør det muligt

*) I Kristiania er dog den halvrunde Form valgt, skjønt man her taler fra Pladsen.

for en Minister at lade Døren staa paa Klem og høre hvad der foregaar i Salen under en Debat, samtidig med at han konfererer med dem, der søge ham eller som han kalder til sig og som ikke selv tør betræde Salen, er en heldig Ordning, som ikke kjendes andre Steder. Korridorvæsenet udenom Salen hidfører her en Adskillelse, der paa dette ligesom paa flere andre Omraader ikke er heldig; Ministrene have vel de fornødne Værelser med Forværelser og Aftrædelsesrum saa nær ved Salen som muligt, men dog altid i nogen Afstand fra Salen.

Hensynet til at Medlemmerne ikke bør generes i deres Samtale og Færden ved at have Tilhørerne: Publikum, Bladreferenter, Diplomater og de ministerielle Embedsmænd, der alle have deres særlige Logeaftdelinger, altfor tæt paa sig, har ført til, at man har løftet disse Tilhørerpladser i passende Højde over Gulvet. De ere fordelte rundt om Salen ved Siden af hverandre; alle have særlige Indgange, Trapper, Garderobes og Aftrædelsesrum. At Kongehusets Loge og Kavalersloge med tilhørende Forværelse overalt har faaet en Plads, der tilsteder det frieste Overblik over hele Salen, er en Selvfølge. I Bygninger, hvor der er to Ting, anordnes der særlige, let tilgængelige Pladser for de Medlemmer af det andet Ting, som maatte ønske at overvære Forhandlingerne, foruden at Formanden har sin egen Loge. Naar man fremdeles erindrer, at Afdelingen for Publikum bestaar af reservede Pladser (Afdeling for Damer) foruden de frit tilgængelige Pladser, at begge have egne Garderobes, Trappe og Indgang med Vestibule, hvor Billetuddelingen kan finde Sted, at der ved Bladenes Referentloges i umiddelbar Forbindelse med denne eller tæt ved er et Antal Arbejdsværelser med Forværelse for Bude, Garderobe og Aftrædelsesrum, at de ministerielle Embedsmænd fra deres Loge have saadan Forbindelse, at de med Lethed kunne komme ned til personlig Forhandling med Ministeren, og at Kongehuset ligeledes har sin egen Indgang med Trappe, som uhindret fører op til den ved Logen liggende Salon, — og at alle disse Forhold ere ordnede paa en saadan Maade, at enhver Til- og Bortgang samt Færden i disse Lokaler kan finde Sted, uden at man derved kommer ind i de Lokaliteter, som udelukkende ere bestemte til Brug for Rigsdagens Medlemmer, saa vil man se, at der her altid kommer til at foreligge en meget kompliceret Opgave.

Gaar man derefter over til de øvrige Lokaliteter, som udfordres til de forskellige Ting, da vil man finde, at man overalt paa Kontinentet har givet Finansudvalget særlige Lokaler: et større Forsamlingsværelse med tilstødende Forværelse og Taleværelser for dem, der søge Forhandling med enkelte Medlemmer under Udvalgenes Møder, samt et særligt Værelse for Formanden og et for Ordføreren. Endvidere er der overalt sørget for et passende Antal Forsamlingsværelser, større og mindre, hvor de forskellige Partigrupper kunne møde til fælles Forhandling. Der findes endvidere et passende Antal Komitéværelser, samt et Antal Enkeltværelser for de Medlemmer, der som Formænd, Sekretærer eller Ordførere i Udvalgene ønske at arbejde uforstyrret i Rigsdagen. Hvor der er Fællesudvalgsinstitution, er der et særligt Lokale hertil med vedliggende Forværelse. Alle de nævnte Lokaler ligesom Bureauet, Bibliotheket, Arkivet, Post, Telegraf, Telefon, Læseværelse, Konversationsværelse og Restavratsionslokale, Garderobe, Toiletværelse m. m. findes i en og samme Etage; Bibliothek med Læsesal,

Bibliothekarens Værelse og Arbejdsværelset har man nogle Steder i en anden Etage naar det fornødne Haandbibliothek fordeles i de forskjellige Rum rundt om i Bygningen, hvor det behøves*). (Skal der, som hos os, skaffes Plads til en Statsrevision, da maa dertil henlægges et Forværelse, fælles Forsamlingsværelse, Værelse til Sekretæren med vedliggende Arkiv og et Værelse til hver af Statsrevisorerne.) Hvor Inspektørposten ikke kombineres med Bureauchefens Embede, er der endvidere Plads til disse tvende Embedsmænds Familieboliger; disse har man da indrettet i den nederste Etage.

Overalt i Udlandet har man udstyret alle de store fremtrædende Rum, som f. Ex. Fællesforsamlingssalene, Hovedtrappen o. s. fr. ved Hjælp af den bildende Konst, saa at det Hele gjør et festligt Indtryk. I de store Sale ses Fremstillinger af vigtige, historiske Begivenheder, som staa i Forhold til det nationale og repræsentative Liv. Portræter og Buster af fremragende politiske Personligheder pryde Lokalerne, og de Rum, som snarest skulle tjene til Sammenkomst og Samtale, saasom Læseværelserne med tilstødende Skriveværelser for øjeblikkelig Privatkorrespondance samt Restavratsionslokalet og de tilstødende Rygeværelser**) har man stræbt at give al den Hygge, Luft og Lys, som udfordres, for ligesom at bøde noget paa de mange Afsavn, som føles, naar man paa alvorsfuld Maade vil ofre sig for det offentlige Liv. Det er en Selvfølge, at alle Lokaler ere lyse og saaledes opvarmede og ventilerede, at der ikke spores noget til Træk eller til det fine, tilsmudsede Støv, som altid opstaar der, hvor den opvarmede Luft er bleven ført forbi for stærkt ophedede Overflader. Den høje Temperatur, som saa let hidføres ved den konstige Belysning, har man haft meget ondt ved at bekæmpe, men den nyere Tids elektriske Belysning vil lettere hjælpe ud over denne Vanskelighed***). —

Skal nu Tanken om at tilvejebringe en tidssvarende Rigsdagsbygning, beliggende paa Slotsholmen i god passende Nærhed af Regeringsbygningerne, fastholdes, saa maa det undersøges, om der ikke et eller andet Sted kunde skaffes en Byggeplads til en hel ny Bygning. Jeg har da her tilladt mig først at henlede Opmærksomheden paa de Arealer, der ligge øst for den saakaldte Kancellibygning og nu optages af Forbindelsesbygningen, Krigsministeriet, Posthusfløjen, hele den Lercheske Gaard, Grosserer Adolphs Ejendom og den tilstødende østre Ende af Proviantgaardens Arkivbygning. Her vilde man kunne faa tilstrækkelig Plads til en saadan Bygning i god Forbindelse med Kancellibygningen, og dens Façade vilde da komme til at præsentere sig vis-à-vis for Børsens Længdefaçade, saaledes som antydtes i hofølgende Tegning; men Gjennemførelsen af denne Tanke fordrer, at der maatte skaffes Plads andensteds til en stor Del af Regeringskontorerne og Arkivet i de Lokaler, Rigsdagen nu har inde, samt i den Fløj, hvor det store kongelige Bibliothek nu er. Men for at gennemføre denne Plan maa der altsaa begyndes med at bygge et nyt kongeligt Bibliothek og en Arkiv-

*) I Wien har man Udvalgsværelser m. m. i den nederste Etage.

**) I Paris staaar dette i Forbindelse med et lille Terrasseanlæg, saa at man kan opholde sig i det Fri.

***) Det er en Selvfølge, at man ved Udførelsen af disse Bygninger i Udlandet har fordret det Ypperste, som Haandværket var i Stand til at yde.

bygning og dernæst indrettes ministerielle Kontorer i den nuværende Bibliothek- og Arkivbygning, for saa at kunne nedrive de nævnte Bygningskomplexer ved Kristiansgade og Slotsholmsgade og dersteds opføre den ny Rigsdagsbygning. Spørgsmaalet blev da, hvor Arkivet og Bibliotheket skulde lægges, og her fremkommer paa naturlig Maade den Tanke, om det ikke vilde være tidssvarende, at Militæretaten flyttedes bort fra Arsenalet og at man da benyttede det store Areal, som herved indvandt, til herpaa at opføre de ny Bygninger.

Ved at overveje Sagen set fra dette Synspunkt har jeg udkastet forskellige Planer, der vise, at bibeholdes og udvides de nuværende Regeringsbygninger, hvor de ere, kun med de Forbedringer og Udvidelser, som Nutiden uafviselig fordrer, saasom Korridorer, Trappeforbindelser samt mere planmæssig Ordning og Arrondering af de enkelte Ministeriers Beliggenhed og Omraade, bevares Arkivet i Proviantgaardens Hovedlænge, og tænkes Udvidelsen i Fremtiden at skulle gaa ind over den nuværende Bibliothekbygning, da kan der blive Plads til en ny Bygning til Rigsdagen og Bibliotheket paa de fri Arealer, der kunne indvindes ved at inddrage Tøjhusets Areal til det nævnte Brug. Om ogsaa Nationalmusæet eller Billedgaleriet kunde tænkes opført dersteds, det afhænger af i hvor stort Omfang man vil opgive det Bestaaende og hvilke Fordringer man vil stille for Nybygningerne. Men alle disse Planer forudsætte, at mindst Tøjhuset flyttes. Da dette Spørgsmaal imidlertid fordrer særlig Overvejelse fra anden Side og vistnok ogsaa træder i Forhold til Gjennemførelsen af mange andre store Planer, saa skal jeg her ikke gaa ud over de Antydninger, som jeg i Ovenstaaende har fremsat. Jeg har kun her villet paapege de forskellige Maader, hvorpaa den kombinerede Opgave kan tænkes løst, og hvor Udgangspunktet var at skaffe en tidssvarende Rigsdagsbygning, beliggende paa Slotsholmen i bekvem Forbindelse med Regeringsbygningerne, paa samme Tid som der blev skaffet Plads til et nyt Bibliothek, et Rigs-Arkiv og, om muligt, en Malerisamling eller et Nationalmusæum.

Idet jeg fremsender ovenstaaende Udtalelser, tror jeg at burde tilføje, at det er en Selvfølge at jeg ved Udarbejdelsen af alle disse Planer har maattet nedsætte de Fordringer, der ere angivne i det Foregaaende; dels ere vore Forhold forholdsvis smaa og dels er Byggepladsen saaledes, at dette ogsaa maa virke modificerende med Hensyn til den monumentale Del af Opgaven.«

Endvidere har medundertegnede Musæumsdirektør, Kammerherre Worsaae fremsat følgende Bemærkninger: »Om en Musæumsbygning paa Exerцерpladsen ved Rosenborg Slot«.

»De arkæologiske og historiske Musæer rundtom i Europa fremtræde mere og mere i en ny, saavel indre som ydre Skikkelse.

Medens de tidligere nærmest betragtedes som Hjælpe midler for Videnskabsmænd eller dog for de mere dannede Klasser ved Studiet af den klassiske Oldtid og af Konstens Historie, er det under Nutidens friere nationale og industrielle Rørelser blevet almindelig erkjendt, at de tillige skulle ligesom levendegjøre Menneskeslægtens Kulturhistorie i det Hele og ved Siden deraf den hos hvert Folk især foregaaede grad-

vide ejendommelige Kulturudvikling, og at de saaledes, samtidig med at tjene Videnskaben, skulle ved at oplyse Fortiden og ikke mindst ved at befrugte Kunstindustrien, afgive et væsentligt Dannelsesmiddel for de forskjellige Klasser af Samfundet.

Som Følge af denne udvidede Opgave er den Plads, der før har været indrømmet Musæerne, ovenikjøbet gjerne i ældre, til andet Brug oprindelig opførte Bygninger, ikke længere hverken tilstrækkelig stor, hensigtssvarende eller betryggende. Allevegne, baade i større og mindre Byer i Udlandet, anvendes anselige Summer for at tilvejebringe nye, særlige Musæumsbygninger, i hvilke de ethnografiske, klassiske, nationale og industrielle Samlinger enten hver for sig eller i Forening kunne blive opstillede paa en sikrere, fyldigere og mere belærende Maade.

Det er imidlertid en Kjendsgjerning, at de fleste i Udlandet hidtil opførte Musæumsbygninger ikke kunne anses for ret at svare til deres Bestemmelse. Det er i Reglen arkitektoniske Pragtværker, overordenlig kostbart udstyrede, bl. a. med vældige Trapperum, store Søjler og høje, stundom glastakte Haller, der straale af Farver og Forgyltning. I Særdeleshed i England og Frankrige er det kjendeligt, at de store Industriudstillingsbygninger have, tiltrods for Musæumsbestyrernes Modstand, indvirket uheldig paa de nye Musæer. Arkitekterne have altfor meget glemt, at meget høie Haller, i hvilke Gjenstande kun i en vis Afstand fra Gulvet kunne ses, fremkalde et uforholdsmæssigt Tab af Plads, at overhovedet store Rum, indeholdende en Mængde forskjellige Sager, virke forstyrrende og trættende paa Beskueren, og at ligeledes en rig Udsmykning og Forgyltning, som oftest i moderniseret Stil, af Søiler, Friser og Lofter ikkun høist undtagelsesvis er i Harmoni med de der udstillede, for detmeste ældre og langt simple Gjenstande. Som et advarende Exempel i de her nævnte Retninger staar den for ikke længe siden opførte Nationalmusæumsbygning i Stockholm. Med en Bekostning af flere Millioner Kroner er der tilveiebragt et smukt arkitektonisk Monument. Men efter alle Sagkyndiges Mening er Bygningen i ingen Henseende svarende til sin oprindelige Bestemmelse. Thi heller ikke her havde den saa høist fornødne Samvirken mellem Arkitekten og Musæumsbestyrerne fra først af fundet Sted. Ikke engang om Antallet eller Omfanget af de Musæer, som skulde anbringes der, synes en bestemt Plan forud at være bleven lagt.

Ved den eventuelle Opførelse af en Musæumsbygning hos os turde det derfor være Opgaven dels at undgaa de Skjær, hvorpaa man i Udlandet hidtil hyppig er strandet, dels, om muligt, at lægge en ny Plan for en mere harmonisk indre Ordning og Opstilling af de til Optagelse i Bygningen bestemte Musæer.

De af vore Musæer, hvorom der i saa Henseende kunde blive Tale, ere:

1. Oldnordisk Musæum,
 2. Ethnografisk Musæum,
 3. Antiksamlingen,
 4. Myntsamlingen,
 5. Kobberstiksamlingen,
- hvilke for Tiden alle ere opstillede i Prinsens Palais,
6. Malerisamlingen, som har Plads paa Christiansborg.

Dertil maa endnu paaregnes at maatte føies (7) det Folkemusæum, som med Understøttelse af Rigsdagen er i Begreb med at skabes.

At samle alle disse forskjelligartede Musæer i een Bygning, vilde imidlertid neppe være heldigt. Ikke alene vilde en saadan Bygning antage altfor kolossale Dimensioner, men de forskjellige Samlinger, navnlig Malerisamlingen med det fornødne Overfaldslys, kræve en forskjellig Bygningsform, hvortil endnu kommer den Fare ved Musæernes Anbringelse paa eet Sted, at en indtruffen Ulykke vilde kunne ødelægge dem alle paa eengang. Forsaavidt et vordende Musæum alligevel helst maatte ønskes opført for samtlige ovennævnte Samlinger paa eet Sted, maa der formentlig dannes et Bygningscomplex, bestaaende af idetmindste to, fra hinanden adskilte Bygninger, hvoraf den ene kommer til at indeholde Malerisamlingen og den dermed nærbeslægtede Kobberstiksamling, medens den anden maa omfatte de øvrige, arkæologiske og ethnografiske Samlinger. Hvis der hos os var Udsigt til, at Antiksamlingen kunde udvikles til at blive et fyldigt Musæum for originale Kunstarbejder fra den klassiske Tid, vilde der mulig være Anledning til at anbringe ogsaa den i samme Bygning som Malerisamlingen og Kobberstiksamlingen, der særlig henhøre under Kunstens Omraade. Men som Forholdene stille sig, vil der, nærmest paa Grund af de originale klassiske Kunstværkers Sjældenhed og store Kostbarhed, neppe hos os kunne blive Tale om Andet, end at bevare og forøge Antiksamlingen som en til de andre arkæologiske Musæer rettest henhørende, og i denne Henseende betydningsfuld comparativ Samling.

Medens nemlig i de større Lande hidtil de klassiske Musæer staa i første Række som det Midtpunkt, hvorom de andre Samlinger gruppere sig, indtage i de mindre Lande de nationale Musæer den egenlige Hovedplads. Navnlig gjælder dette om Danmark, hvis anselige Musæum for Nordiske Oldsager har opnaaet at faa den største Betydning ikke alene for det skandinaviske Norden, men tillige for andre Lande. Ligesom derfor Spørgsmaalet om Anbringelsen i en ny Bygning af dette Musæum, i Forbindelse med de som comparative Samlinger sig dertil sluttende ethnografiske og arkæologiske Musæer, tidligere fortrinsviis har været Gjenstand for Overveielse, saaledes ville Betragtningerne og Forslagene her væsenlig holde sig indenfor de samme Grænser.

De første, mere indgaaende Forhandlinger om en ny Musæumsbygning fremkaldtes ved Frederiksborg Slots Brand, den 17de December 1859, hvorved største Delen af de derværende historiske og kunstneriske Samlinger gik til Grunde. Da tilmed Kong Frederik den Syvende ved Rescript af 20de Decbr. næstefter havde paalagt Ministeriet at indkomme med nærmere Forslag til, hvorledes Exerccerpladsen ved Rosenborg Slot atter kunde blive indlemmet i Rosenborg Slotshave, og da dette bestemt forudsatte en eventuel Forlæggelse af Gardens Kaserne til et andet Sted, optog den daværende Musæumsdirecteur, Conferentsraad Thomsen, den oftere forhen fremsatte Tanke om at benytte Gardens Kaserne, i al Fald som Grundlag for en ny Musæumsbygning. Han var fuldkommen enig i, at man vanskelig i Nærheden af Byens Midte vilde kunne finde en friere eller sikrere og bedre Plads, i Særdeleshed da ogsaa fremtidige Udvidelser af Bygningen vilde kunne iværksættes.

Til trods for den Ængstelse, der mere og mere nærmedes for Samlingernes Sikkerhed, kom det dog ikke saa vidt, at der kunde blive udarbejdet Planer til en Musæumsbygning paa Kasernens Grund. Sagens Fremme stansedes snart, dels fordi Krigsministeriet dengang ikkun høist nødvendig vilde gaa ind paa en Flytning af Gardens Kaserne, og dels fordi Kultusministeriet var blevet stærkt paavirket af en urigtig Forestilling om, at man uden synderlig Forandring vilde benytte den nærværende Kasernebygning, som, efter Udtalelser af flere af Kunstakademiets ledende Mænd, ikke egnede sig til Anvendelse til Musæer.

I Thomsens sidste Leveaar hvilede derfor Sagen ganske, og efter hans Død (1865) vare Forholdene i flere Aar alt andet end gunstige for Tanken om en ny Musæumsbygning. Der ytrede sig endog dengang en vis Tendens til snarere at indskrænke end udvide vore Musæer, idet Rigsdagen dels ganske nægtede Bevillinger til Musæet for Sculptur og Kunstflid, for saaledes at forberede dets Opløsning, og dels nedsatte Tilskudet til det ethnografiske Musæums Forøgelse til det mindst mulige (fra 2500 Kr. til 500 Kr. aarlig), medens samtidig forskjellige Planer til yderligere Inddragninger og Begrænsninger vare paa Bane. Ved Overenskomst mellem Ministeriet og Rigsdagen blev det vel senere definitivt bestemt, at Musæet for Sculptur og Kunstflid skulde ophøre at være en selvstændig Samling, og at dets Indhold skulde fordeles til de øvrige Musæer og, for Sculpturerens Vedkommende, til det Kgl. Kunstakademi, for eventuelt der at danne en egen Samling af Sculpturer. Men til Gjen gjæld blev det herved gjort muligt baade at udvide de øvrige Musæer og tillige at skaffe dem en bedre og sikrere Plads end forhen. Ved Myntsamlingens Flytning fra Rosenborg til Prinsens Palais, blev hele Rosenborg Slot disponibelt til den endelige Opstilling af den kronologiske Samling, der ved Opløsningen af Musæet for Sculptur og Kunstflid havde modtaget meget betydelige Forøgelser. I Prinsens Palais, som tidligere havde været i en altfor brandfarlig Tilstand, idet navnlig Musæernes Opstilling umuliggjorde en Adskillelse mellem Bygningens Fløie, indordnedes de forskjellige Samlinger derefter paa en saadan Maade, at de enkelte Dele af Palaiet (Midtfløien og Sidefløiene) kunde afsondres ved Brandmure, hvorhos der blev draget Omsorg for, saavidt muligt, at formindske Brandfaren ved Vandledninger og ved Anbringelsen af Jerndøre, nye Kakkellovne, lige Skorstene istedetfor de ældre Stikskorstene, saavel som af Lynafledere rundt om paa Tagene.

Men forinden endnu disse Sikringsarbejder, der foranledigede ikke ubetydelige extraordinære Bevillinger, vare tilendebragte, fremdroges atter fra Aaret 1874 Planerne til en hel ny Musæumsbygning. I Særdeleshed i Efteraaret 1877, efterat en stærk Epidemii var udbrudt paa Gardens Kaserne, indeholdt først »Fædrelandet« (af 11te Septr.) og derefter de fleste andre Blade overordenlig indtrængende Artikler om det Ønskelige i at forlægge Gardens Kaserne til et andet Sted og at benytte den derved indvundne Plads til en Musæumsbygning. Med Enstemmighed og stor Styrke blev det af Pressen fremhævet, hvor uforsvarligt det var, at vore uvurderlige Samlinger endnu ikke havde et sikkert Opbevaringssted, og hvor betydelig en Forskjønnelse det tillige vilde blive for Hovedstaden, naar den under sine nye Omgivelser vansirende Kaserne-

bygning kunde blive fjernet, og naar saaledes Firkanten mellem Kronprinsessegade Sølvgade, Farimagsgade og Gothersgade kunde komme til at omfatte, foruden Rosenborg Slot med Have, Observatoriet og Botanisk Have, endnu en smuk Musæumsbygning, omgivet af Haveanlæg. De af Pressen stærkt betonedede Opfordringer til Regeringen om snarest muligt at tage sig af denne Sag, havde ogsaa til Følge, at Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet kort efter fremlagde for Rigsdagen Forslag til Bevilling til Nedsættelse af en Kommission, for at tilvejebringe Planer til Opførelsen af en ny Musæumsbygning. Forslaget blev vel forkastet, men blev dog senere Udgangspunktet for Nedsættelsen af den nærværende større Bygningskommission, som jo har til Opgave at anvise Pladser til Nybygninger for flere af vore offentlige Institutioner og deriblandt ogsaa for vore Musæer.

Uden at ville foregribe udførligere Drøftelser i saa Henseende, hvorved mulig flere andre bekvemte Pladser for et vordende Nationalmusæum kunne blive paapegede, turde det allerede nu have sin Interesse at see, hvorvidt den af den offentlige Mening hidtil saa bestemt udhævede Exerccerplads virkelig maatte egne sig til derpaa at opføre en tidssvarende Musæumsbygning. Ved Valget af Beliggenheden for denne maatte selvfølgelig alt muligt Hensyn tages til, at en saa stor Bygning hverken kom til at trykke Rosenborg Slot eller gribe for stærkt ind paa det samme nærmest omgivende Terræn og paa Slotshaven i det Hele.

Det er nemlig indlysende, at en ny Musæumsbygning, selv om ogsaa Billedgalleriet og Kobberstiksamlingen indtil Videre holdes ude af Betragtning, maa blive af meget betydeligt Omfang. Efter stedfundne Opmaalinger af Rumforholdene indtage Musæerne for Tiden:

1. Oldnordisk Musæum:	Kvadratalen.
Lokaler til Samlingerne	2,453
Arbejdsrummene	96
Arkiv, Bibliothek m. M.	306
2. Ethnografisk Musæum:	
Lokaler til Samlingen	2,779
Bibliothek og Arbejdsværelse . . .	37
3. Myntsamlingen:	
Lokaler til Samlingen	282
Bibliothek og Arbejdsværelse . . .	116
4. Antiksamlingen:	
Lokaler til Samlingen	660
Bibliothek og Arbejdsværelse . . .	139
<hr/>	
Tilsammen	6,868 Kvadratalen.

Paa Grund af den saagodtsom alle vegne nu følelige Mangel paa Plads, vil en anseelig Udvidelse være nødvendig. Paa den anden Side bør det neppe forudsættes, at Udvidelsen skulde faa en saadan Udstrækning, at man i den nye Bygning blev istand til i en lang Fremtid at udstille t. Ex. alle de Fund, som maatte blive gjorte

her i Landet, eller alle de ethnografiske Gjenstande fra andre Lande, som vilde kunne erhverves. Under Videnskabens og Musæernes fremskridende Udvikling vil det, efterhaanden som fastere Holdepunkter naaes, blive baade muligt og ønskeligt at give Musæerne en vis Begrænsning ved at sondre mellem det Vigtige og det mindre Vigtige, og ved alene at udstille for Publikum de mest karakteristiske og belærende Gjenstande, medens de øvrige henlægges i Skuffer eller sammenstilles paa anden Maade til speciellere Studier for de egenlige Fagmænd. Man har derfor ogsaa troet at kunne indskrænke den fornødne Udvidelse til $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ eller til nye 4,434 Kvadratalen, fordelt paa de følgende Lokalteter i det Indre af Bygningen:

	Kvadratalen	
	før	nu
1. Oldnordisk Musæum:		
Lokaler til Samlingerne	(2,453)	4,096.
Arbejdsrum	(96)	144.
Arkiv, Bibliothek m. M.	(306)	672.
2. Ethnografisk Musæum:		
Lokaler til Samlingen	(2,779)	4,170.
Bibliothek og Arbejdsværelse	(37)	225.
3. Myntsamlingen:		
Lokaler til Samlingen	(282)	456.
Bibliothek og Arbejdsværelse	(116)	216.
4. Antiksamlingen:		
Lokaler til Samlingen	(660)	1,098.
Bibliothek og Arbejdsværelse	(139)	225.

Følgelig ialt 11,302 Kvadratalen.

Med Hensyn til Plads til det vordende Folkemusæum har man ikke anstillet nogen nærmere Beregning, især da et saadant Musæum formentlig under alle Omstændigheder kun kræver lave Lokaler, der i tilstrækkeligt Antal vilde kunne blive disponible paa Musæumsbygningens anselige Lofter, naar disse efter den nyere Tids Maade opføres af Jern og Sten.

Af de her fremlagte forskellige Beregninger og Grundplaner til et Musæum paa Exerцерpladsen, som efter Opfordring af og Forhandling med to af Kommissionens Medlemmer (Herholdt og Worsaae) ere udførte af Professor Storck, vil det ses, at man, for ikke at komme for nær ind paa Slottet eller for vidt ind i Haven, hverken har turdet foreslaa en meget høi, ei heller en meget langstrakt Bygning.

Ligesaa lidt som man derfor i Havens Interesse har kunnet gaa ind paa at benytte Exerцерhusets Grund, da i hvert Tilfælde Musæumsbygningen maatte rykkes endel tilbage fra Gothersgade, som ovenikjøbet her trænger til Udvidelse, ligesaa lidt har man i Slottets Interesse kunnet foreslaa at lægge den store Bygning paa Gardekasernens Grund, da der ogsaa her, for Boulevardens Skyld, forlængst er projekteret en Indrykning af 20 Alen fra den nuværende Gade, hvorved den kolossale nye Bygning aabenbart vilde trykke det gamle Slot. I Samlingernes Interesse har man heller ikke kunnet optage Planen om at dele Musæumsbygningen i to lige store Af-

delinger, hvoraf den ene kom til at ligge parallelt med Boulevarden og den anden ligeoverfor paa den modsatte Side af Excerpladsen. En i og for sig uheldig besværlig og i mange Henseender kostbar Adskillelse mellem de enkelte Samlinger vilde heraf følge.

Derimod kom man til det bestemte Resultat, at alle berettigede Fordringer nærmest vilde kunne blive fyldestgjorte ved at lægge en Bygning paa ikkun to Etager — en lavere forneden og en høiere foroven —, med en større Hovedfaçade og med to mindre Fløie, ud imod Gothersgade og lige midt for Rosenborg Slot (se Plan II). En forudgaaet Prøveplan havde vist, at man ved at lægge Hovedfaçaden nærmest indad mod Slottet og Fløiene udad mod Gothersgade vilde borttage altfor Meget af Excerpladsen og tilmed skade Slottet, hvorimod man nu, ved at vende Gaarden med de kortere Fløie indad mod Slottet, kunde bevare en tilfredsstillende stor, aaben Plads mellem Musæet og Rosenborg. Ved denne Plads vilde der endog formentlig, naar Gardens Kaserne var fjernet, kunne blive en ny og værdig Indgang til Rosenborg Have fra Boulevarden, saaledes at de Passerende fik paa den ene Side Synet af Musæet og paa den anden af Rosenborg Slot (jfr. Planen). Paa Grund af Terrænets Skjævhed ud imod Gothersgade, har det været nødvendigt at trække Bygningen noget tilbage; den foran samme afsatte skjæve Forgaard vil imidlertid efter en eventuel Nedrivning af Kasernen kunne, idetmindste noget, omreguleres. Ved den mere tilbagetrukne Stilling fra de ligeoverfor i Gothersgade beliggende Bygninger vil iøvrigt Musæet vinde ikke saa Lidet i Sikkerhed mod Brandfare, i Tilfælde af en i de nævnte Bygninger opkommen Ildsvaade.

Da det i det Hele fremfor Alt gjælder om, saavidt muligt, saavel ved Sten- og Jernkonstructioner, ved Hvælvinger, Varmeapparat, Lynafledere o. d. som paa enhver anden Maade at skjærme det vordende Musæum mod Brandfare, er det forudsat, at Ingen, ikke engang en Portner, maa faa Bolig i Bygningen selv, end ikke i en af dens hvælvede Kjældere. Ligesaa bestemt er det forudsat, at de Lokaler, hvor Gjenstande fra Musæerne restaureres og hvori oftere Kogninger foregaa tilligemed Afbenyttelse af let fængelige Stoffer, heller ikke maa henlægges i den egenlige Musæumsbygning.

Det er derfor paa Planen foreslaaet, at opføre mellem Musæumsbygningen og Endepartiet af det nuværende Excerhus særegne Lokaler for Ildstedet til Varmeapparatet, for Værksted til Restaurationer og for Boliger baade til Portneren og til idetmindste et Par af Musæernes Embedsmænd. I og for sig vilde det vistnok være umuligt, selv under almindelige Forhold, at overlade Tilsynet med og Ansvar for de i Musæet sammenstillede nationale og videnskabelige Skatte, som ikke kunne vurderes i Penge, til en enkelt underordnet Portner, som da i den største Del af Døgnet vilde være uden behørig Control, naar Samlingernes Embedsmænd kun i visse Arbejdstimer vare tilstede i Musæet, men forresten boede spredte omkring i Byen. Skulde et eller andet Ulykkestilfælde indtræde eller en Fare true Musæet, vilde det selvfølgelig være af yderste Vigtighed, at nogle af Embedsmændene vare rede med Nøglerne, der jo dog ingensinde alle vilde kunne betroes til Portnerens Varetægt.

Som Modsætning til de hyppig mindre heldige Tilstande i Udlandet, hvor Samlingerne kun i visse Timer ere tilgjængelige og hvor Embedsmændene, til stor Ulempe, navnlig for Fremmede, ofte bo i lang Afstand fra dem, har det desuden netop ved Embedsboligerne i Prinsens Palais vist sig, at saavel de mange, i Antal bestandig tiltagende Reisende som særlig de Ind- og Udlændinger, der jævnlig og flittig benytte Samlingerne i videnskabelige og praktiske Øiemed, ere saare vel tjente med, at Embedsmænd til enhver Tid ere tilstede, for at være dem behjælpelige med Raad og Daad. Det er endelig indlysende, at Samlingernes eget Tarv langt hurtigere og bedre fremmes, naar Embedsmændene med størst mulig Lethed selv kunne arbejde og føre Tilsyn med Andres Arbejder i de vidtstrakte Lokaler.

At drøfte alle øvrige Enkeltheder ved Opførelsen af en ny Musæumsbygning maa være forbeholdt den Tid, da Pladsen for Bygningen definitiv maatte blive bestemt. Det har fornemmelig været Hensigten her at godtgjøre, at det fornødne Fladerum er tilstede paa Exerccerpladsen, og at en passende Bygning vil kunne opføres der uden Afbræk for Slottet eller Haven, ja endog snarere til Forskjønnelse for Omgivelserne og derved for Hovedstaden i det Hele. Bygningen vilde derhos kunne opføres uden nogen forudgaaet Nedbrydning af Exerccerhuset og af Gardens Kaserne. Dens Paa-begyndelse vilde saaledes heller ikke være afhængig af det mere fjerntliggende Tilfælde, da andre eller nye Bygninger til de nævnte Øiemed allerede vare bragte tilveie.

I sin Almindelighed maa det dog endnu kun fremhæves, at ved enhver detailleret Plan til en Musæumsbygning bør en stadig Samvirken mellem Arkitekt og Musæumsbestyrere bestemt sikres. Navnlig maa der forbeholdes vedkommende Musæumsbestyrer en afgjørende Indflydelse paa Udstyrelsen af Musæumslokalernes Indre, for at den hidtil altfor meget forsømte, men nu mere og mere fordrede Harmoni mellem de udstillede Gjenstande og Værelsernes Dekoration, i Overensstemmelse med de forskjellige Tiders Stil, kan blive gennemført — en Opgave, som det nærmest tilkommer den arkæologiske Forskning selv at løse.

Endelig har Bibliothekar, Justitsraad Bruun givet følgende »Motivering af Planen til en ny Bygning for det store kongl. Bibliothek«:

»Naar der er Tale om at tilvejebringe en hel ny Bygning til Bibliotheket, saa maa det vist siges at være en daarlig Økonomi, ikke at beregne Pladsen saaledes, at Bygningen skal kunne rumme det dobbelte Antal Bøger. Den aarlige Tilvæxt er nu mindst 5000 Bind, i et Hundrede Aar vil Bibliotheket altsaa være voxet til at bestaa af 1,000,000 Bind. Men der udkommer bestandig flere og flere Bøger, og Sandsynligheden er for, at Millionen vil være naaet længe før et Hundrede Aar ere forløbne. Planen til en ny Bibliotheksbygning maa lægges rundelig, for at det ikke i en lige-overfor det omfattende Byggearbejde uforholdsmæssig kort Tid skal vise sig, at Forandringer eller Tilbygninger blive uundgaaelige.

Det Spørgsmaal er fremsat, om det kan antages, at Bogmassen vel i Aarenes Løb vil stige, men at den dog vil kunne holdes indenfor visse Grænser, idet ældre eller mindre efterspurgte Bøger udskilles. Hertil er svaret, at det ikke er bekjendt, at

Bibliotheker af den Art som det herværende store kongelige have skudt Bøger ud. Da Bøgerne fornemmelig tilvejebringes ved Kjøb og vælges med Kritik og med Omhu, maa det betragtes som en urigtig Handling og som et pekuniært Tab, at fjærne hvad der en Gang er erhvervet. Desuden maa det erindres, at alle Bibliotheker, navnlig de store, som i Reglen ere de bedst ordnede, supplere hverandre. Det har saaledes ikke sjelden været Tilfælde, at fremmede Videnskabsmænd i det st. kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn have fundet Bøger, som de forgjæves have søgt efter i deres Fædreland. Netop her træder Bibliothekets Rolle frem som Bogmusæum, som det Sted, hvor Bøgerne opbevares og gjemmes for de kommende Tider.

Spørgsmaalet er ogsaa fremsat saaledes, om det kan antages, at der i Tidens Løb kan afgives af den danske Literatur Bøger og Skrifter, som kun have liden Betydning, f. Ex. Romaner, Smaaskrifter. Hertil maa svares, at dette næppe nogensinde vil ske. Det er en Stats-Maxime i Danmark, at Landets Literatur skal opbevares, og denne Maxime skriver sig fra det kgl. Reskript af 17. Juli 1697. Dette Reskript er flere Gange bleven ændret, sidste Gang ved Forordningen af 20. Januar 1832. I Kancelli-Kollegiets Motiver til at give Loven den Form, som den fik i det nævnte Aar, hedder det: »Det kgl. Bibliotheks Bestemmelse kræver at samle og for Eftertiden opbevare en fuldstændig Samling af Alt, hvad der i mest udstrakt Betydning kan siges at udgjøre de danske Staters Literatur i ældre og nyere Tider. Uagtet Adskilligt heraf for Øieblikket synes ubetydeligt, kan det dog for den kommende Tid have historisk, statistisk eller anden Interesse.« De Fordringer, denne Bibliothekets Bestemmelse kræver, ere stedse blevene efterkomne, og det vilde være i højeste Grad beklageligt, eller rettere uforsvarligt, hvis det samme ikke ogsaa i Eftertiden skulde blive Tilfældet.

Det fortjener at fremhæves, at i Lande, hvor der ingen Forpligtelse er til at aflevere Tryksager til Statens Hoved-Bibliothek, er Landets Literatur ikke bevaret og tilgængelig, hvorfor Klager lyde over, at Forholdet er saaledes, og Forsøg gjøres paa, underhaanden at faa Hullerne udfyldte (saaledes 1872 ved et Cirkulære fra Bibliothekaren ved Universitetsbibliotheket i Kristiania til Bladudgiverne i Norge). Kun i faa Lande, hvor en saadan Forpligtelse har været i Kraft, er den bleven afskaffet. I Kongeriget Sachsen skete det 1870; men i Aaret 1879 anmodede Direktionen for det kgl. Bibliothek i Dresden (offenlig om*), at man vilde indsende til Bibliotheket Tryksager som Lokallblade, Adressekalendere, Forenings-Statuter, Festprogrammer, Lejlighedsdigte o. L., altsaa netop Ting, »som for Øieblikket synes ubetydelige, men dog for den kommende Tid kan have historisk eller anden Interesse«. For nogle Aar siden var der i den tyske Rigsdag en Forhandling om dette samme Spørgsmaal**); et Forslag om at afskaffe Pligtexemplarerne forkastedes, vægtige Stemmer havde udtalt sig netop i den Aand og i den Retning, i hvilken den danske Lovs Bestemmelse gaar om Opbevarin-

*) O. Richter, Ein Nothstand bei den sächsischen Bibliotheken. Dresden 1879. E. W. Förstemann, Mittheil. aus der Verwaltung d. kön. öffentl. Bibliothek zu Dresden, 1876—80, Dresd. 1881, S. 21 ff.

***) Stenogr. Berichte über die Verhandlungen des deutschen Reichstages, 1874, I, S. 504—12; II, S. 1247; III, S. 275.

gen af Alt trykt, som kan henføres til Begrebet Literatur i videste Forstand. I Aaret 1881 er der indgivet et Andragende til det tydske Riges Kantsler om at oprette et tydsk Nationalbibliothek i Forbindelse med det kongelige Bibliothek i Berlin, og Grundtanken er atter den samme, som saalænge har været den ledende i Danmark*).

Det tør altsaa fastholdes, at de nu gjældende Bestemmelser om at opbevare den danske Literaturs Frembringelser i videst Forstand, som have snart to Aarhundreders Hævd, i en meget lang Fremtid ikke ville blive opgivne.

I det Hele taget kan det siges, at i Danmark Tendensen ikke gaar i Retning af at formindske de to store Bibliotheker, det store kgl. Bibliothek og Universitets-Bibliotheket. Tendensen gaar i Retning af at forøge dem, men at ophæve eller formindske Special-Bibliothekerne. Universitets-Bibliotheket har i nyere Tider optaget eller forenet med sig: Kommunitets-Bibliotheket, Pastoralseminariets Bøger, den polytekniske Lære-Anstalts Bibliothek, det Classenske Bibliothek. Det store kongelige Bibliothek modtager jævnlig større eller mindre Forøgelse ved Bøger, der udskydes fra Rigsdagens eller Ministeriernes Bibliotheker. Det kgl. Videnskabernes Selskab afgiver alle de Skrifter, det modtager, til Universitetsbibliotheket, det kgl. nordiske Oldskriftselskab afgiver aarlig en stor Del af de Skrifter, det modtager, til det store kgl. Bibliothek. Forholdet maa altsaa siges at være det, at Staten har et Par store Hoveddepoter til Opbevaring af Bøger, som fortjene at bevares, medens de mindre Depoter holdes mere à jour og fjærne det, som kan antages at have tabt den øjeblikkelige Interesse, men som dog altid vil beholde en historisk Betydning. De to nævnte store Bibliotheker supplere hinanden, idet Anskaffelsen af Literaturen fra de fremmede Lande sker efter Bestemmelser, udtalte i en Skrivelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet af 18. Juni 1849**), som støtter sig paa en Bibliotheks-Kommissions-Betænkning af 10. November 1848, hvilken nu i en lang Aarrække er ført videre i Praxis, saaledes, at Universitetsbibliotheket som Hovedsag sørger for Fakultetsstudiet og Studiet af de exakte Videnskaber, det store kongelige Bibliothek som Hovedsag sørger for de humanistiske Fag, som Historie, Literatur o. s. v., idet dog begge Bibliotheker bestandig møde hinanden i disse forskellige Retninger.

Altsaa, der maa tænkes paa, at en ny Bygning til det store kongelige Bibliothek skal kunne rumme dobbelt saa stort et Antal Bøger, som der nu findes i det, helst et endnu større Antal. Ved Bibliotheker, som aarlig forøges aldeles regelmæssig, kan Pladsen til det Nye beregnes paa en sikrere Maade end ved Musæer og Gallerier, hvor Forøgelsen vel sker aarlig, men dog med Spring, foranlediget af den noget mere tilfældige Maade, paa hvilken de nye Sager komme frem og tilbydes. Der er gjort Forsøg paa at udfinde, hvor megen Plads det store kgl. Bibliothek nu aarlig tager i Brug, og det har vist sig, at der aarlig maa kunne disponeres over 150 Alen tomt Hylderum til de regelmæssig indgaaende Bøger.

*) Petzholdt, Anzeiger für Bibliographie u. Bibliothekswissenschaft, 1881, S. 161—64; 227—31.

**) Linde, Meddelelser ang. Kjøbenhavns Universitet etc. 1849—56. Kbhvn, 1860, S. 670—76.

Det vil være meget naturligt, hvis man søger at finde et brugbart Mønster i en ny opført stor Bibliotheks-Bygning i et fremmed Land, som kan efterfølges her i Kjøbenhavn. Men der er ikke opført nogen Bygning fra Nyt af til et Bibliothek saa stort som det, her er Tale om. Som oftest er der føjet Tilbygninger til ældre Bibliotheker (saaledes i London ved British Museum, i Paris ved Bibliothèque nationale, i Göttingen). Er der bygget et helt nyt Bibliothek, da er det beregnet til en mindre Samling Bøger. Det kongelige Bibliothek i Stockholm, hvortil Tegningen er udført af Arkitekt F. G. A. Dahl efter et Udkast af Bibliothekar G. E. Klemming, blev taget i Brug i Januar 1878, det talte da omtrent 200,000 Bind (1879 findes Tallet sat til 223,000 Bind), det er beregnet paa at kunne strække til i 80—100 Aar. Det nye Universitets-Bibliothek i Wien, hvortil Planen er lagt af Arkitekt Heinrich von Ferstel, er beregnet paa at skulle rumme 500,000 Bind. Der tænkes, saavidt vides, paa at skaffe det kongelige Bibliothek i Berlin (det er nu mindst 700,000 Bind stort) en ny Bygning, men Planerne dertil ere endnu ikke bekjendte, mulig vil det kun blive Tilbygninger til de nu i Brug værende Bygninger. Det er saaledes ikke muligt, at anvende et givet helt Mønster; man maa laane Elementer fra flere Steder og afpasse dem efter vore Forhold.

Opførelsen af en Bygning til et stort Bibliothek er naturligvis underkastet mange af de samme Hensyn som Opførelsen af andre store Bygninger: Byggegrundens Størrelse og Form, Pengesummen, for hvilken der skal bygges, hvortil kommer Hensyn til Bøgenes Mængde og Bibliothekets Benyttelse. Men hertil kommer et vigtigt Hensyn, nemlig Hensynet til Bibliothekets Ordning. Hvormeget der end til nye Bygninger til Bibliotheker kan laanes andenstedsfra, saa vil der dog blive meget tilbage, som maa indrettes efter det enkelte Bibliotheks Tarv. Bibliothekarens Ønsker og Opfindsomheden hos ham maa arbejde sammen med Arkitektens Iagttagelses- og Opfattelsesevne, Opfindsomhed og Snille. Kommer man ind i et hvilket som helst Bibliothek, findes som det Fælles for dem alle, at Bøgerne staa opstillede paa Hylder i Reoler: Oktaver, Kvarter, Folianter, hvert Format for sig eller blandede imellem hverandre. Men den Maade, paa hvilken de enkelte Bøger slutte sig til hverandre, og det Arbejde der er gaaet forud, før Bogen er stillet paa sin Plads i Hylden, kan være meget forskjelligt, ligesom ogsaa den Maade, der maa arbejdes paa, for at udfinde, om en forlangt Bog er i Bibliotheket, og den Maade, paa hvilken den hentes frem, kan være meget forskjellig. Det er en af Aarsagerne, hvorfor det er forbundet med Vanskelighed for en Bibliotheksmand at vurdere det gode ved Indretningen i et fremmed Bibliothek, thi det er nødvendigt at kjende Arbejdets Gang og Fordeling i alle dets Enkeltheder, men den Kundskab er det ikke let at erhverve sig. Nu haves der tilvisse mange Exempler paa, at Bibliotheker nogenlunde tilfredsstillende løse deres Opgaver under højst uheldige Betingelser; men denne Erfaring maa ikke lægge Hindringer i Vejen for, at søge at tilvejebringe Forhold i en ny Bygning, som maa kunne siges at være saa heldige som muligt.

Man ser nu ofte den Grundsætning udtalt, at Bibliothekets Læsesal bør ligge saa centralt som muligt. Denne Tanke har noget meget smukt ved sig. Opfattelsen

er jo den, at Bøgerne ere samlede for deres Skyld, som ville benytte dem, de Besøgende skulle have deres Plads i Midten af Bygningen, og Bøgenes Rækker ligesom kredse sig om de Besøgende eller ligesom straae sammen imod dem som Centrum. Men det er ingen let Sag, at faa en Læsesal lagt aldeles centralt. I British Museum som i Bibliothèque nationale ligge Læsesalene snarest noget til Siden, i Bruxelles ligger den nye Læsesal i det kongelige Bibliothek i den ene Ende af Bygningen. Ved Universitets-Bibliotheket i Wien har Hr. v. Ferstel lagt Læsesalen i en Side af Bygningen med Bogrummene nedenunder og om de tre Sider. I Bibliothèque Ste Geniève i Paris ligger Læsesalen centralt, forsaavidt som den udfylder hele Bygningens øvre Etage og forener de to Opgaver, at være baade Bogsal og Læsesal. Ved en Plan til et Nationalbibliothek i Washington har Arkitekt J. L. Smitmeyer bragt Tanken helt til Udførelse, idet Læsesalen virkelig er lagt fuldstændig centralt i det store Bygningskompleks*). I det nye kongelige Bibliothek i Stockholm ligger Læsesalen derimod i nederste Etage i det ene Hjørne af Bygningen.

Det maa imidlertid erindres, at Tanken om, at lægge Læsesalen i et Bibliothek saa centralt som muligt, er udgaaet fra Steder, hvor Brugen af Bøgerne kun eller saagodtsom kun foregaar indenfor Bibliothekets Døre, f. Ex. British Museum, Bodleianske Bibliothek i Oxford, Bibliothèque nationale i Paris, det kejserlige Bibliothek i St. Petersburg. Forholdet bliver et helt andet, naar Talen er om Bibliotheker, hvor der finder regesmæssigt Udlaan Sted, f. Ex. de kgl. Bibliotheker i Dresden, München, Bruxelles, Stockholm, Berlin. Her kommer et nyt Hensyn frem: ligesaa centralt, som det er ønskeligt, at Læsesalen ligger, er det ønskeligt, at Udlaansexpeditionen ligger. Men disse to Hensyn drage et tredie med sig, at Administrations-Lokalerne ogsaa kunne komme til at ligge saa centralt som mulig. I Stockholm er dette sidste Hensyn gjort til det fornemste, idet Administrations-Lokalerne virkelig ligge omtrent midt i Bygningen.

Beliggenheden af disse sidstnævnte Lokaler er i et Bibliothek af den største Vigtighed. I Musæer og Billedgallerier kunne Sagerne beskues paa Stedet, hvor de ere stillede op eller hængte op. I et Bibliothek maa der foretages en Undersøgelse og en Bevægelse, kortere eller længere, for at tilfredsstille hvert enkelt Spørgsmaal. Det kan være Publikum ligegyldigt, hvorledes i Musæer og Billedgallerier Administrations-Lokalerne ere indrettede, eller hvor de ligge, men ved Bibliotheker kan det ikke være Publikum ligegyldigt, thi af deres heldige Beliggenhed og af deres heldige Indretning kan det komme til at afhænge, om Publikum skal vente længere eller kortere Tid, altsaa ofre Tid eller spilde Tid, inden Ønskerne besvares.

Administrationens gode og hensigtsmæssige Ordning beror, foruden paa de Grundprinciper, ifølge hvilke Bibliotheket er ordnet, i høj Grad paa de Kræfter, der raades over. Kun sjelden kan det tænkes, at Kræfterne ere tilstede i saa stort Maal som i British Museum, sædvanlig maa Bibliothekerne være meget nøjsomme i denne Henseende. Til de vigtigste Arbejder, som Administrationen har at sørge for, maa

*) The Library Journal, Vol. VI, p. 78—79.

regnes Boganskaffelsen og Forfattelsen af Kataloger. Jo større et Bibliothek er, des større i Omfang bliver Kataloget. Her kan nævnes, at Kataloget i British Museum udgjør c. 2900 Bind, i Berlin (1869) ca. 700 Bind, i Göttingen (1879) 521 Bind — Folianter. Disse Tal ville tilstrækkelig oplyse om, at der skal Plads til at opstille Katalogerne og Plads til at tumle med dem (Pulte, Borde).

Hvorledes ere Forholdene nu i disse forskjellige Henseender ved det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn? Dette Bibliothek benyttes baade til Udlaan og til Læsning paa Stedet i Læsesalen. Til Oplysning om Omfanget af Benyttelsen kan anføres, at 1846 var der udlaant 2000 Bind, 1856 3000 Bind, 1866—67 8012 Bd., 1876—77 6479 Bd., 1881—82 8490 Bd. Læsesalen var besøgt 1846 af 2200 Personer, 1856 af 2800 Ps., 1866—67 af 6408 Ps., 1876—77 af 7330 Ps.*), 1881—82 af 8743 Ps. Paa Læsesalen benyttedes 1866—67 20,548 Bind, 1876—77 21,503 Bd., 1879—80 24,035 Bd., 1881—82 22,757 Bd. Læsesalen kan nu afgive Plads til 22 Personer. Administration og Expedition foregaar fra to meget smaa Værelser, saa smaa, at Hovedhjælpemidlet, Katalogerne, ikke kan faa Plads i dem, men tildels maa henstilles udenfor dem, i Bogsalene. Det vil let indses, til hvilket Besvær og Ulejlighed dette Forhold er, især om Vinteren, naar det meddeles, at det systematiske Katalog udgjør 280 Folianter, og at det alfabetiske Katalog, skrevet paa Oktav-Sedler, fylder 1150 Kapsler. — Læsesalen og det ene Arbejds-Værelse ligger i tredie Etage, Udlaans-expeditionen ligger (i Kontoret) i anden Etage.

I det ene af Administrations-Værelserne har 1 Embedsmand sin Arbejdsplads, i det andet har Bibliothekaren og 6 Embedsmænd foruden 1 Bud deres Plads. Det vil let falde i Øje, at i dette sidste Værelse, hvorfra Udlaanet tillige foregaar, maa Arbejdet for den Enkelte i høj Grad være alle mulige Forstyrrelser underkastet, ja, at det ofte maa være en sand Plage at arbejde i det. Der er knap Plads til de Personer, som nu arbejde i det, slet ingen til et forøget Antal, og heraf er atter Følgen, at visse Arbejder, som ønskes udførte, ikke kunne blive satte i Gang — af Mangel paa Arbejdsplads og Arbejdskraft. Men paa den anden Side maa det indrømmes, at netop Værelsets ringe Størrelse har sit Gode og har havt og endnu har ikke ringe Indflydelse paa Arbejdets Udførelse. Der er nemlig derved blevet en yderliggaaende Centralisation mulig, som er til Gavn ved det daglige Arbejde, ikke mindst ved Expeditionen af Udlaanet og ved Expedition til Læsesalen.

Ved det store kongelige Bibliothek er der en Ejendommelighed, den nemlig, at hele den danske Literatur danner et Hele for sig, et Bibliothek i Bibliotheket. Der er, saavidt vides, kun et større Bibliothek i Europa, hvor en lignende Ordning er gennemført, nemlig det kongelige Bibliothek i Stockholm, hvor den svenske Literatur holdes samlet og er opstillet for sig. Den danske Literatur benyttes overordenlig meget, det er næppe for meget sagt, at henimod Halvdelen af de Bøger, som frem-

*) I Aaret 1870—71 blev Arbejdstiden for Publikum udvidet til 5 Timer daglig, 10—3 paa Læsesalen, 11—2 til Udlaan.

tages fra deres Plads til Publikums Benyttelse enten i Hjemmet eller paa Læsesalen, fremtages fra den danske Afdeling.

Ved Fordelingen af Lokalerne i en ny Bygning for det store kgl. Bibliothek vil det være nødvendigt, at tage stærkt Hensyn til en god Gruppering af Læsesalen, Udlaans- og Arbejdslokalerne og den danske Afdeling.

Den lille Skitse af en Plan til en ny Bibliotheksbygning, som er gjengiven som Plan III, er udkastet af Arkitekt Hans Holm. Til Vejledning for ham sendte jeg ham den 3. November 1879*) følgende »Momenter, som kunne være anvisende til Konstruktionen af en ny Bygning til det store kongelige Bibliothek«.

»Da det vil være rettest at gjøre Udkastet i Forhold til en bestemt Lokalitet, vil jeg henvise til Gyldenløves Bastion (imellem Vartov og Industriforeningens Bygning) og til det for den afsatte Kvarter paa Situationsplanen over Kjøbenhavns Fæstningsværker.

Bygningen tænker jeg mig nærmest i Lighed med det kongelige Bibliothek i München, maaske saaledes, at der i Tidens Løb kan bygges til.

En af de vigtigste Opgaver er, at anbringe 1) Læsesalen og 2) Arbejdssalen med Alt hvad dertil hører (ogsaa Udlaans-Expedition) saaledes, at Forbindelsen bliver saa let som mulig, baade til Publikums og Personalets Bekvemmelighed.

Jeg tænker mig Bygningen i to Etager; de nævnte Lokaler lægger jeg i den øvre Etage.

Læsesalen maa ligge saa centralt som mulig. I den maa der være Plads til 100 Siddepladser. Hver Plads maa have 4 Fod i Længden, 2 Fod i Dybden af Bordet. Mellem Bordene 6 Fod. Et Par store Borde til meget store Værker.

Det ses gjerne, at Lyset kan falde ned fra oven, eller fra Vinduer, anbragte noget tilvejs, saa at der kan blive ret megen Plads til Anbringelse af Reoler til Haandbibliothek. En Side eller et stort Stykke af en Væg tænkes beklædt med en Reol med mange Rum til nye Tidsskrifter. Plads, paa en lille Tribune, til Inspektøren og til en eller to Assistenten og Bude. Læsesalen maa konstrueres saaledes, at den kan bruges ved Lys og altsaa fuldstændig aflukkes. — Ventilation!

Ved Siden af Læsesalen maa der være et mindre Værelse, der kan bruges dels til Aftrædelses- og Konfererings-Værelse, dels til reservede Pladser for Læsere. Ligeledes et mindre Værelse til Opbevaring af Bøger, som Læsere bruge fra Dag til Dag.

Læsesalen maa ligge tæt ved, helst Dør om Dør med Arbejdslokalet. Dette tænker jeg mig noget i Stil med Salen i Bankbygningen, men mindre. Der maa fra først af være mindst 12 Arbejdspladser; til hver en Skrivepult, temmelig stor, med et dertil hørende Bord, f. Ex. 1½ Alen paa hver Side. Desuden flere meget store Borde til at kunne lægge mange Bøger eller Bogpakker paa. Midt i Salen anbringes saaledes, at Adgangen dertil er let fra Arbejdspladserne, Reoler til Seddelkataloget i

*) Siden den Tid har jeg havt Lejlighed til at se følgende Bibliotheker i Udlandet: i Hamborg, Göttingen, München, Basel, Bruxelles, London (British Museum), Paris (Bibliothèque nationale, Ste Geneviève), Stockholm, Upsala, Kristiania.

Kapsler som Oktavbind, hvortil der nu kræves 155 Alen Hylder. Disse Hylder maa i Tidens Løb kunne forøges. Reolerne maa ikke gjerne naa helt ned til Gulvet, heller ikke være for høje. Fremdeles maa anbringes midt i Salen Reoler til det systematiske Katalog i Foliobind, hvortil nu fordres fra først af 27 Alen. Langs Væggene Reoler til Haandbibliothek, Skabe (til Arkiv f. Ex.).

I denne samme Sal tænker jeg mig Udlaanet at foregaa, i den ene Ende eller i et Hjørne. Hertil maa altsaa afgrænses et tilstrækkelig stort Rum med de nødvendige Borde, Pulte etc.

Dog er det værdt at tænke paa, at lægge Udlaanslokalet saaledes, at det støder op til Arbejdslokalet, og at lægge parallelt med det et eget mindre Arbejdslokale for Administrationen af den danske Afdeling. Fortrinnet maa dog gives den førstnævnte Plan.

I nøje Forbindelse med Arbejdslokalet eller med dette og det mindre Arbejdslokale maa staa to temmelig store Værelser til at henlægge eller hensætte alle nye tilkommende Værker, før de indbindes og gaa over i Bibliotheket.

Ligeledes i Forbindelse med Arbejdslokalet maa lægges et Værelse til Bibliothekaren og et Værelse til Bibliothekspersonalet.

Lokalerne til Bøgerne dannes af en hel Del større og mindre Sale, fordelt mest ens konstruerede. I Nærheden af Læse- og Arbejdssalen maa ligge: 1) i den underste Etage en Sal med hvælvet Loft til Manuskripter, Palæotyper, kostbare og unique Sager i Skabe og Reoler; 2) en eller to Sale til den danske Literatur; 3) en eller flere Sale til Aviser og de store Værker, som ikke kunne staa i de sædvanlige Foliantrum; her maa der være meget Rum til at lægge Bøger paa Fladen; 4) en Sal til Portræt-, Kort- og Musik-Samling.

Tænker jeg mig Manuskriptsamlingen paa den ene Side af en Indgang, kan der lægges som korresponderende dertil paa den anden Side af Indgangen en Forevisningssal.

Til Bøgerne udkræves 45,000 Alen Hylder. Heraf vil der til den danske Afdeling gaa 8500 Alen.

Bogsalene maa være lyse, med mange og høje Vinduer. Reolerne anbringes paatværs imod Vinduerne. De indrettes saaledes, at der ingen Stiger bruges; de maa være 7—8 Fod høje. Følgelig vil der udfordres en Konstruktion af Gulve eller Dæk saa at der fremkommer tre Gulve i hver Etage. Langs Væggene en Gang 2 Fod 6 T. bred. Imellem Reolerne Gange 3 Fod 6 T. brede. Er Bygningen bred, da maaske en Gang i Midten, 2 Fod 6 T. bred. Bøgerne staa paa begge Sider af Reolerne.

Trapperne imellem Etagerne Afdelinger maa ikke gjerne være Spiraltrapper, men jævnt skraa, saa at det ikke kræver for megen Anstrængelse at bære Bøgerne op og ned.

Bygningsæmnet væsenlig Sten og Jern. Reolerne af Jern undtagen Hylderne, disse maa være bevægelige.

Den Plan, Arkitekten har udkastet, er væsenlig anlagt paa at stille for Øje, hvor stor Byggeplads der omtrentlig udfordres til en ny Bygning. Den er ikke ud-

arbejdet i sine Enkeltheder, den byder kun store Omrids. En nøjere Prøvelse vil utvivlsomt føre til et forbedret Udkast, men der er Noget ved Planen, som er heldig udfundet, hvad jeg kunde kalde en lykkelig Tanke. Og det er Placeringen af Arbejdssal, Læsesal og den danske Afdeling.

Arbejdssalen er beregnet paa, at alle Bibliothekets Funktionærer, der have at gjøre med Expeditionen og med de egenlig bibliothekariske Arbejder, kunne faa Plads i den. Der afsættes langs Salens Længdesider ved Skillerum Arbejdspladser til hver enkelt Funktionær eller til dem to og to. I Midten af Salen opstilles Katalogerne. Saaledes er den gamle Koncentrering bevaret, men Lokalet er udvidet, Centrum er Katalogerne; Nøglen til at finde, hvilke Bøger Bibliotheket ejer, og til at finde, hvor de staa opstillede. Udlaans-Expeditionen er tænkt at skulle foregaa i den ene Ende af Arbejdssalen eller i en afskaaren Del af den. Derved opnaas, at Publikum med Lethed kan komme til at forhandle med de af Bibliothekets Funktionærer, som ere beskæftigede med Udlaanet, hvorved megen Tid og Ulejlighed spares, — altsaa en Fortsættelse af det nu fra gammel Tid bestaaende Forhold. Som et Tillæg til Arbejdssalen er tænkt nogle Værelser dels til Bibliothekarens dels til Personalets Brug henlagte i Trappe-Korsarmen, i hvilke der foruden Boliger til Betjente er Plads f. Ex. til Bogbinderlokale, til Portræt-, Kort-, Musikalie- og andre Samlinger, samt reserveret Arbejdsværelse for Besøgende.

Læsesalen, af samme Størrelse som Arbejdssalen, er tænkt oplyst enten fra Loftet eller fra Vinduer, anbragte højt oppe paa Væggen (eller ved en Konstruktion af begge Dele), derved opnaas stort Vægtrum til Haandbibliothek. For ikke at forstyrre i Læsesalen ved for hyppig at passere igjennem den, er der udenfor den anbragt 2 Korridorer, ad hvilke Funktionærene kunne komme fra en Side af Bibliotheket til en anden. Lignende Korridorer ere anbragte udenfor Arbejdssalen, tjenende til Henlæggelse af de nye uindbundne Bøger.

Den danske Afdeling tænkes anbragt i den Korsarm, der løber op imod Læsesal og Arbejdssal, Afstanden fra disse til den er meget lille.

Fordelingen af alle de her nævnte Lokaler er god og hensigtsmæssig. Men fastholdes den, da betinges Fordelingen af Bogrummene af den, og det falder da naturligt, at lægge dem udenom Korset, saaledes at de danne en Firkant. Herved opnaas en for Bogsalene uundværlig Ting, nemlig rigeligt Lys. Der vil nemlig fremkomme fire rummelige Gaarde. Paa samme Maade blev det i Aaret 1845 foreslaaet at ombygge det nuværende Bibliothèque nationale i Paris med fire Gaarde*), og paa samme Maade, med fire Gaarde, vil Universitets-Bibliotheket i Göttingen komme til at se ud, naar engang den nu begyndte Til- og Ombygning er fuldendt**).

*) De Laborde, De l'organisation des Bibliothèques dans Paris. 8me lettre. Paris 1845

***) I en Afhandling om Indretning af Arkiver siger F. v. Löhrer, Rigsarkivar i Kongeriget Bayern: »Entweder dehnt das Archivhaus sich der Länge nach aus oder, wo diese zu gross ode einförmig wird, setzen sich Flügel an, oder es schliessen sich viereckige Höfe zusammen die jedoch weiträumig sein müssen, um nach allen Seiten hinlänglich Luft und Licht zu gewähren.« Archivalische Zeitschrift, VI, München, 1881, S. 302.

Bogsalene ere tænkte indrettede saaledes som det nu i Almindelighed fordres, nærmest som Bog-Magasiner, men naturligvis lyse og smukt indrettede, og med Reolerne ikke højere, end at Funktionærerne i Bibliotheket kunne naa de øverste i Reolerne staaende Bøger uden Hjælp af Stiger. Indretningen af Reolerne skulde gennemgaaende være ensartet, men Rummene i en Del af Fløjen, til hvilken Læsesalen støder op, skulde være indrettede saaledes, at alle de meget store Bøger, navnlig Aviser, kunne opstilles eller henlægges der, saa at de med Lethed kunne bæres eller kjøres ind i Læsesalen.

Planen til Bibliotheks-Bygningen er anlagt meget stor. Tanken herved har været den, at det, naar de fra først af anbragte Hylder vare helt fulde af Bøger, ikke skulde være nødvendigt at bygge en ny Bygning eller forhøje eller udvide den bestaaende Bygning. Udvidelsen skulde ske indvendig, idet Pladsen er saa stor, at der ved i alle Bogsalene at indskyde nye Reoler imellem de gamle vil blive Hylderum til omtrent en Trediedel af Bogmassen. Herved vil opnaas, at der ingen nye og længere Distancer fremkomme, at alle de centrale Lokaler ville forblive centrale, og at den engang givne Form for Administrationen vil kunne bevares. Det vil med andre Ord sige, at Bygningen er beregnet paa at kunne rumme c. 1,500,000 Bind, af hvilke, som ovenfor sagt, de 500,000 Bind allerede haves, de næste 500,000 Bind ville komme til i noget mindre end et Hundrede Aar.

Det er ikke godt muligt for mig, at gaa videre i Beskrivelsen af Enkeltheder ved Byggeplanens Gjennemførelse. Øjemedet har været at fremhæve, at den givne Skitse til en Plan indeholder Momenter, der ere fortræffelig afpassede til det store kongelige Bibliotheks Tarv, og at fremhæve, hvor ønskeligt det vilde være, at der kunde blive arbejdet videre med denne Plan som Udgangspunkt.

To Bemærkninger bør ikke forbigaaes. Først, at der ikke ved denne Byggeplan er tænkt paa, at andre skulde have Bolig i Bygningen end Betjente, som f. Ex. Portner, Bud, Fyrbøder. Det vil dog være værdt i sin Tid at overveje, om der kan indrettes Bolig for Overbibliothekaren i Bibliotheks-Bygningen eller i en Bygning tæt ved hørende med til Bibliotheket. Dernæst, det er antaget som Noget der følger af sig selv, at samtlige Lokaler opvarmes om Vinteren.

Efter den Erfaring, der haves fra andre Steder, er det i Udvalget af mig udtalt som ønskeligt, og jeg har lagt stærkt Eftertryk derpaa, at den endelige Plan til en Bygning for det store kongelige Bibliothek udarbejdes af en Arkitekt sammen med Bibliothekaren*), og ikke stilles til Konkurrence. Ved et saadant Samarbejde i de mange Enkeltheder vil der være størst Sikkerhed for, at et tilfredsstillende Resultat kan naas. Hvis det skulde vise sig, at en Konkurrence ikke kan undgaaes, da er det mit Ønske, at en Prisbelønning ikke paa nogen Maade maa blive bindende, men at

*) I en større Afhandling om Bibliotheker, trykt 1882 i Encyclopædia Britannica, 9. Udg., XIV, siges S. 536 om Indretningen af Bibliotheks-Bygninger: »Allerførst: den indre Anordning maa udtænkes af en Mand, der er fuldstændig bekendt med den praktiske Virksomhed i det Bibliothek, for hvilket Bygningen skal tjene.« Forfatterne af denne Afhandling ere kyndige Bibliotheksmænd (H. R. Tedder og E. C. Thomas).

Regeringen forbeholder sig Frihed til at drage den Fordel af en prisbelønnet Plan, som efter dens Mening vil være Bibliotheket tjenligst.«

Til foranstaaende have enkelte af Kommissionens Medlemmer knyttet yderligere Bemærkninger.

F. Meldahl bemærker følgende:

»Med Hensyn til, hvad der er udtalt om det Urigtige i at samle Malerigalleriet og Konstsamlingerne i samme Bygning som de øvrige Samlinger (Side 50), da kan en saadan Forening under visse Forhold være overordenlig økonomisk og hensigtsmæssig, thi naar man opstiller den Fordring, at de videnskabelige Samlinger skulle anbringes i Bygninger, der ikke have mere end en Stue og 1ste Sal, og at de skulle være i Rum, der ikke have monumentale Dimensioner, da ligger det nær at lægge Malerisamlingen i en 3die Etage med nedfaldende Lys. Derved vil man langs Façaden vinde den Gesimshøjde, der uafviselig fordres til monumentale Bygninger. Det er en Selvfølge, at meget afhænger af den Stil, i hvilken man vil opføre Bygningen, men at man baade vil kunne spare store Tag- og Fundamentmasser ved en Forening, det tror jeg er utvivlsomt.

Med Hensyn til Udtalelserne om, at Bibliotheket strax skulde opføres efter det Rumomfang, der vilde udkræves til den Bibliotheks-Udvidelse, som Fremtiden vil fordre, da tror jeg, at man herved vil komme ind paa en meget uøkonomisk Løsning af den foreliggende Opgave. Det forekommer mig, at man ved Bibliothekerne i Paris og Stockholm har haft Bevis for, at der strax kan lægges en langt mere økonomisk Plan, som gradvis kan udvides, og jeg kan derfor ikke tiltræde det Grundlag, som fremsættes i Tegningerne til Bibliothekets Størrelse. Det er min Overbevisning, at man naar Byggepladsen er givet, ved at give et klart, fyldigt Program vil ved en paa kyndig Maade ordnet Konkurrence kunne faa Løsninger at se, der ville vise Vejen til noget, som mere vil svare til Nutidens Fordringer.

Det vil af denne Udtalelse fremgaa, at jeg ikke er enig i at forkaste Konkurrencer. Tvertimod maa jeg fastholde, at det overalt har vist sig, at der ved Konkurrencer kommer Evner frem og hidføres Løsninger, som man ikke ad anden Vej kan opnaa. Naar Resultaterne ikke have været gode, saa var det fordi man ikke havde den Kyndighed, som uafviselig udfordres for at Konkurrencen kan være heldbringende. Uklare Programmer, slet valgte Dommere og daarlige Betingelser for den Konkurrerende ser man at der ikke sjældent anvendes, istedetfor at man efter et klart Program paa første Trin kun skal fordre lette Udkast. Disse bør ikke ses af de Konkurrerende, og Dommerne bør ikke bære den ene Konkurrents gode Ideer over til dennes Medkonkurrenter. — Derefter kritiserer Dommerne de 4 à 5 bedste Løsninger og nu opfordres disse til ny Konkurs, men hvor der da fordres fuldt modnede Arbejder og til hvilke der levnes den fornødne Tid. Dommerne, der ogsaa selv gradvis udvikles ved det de faa at se og høre, skulle paa dette andet Trin strængt holde paa at Programmet opfyldes, og har Programmet efter den første Konkurs vist sig mangelfuldt, da bør det ændres.

At der ad denne antydede Vej opnaas et Spil af Evner og Kræfter, som ikke saa let kunde naas, naar man efter Bekjendtskabsforhold vælger sin Hjælper, det har man talrige Beviser for. Der kan ikke paavises noget Sted, hvor man ad en saadan Vej ikke har faaet et godt endeligt Resultat paa Omraader, hvor det som her dog i saa væsenlig Grad kommer an paa med de færreste Midler ogsaa at opnaa noget Smukt, der kan være til Hæder og Pryd for vor By. Og at dette sidste tilstræbes baade ved Bibliotheket og Musæet, det fremgaar klart af den enstemmige Bestræbelse, der i Kommissionen har været for at skaffe disse Bygninger en smuk, fremtrædende Beliggenhed. Den Frygt, der er udtalt for en excentrisk luxuriøs Ordning og Udstyrelse af det Indre, naar ikke den kyndige Fagmand faar den ene afgjørende Indflydelse, tror jeg er ugrundet.«

J. D. Herholdt bemærker følgende:

»Hvad angaar en ny Musæumsbygning, kan jeg fuldstændig tiltræde Kammerherre Worsaaes Udtalelser Pagina 53 og 54, idet jeg dog maa gjøre den Bemærkning, at jeg ikke kan tilraade, at det vordende Folkemusæum muligens anbringes paa Loftet af Musæumsbygningen.

Loftet paa en Bygning er et Rum, som efter min Formening aldrig bør benyttes i større Udstrækning og allermindst til Opbevaring af værdifulde Samlinger, dels fordi det om Sommeren er meget overhedet af Solvarmen og om Vinteren meget koldt, dernæst fordi det paa Grund af de jævnlig forefaldende større og mindre Reparationer ved Taget altid maa være frit og tilgængeligt for Haandværkere, og endelig i dette Tilfælde, fordi Gjenstandene i et Folkemusæum (gamle Møbler, Klædedragter etc.) ere mere brandfarlige end Indholdet i de fleste andre Samlinger og derfor helst bør holdes i en egen Bygning, let tilgængelig for Haandværkere og Industridrivende, som der vil hente Motiver til deres Virksomhed; hertil kommer, at selv om en Bygning er forsynet med Jernbjælker og Hvælvinger over alle Etager, vil Slukningen af en udbrydende Ild paa Loftet altid fylde Bygningen med en Mængde Fugtighed, som vil skade alt, hvad der findes i Bygningens nedre Etager.

Efter hvad der Pagina 62 og 63 er anført af Justitsraad Bruun, maa jeg ansee det foreliggende Udkast til en Bibliotheksbygning for at være hensigtssvarende i sine Grundtræk, men skal dog bemærke, at det af økonomiske Grunde vilde være heldigt, om Planen kunde indrettes saaledes, at der paa en for hele Bygningen tilstrækkelig stor Byggegrund foreløbig kun opførtes de til Administrationen og Udlaanet fornødne Lokaler tillige med de for Tiden nødvendige Bogsale, hvorimod Resten af Bogsalene først bleve opførte efterhaanden som Trangen til Udvidelse var tilstede.

Med Hensyn til Tilvejebringelsen af Tegninger og den senere Opførelse af Bygningerne maa jeg bestemt fraraade Konkurrencen, men derimod tilraade, at der vælges en erfaren og dygtig Arkitekt, som i Forening med Overbestyrelsen af vedkommende Institution udarbejder Tegningerne og leder Bygningens Opførelse.

At udarbejde Planerne til en større Bygning og lede Opførelsen er et Arbejde, som fordrer en Modenhed saa vel i kunstnerisk som i teknisk Henseende, som man

ikke kan vente at finde hos yngre Kræfter, som nærmest ville deltage i Konkurrencen. Den unge Arkitekt opnaar først denne Modenhed, naar han i længere Tid som Konkurrent har arbejdet under en ældre Mands Vejledning, og er han i Besiddelse af en rig og opfindsom Aand, vil det ogsaa i denne Stilling komme hele Byggeforetagendet til gode.

Jeg troer, at Erfaringen ved mange Lejligheder har godtgjort, at hvor Konkurrencen er anvendt, har Resultatet været uheldigt, og i de enkelte Tilfælde, hvor det er lykkedes, er det fordi et heldigt Træf har bragt en dygtig Kunstner sammen med en forstandig Bygherre.

Konkurrencen lider dertil af den store Mangel, at man under Arbejdet er afskaaren fra alle nærmere Oplysninger eller Forklaringer af det givne Program; men Programmet er altid mangelfuldt og kan næppe nogensinde skaffes fuldstændig udtømmende, fordi den eller de, som nærmest paa Grund af deres Kjendskab til Fornødenhederne ere kaldede til at skrive det, mangle tilstrækkelig Kundskab til Bygningsforhold, og det er derfor først under Samarbejdet med vedkommende Arkitekt, at Programmet bliver fuldstændig udviklet og en heldig Løsning af Opgaven i sin Helhed kan ventes.«

Kommissionen har imidlertid ikke kunnet underkaste disse forskjellige Forslag og Bemærkninger en saadan nærmere Behandling, som vilde have været nødvendig, dersom Opgaven for dens Arbejde havde været at fremlægge endelige, fuldt gjenbearbejdede Planer, efter hvis Billigelse der strax kunde skrides til Udførelse. Saaledes som Forholdet nu er, er dette umuligt. Den første Forudsætning herfor er, at der tages Bestemmelse om, paa hvilket Sted og under hvilke Omgivelser de omhandlede Bygninger skulle henlægges, men Kommissionen savner selvfølgelig al Myndighed til i den Henseende at fatte nogen bindende Beslutning. Vi tør ej heller antage, at Ministeriet paa derom gjort Indstilling vilde være istand til nu at træffe en saadan Afgjørelse. Men selv om Ministeriet imod Forventning skulde være villigt hertil, vilde saa forskjellige Byggeforetagender neppe hensigtsmæssigt kunne forberedes af een Kommission, i hvilken tilmed de forskjellige Institutioner kun ere repræsenterede hver med eet Medlem. Endelig vilde hertil udkræves langt større Midler, end man paa nogen Maade tør vente at kunne raade over.

I Henhold til den saaledes i det foregaaende fremsatte Udvikling skal Kommissionen herefter indskrænke sig til enstemmig at indstille følgende Punkter til nærmere Overvejelse:

- 1) at der snarest muligt skrides til en Udvidelse og en delvis Omdannelse af Centraladministrationens og det samlede Arkivvæsens Lokaliteter paa Slotsholmen, i det væsentlige saaledes som foran nærmere udviklet;
- 2) at det i Betragtning af den uafviselige Trang til nye Bygninger for Musæerne og Bibliotheket tages under Overvejelse og gjøres til Gjenstand for Forhandlinger med vedkommende Avtoriteter, hvor passende Grunde til saadanne kunne skaffes tilveje, for at dernæst nærmere specificerede Programmer for deres Opførelse og Indretning kunne udarbejdes og en endelig Fastsættelse af Planerne finde Sted, hvad enten disse nu skulle søges tilvejebragte ved en Konkurrence mellem Kunstnerne eller ved Forhandlinger mellem en forud valgt Arkitekt og Chefen for vedkommende Institution i Forbindelse med saadanne Sagkyndige, som af vedkommende Ministerium dertil maatte udses;
- 3) at enten det samme maatte blive sat i Værk for Rigsdagens Vedkommende, eller den i det foranstaaende projekterede Omdannelse af Lokaliteterne paa Kristiansborg Slot blive taget op til nærmere Bearbejdelse og Gjennemførelse; samt endelig
- 4) at, indtil nye Bygninger kunne skaffes tilveje, Opmærksomheden fremdeles som hidtil rettes paa i de nuværende Lokaler at træffe alle de Foranstaltninger, som maatte vise sig tjenlige til at afværge den mest overhængende Fare for Ildsvaade fra Statens Musæer og Samlinger.

Kjøbenhavn, den 24de September 1883.

A. F. Krieger. E. H. Bloch. C. W. Bruun. J. D. Herholdt.

A. D. Jørgensen. F. Meldahl. L. A. Petersen. J. L. Schou.

J. J. A. Worsaae. J. T. Zeltner.

BILAG

TIL

KOMMISSIONSBETÆNKNINGEN.

Indenrigsministeriets Skrivelser

til Dr. jur. & phil. A. F. Krieger, extraordinær Assessor i Højesteret, indeholdende Meddelelser om de kongelige Resolutioner af 10. og 23. Juli 1879 samt 25. Januar 1883.

I.

Under 10de d. M. har det paa Indenrigsministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling behaget Hans Majestæt Kongen allernaadigst at bifalde, at det overdrages en dertil nedsat Kommission at tage under Overvejelse og derefter afgive Betænkning over Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen og Omordningen af Bygninger for Rigsdagen, Højesteret, Statens Centraladministration, Landets offentlige Samlinger og Retslokaler i Kjøbenhavn, samt at denne Kommission sammensættes af Geheime-etatsraaden som Formand og af følgende andre Medlemmer: Kammerherre, Dr. philos., Direktør for det ethnografiske m. fl. Musæer J. J. A. Worsaae; Generaldirektør, Chef for Indenrigsministeriets 2det Departement J. L. Schou; Etatsraad, Direktør og Professor ved Konstakademiet, Bygningsinspektør F. Meldahl; Oberst, Medlem af Kjøbenhavns Borgerrepræsentation L. A. Petersen; Justitsraad, Dr. phil., Bibliothekar ved det store kongelige Bibliothek C. W. Bruun; Kammerraad, Slotsforvalter ved Kristiansborg Slot J. Th. Zeltner; Inspektør ved den kongelige Malerisamling E. H. Bloch.

Idet Ministeriet har den Ære at meddele Dem Underretning herom, undlader man ikke at bemærke, at man har tilstillet Kommissionens øvrige Medlemmer en lignende Meddelelse, samt derhos tilkjendegivet dem, at de fra Dem ville erholde nærmere Underretning om Kommissionens Sammentræden.

Det tilføjes, at Hans Majestæt Kongen endvidere har resolveret, at der vil være at give Rigsdagens Formænd Lejlighed til at deltage i Kommissionens Forhandlinger, hvorfor man skal anmode Dem om at foranledige det i saa Henseende fornødne, og at Allerhøjstsamme endelig har bemyndiget Kommissionen til iøvrigt at tilkalde Mænd, hvis Medvirkning den maatte anse ønskelig.

J. N e l l e m a n n.

Andr. Skrike, Fm.

II.

Under 23de d. M. har det paa Indenrigsministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling behaget Hans Majestæt Kongen allernaadigst at bifalde, at Etatsraad, Medlem af Konstakademiet, J. D. Herholdt indtræder som Medlem af den ved allerhøjeste Resolution af 10de Juli 1879 anordnede Kommission til Behandling af Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen og Omordningen af Bygninger for Rigsdagen, Højesteret, Statens Centraladministration, Landets offentlige Samlinger og Retslokaler i København.

Ved at meddele Hr. Geheimeetatsraaden som Formand i den nedsatte Kommission Underretning herom, unnlader man ikke at tilføje, at man har tilkjendegivet Etatsraad Herholdt, at han fra Dem vil erholde nærmere Meddelelse om Kommissionens Sammentræden.

J. N e l l e m a n n.

Andr. Skrike, Fm.

Kjøbenhavn, den 25. Juli 1879.

III.

Under 25de d. M. har det paa Indenrigsministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling behaget Hans Majestæt Kongen allernaadigst at bifalde, at Gehejmearkivar A. D. Jørgensen indtræder som Medlem af den ved allerhøjeste Resolution af 10de Juli 1879 anordnede Kommission til Behandling af Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen og Omordningen af Bygninger for Rigsdagen, Højesteret, Statens Centraladministration, Landets offentlige Samlinger og Retslokaler i København.

Ved at meddele Deres Højvelbaarenhed som Formand i den ommeldte Kommission Underretning herom, unnlader man ikke at tilføje, at man ligeledes har tilkjendegivet Gehejmearkivar Jørgensen det fornødne herom.

P. M. V. e. B.

L a r s e n.

Kjøbenhavn, den 30. Januar 1883.

Til

Hr. Dr. juris & phil. extraordinær Assessor i Højesteret Krieger,
Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Udsigt over Centraladministrationens, Domstolenes og de offentlige Samlingers Bygningshistorie, fra 1660 til Nutiden.

Af Gehejmearkivar A. D. Jørgensen.

I. Kongerne Fredrik III og Kristian V. Kollegiernes Indretning og den store Bibliothekbygning.

1. Indledning.

Lige indtil henimod Enevældens Indførelse vedligeholdtes som bekendt hos os i alt væsenligt de gamle middelalderlige Former for Rigets Centraladministration saavel som for Ordningen af den dømmende Magt. Expeditionen af de kongelige Regeringsskrivelser udgik fra Kancelliet (eller Kancellierne, det danske og det tyske); Finansernes Bestyrelse og Regnskabernes Revision foretoges i Rentekammeret og i „Kongens eget Kammer“. Den højeste Regeringsmyndighed var hos Kongen i Forening med Rigsraadets Medlemmer, enkeltvis eller i Samling (Herredag).

Det laa i Sagens Natur, at disse ældste Regeringsinstitutioner maatte være nøje knyttede til Kongens Person; vi ser dem derfor ogsaa følge med paa hans Rejser og have mere varige Lokaler paa de kongelige Residensslotte. I Kong Kristian II's Instrux for sine Hofembedsmænd paalægges det Fodermarsken paa Kongens Rejser først at sørge for Værelser til „Kancellieret“, „fordi Kongens Ærende falder der mest ind“*). Og endnu længe efter er der Tale om Kongens Kancelli, hvor han kommer frem paa sine Slotte, ja endog „paa Jagten“, d. e. paa de Gaarde, hvor han tager ind for Jagtens Skyld. I Aaret 1572 søgte Kong Fredrik II at gjenindføre den tidligere, i Krigsaarene ophørte Skik, at ogsaa en Rentemester med sine Renteskrivere fulgte med Hoffet**).

Efterhaanden maatte dog de egenlige Residensslotte blive faste Sæder for baade Kancelli og Rentekammer, og i Slutningen af den ældre konstitutionelle Regeringsperiode var Kjøbenhavns Slot i Virkeligheden alt bleven Regeringens stadige Sæde,

*) Danske Magazin, 3. Række, I, 159. Sml. Ny D. M. I, 313 fl.

***) Hist. Tidsskr. II, 16—17.

skjønt Kong Kristian IV endnu som bekendt havde indrettet et særligt Kancelli paa Fredriksborg*).

Kjøbenhavns Slot dannedes af en Kreds af temmelig forskelligartede Bygninger, omgivne af en Grav. Over denne førte en Bro, mellem en ydre og en indre Portbygning; Grunden til den første fandtes paa det Sted, hvor Kong Fredrik VII's Statue nu staar. Efter at være kommen gennem den indre Port havde man det Blaa Taarn tilhøjre og lige ved Siden af det en gammel grundmuret Bygning som forbandt Taarnet med den nordlige Længe, i hvilken Riddersalen fandtes; denne Bygning var det „gamle Kancelli“**).

Kancellibygningsens høje Tag naaede end ikke op i Højde med Blaataarns Murværk, som det støttede sig til; den havde to Etager, en lav hvælvet Stue og en høj Sal, begge med fire Fag Vinduer ud til Slotsgaarden, Salen desuden med Vinduer udad til Graven og over imod Byen. Paa Salen fandtes i Kong Kristian IV's tidligere Aar i tvende adskilte Rum de to Kancellier; i Stuen samledes Rigens Raad med Hofmesteren. I Kongefløjen syd for Taarnet fandtes derimod de „Hvælvinger“, der omtales som Gjemmesteder for Rigens Breve og Pengeskatte. Nedlæggelsen af Breve og andre Arkivalier saavel som af Penge og Klenodjer i aflaaede Skrin i et „Brevkammer“, „Drejekammer“ eller „Penningekammer“ („Himmerige“), paa Slotte eller i Kirkebygninger, var dengang almindelig.

Samtidig fandtes Rentekammeret paa Salen over Toldboden, den saakaldte Renteribygning. Denne laa foran Slottet ved Havnens gamle Indløb, omtrent overfor nuværende Boldhusgade, tilvenstre for Slottets ydre Port. Den var bygget umiddelbart ud til Vandet og havde en lille Landgangsbro. Paa dette Sted fandtes der fra Arilds Tid en Bom, som om Natten lukkede for Havnen og ved hvilken Skibene maatte betale Told***).

I Kong Kristian IV's Tid flyttedes Toldboden længere ud; den siges en Tid at have været i nuværende Holmens Kirke og fandtes senere tilligemed Havnens Bom paa den sydøstlige Side af Holmen (over til „Amager Blokhus“). I Aaret 1622 flyttede derpaa Kancellierne ud i Toldbodens gamle Lokale, som ombyggedes til sit nye Brug****). Ved denne Forandring blev det gamle Hus ved Havnens Indløb en fuldstændig Regeringsbygning. Medens Salen optoges af Rentekammeret og dets forskellige Kontorer, fandtes de to Kancellier og Rigsraadets Raadstue underneden. Det hedder derom i Jens Lavridsen Wolfs bekendte Bog (fra 1654): „Strax udenfor Slottet er Raad-

*) Hist. Tidsskr. IV, 583. Friis, Bygningshist. S. 253. Kristian IV's Breve 1636—40, S. 174, 194, 216.

**) Se Billedet foran i Eleonore Kristines Jammersminde, og Planerne hos F. R. Friis, Samlinger til dansk Bygnings- og Konsthistorie, S. 178 f. Bricka og Fridericia, Kong Kr. 4 Breve, 1632—35, S. 242, 356. At Stuen var hvælvet ses af Rigens Regnskab 1601, da en Trappegang blev brudt igjennem Hvælvingen (Kongeriget's Arkiv).

***) Troels Lund, Danm. Hist. III, 195 ff. Origines Hafnienses, S. 34. S. B. Smith, Eleonore Kristines Jammersminde, 2. Udg., S. 26: »Baaden lagde an ved den liden Bro, som er ved Renteriet«. J. L. Wolf, Encomion regni Daniæ S. 161. N. D. Mag. II, 212.

****) Rigens Udgiftsregnskab 1622—23: Bygningshaandværkernes Afregninger (Maleren skal »staffere endel Gemakker« under Rentekammeret; der foretages Stenhuggerarbejder; det »nye Kancelli« omtales; Væggene i »Raadstuen og det danske Kancelli under Rentekammeret« beklædes med 88 Alen Spaanmaatter osv.). Thurah, Danske Vitruv., S. 59, siger (urigtigt), at Bygningen opførtes 1622.

stuen, hvor Rigens højvise Raad forsamles, førend de paa Slottet indgaar, naar Herredag holdes, eller naar de er til andet at forsamles om forskrevne. Der er og det danske og tyske Kancelli og der ovenover er Renteriet, hvor Rentemestrene hver sit Kontor haver —. Hvilket skjønnede af Grund opmurede Hus er med Bly og Skeversten betækket*. Den gamle Kancellibygning paa Slottet omdannedes saaledes, at Salen indrettedes til „det meget skjønnede, vel sirede og kostelig beprydede Gemak, hvor Hans Kongelige Majestæt med Rigens højvise Raad sidder Ret og holder Herredag“. Stuen derimod, den gamle hvælvede Raadstue, indrettedes til Hofapothek og Konfektyr, senere (1644) til Møntværksted og anden lignende Brug, indtil den igjen paa et senere Tidspunkt toges i Brug som „Zahlkammer“*).

2. Kollegiernes Indretning og Omdannelser i det 17. Aarhundrede.

Da i Slutningen af Aaret 1660 efter Statsomvæltningen de nye Regeringskollegier indrettedes, maatte der selvfølgelig tænkes paa forøget Plads til deres Virksomhed: Renteriet udvidedes ved Tilbygning og der kjøbtes en Gaard i Byen til Krigskollegium og Admiralitet.

Det gamle Rigsraad, hvis Raadstue havde været i Renteriet, medens Herredagssalen fandtes i det gamle Kancelli paa Slottet, afløstes som bekjendt af et Statskollegium og en Højesteret, hvorved den dømmende Myndighed hos denne Rigets højeste Avtoritet adskiltes fra Forvaltningen. Højesteret beholdt for Fremtiden Herredagssalen paa Slottet, medens Statskollegiet indrettedes i Raadstuen, ved Siden af Kancellierne.

Med Hensyn til disse foretoges der den Forandring, at de ikke mere som forhen skulde være Expeditionskontorer for hele Landets Styrelse; ethvert af de andre Kollegier fik tværtimod samme Selvstændighed overfor sit særlige Forretningsomraade som Kancellierne overfor deres; kun Statskollegiet stod selvfølgelig i visse Maader over dem alle. Rentekammeret, eller som det i de første Aar kaldtes „Skatkammeret“, modtog herved en betydelig Udvidelse paa Kancelliernes Bekostning, idet hele Landets Styrelse m. H. t. Finans- og Skattevæsen, saavel som til Lenenes (Amternes) Forvaltning samledes under det med det tidligere Kasse- og Regnskabsvæsen.

Den 26. Januar 1661 udgik i Anledning af Kollegiernes endelige Ordning følgende kongelige Brev til Rigens Skatmester:

Fr. 3.

Vor synderlige Gunst tilforn!

Woris Naadigste Willie och befalling er, Att I lader accordere och handle med Woris vice Admiral paa Bremmerholm, Osz Elschelig Jørgen Biørnsen, omb hans gaard til Krigs Collegio och Admiralitetz brug, Vdimod billig hetalning paa wisse Terminer. Disligeste Att I görer dend Anordning, At huis Atschillige Materialier, som behøfuis til den bøgning, Wy Naadigst wille At schulle forferdiges wed

*) Wolf, Encomion R. D., S. 150, 147. Friis, Samlinger, S. 177, 203 f.

Enden vdf Woris Schatt Cammer och Cantzelie, Til Betienternis flere och fornødne Verelser, forderligst och i tide maa Vorde bestilt, og Indkøbt Imod foraarit, Att bøgningen, efter den Anordning I selv derom haffuer At giøre och fornøden Eragter kand foretagis. Dermet scheer Vor Willie, Befalendis Eder gud, giffuet paa Wor Kongelige residentz Vdi Københaffn den 26. Januarij Anno 1661.

Wnder wort Zignet

Friderich.

Os Elschelig Erlig och Welb. Her Hanibal Seested til Nøraggergaard, Ridder, wor mand, Raad, Rigens Schatmester, Præsident vdj voris Cammer Collegio och Assessor vdj Collegio Status.

Hannibal
Sstt.

Efter denne Ordre maa Kancellibygningen foran Slottet antages at være bleven udvidet i det følgende Aar, og da der ikke senere forlyder noget om en yderligere Tilbygning, tør det vistnok antages, at den alt dengang fik den Størrelse, som den havde ved Nedbrydningen 1722*).

Bygningen laa i Syd og Nord langs Havnens Bolværk, c. 20—30 Alen fra den ydre Slotsport; den var 50 Alen lang**) og 17 Alen bred, havde hvælvet Kjælder, Stue og Sal af Grundmur, derover en Halvetage af Bindingsværk. Paa Vestsiden, ind imod Slottet, fandtes et Trappetaarn, foran Indgangsdørene til Stuen tvende Bislag, langs Muren andre smaa Tilbygninger og Skure.

Raadstuen var i Stuens sydlige Ende, nærmest Slotsporten; den bestod af et stort Forsamlingsrum, et Kabinet og et Kammer. I Bygningens sydlige Gavl havde den tre Karme Vinduer og lige saa mange mod Vest, ind imod Slottet. Nærmest Raadstuen fandtes det tyske Kancelli, med ialt 8 Karme Vinduer og 5 Døre, mod Nord det danske Kancelli med 15 Vinduer og 13 Døre.

Salen indtoges, som oftere nævnt, af Kammer-Kollegiet og Renteskriverstuerne, Kollegiets Forsamlingsrum havde ialt 10 Karme Vinduer (deraf de 8 med 4 Rammer hver); ved Siden af det laa et Kabinet og et Kammer; det svarede altsaa ogsaa i det ydre ganske til Raadstuen ved Kancellierne. Fra Kollegiestuen, der uden al Tvivl var i den sydlige Gavl, førte flere Døre ind til Rentekammeret, ligesom der omtales en lang Gang „til alle Renteskrivernes Kontorer“; i disse fandtes der ialt 18 Karme Vinduer, med 4 Rammer hver.

I Mansardetagen over Kammeret fandtes der ialt 39 Vindueskarme med 2 Rammer hver, og 14 Døre. Her var bl. a. Rentekammerets „Brevkammer“, bestaaende i en stor Mængde ældre og nyere Regnskabsrækker og den fra 1660 begyndte Samling af indkomne Breve, udgaaende Expeditioner, Protokoller og Kollegieakter. Allerede

*) Hvis det kan antages, at de 88 Alen Spaanmaatler, som 1622 anskaffedes til »Raadstuen og danske Kancelli« (s. S. 4) angiver Husets daværende Ydervægflade, og Bredden antages for uforandret (17 Al.), saa var Husets Længde dengang kun 27 Alen.

**) Efter Kort i Krigsministeriets Arkiv maatte den have været 76—77 Alen lang; men efter den officielle Vurderingsforretning af 1721 var den kun 50.

faa Aar efter var den dertil indrømmede Plads saa fuldstændig optagen, at man nødtes til at indrette et Brevkammer paa Loftet over den nye Bibliothekbygning, og atter 10 Aar efter toges hele „Renteriets“ Mansard i Brug til det samme*).

Som det fremgaar af det foran meddelte Reskript lod Fredrik III til Brug for Forsvarskollegierne købe en Gaard og Grund af Viceadmiralen paa Bremerholm Jørgen Bjørnsen; Handelen sluttedes den 4. og Skjødet var udstedt den 8. Februar 1661 og lød paa en Kjøbesum af 1250 Rdlr.**).

Denne Krigskollegii Gaard, som den senere kaldes, laa nord for Holmens Kirke, paa endel af den Grund, som indtil vor Tid Søkortarkivet indtog. Der laa dengang strax nord for Kirken en Skole „for Holmens Ungdom“ og en dermed forenet Navigationsskole; herfra udgik i ældre Tid Stadens østre Fæstningsvold med foranliggende Grav, der strakte sig i Nord og Nordvest op til Hallandsaas (Kongens Nytorv) og Østerport og derfra videre til Nørreport. Denne Vold var i Kong Kristian IV's Tid bleven nedlagt og hans Efterfølger havde bortsolgt de derved indvundne Grunde til private. Nærmest Holmens Skole havde Jørgen Bjørnsen købt Grunden; den siges at ligge ved „Holmens Laage“, d. e. Indgangen til Holmen. Derefter fulgte den bekjendte Kirurg Filip Haquart, hvis Ejendom nogle Aar efter ligeledes kjøbtes til Administrationens Brug. Denne sidste Grund var 43—44 Alen dyb fra Gaden ned til den gamle Fæstningsgrav, der som bekjendt bevaredes lige til vore Dage som en Kanal mellem Staden og Holmen; Grundens Bredde i Nord og Syd var 16¹/₂ Alen. I den nye Grundtaxt, som netop i det samme Aar udarbejdedes, vurderedes Krigskollegiets Gaard til 500, Filip Haquarts til 600 Rdlr.***).

I dette Sted indrettedes altsaa det nye Krigskollegium, som nærmest maatte siges at være udskilt fra Kancelliet, men ved Oprettelsen af den langt talrigere staaende Hær havde faaet et ikke ubetydeligt Forretningsomraade. Admiralitetet var alt oprettet i Aaret 1655 og havde sit Sæde paa Holmen; men efter den meddelte kongelige Ordre maa det antages, at det nu flyttede ind i samme Gaard som Krigskollegiet †).

I Aaret 1668 oprettede Kongen endvidere det første Kommerce-Kollegium, bestemt til at fremme Handel og Industri. En Snes Aar efter nævnes det i Filip Haquarts tidligere Sted, og da han netop lige før dets Oprettelse erhvervede Tilladelse til at sælge dette, er det vistnok sandsynligst at antage, at Kollegiet alt fra først af har haft sine Lokaler her ††).

*) Se Dokumenter til Rentekammerets Resolutionsprotokol, 31. Decbr. 1721 (No. 41) og Diverse Dokumenter II B. 47 (No. 3: om Bygningens Reparation 1695) i Rentekammer-Arkivet. Bygningen ses paa Prospekter af Kjøbenhavn (1608 hos Trap, II, 20; 1587 i Origines H. 228); af Andreas Hoier siges den at være bygget af Kong Kristian III, som ogsaa havde opført Kongefløjen paa Slottet (»Fr. 4. Leben«, II, 34 f.). Chr. Bruun, Kongl. Bibl. Stiftelse, S. 44. Sml. følg. Side.

**) Skatkammerets Regnskab 1660—61, Fol. 43. Gml. Skjøderegister i Rentekammerarkivet. J. 55.

***) Wolfs Encomion, S. 157. Kbhvns. Dipl. I, 734. II, 812. III, 496.

†) Garde, Dansk-norske Sømagt, I, 158. Becker, Samlinger til Fr. III, I, 90. Holberg, Danmarks Historie (1858) III, 327, 338.

††) Kbhvn. Dipl. III, 655, 674. Becker, Fredr. III, II, 238.

I Kong Kristian V's Tid foretoges der en talrig Række Omdannelser i Kollegierne og deres indbyrdes Forhold, uden at dette dog i nogen mærkelig Grad fik et synligt Udtryk i de til Administrationens Brug bestemte Bygninger.

I Begyndelsen af hans Regering, da Udviklingen af et kraftigt Værn og en slagfærdig Hær især laa Kongen paa Sinde, henlagdes en stor Del af Statens Indtægter under Forsvarskollegiernes umiddelbare Bestyrelse, og disse forøgedes med et nyt, hvis Medlemmer først kaldtes „Direktører over Militiens Midler“, senere (1675) „Deputerede ved General-Kommissariatet“. Dette Kommissariatskollegium forestod i Krigens Tid baade Landhærens, Fæstningernes og Flaadens Forsyning i alle Retninger; det ophævedes vel atter i Aaret 1679, men gjenoprettedes gjentagne Gange, sidste Gang 1694 (til 1712).

De to Bygninger ved Holmens Laage anføres i Grundtaxten af Aaret 1689, den første som Bopæl for Holmens Admiral Spahn, den anden som Kommercekollegium. Dette sidste havde dog altid ført en hensygnende Tilværelse og stansede i alle Tilfælde faa Aar efter sin Virksomhed; i dets Sted havde General-Kommissariatet for Landhæren alt dengang, som det synes, sit stadige Ophold her, medens de Deputerede paa de Tidspunkter, da ogsaa Flaadens Anliggender var betroede dem, ligesom ellers Søetatens Deputerede, holdt deres derved foranledigede Møder paa selve Holmen*). Admiralitetet synes derimod stadig at have holdt sig i sit tidligere Hjem, Krigskollegiebygningen, i hvilken Holmens Admiral nu havde faaet Bolig. Da Pladsen senere blev for snæver, indrettedes en Nabogaard til Bolig for ham. Selve Krigskollegiet var derimod efter den skaanske Krigs Slutning helt ophævet og afløst af et Krigskancelli, som var overordnet saavel begge Kommissariaterne som Admiralitetet og havde faaet sit Lokale paa Slottet**).

Der indtraadte i det hele ved denne Tid (Jan. 1680) en temmelig gennemgribende Omdannelse af den øverste Styrelse. Istedendfor Skatkammeret, der oprindelig havde forenet den øverste Styrelse af alle de Anliggender, som nu sorterer under Finans- og Indenrigs-Ministerierne, med selve Kasseforretningerne, traadte nu, efter forskellige mellemliggende Forandringer, et Rentekammer og et saakaldet Zahlkammer. Det første af disse organiseredes fra nu af med bestemt adskilte Stiftskontorer, saaledes som det bestod indtil 1841, og det var ved denne Lejlighed, at Mansardetagen helt indrettedes til Brevkammer for de mangfoldige Regnskaber, som nu af Rentekriverne afleveredes fra deres ældre Kontorer***). Det andet, Zahlkammeret, oprettedes derimod af de efterhaanden paa Slottet samlede enkelte Kasser. Saaledes var Peder Brandt i Aaret 1676 først bleven Zahlmester (eller „Betalmester“, som det i Begyndelsen enkelte Gange kaldtes) ved Hofkassen (d. e. Civiletatens Kasse); i det følgende Aar var hertil kommen de to militære Etaters Kasser, idet de dog

*) Garde, Efterretninger II, 233 f.

**) Holberg, Danmarks og Norges Beskrivelse, S. 702 f. Vaupell, Dansk-norske Hærs Historie, I, 224. I Slottets Brænderegnskab for Aarene 1679—99 sammenfattes disse Bygninger snart som Generalkommissariatet, snart skjælnes der mellem Kommissariatet, Admiralitetet og Kommercekollegiet.

***) Meddelelser fra Rentekammerarkivet, 1871, p. V f.

endnu holdtes strængt adskilte. Fra Omdannelsen efter Nyaar 1680 samledes de derimod fuldstændig i et fælles „Zahlkammer“, fra hvilket der fra den Tid af aarlig aflagdes et Indtægts- og et tredobbelt Udgifts-Regnskab (særskilt for hver af de tre Etater).

Ved Oprettelsen af Zahlkammeret toges den gamle Kancellibygning paa Slottet igen fuldstændig i Brug efter sin oprindelige Bestemmelse. Paa Salen holdtes, som før bemærket, Højesteret, og i Stuen indrettedes Zahlkammeret. Der fandtes her særlige Kamre for „Ober-Zahlmesteren“, Kammersekretæren og Kopisterne, endvidere et „ydre Kammer“ med et Par Stenborde, og et mørkt Kammer bag ude til Graven, vistnok det andensteds nævnte „Skatkammer“*).

Desuden fik, som allerede omtalt, fra nu af „Krigssekretæren“ eller „Krigskancelliet“ Plads i Slottets Bygninger, i Nærheden af Zahlkamret. Fra først af synes der kun at være tildelt dette to Kamre, nemlig Krigssekretærens Kammer og et „yderste Kammer“ (Forværelse); men endel Aar senere findes der ogsaa Værelser for Kopisterne og Kancelliforvalteren**).

Endelig kan det endnu nævnes, at foruden Højesteret ogsaa den i Aaret 1661 oprettede Hofret havde sit Sæde paa Slottet. Under dens Jurisdiktion hørte ifølge Privilegierne af 23. Novbr. 1661 Embedsmændene i Rangen og alle de i Hofrullen indførte Personer, saavel i Civil- som Kriminalager. At endelig ogsaa Borgretten (den ældre Gaardsret) under Fodermarskens, senere Slotsfogdens Forsæde, saavel som Amtets Skriverstue fandtes paa Slottet, skal her blot nævnes***).

3. Den store Bibliothek- og Konstkammerbygning.

Fandtes Kancelliet og Raadsalene oprindeligt paa de kongelige Slotte, saa var det samme selvfølgelig Tilfældet med de store Samlinger af Bøger, Konstsager og Rariteter, som efterhaanden maatte danne sig overalt, hvor en rig Slægt i Aarhundreder havde sit Hjem. Der fandtes da ogsaa i Kong Fredrik III's Tid et „Bibliothek“ og et „Model- og Konstkammer“ paa Kjøbenhavns Slot, medens talrige Malerier omtales spredte i saa godt som alle Beboelsesrum. Det var ikke saa underligt, at den lærde og højtdannede Konge efter Enevældens Indførelse besluttede paa eet Sted og udenfor det urolige Slot at samle alt hvad han af den Art havde, for blandt sine Bøger og Samlinger helt at kunne trække sig tilbage fra Hoffet.

Til Byggeplads valgtes Grunden mellem Tøjhusets og Provianthusets Gavle syd for Slottet. Der laa her en ældre Bygning med takkede Gavle, opført af Kong Fredrik II til Tøjhus; den var i Øst og Vest ved aabne Mellemrum skilt fra Kristian IV's store Bygninger paa begge Sider af Proviantgaardshavnen. Rumforholdene svarer paa dette Sted endnu den Dag idag i alt væsentligt til de daværende, naar man kun

*) Kbh. Slots Inventarieregnskab 1679. Resens supplerende Gjengivelse af Wolf, hos Friis, Samlinger, S. 177.

**) Kbh. Slots Inventarieregnskab 1712, S. 443.

***) Privilegierne findes trykte blandt Love og Anordninger. Instruxer for Hof- og Borgretten, af 19. Novbr. 1681 i Geh. Arks. Aarsberetning II, 235 ff. I Slotsinventariet 1672 nævnes Hofret-Stuen og Amtskriver-Stuen (3 Værelser).

husker paa, at Provianthusets oprindelige Gavl nu er en Del af Gehejmearkivets Façade ud imod Slottet, og at Bibliotheket først senere er bleven sammenbygget til den ene Side med Provianthuset, til den anden med Tøjhuset*).

Bibliothekbygningen paabegyndtes i Sommeren 1665 under Ledelse af General-prokurøren Dr. Peder Scavenius og efter Tegning af Kongens Bygmester Albert Mathisen. Den fortsattes derefter, som det den Tid var almindeligt, med større og mindre Afbrydelser i flere Aar, indtil i Slutningen af 1668 det svære Kobbertag blev lagt paa og den indre Udstyrelse kunde paabegyndes. Først 1673 kunde dette Foretagende siges at være tilendebragt.

Bibliothekbygningen havde i sin oprindelige Skikkelse en Længde af 141 og en Dybde af 22 Alen. Den bestaar som bekendt af tre Etager, af hvilke Stuen var bestemt til at erstatte det tidligere Tøjhus, første Sal skulde rumme Bogsamlingen og anden Konstsager, Naturalier og historiske Mærkværdigheder. Den anvendte Stil var simpel og uden de Prydelser, som man i den nærmest foregaaende Alder var vant til at anvende ogsaa i den ydre Form; kun fandtes der paa Kobbertaget to store udskaarne og malede Figurer, en ved hver Gavl, forestillende Pallas og Mars. Stuen var forsynet med 11 brede buede Porte i hver Side, med forholdsvis smaa Vinduer imellem; der fandtes her indtil vor Tid et Oplag af Vaaben og andre Krigsfornødenheder. I begge Ender fandtes der Vindeltrapper af Egeplanker, som førte op til de øvre Etager. Første Sal dannede en eneste stor Bogsal, med et Par rigt udstyrede Kabinetter, et i hver Ende af Bygningen, altsaa lige ved Trapperne. Bogsalen er 125 Alen lang, 18 Alen dyb og $9\frac{1}{2}$ Alen høj; dens Gulv er tavlet af sorte og hvide Marmorfliser; 66 Søjler med rigt forgyldte korinthiske Kapitæler bærer et Galleri, som løber hele Salen rundt. Den øverste Etage var mindre storartet anlagt. Der fandtes i den (foruden Kabinetterne ved Siden af Trapperne) paa Nordsiden et eneste $6\frac{1}{2}$ Alen bredt Billedgalleri, med Døre ind til de 5 store Rum, i hvilke Konst-kammerets forskellige Sager var opstillede. Denne Etage var et Par Alen lavere end den mellemste og der blev lagt Brædegulv i den; men Lofterne var til Gjengæld langt rigere udstyrede, af tavlet Træværk eller Stukaturarbejde. I disse Rum fik de forskjelligste Sager fra ældre og nyere Tid, som sammenfattedes under Navnet „Konst-kammer“, en Plads ved Siden af hverandre. Det ældste Inventarium opregner Sagerne i sex Rum: Naturalkamret, „Artificielkamret“ (Konstkamret, d. e. Sager i Metal, Elfenben, Vox osv.), Vaabenkamret, det matematiske, ostindiske og Mønt-Kamret. I denne Inddeling skete der senere mange Forandringer. 1690 træffer vi et Antikvitetskammer, vistnok svarende til det før nævnte matematiske; det indeholdt nemlig foruden Oldsager ogsaa mærkelige mekaniske og matematiske Instrumenter, desuden Vaaben, grønlandske Ting, Skilderier osv. Endvidere findes der senere et „Heltekammer“, med Billeder og Voxfigurer af berømte Mænd og Kvinder; et „Perspektiv-*

*) Se herom og for det følgende: Chr. Bruun, Det store kongelige Bibliotheks Stiftelse, S. 3 ff. E. C. Werlauff, Erindringer om Guldhornstyveriet, S. 1 ff. At Proviantgaardens Gavl er en Del af Arkivbygningens nuværende Façade, vil fremgaa af det følgende.

og et „Modelkammer“, med Fremstillinger af „civil og militær Arkitektur“ osv.*). Dette sidste siges at have været anbragt paa Loftet, indtil det 1745 flyttedes til Magasinbygningens Pavillon paa Holmen. Det store Loft over Bibliothekbygningen, der som alt omtalt var tækket med Kobber, havde to Rækker Kvistvinduer til hver Side. Der blev her i Aaret 1671 indlagt en stor Del Arkivalier fra Skatkamret, hvis Brevkammer i Renteribygningen først senere betydelig udvidedes. Senere kom hertil det ikke ubetydelige Arkiv, som opstod af de omfattende Landmaalingsforretninger til Matriklens Udarbejdelse. Disse Ting indtog to forskellige Rum i Bygningens østre Ende ind imod Proviantgaarden. I Aaret 1706 flyttedes ogsaa det tyske Kancellis ældre Arkiv herop for nærmere at ordnes; fra den Tid af var der deputeret 12 Favne Brænde til „det kongelige Arkiv over Tøjhuset“. Først efter Opførelsen af den nye Kancellibygning og en særlig Bygning for Gehejmearkivet flyttedes disse Samlinger igjen bort og Brændedeputatet overførtes nu til dette sidste**).

Det maa endelig omtales, at det østlige Kabinet ved Bibliotheksalen i Kong Kristian V's og en stor Del af Fredrik IV's Tid brugtes til der at holde Gehejmerraad. Det var i den Anledning bleven udstyret med en vis Luxus, ligesom det alt fra Bygmesterens Side var bleven dekoreret med megen Smag; Gulvet var tavlet med flerfarvede Marmorfliser og Loftet rigt forsiret med Stuk. Væggene havde efter et Slotsinventarium af Aar 1679 en Beklædning af „forgyldt Læder paa askefarvet Grund“, der var Bord og Stol for Kongen, beklædt med rødt Fløjls og Guldfrynser, 9 Stole og 3 Borde med rødt Plyds og Silkefrynser for Raadets Medlemmer. Her var det som bekendt Storkansleren Grev Griffenfeldt tilbragte den første Dag af sin Arrest (11. Marts 1676), midt imellem de talende Vidnesbyrd om sin 13aarige Embedsbane.

Senere ophørte denne Brug af Bibliothekværelset og det henstod derpaa aflaaet til langt ned i Aarhundredet; først i Aaret 1779 overlodes det til Bibliothekets Manuskriptsamling. Ved denne Lejlighed fandt man en stor Mængde Aktstykker og Protokoller fra Tiden indtil 1728. Nogle Aar efter (1796) overlodes samme Værelse til Konstkamret i Vederlag for den da indrettede Læsestue paa anden Sal***).

Bibliothekbygningen var ved saakaldte Løngange (lukkede Gange paa fritstaaende Piller med Underkjørsel) sat i Forbindelse med de nærliggende Bygninger, det store Tøjhus imod Vest og Provianthuset i Øst; herfra førte atter en lang Løngang til Slottet og en anden til Boldhuset, over imod Børsen.

*) Konstkammerinventarierne omtalte i Genealogisk og biografisk Arkiv, S. 294 ff. Et senere fra 1737 haves i Kongerigets Arkiv.

***) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871, XXI, XXIV f. C. Bruun, Fr. Rostgaard. Hoffets Brændeveds Regnskaber 1704, 1720, Antegnelse 2, S. 78: Kammer-Koll. Ordre af 7. Jan. 1721. — Forskjellige Dokumenter i Geh. Arkivet.

****) Slotsinventarier af 1679, 1686, 1688 og 1707 i Kongerigets Arkiv. Werlauff, Kongl. Bibl. Historie, S. 181, 210, 291. Dokumenter i G. A.

II. Kong Fredrik IV's Bygninger.

1. General-Kommissariatet og Rentekammerarkivet.

Medens Kong Kristian V havde nøjedes med de Bygninger, som fra tidligere Tid var bestemte til Kollegiernes Brug, opførte hans Efterfølger en hel Række nye, smukt og solidt byggede og efter Datidens Lejlighed vel indrettede til deres Brug. Den første var Landetatens General-Kommissariat.

Som vi har set havde Fredrik III kjøbt to Ejendomme paa den gamle Østervold ved Holmens Laage, og i Sønnens Regeringstid var den ene bleven Sæde for Landetatens General-Kommissariat, den anden for Admiralitetet. Disse to Huse lod Fredrik IV nedrive og ombygge til een Gaard, som iøvrigt traadte i de ældres Sted. Som Byggeaar opgives 1704, men først 5 Aar senere synes det hele at være taget i Brug; Kommissariatets Brændedeputat forøgedes da (30. Septbr. 1709) til 56 Favne, medens det 1704 endnu kun var 20 Favne.

Det nye Hus, som fortæredes i Ildebranden 1795, er affildet og plantegnet i Thurahs danske Vitruv. Det er en anselig monumental Bygning med tre Etager, Stuen i Rustik, de to Sale paa det nærmeste svarende til Kancellibygnings anden og tredje Etage.

Huset har en Længde af 65 Alen og en Dybde af indvendig kun 11 Alen. Værelserne vender alle ud mod Gaden, altsaa mod Nord, medens Sydsiden optages af Længdegange. Midt paa findes der en rummelig Port, som var traadt i Stedet for den ældre „Holmens Laage“, og ad hvilken der altsaa var almindelig Færsel ned til Broen over Holmens Kanal, ind paa Gammelholm. Der var 5 Fag Vinduer paa hver Side af denne Port og altsaa tilsvarende 11 Fag i hele Husets Længde i de højere Etager.

I denne Bygning fandtes i hele Kong Fredrik IV's Tid baade Admiralitetet og Landkommissariatet. Om ogsaa det i Aaret 1704 gjenoprettede Kommerce-Kollegium, der bl. a. fik Afgjørelsen af Søretssager, ligesom dets Forgænger havde sine Lokaler her, kan ikke afgjøres. Det flyttede i alle Tilfælde 4 Aar efter til Stadens Raadhus, idet det den 23. Marts 1708 forenedes med Politiretten til et „Politi- og Kommerce-Kollegium“*).

Det laa i Sagens Natur, at den nye Regeringsform med sit store Apparat til Landets Administration maatte foraarsage Dannelsen af mere eller mindre værdifulde Arkiver, hvis Omfang Aar efter Aar forøgedes. Frem for alt gjaldt dette om Rentekammeret, hvis Regnskabsrækker stadig voxede baade i Mængde og Omfang, medens samtidig altid flere Omraader droges ind under dets Forsorg og forøgede Korrespondancen og Protokollrækkerne.

Det var saaledes ganske naturligt, at det oprindelige Brevkammer paa Rente-riets Mansard var bleven udvidet „hele Huset over“, og at der desuden var opstaaet

*) Danske Vitruvius, S. 209. Danske Atlas, II, 150. Hofetatens Brænderegnskab 1709—10. Khbns. Grundtaxt 1717: Østerkvarter 344: Krigskollegium, 345: Kommercekollegium; bemeldte to Grunde er under ét inkorporeret, hvorpaa nu er opbyggt Landetatens Gen. Kom. (Kongeriget's Arkiv).

et helt nyt Arkiv paa Bibliothekets Loft. Men ikke desmindre viste det sig i Begyndelsen af det nye Aarhundrede umuligt længere at rumme, hvad der skulde opbevares i de dertil bestemte Lokaler, og den 13. Januar 1705 indgav „Brevkammer-skriveren“ (Arkivaren), Kammeradvokat Nikolaus Fris, en Forestilling til Kongen om Opførelsen af et nyt Arkivhus. Hofmarskal Platen gjorde et Udkast til en saadan Bygning, men Planen fremmedes ikke videre, før Kammerkollegiet under 28. Novbr. 1707 indtrængende anbefalede Arkivarens fornyede Andragende, hvorpaa Kongen forlangte en nærmere specificeret Plan og allerede under 22. December næst efter prøvede denne.

Det nye Arkivhus blev bygget paa Slotspladsen, nordvest for Renteriet, omtrent mellem den nuværende Slotskirke og Højbro. Det var 32 Alen langt, 11 Alen bredt og grundmuret; Bekostningen ansloges til godt 2000 Rldr. Foruden Brevkammer skulde det ogsaa give Plads til et Konsumtionskontor.

I Foraaret 1710 flyttede daværende Brevkammerskriver Nils Kristensen ind i det nye Hus, efterat „Kontrolløren og Skriveren for Maleværkets Konsumtion her i Staden“ alt den foregaaende Mikkelsdag havde taget deres nye Lejlighed i Besiddelse. Elleve Aar efter fraflyttede imidlertid Arkivet for bestandig denne Bolig, som derpaa i Aaret 1736 forsvandt for den nye Slotsbygning*).

2. Kancellibygningen og Gehejmearkivet.

Efterhaanden havde hele den gamle Renteribygning paa Slotspladsen vist sig utilstrækkelig til at tilfredsstille de stadig voxende Krav til Administrationen, og Kong Fredrik IV besluttede derfor at opføre en ny tidssvarende Regeringsbygning paa et andet Sted, om end ligeledes i Slottets Nærhed. Den Plads, som valgtes, mellem Slottet og Børsen, i Forbindelse med det nye Arkivhus og derigjennem med de andre kongelige Bygninger paa Slotsholmen, svarede i enhver Henseende til de Fordringer, som maatte stilles, og det saa fuldstændig, at den endnu den Dag idag maa anses for den bedst mulige.

Den Del af Slotsholmen, som der her er Tale om, var efter Jens Lavridsen Wolfs Udtryk (S. 154) i Kong Kristian IV's Tid „udi det aabenbarlige Hav og Strand opfyldt“. Efterat Kongen imidlertid paa denne Opfylding havde opført Børsen og Proviantgaarden, varede det ikke længe, før de mellemliggende Grunde fandt Kjøbere, fra først af Kjøbmænd, som vilde opføre deres Pakhuse i Nærheden af den Kanal, som skar sig ind bagved Børsen, senere ligeledes blandt høje Standspersoner, som vilde bo smukt og helst i Nærheden af Slottet. Saaledes træffer vi i Aarene efter Enevældens Indførelse paa dette Strøg Rigsmarsken Kristoffer Kørbitz, Kunstneren Abraham Wuchters, Rentemesteren Kristoffer Gabel, Feltherren Hans Schak, senere hen Storkansleren Fredrik Ahlefeldt, Grevinde Moth osv.

Kancellibygningens Grund indtoges af 4 forskellige Ejendomme, som i Januar 1714, da Kong Fredrik IV opkøbte dem, var paa følgende Hænder:

*) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871, XIII—XXI.

Den sydligste af dem (Strandkvarter Nr. 98), i sin sydlige Grænselinje nøjagtig svarende til Kancellibygningsens Rentekammerfløj, med en Bredde til Gaden af godt 30 Alen, ejedes af Enkedronningen Charlotte Amalie og var beboet af Gehejmerraad J. G. Holstein. Hun havde købt denne anselige Gaard efter den bekendte Konstner Abraham Wuchters, som døde i Foraaret 1682 og i sin Tid havde faaet den efter Kjøbmanden Kasper Rollufsen, den første som her til Lands havde indført den saakaldte Kommishandel „som en almindelig perpetuerlig Avktion“ *). Enkedronningen døde den 27. Marts 1714, og Kongen arvede saaledes denne Ejendom strax efter at Planen til dens Benyttelse var lagt.

Nord for denne laa den Deputerede ved Finanserne, Etatsraad Oksens Gaard (Strandkvarter Nr. 99); den havde omtrent samme Gadebredde som den foregaaende og strakte sig ligesom denne over til Provianthuset. Den havde tidligere tilhørt Præsident Klavs Hartvigsen og i det foregaaende Aarhundrede Hofmarskallen Kristoffer Kørbitz og hans Enke. Oprindeligt dannede den en samlet Ejendom med den følgende, Henrik Møllers Boldhus.

Dette strakte sig (som Nr. 100 i Strandkvarter) fra den nysnævnte Grund nordpaa i en Længde af 51 Alen, det vil sige 14 Alen ud over den nuværende Kancellibygnings nordlige Façade, ind imod Slotspladsen. Det var en anselig, til sin Tid berømt Bygning, opført af Rigmanden, senere Rentemester Henrik Møller. Jens Wolf siger om denne og den foregaaende i sit Værk fra 1654: „Henrik Møller haver og ladet bygge den Plads imellem Børsen og hans Majestæts Provianthus, hvor han og af Grunden et meget kosteligt muret Hus med skønne Gemakker haver ladet opsætte (d. e. Nr. 99) og derhos et meget herligt Boldhus (Nr. 100), hvis Lige udi Bygning og Overdel, med Skabelun og Malning man neppelige veed af dets Lige at berømme og sige; med en skøn og hvalt Kjælder under, hvor adskillige Slags Drik der til Kjøbs indlægges kan. Fra Slottet og til dette Boldhus er en Løngang gjort for Hans Maj. og Dronningen, naar de vil forlyste sig hen og se hvo der leger, da er der en Sted, hvor de med Lyst kan staa og sig om se“ **).

Henrik Møllers Boldhus var 1658 kommen i Kongens og senere i forskjellige privates Hænder og ejedes 1714 halvt af Magister Peder Schades Arvinger i Roskilde, halvt af Familjerne Lytzov og Offenberg, vistnok som Arvinger efter Staldmester Harstall af Berridsgaard, der havde boet i Nabogaarden***).

Denne, den fjerde Ejendom (Strandkvarter Nr. 101), laa mellem Boldhuset og Provianthuset, saaledes at Grunden nøjagtig svarede til Kancellibygningsens nordlige Fløj med Tillæg af en 12 Alen ind paa Slotspladsen. Der stod her før Jens Wolfs Tid „en meget behændig og konstig Hestemølle“; 1663 solgte Kong Fredrik III

*) Kbh. Diplom. I, 737. III, 526, 540, 587, 678, 761. L. Holberg, Danmarks Hist., Ny Udg., III, 361. Friis, Samlinger, S. 147, 157 ff. Med Hensyn til Ejere og Beboere henvises desuden her og i det følgende til Rentekammerarkivets Skattelister og Grundtaxter.

**) Norsk hist. Tidsskr. II, 312. Dän. Bibl. II, 508 ff. Wolf, Encomion, S. 151.

***) Kongl. Resol. gjennem Rentekammeret af 24. Septbr. 1714. Hist. Tidsskrift III, 168. Kbh. Dipl. III, 678.

Grunden til den bekjendte Kasper Herbach (Konst-Kasper), som samme Aar blev Møntmester efter Johan Stichmann og indrettede Mønten i Boldhusets Kjælder. Senere ejedes denne Gaard af Rigsmarsken Kørbitz og var altsaa bragt i Forbindelse med den tilgrænsende, Nr. 99; den beboedes 1689 af Staldmester Harstall, hvis Datter var gift med Marskens Søn, Oversekretæren i Krigskancelliet. I Aaret 1714 ejedes den af den lærde Islænder Arne Magnussen, Sekretær i Gehejmearkivet, som havde giftet sig til den med kongl. Rømmesnider Hans Vichmans Enke, Mette Fischer*).

Den 15. Januar 1714 fik Kongen Skjøde paa Arne Magnussens Grund ved Proviantgaarden; samtidig købtes Etatsraad Ocksens Gaard, medens dog Skjødet først udstedtes senere (den 10. Juli 1715). Den 24. Januar udstedtes der en kongelig Ordre, hvorved de to Ejendomme fritoges for al Skat og Afgift**). Nr. 98 arvede Kongen, som allerede nævnt, et Par Maaneder senere efter sin Moder, og Boldhuset lod han ved Bygmester Ernst købe af Magister Peder Schades Arvinger, saaledes at Skjødet skulde gjælde fra Paaske. Købesummen for deres ene Halvdel var 2500 Rigsdaler Kroner, og den anden blev derefter ved kongl. Resolution af 24. Septbr. 1714 exproprieret for samme Pris af de forskjellige Arvinger; en enkelt af dem havde alt den 20. April faaet sin Del bestemt. Skjøderne paa denne Gaard var udstedte henholdsvis den 10. Februar 1716 og den 6. Avgust 1721.

Den ved disse Erhvervelser indvundne Grund blev efter Husenes Nedbrydelse reguleret, saaledes at Façaden ud til Slotspladsen rykkedes ind i Linje med Provianthusets Gavl, Bibliotheket og Tøjhuset. Opførelsen af den mægtige Bygning i tre Etager, saaledes som den endnu den Dag idag staar aldeles uforandret baade i sit Ydre og i alt væsentligt i sin indre Anordning, paabegyndtes i Efteraaret 1715, under Ledelse af General-Bygmester J. C. Ernst. Bekostningen beløb sig til c. 70,000 Rdlr. (225,000 Kroner). Men først i Avgust Maaned 1721 flyttede de forskjellige Kollegier ind i deres nye Boliger; den 15. Avgust holdt Kammerkollegiet sin første Session i Rentekammersalen. Den gamle Renteribygning blev i den følgende Vinter nedbrudt og Materialerne førte til den kongelige Materialgaard***). Grunden, paa hvilken fra den tidlige Middelalder af „Huset ved Bommen“ havde haft sin Plads, blev ryddeliggjort og planeret og har ikke senere baaret nogen Bygning.

Kancellibygningen har foruden den hvælvede Kjælder, der vel tildels maa antages at være bevaret fra Boldhuset, tre Etager, af hvilke hele Stuen er hvælvet, i en Højde af 12 $\frac{1}{2}$ Fod, første Sal er 13, anden derimod kun 9 $\frac{1}{2}$ Fod høj. De tre Fløje, mod Nord, Øst og Syd, som i Vest slutter sig til Provianthuset, støder sammen i stumpe Vinkler, saaledes at der til den østlige Hovedfaçade overfor Børsen paa 96 Alens Længde svarer en Afstand af 115 Alen mellem Yderpunkterne op imod Provianthuset, medens den nordlige Fløjs Façade kun er 52, den sydliges derimod

*) Kbhvn. Dipl. III, 582. Møntregnskaber i Kongerigets Arkiv. Skattemandtal 1704 ff. Nord. Tidsskr. for Oldkyndighed III, 28.

**) Skjøderne i Gehejmearkivet. Rentekammerets københavnske Civil-Etats-Kontor, Missivebogen.

***) Kongl. Resol. af 30. Avg. 1721 i Rentek. Sml. Bilag 9 til Materialgaardens Regnskab for 1722 (Aflævering af 28. Februar 22).

82 Alen. Den nordlige og østlige Fløj har en Dybde af 28, den sydlige derimod kun af 17½ Alen. Hver Etage har et samlet Fladeindhold af 4,300 Kvadratalen.

Bygningens oprindelige Fordeling til Kollegiernes Brug var meget simpel og let overskuelig. Medens Kjælderen optoges af Brændet, var Stuen bestemt til Arkiverne, Salen til Kollegierne og anden Sal til Renteskriverkontorerne. Der er paa det nærmeste 40 Værelser i hver af de to sidstnævnte Etager.

Af Kollegierne fandtes Gehejmekonseillet i den mindste af Fløjene, den ud imod Slotspladsen, de tre Kancellier, det danske, tyske og Krigs-Kancelliet, i „Kancellifløjene“ overfor Børsen, Kammer-Kollegiet i „Rentekammerfløjen“ mod Syd. Det var ogsaa paatænkt at give de to Kommissariater hver et Forsamlingsværelse heroppe, men det kom ikke til Udførelse*).

„Gehejmekonseillet“ traadte selvfølgelig istedenfor den gamle Raadstue og Gehejmerraadsværelset i Bibliotheket. Kongen begav sig til dets Lokaler ad Slottets Løngang. Idet han fra denne traadte ind i Kancellibygningen, var han i samme Øjeblik i „Konferensværelset“. Dette var et tofags Værelse ud imod Slotspladsen; det var prægtig udstyret, med Tronhimmel over Kongens Stol, Marmorkamin med hans Portræt osv. Loftet var dekoreret af Henrik Krock med et Billed, som sigtede til den nylig sluttede Fred. Strax øst for dette var et stort trefags Forværelse, udslaaet med Gyldenlæder, Marmorkamin og 12 Gyldenlæders Stole. Ved Siden heraf kom atter et tofags Kabinet og ud til Gaarden tre lignende. I disse Værelser samledes Gehejmerraaderne, Kancelliernes Oversekretærer og Sekretærer og hvem der ellers skulde referere for Kongen og hans Raad.

Nærmest Konseillet havde danske Kancellis Oversekretær (Chef) to Værelser, ligeledes i den nørre Fløj, dernæst kom dette Kancellis syv Kontorer mod Øst. Herefter kom tyske Kancelli med sin Oversekretær (tillige Udenrigsminister) og 8 Kontorer; endelig Krigskancelliet: Overkrigssekretæren (Krigsminister) og 5 Kontorer.

Svarende til Konseillet i den nordlige, fandtes Rentekammerets Kollegiesal i den sydlige Fløj, saaledes som den endnu i alt væsentlig er bevaret. Her samledes de „Deputerede ved Finanserne“ med de Kommitterede (Departementchefer) og modtog Referat af Renteskriverne i de talrige Kontorer. Denne Sal havde 4 Fag Vinduer ind til Kancelligaarden, var udslaaet med Gyldenlæder og udstyret med 16 Gyldenlæders Stole omkring Kollegiebordet. Endvidere fandtes der her en Avdiensstue og 11 smaa Værelser for de Deputerede og Kommitterede. Alle de større Forsamlingsrum havde Loftsmalerier af H. Krock. Paa anden Sal indtog Kammeret alle tre Fløje med ialt 28 Kontorer**).

Stuen var, som alt nævnt, helt optagen af hvælvede Arkiver. Et af disse, rimeligvis Hjørnestuen over imod Holmensbro, tilhørte Hofretten, som iøvrigt holdtes

*) Dette ses af Bygmesterens Overslag over Brændeforbruget, af 11. Decbr. 1720; de her til store Ovne i Kommissariaterne bestemte 20 Favne blev ikke leverede. (P. M. Stolpe, Dagspressen, IV, 40 ff.)

**) Danske Vitruv., I, S. 60. Tab. L. Kancelli- og Rentekammerbygningens Inventar ved Dajons Materialregnskab for 1743. Danske Magasin, III, 153 f.

paa Slottet. Danske Kancelli havde Stuen under Konseillet; tyske Kancelli den østlige Fløj nord for Porten, der hvor nu Finanshovedkassen findes; Krigskancelliet samme Fløj syd for Porten, Halvdelen ud til Gaden, medens den anden, ind til Gaarden, var bestemt til Admiralitetet. Rentekammeret fik fra først af ligesom Kancellierne sit Arkiv under sine egne Lokaler, altsaa i den sydlige Fløj; det maatte til Gjengjæld ikke blot opgive sit Brevkammer paa det gamle Renteri, men ogsaa sine Værelser over Bibliotheket og sin Del i det saakaldte nye Arkivhus ved Højbro. Det nye Rum i Rentekammerfløjen kunde dog kun meget ufuldstændig fyldestgøre de Krav, som saaledes stilledes til det, og det maatte strax efter forøges med den Admiralitetet tiltænkte Afdeling, i hvilken særlig Landmaalings- (Matrikul-) Arkivet fik et Rum, og noget senere fik Kammeret endvidere Hvælvingen øst for Indgangen fra Slotspladsen, som oprindeligt synes at have været bestemt udelukkende til Hofretten.

Til Trods for disse store Udvidelser kunde Kammeret dog ikke samle sine Arkivalier i den nye Bygning uden at foretage en stor og ødelæggende Kassation af ældre Ting, af hvilke mange nu vilde have været en uvurderlig Kilde til vor indre Historie. Heller ikke varede det mange Aar, før der tales om Rentekammerarkiver paa Kancelliets Loft, medens stadig nye Kassationer i Aarhundredets Løb forhindrede en alt for overhaandtagende Ophobning af Arkivalier*).

De egenlige Arkivlokaler i Kancellibygningen svarede ligesom Bygningens øvrige Indretning fortrinlig til deres Brug. Det var høje, stærke Hvælvinger med store Vinduer forsynede med Jernskodder, tøre, og som det synes, alle udstyrede med Ovne i mindre Aflukker. Hylderne var smukt malede med passende Emblemer og Vaabenskjolde, og der var et Antal lukkede Skabe til de mere værdifulde, ikke for enhver Bestillingsmand tilgængelige Sager. Thurah siger om dem i sin Beskrivelse af Bygningen: „Disse samtlige Arkiver maa en lysthavende gjøre sig Umag for at faa at se, idet den særdeles gode Orden og ethverts sirlige Indretning fortjener at betragtes“**).

Samtidig og i umiddelbar Forbindelse med Kancellibygningen var der bleven opført et særskilt Hus til det ældre kongelige Arkiv, det saa kaldte „Gehejme-Arkiv“, eller som det ogsaa kaldtes „Kancelliernes ældre Arkiv“ eller „Original-Arkivet“.

Det gamle Rigsarkiv paa Kalundborg var i Slutningen af det 16. Aarhundrede bleven forenet med Arkiverne i „Hvælvingen“ paa Kjøbenhavns Slot. Det var endvidere en næsten symbolsk Handling, da Kongen sent paa Aftenen den 20. Oktober 1660, faa Dage efter Arvehyldingen, med Peter Retz, Hannibal Sehested og Kristoffer Gabel indfandt sig i Raadstuen foran Slottet for at lade Erik Krag udlevere Rigsraadets Arkiv og føre det over i sin egen Bolig. Faa Aar efter udnævntes Peter Schumacher til Arkivar ved det kongelige Arkiv, som fra nu af bestemtes til at modtage alle vigtige Originalakter fra Kancellierne. Tyve Aar senere flyttedes det til Kjælderen under Rosenborg, den saakaldte „Hvælving paa Rosenborg“, hvor det anbragtes i

*) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871. (Kongerigets Arkiv.)

***) Se om Kancellibygningen: Thurah, Hafnia hodierna, S. 98. Danske Vitruv. I, 60. Danske Atlas II, 154. Dajons Regnskab for Materialgaarden, 1743 (Inventar). Planer over Pladsens Fordeling 1771. (Kongerigets Arkiv.)

24 Egeskabe, men led noget af Fugtighed. Paa Gehejmearkivaren Fredrik Rostgaards indtrængende Forestillinger besluttede derfor Kong Fredrik IV at skaffe det et eget Hus, sikret saa vidt muligt baade mod Ild og Vand, og han satte denne Beslutning i Værk samtidig med eller rettere umiddelbart før Kancellibygningsens Opførelse.

Der fandtes dengang en aaben Plads paa lige 20 Alens Bredde mellem Bibliotheket og den nordlige Ende af Provianthuset. Dette havde netop paa dette Sted en lille Udbygning, der brugtes til Bagere, og over dette førte en lukket Løngang over til det før omtalte Statsraadsværelse i Bibliothekbygningen. I dette Mellemrum opførtes Gehejmearkivets nye Bygning. Den hvælvede Stueetage indrettedes i flere Rum, ligesom der her i en Port lodes Plads til den nødvendige Indkjørsel til Proviantgaarden og dens Havn. Første og anden Sal opførtes som to store Arkivsale, hvis Hvælvinger bæres af fire Stenpiller, medens der falder et rigeligt Lys ind fra de tre Fag Vinduer til begge Sider. Denne Bygning opførtes i Sommeren og Efteraaret 1715, men stod først fuldt færdig og udtørret i Foraaret 1720. Den 2. Januar d. A. resolverede Kongen, at den udelukkende skulde være bestemt til Arkivets Brug, og den 11. April blev Egeskabene med deres kostbare Indhold af Holmens Folk baarne fra Rosenborg ind i deres nye Hjem.

Imidlertid nærmede ogsaa Kancelliet sig sin Fuldendelse og man tog derfor fat paa at omdanne Adgangen til disse Bygninger fra Slottet. Som oftere omtalt fandtes Provianthusets nordlige Gavl mellem Kancelliet paa den ene, Arkivet og Bibliotheket paa den anden Side; Løngangen fra Slottet førte ind til en stor Trappegang ved Gavlens vestlige Ende (og fortsattes ind igjennem Huset til Anna Sofies Gaard bag Børsen). Denne Gavl og Trappegang hidrørte efter et Lokalsagn fra den ældste Slotsbygning paa Holmen. Det var Generalbygmester Ernst's Plan at omdanne denne nordlige Ende af Provianthuset til Lokale for Kongens Partikulærkammer, det tidligere „Kongens eget Kammer“; den hvælvede Stue skulde da formodentlig tjene til „Peningekammer“ og første Sal fremdeles afgive Gjennemgang for Kongen. Da denne Plan imidlertid i Foraaret 1721 skulde bringes til Udførelse, mødte den en meget energisk Indsigelse fra Rostgaards Side, idet han ansaa det for i høj Grad misligt, at Trappegangen op til Arkivet og Kongens Løngang skulde være tilgængelig for alle dem, der muligvis kunde have Ærende til Partikulærkassen, og det lykkedes ham da ogsaa at forhindre en saadan Anvendelse af disse Lokaler. Imidlertid sattes der dog Hvælvinger ind baade paa første og anden Sal, og Gavlen omdannedes til en Façade i Sammenhæng med Arkivets; derved samledes denne Del af Provianthuset med dette sidste i en særskilt Bygning. Stuen blev imidlertid sat i Forbindelse med det tilstødende Kancelliarkiv og derfra senere (1749) afstaaet til Gehejmearkivet; første og anden Sal omdannedes efter Konseillets Ophævelse til Arkiv for Rentekammeret (1778)*).

*) C. Bruun, Kongl. Bibl. Stiftelse S. 39 f. Fr. Rostgaard, I, 218 ff. Rentek. Bestal. Pr. VI, 153. IX, 147. XIII, 88, 182. Geh. Arkiv. Aarsberetning II, 220, 228. Urkunden zur Kenntniss nord. R. I, 49. Khvns Slots Inventarie-Regnsk. Indenrigs-Min. Bygnings-Journal 1861, 17^b. Rentek. Bygn. J. B 1974 (Aar 1792). Regnskaber over Kancelli- og Gehejmearkivbygningernes Opførelse med Bilag osv. Stern, Khvn. S. 107.

III. Kong Kristian VI's Bygninger.

1. Posthuset bag Børsen (nu Krigsministeriets Gaard).

I Kong Kristian VI's Tid toges en ny betydelig Bygning i Administrationens Tjeneste, i hvilken den siden hin Tid uafbrudt har været, nemlig Krigsministeriets Gaard bag Børsen. Sammenhængen hermed var følgende.

Dengang der toges Beslutning om Kancelliets Opførelse (1713), ejedes Nabogunden mod Syd af Enkedronningen, den nærmest følgende af Kongen og den tredje af Grevinde Moth eller hendes Søn med Kong Kristian V, General-Admiral Ulrik Kr. Gyldenløve. Det var Stederne Nr. 95—97 bag Børsen, svarende til de nuværende Ministerialbygninger: Kommunikationsbygningen (97), Krigsministeriet (96) og Lerches Gaard (95).

Dronning Charlotte Amalie havde overladt Nr. 97 til sin reformerte Hofpræst Dr. Muschulus, men senere brændte Huset og Hofpræsten fik sin Bolig i Stormgade overfor den store Kjøbmand Vigand, i hvis Gaard den reformerte Kirke fandtes*). Grunden bag Børsen henlaa derimod i mange Aar uden Bygninger, men som det maa antages med Haveanlæg til Dronningens Nabogaard (98), der senere beboedes af Gehejmeraad Holstein. Nr. 96 (Krigsministeriets Gaard) havde oprindeligt tilhørt Kristoffer Gabel og ejedes senere af Storkansleren, Grev Fredrik Ahlefeldt; 1689 var den ligesom Nabogaarden brændt. Ved kongelig Resolution af 7. Novbr. 1696 fik islandsk Kjøbmand Knud Pedersen Storm 20 Aars Skattefrihed paa det her af ham opførte grundmurede Hus; det havde foruden Kjælderens to Etager og var 48 Alen langt og 18 Alen dybt, og han agtede i den følgende Sommer hertil at føje en Sidebygning paa 40 Alens Længde og 13 Alens Dybde. Det er de endnu bevarede Bygninger. Storm døde i Aaret 1705 og nogle Aar efter købte Kongen Stedet af Toldinspektøren, Kammerraad Jean Mathias Leers. Hans Skjøde er udstedt den 19. August 1711, men alt Aaret tilforn siges det i Skattemandtallet at være beboet af „Grevinde Schindelen“, d. e. Frøken Schindel, Grevinde af Fredriksholm, Kongens daværende Elskerinde, og er altsaa vistnok alt i Efteraaret 1709, da Forholdet til hende opstod, købt og indrettet til hende; Maleren Henrik Krock var i dette og de nærmest følgende Aar sysselsat med at dekorere Værelserne med Loftsmalerier**).

Grevinden faldt imidlertid som bekjendt et Par Aar efter i Unaade, og i Efteraaret 1712 ægtede Kongen Anna Sofie Reventlov, der som „Fyrstinde“ eller „Hertuginde af Slesvig“ fik Bolig i den samme Gaard. Den var ved en Løngang sat i Forbindelse med den bagved liggende Proviantgaard og derigjennem med Slottet. Imidlertid blev Kongen ved Arv efter sin Moder ligeledes Ejer af Nabogaarden ind til

*) Saaledes 1689—90: Kbhn. Dipl. III, 678. Kort i Krigsministeriets Arkiv fra 1690 (Vandledning).

**) Riegels, Fredrik IV, II, 39, 49. Skattemandtallet 1710. Kbhn. Dipl. I, 737. II, 813. III, 678, 723, 780 f. Kort i Krigsmin. Arkiv. Skjødet af 1711, registreret i Rentekammerarkivet. Original kongl. Resol. af 7. Nov. 1696 sammesteds. Danske Magasin III, 147, 154.

Kancelliet (97) og dennes Grund lagdes nu til 96, hvis smukke Haveanlæg derved udvidedes betydelig. Den 19. April 1719 tilskjødede Kongen Hertuginde den samlede Ejendom efter et endnu bevaret Maalebrev. Den strækker sig fra Kancellibygnings sydlige Væg syd paa i en Længde af $70\frac{1}{2}$ Alen langs Gaden, $127\frac{1}{4}$ Alen langs Proviantgaarden; dens Dybde er i Nord ca. 80, i Syd ca. 130 Alen. Dens sydlige Grænse-linje er brudt, saaledes at Grunden er ca. 24 Alen bredere bagtil end i Gadelinjen*).

Et Par Aar efter blev Anna Sofie som bekendt Dronning og opgav altsaa selvfølgelig sin Bolig bag Børsen, dog ikke anderledes, end at denne Gaard ogsaa fremdeles var Opbevaringssted for en stor Del af hendes særlige Ejendom. Da hun derfor efter Kongens Død maatte opgive alt, hvad han i Tidens Løb havde givet hende (2. December 1730), var deriblandt ogsaa Gaarden i Kjøbenhavn med Indbo og hvad der ellers forefandtes. Kammersekretæren Justitsraad Hoffmann anslog det Guld, som her var under hans Varetægt, til en Værdi af 40,000 Species-Dukater og Kassen til omtrent ligesaa mange Rigsdaler**).

Den saaledes erhvervede Ejendom anvendte Kong Kristian VI paa den Maade, at han lod Generalpostamtet og senere forskjellige andre Institutioner indrette i Bygningen, medens Haven blev overladt Ministeren, Gehejmerraad Iver Rosenkrans, som ejede Nabohuset (Nr. 95; forhen Gyldenløves og Admiral Gabels, senere Grev Lerches Gaard) og derved fik et Haveanlæg, som strakte sig fra Kancellibygnings syd paa til bag om Proviantgaarden og ned til Stranden. Der fandtes her høje Alleer med Grotter og Lysthuse; den nuværende Have ved Lerches Gaard er den sidste Levning af denne Herlighed. Mellem Kancellibygnings og Posthuset, den gamle Grund Nr. 97, synes der alt den Gang at have staaet en Staldbygning med Vognskur. Navnet Rosenkrans's Have og Gaard holdt sig endel Aar efter at Kongen havde kjøbt den, og derved er Navnet senere ved en Misforstaaelse bleven overført paa Bagbygningen til Posthuset, ja endog til den langt senere Forbindelsesbygning mellem dette og Kancelliet. En „Rosenkrans's Gaard“ har der i Virkeligheden aldrig existeret paa dette Sted.

Det kongelige Posthus var bleven forfulgt af en temmelig ublid Skæbne. Den 14. Marts 1727 havde Kongen kjøbt den bekendte Overpostkontrollør Kr. Erlunds Hus paa Kjøbmagergade, og heri ladet indrette et Generalpostamt tilligemed Expeditionen af saavel ridende som agende Poster; det var daværende Matrikulnummer 13 i Kjøbmager Kvarter, skraat overfor den nuværende Postgaard. Erlund havde alt 1713 haft Koncession paa her at holde Posthus, antage Postskrivere, forskrive Aviser osv. Men allerede Aaret efter (1728) brændte hele dette Kvarter, og Postamtet maatte leje Grev Danneskjolds Gaard paa Kongens Nytorv (nu Thotts Palæ),

*) Rentekamrets Resolutionsprotokol 77, Fol. 1057 ff. Løngangen omtales i Harsdorfs Brev til Grev Moltke, 18. Febr. 1779 (Dokum. til R. K. Resol. 18. April 1781). Det maa være denne, som menes med Efterretningen i Danske Atlas II, 154.

**) Urkunden und Materialien zur Kenntniss nordischer Reiche, 1786 (I), 152 ff. Der fandtes efter Kongens Død Opslag paa Gaardens Port med Anførelse af Esaias 47, 5-11 (Rathery, le comte de Plélo, S. 124).

medens nogen Tid efter Grev Reventlov fik Grunden paa Kjøbmagergade foræret til derpaa i Forening med sin Nabogrund (Nr. 14) at opføre et stort treetages Hus*). Der var samtidig fattet Plan til Opførelsen af et andet Posthus.

Der blev efter Branden paalagt Landet en almindelig „Brandstyr“, hvis Udbytte anvendtes til Stadens Gjenopførelse. Den 19. Maj 1730 stadfæstede Kong Fredrik IV en Kontrakt med Over-Landbygmester J. Korn. Krieger om for en Sum af godt 6500 Rdlr., der skulde udredes af denne Skat, paa Slotsholmen at opføre et nyt Posthus med Rum til Generalpostamtet. Grunden til dette Hus kjøbtes omtrent lige for Højbro; der stod to Ejendomme, Nr. 104 og 105 i Strandkvarter, yderst i de Husrækker, som dengang strakte sig langs Kanalen paa Slotsholmen, overfor Gammelstrand. Kong Fredrik III havde solgt dem fra Slottet under Stadens Belejring; den ene, som kaldtes „den gamle Høsehøve“, til Kjøkkenskriver Hans Olufsen, den anden til Tøjmesteren Peder Kalthof; de kjøbtes nu tilbage for henholdsvis 2600 Rdlr. og 4000 Slettedlr.

Det nye Posthus skulde være 44 Alen langt og 14 Alen dybt, have 3 Etager og Kjælder, samt en Stald bagved, 56 Alen i Omkreds. Arbejderne begyndte strax og fremmedes saa hurtigt, at de $\frac{2}{3}$ af Overslagssummen kom til Anvendelse endnu i Aaret 1730.

Men imidlertid fandt Tronskiftet Sted og Kong Kristian VI kom i Besiddelse af den store Gaard bag Børsen. Han lod da Lejemaalet paa Danneskjolds Gaard til Posthus opsige, og Paaske Flyttedag 1731 flyttede Generalpostamtet med sine ridende og agende Poster ind i Enkedronningens forhenværende Gaard, der afleveredes af Justitsraad Hoffmann. Bygningen af det paabegyndte Hus ved Højbro fortsattes uden synderlig Kraft; endnu Aaret efter bestilte Bygmesteren vel en Sten med Kongens Navnetræk osv. til at sætte over Porten, men den blev liggende ubrugt og Huset henstod uden Anvendelse, indtil det tilligemed hele Rækken forsvandt i Anledning af den store Slotsbygning**).

Gaarden Nr. 96 bag Børsen vedblev altsaa at være Posthus, og saaledes stod det til Aaret 1780, da den nuværende Postgaard indrettedes til dette Brug.

I December 1735 oprettede Kong Kristian VI dernæst et „General-Landets-Økonomi- og Kommerce-Kollegium“ og det bestemtes, at dette skulde have Lokale i Posthuset, altsaa ligeoverfor Børsen, hvor kort efter den omtrent samtidig indrettede Bank og General-Magasinet blev anbragte. Der foretoges i den Anledning Forbedringer ved Bygningen, som i den følgende Sommer betaltes med 550 Rdlr.

Strax i Vinterens Begyndelse viste der sig imidlertid Fare for at Sidebygningen, i hvilken Kommercekollegiet holdt sine Møder, kunde falde ned, og det blev nødvendigt strax at afstive den saa godt det lod sig gjøre. Da dette imidlertid ikke beroligede det høje Kollegium, flyttede det i det følgende Foraar til den faa Maaneder

*) Generalpostamtets kongelige Resolutioner. Forordning af 15. Oktbr. 1727. Hojer, Friedr. IV, II, 200, 205. Kongl. Resol. af 17. Jan. 1730, gjennem R. K. Københavns Skattelister, 1713—14, 1720. Riegels, Fredrik IV, II, 90, 92. Bussæus, S. 247.

**) Simon Paulis Brandstysregnskab, Udgiften 1730, S. 92 Bilag Nr. 579 ff. Antegnelse Nr. 34 og Bilag 17. 1733 Nr. 7. Antegnelser Nr. 1, 2. Kbhvns. Dipl. II, 813. III, 484, 678, 494. Generalpostamtets Forestillingsprotokol, 1731, 18. Maj, 1. Juni.

i Forvejen af Toldkæmrrer, Major Falk Fursman købte Gaard, Nr. 92 bag Børsen, ved Siden af Sukkerhuset (Nr. 91). Den ældre Gaard underkastedes derpaa en gennemgribende Reparation, til hvilken der ved kongelig Resolution af 7. Septbr. 1737 bevilgedes 1141 Rdlr. 16 Sk. Der opførtes et midlertidigt Plankeværk mellem Bygningerne og Haven, for at konservere denne, medens Bygningsarbejderne stod paa. I Juli Maaned 1738 flyttede Kommercekollegiet tilbage til sin oprindelige Lejlighed.

Samme Aar tillod Kongen, at der i Posthuset indrettedes et Maler- og Tegne-Akademi, Oprindelsen til det nuværende Akademi for de skjønne Konster. Da Pladsen imidlertid faa Aar efter aldeles optoges af andre Institutioner, flyttedes dets Skolelokaler til et Privathus ved Gammelstrand (Nr. 11), medens dog „Akademiet“ officielt beholdt Bolig her, indtil det i Sommeren 1748 tilligemed (en Del af) Tegneskolen flyttedes til en Sal i den vestlige af de to Bygningsfirkanter nord for Kristiansborgs Stalde, af hvilke den østlige endnu er bevaret som Thorvaldsens Musæum (se S. 42). Stuen optoges her af forskellige Stalde; den paagældende Sal, som fandtes i Bygningens vestlige Ende, ned imod Stormbro, havde før Tronskiftet (1746) været den daværende Kronprinses Rustkammer, ligesom Stalden dengang havde været benyttet af ham. Efter at have bestegit Tronen lod Fredrik V selvfølgelig sin Vaaben-samling bringe over i det kongelige Rustkammer, det senere Hoftheater, medens Stalden overlodes Enkedronningen o. a. I det følgende Aar indrettedes endvidere en Sal i Bygningsfirkantens modsatte Ende (der hvor nu Forhallen til Thorvaldsens Musæum findes) til „Tegnestue for Ungdommen“, og i Foraaret 1750 lagdes hertil en anden, Hjørnesalen ud til Gammelstrand, ved Siden af „Akademisalen“. I Efteraaret 1753 flyttedes det Hele derpaa som bekjendt til Charlottenborg*).

I Aaret 1741 foregik der en Forandring med General-Kommissariatshuset ved Holmens Kirke. De gamle Pakhuse paa Gammelholm ombyttedes ved denne Tid med den nye store Magasinbygning langs Holmens Kanal, som stod temmelig uforandret indtil vor Tid. I dens Midte opførtes der en høj Pavillon med Spir og Neptun-Støtte, bestemt til Holmens og Søetatens Arkiv i den hvælvede Stue, mekaniske og matematiske Instrumenter paa første Sal og Skibsmodeller paa anden Sal. Disse sidste udskiltes ved denne Lejlighed (1745) fra Konstkamrets Samlinger. Denne Pavillon var 23 Alen lang, 35 Alen bred og henved 25 Alen høj til Taget. Admiralitetets Arkiv fortrængte i Tidens Løb de forskellige Instrumenter fra første Sal, medens anden Sal til det sidste vedblev at være Modelkammer. Stuen er endnu bevaret; Pavillonen er nemlig Studenterforeningens nuværende Ejendom.

Ved denne Ombygning mistede Søetatens General-Kommissariat sit Lokale og flyttedes derfor „indtil videre“, som det hed, over til Admiralitetet. Dette nødvendig-

*) Københavns Rentekriverkontors Missivebøger, 1736—7, S. 416, 526, 498, 530, 534, 595. f. 1738, S. 191. Kongl. Resol. gennem R. K. af 7. April 1737; gennem K. K. af 20. Maj 1737. Dokumenter ved Kbhvn. Kontors Resolutioner Nr. 273, 285. Danske Atlas II, 153. Jens Møller, Mne-mosyne III, 107. Meier, Wiedewelt, S. 11. Thurah, Hafnia hodierna, S. 100 f. N. Dajons Material-regnsk. 1738, Nr. 3—5. Kristiansborgs Staldbygningers Inventarieregnsk. og Tegneakademiets Regnsk. sammenholdte med danske Vitruv., Tab. X.

gjorde atter Landetatskommissariatets Flytning, og der skaffedes da Plads til dette i Posthuset. Fra den Tid af vedblev Admiralitetet og Søetatens Kommissariat i Virkeligheden at være samlede i samme Hus og snart tillige under fælles Styrelse*).

I April Maaned 1740 var Iver Rosenkrans bleven afskediget af Statstjenesten og rimeligvis kort efter købte Kongen hans Gaard bag Børsen. Den ombyggedes nogen Tid efter og indrettedes sidst paa Aaret 1742 til Bolig for Prinsen (senere Hertug) af Würtemberg-Oels, der var Generalmajor og Chef for Livgarden og først et Aars Tid havde boet i Marskalsgaarden (nuværende Postgaard) paa Kjøbmagergade. Den kaldtes derefter det „Würtembergske Palæ“, men solgtes efter Kongens Død og Hertugens Bortgang af dansk Tjeneste til Grev Lerche, General og Over-Krigs-Sekretær, og knyttedes af ham til Grevskabet Lerchenborg, medens den dog, som det synes, senere jævnlig var udlejet.

Ved Erhvervelsen af den Rosenkrans'ske Gaard og Have fik Kongen friere Hænder til Benyttelsen af det hele Terræn syd for Kancelliet. Allerede et Par Maaneder efter lagdes et Stykke af Haven til den kongelige Vedhave, nemlig Stykket lige syd for Proviantgaarden**), og i det følgende Aar skredes der til Byggearbejder, som afskar den nordligste Del af Haven fra det øvrige.

Allerede den 30. Januar 1741 reskriberede Kongen til Generalpostdirektøren, at han skulde konferere med Bygmesteren, Oberstløjtnant Thurah, om „den nye Indretning“ af Postamtets indre Fløj, og ud paa Foraaret paabegyndtes omfattende Arbejder, som førte til, at Forhuset indrettedes til Landetatens Generalkommissariat, medens Sidefløjen førtes helt over til Proviantgaarden og overlodes til Postamtet og Kommercekollegiet. Den nye Bygning havde selvfølgelig samme Dybde som den ældre (13¹/₂ Alen), men en Længde af 46 Alen; den var uden Kjælder, i to Etager. Postamtet optog fra nu af saa godt som hele Kjælderens i For- og Sidehuset, hele Sidehusets Stue og godt Halvdelen af første Sal. Kommercekollegiet fik første Sal i den nye Fløj. Kommissariatets Brændedeputat forøgedes efter denne Omflytning fra Huset ved Holmens Kirke fra 56 til 80 Favne (10 Ovne for 7), medens samtidig Kommercekollegiet fik 40, Kancellierne henholdsvis 42, 52 og 36, Konseillet 58 og Rentekammeret 132 Favne***).

Sidefløjen vedblev imidlertid at være Gaardens svage Punkt; den maatte 14 Aar efter igjen underkastes en Hovedreparation, hvorved Bindingsværket helt

*) Thurah, Danske Vitruv. I, 211 f. Danske Atlas II, 150 f. Garde, Dansk-norske Sømagt, III, 336. IV, 115, 117, 120 f. S. Stern, Besk. over Kbhvn., S. 409.

**) Kongelig Resol. i Rentekammerets Kbhvn. Kontor 1740, 20. Juni, Nr. 385. Mnemosyne I, 407, 410. Danske Vitruv. I, 89. Danske Atlas II, 153. Hist. Tidsskrift, 3 Række, IV, 181. Vaupell, Dansk-norske Hær, II, 594. Kbhvn. Kontors Kopibog 1741, 534. Kristiansborgs Møbleringsregnskab 1736—48, Bilag B a 279. F c 305. S. 302. Z b, 320, 342.

***) Gen. Postamtets Resolutions- og Korrespondance-Protokol (1741, 560). Zahlkamrets Udgiftsregnskab 1741, Militæretaten S. 305—12. Civiletat, Nr. 1427, 1438 f., 1457, 1461, 1558 ff., 1632, 1654, 1662, 1674, 1685 ff., 1710. Kong. Resol. g. R. K. 1741, 21. Avg. Dok. ved Kbhvn. Kontor Nr. 413. N. Dajons Material-Regnsk. 1741, Nr. 15. Plan over Bygningerne ved R. K. kongl. Resol. af 23. Avgust 1781 (Nr. 192).

udtoges og erstattedes af en Grundmur. Udgifterne ved disse Reparationer løb op til over 7000 Rdr.*).

Ved denne Fløjs Fortsættelse over til Provianthuset blev den inderste Del af Haven afskaaren fra det øvrige; dens høje Træer, som mørknede i Postkontorerne, blev Aaret efter fældede, Grotter og Lysthuse sløjfede. Derefter indrettedes Grunden, som iøvrigt stadig henlaa ubebygget, til Staldgaard for Staldmesteren, Vognskurene flyttedes hertil fra Rosenborg; Stedet gik fra nu af under Navnet „Kongens Staldgaard“**).

2. Kristiansborg og Vajsenhuset.

I Aarene 1725—27 havde Kong Fredrik IV foretaget store og kostbare Forandringer ved Kjøbenhavns Slot, uden dog at opnaa at faa en til de forandrede Tidsforhold svarende Kongebolig; han søgte selv en Undskyldning i den Betragtning, at han havde „villet beholde noget af den gamle Rede, i hvilken han selv og hans Forfædre vare opklækkede“. Hans Efterfølger Kristian VI var af en anden Mening og hans Lyst til at bygge fik en antagelig Grund i den Omstændighed, at Grunden under det gamle Slot viste sig for svag til at bære den meget forøgede Vægt af de høje Bygninger. Allerede 1731 begyndte derfor Nedbrydningen af det, og i det følgende Aar fæstedes Grunden til den nye Bygning ved talrige nedrammede Pæle. Allerede den 26. November 1740 kunde Kongen holde sit højtidelige Indtog. Efterhaanden som den indre Indretning skred frem, flyttede saa ogsaa de Institutioner, som forhen havde haft Plads paa Slottet, ind paa Kristiansborg***).

Højesteret havde denne Gang haft sit midlertidige Opholdssted paa Stadens Raadhus i de 32 Mænds Forsamlingssal, medens den under den tidligere Ombygning (1725—27) havde boet i det nedlagte ridderlige Akademis Gaard paa Nytorv, det nuværende Raadhus. Paa Kristiansborg indrettedes den i den sydlige Fløj, i Kongens Etage, altsaa der, hvor nu Riddersalen findes. Denne havde i det oprindelige Slot sin Plads ud imod Ridebanen, under Slotstaarnet, der hvor den store Bygningsmasse nu afbrydes af Kolonaden. Salens største Prydelse var et prægtigt Loftsmaleri af Italieneren Miani, forestillende Lasternes og Uretfærdighedens Flugt for Guds Aasyn †).

I samme Etage fandtes der ogsaa et „Konseilgemak“, ud til Slotspladsen. Det er ikke overleveret, hvorledes dette brugtes; men det maa sikkert antages, at Kongerne stadig har forbeholdt sig at have en Raadssal i deres eget Hus, samtidig med at de iøvrigt mødte i Kancelliet for at deltage i Administrationens daglige Afgjørelser. Saaledes havde Kristian V sit Statsraadsværelse i Bibliotheket, medens „Raadstuen“ var „foran Slottet“ osv. Med Struensees Ministerium ophørte nu vel den

*) Kongl. Resolutioner g. R. K. 1755, 18. Juni, 2. December; 1757, 13. Juni.

**) Kgl. Resol. g. R. K. 1742, 22. og 29. Oktbr.; 1751, 13. April. Slotsstaldenes Inventar 1745, S 71: Staldmester Brokkenhus's Stald, Borgestue og Vognskur imellem Kancelliet og Posthuset.

***) Danske Atlas, II, 96 ff.

†) Danske Vitruv. I, 38, 86. D. Atlas II, 101. Danske Samlinger II, 347. Hojer, Fr. IV, II, 188 f. Sml. Slotsinventarierne i Kongerigetets Arkiv. Jonge, Kbhvn., S. 501.

Skik, at Kongerne mødte i Kancellibygningsens Konferensstue, men det er ikke rigtigt, naar man tillige har villet henføre et Konseilsværelses Indretning paa Slottet til Tiden efter hans Fald*).

I „Damernes Etage“, d. e. Slottets Stue, indrettedes der Lokaler til de kongelige Kasser, som i mange Aar havde haft deres Plads paa Kjøbenhavns Slot, men efter dets Nedbrydelse havde været anbragte i Kancelliets Kjælder. Zahlkamret fik anvist 3 Værelser og en Pengekjælder; det var i selve Slottet, men lige ved den nye Løngang fra Kristiansborg over til Gehejmearkivet; Gjennemkjørselen herigjennem kaldtes senere Zahlkammerporten. Ved Siden heraf indrettedes Partikulærkamret, d. e. det tidligere „Kongens eget Kammer“, med sin Pengekjælder ved Siden af den anden. Umiddelbart op til dette fandtes Hofrettens og Borgrettens Værelser. Derefter kom Over-Hofmarskallens Lejlighed, indtil Hovedporten, svarende til den nuværende Landstingssal**).

Vajsenhuset var oprettet af Kong Fredrik IV ved en Foundation af 21. Juli 1727. Det stilledes under Missionskollegiets Bestyrelse og fik som Gave overdraget det af Kristian V oprettede saakaldte ridderlige Akademi, paa den Grund, hvor nu Raadhuset ligger. Denne Bygning brændte imidlertid det følgende Aar og Kristian VI gjenopbyggede den i en ny Stil og efter en stor Maalestok (1731—34). Den var 108 Alen lang ud til Nytorv og opført i Firkant med en aaben Gaard i Midten.

Paa dette Sted fik to særlig kirkelige Kollegier deres Sæde. Det ene var Missionskollegiet, oprettet 1711 til Støtte for den da paabegyndte Mission i Indien. Ved dertil at faa Tilsynet med det store Vajsenhus og dets Privilegium paa at udgive Skriften og visse gudelige Bøger, naaede dets Forretninger et saadant Omfang, at det trængte til et eget Lokale, som det da ganske naturlig fik i denne Gaard. Paa samme Maade installeredes det den 1. Oktober 1737 oprettede General-Kirke-Inspektions-Kollegium, som bestod i 54 Aar, til 28. Oktbr. 1791, i Vajsenhuset, hvor dets to Sekretærer tilmed fik anvist fast Bolig***).

IV. Omflytninger og Udvidelser indtil de store Ildebrande 1794—95.

1. 1762—72.

Den tidligere Løngang fra Kjøbenhavns Slot over til Proviantgaarden var bleven afløst af en hel Slotsfløj til Kristiansborg, bestaaende ikke blot som nu af Kjælder, Stue og Mezzanin, men ogsaa af en Etage svarende til Slottets Kongeetage. Af Stueetagens Værelser var alt forhen de to, som fandtes syd for Gjennemkjørselen, optagne af Højesterets Justitskontor. Nu disponeredes der ogsaa over de tre paa Nord-siden til den under 2. December 1762 oprettede Over-Skatte-Direktion, hvis Opgave det

*) Inventarierne. Jonge, Kbhvn., S. 506 f.

**) Inventarierne. Dajon, Materialregnskab 1731, Nr. 30.

***) Danske Atlas, II, 114. Jonge, Kbhvn., S. 97. Materialien zur Statistik-der dänischen Staaten, I, 384.

var ved Hjælp af en almindelig Extraskat at forrente og afbetale den ved Krigsrustningerne foranledigede Statsgjæld. I Kjældereren indrettedes der et Extra-Skatte-Kontor. Senere flyttedes det op i Stuen og fortrængte Justitskontoret fra sin hidtilværende Plads.

Samtidig med at Administrationen saaledes bemægtigede sig Løngangens Stue, indrettedes der et Billedgalleri i dens Kongeetage. Kong Fredrik V havde efter Grev A. G. Moltkes Tilskyndelse ved Konsthandleren Gerhard Morell ladet flere Hundrede Malerier opkjøbe i Holland og Nederlandene, uden at der kunde findes en passende Plads til dem enten paa Slottet eller i Konstkamrets Galleri, som alt i Forvejen var overfyldt. Gerhard Morell, som i April 1759 var bleven adjungeret Konstammerforvalteren J. S. Wahl og senere (1765) fulgte ham i Embedet, anstillede da en omhyggelig Undersøgelse af den hele Masse og gjorde et Udvalg af de bedste Stykker i alle Retninger. Disse Stykker, ialt 60 af meget forskjellig Størrelse, ophængtes derpaa i Løngangens Kongeetage, den Vej, Kongen daglig færdedes fra Slottet til Kancelliet og Bibliotheket. Hele Længdevæggen og begge Endevæggene bedækkedes paa denne Maade med Malerier. Det hele Galleri var 130 Fod langt, 36 Fod bredt og 15 Fod højt. Den samtidige „danske Atlas“ udtaler den Mening, at det „bliver i sin Art et af de skønneste som nogensteds findes“. I Januar Maaned 1767 tilendbragte Morell sin „Catalogus des neuen Bildersaales“ eller som den ogsaa kaldes „Beurtheilendes Verzeichniss aller in der neuen Gallerie befindlichen kostbaren Male-rien“, med Plan over Ophængningen*).

I de samme Aar foregik der en Omflytning i Kancellibygningen og Posthuset, som fuldendte Krigsdepartementernes Indretning i dette sidste.

Ligesom Flaadens øverste Styrelse havde været delt mellem et Admiralitet og et General-Kommissariat, saaledes var Landhæren og Fæstningerne underlagte dels et Krigskancelli og dels et General-Kommissariat. De to Institutioner svarede henholdsvis for Flaaden og Hæren paa det nærmeste til, hvad Kancelliet og Rentekamret var for Landets civile Bestyrelse.

I Løbet af forrige Aarhundrede blev denne Adskillelse dog efterhaanden mere og mere opgivet; vel indtraadte der gjentagne Gange igjen en Adskillelse efterat Foreningen havde fundet Sted, men efterhaanden kom man dog til Ro i denne.

Der oprettedes saaledes under 28. Oktbr. 1763 et „General-Krigs-Direktorium“, med Ophævelse af det hidtilværende Krigs-Kancelli og det sideordnede General-Kommissariat. I den herom udfærdigede „Fundamental-Einrichtung“ hedder det til Slutningen: „Damit man endlich alles zusammen an einem Orte und nicht nöthig habe, die Sache in zwei verschiedenen Gebäuden aus einander zu suchen, welches viele Unordnungen verursachen muss, so wird man dahin bedacht sein alles von der Canzelei wegzubringen und im Haus des General-Kriegs-Direktoirii zu etabliren“.

Denne Tanke udførtes dog ikke lige strax. Først da Krigsdirektoriet den 28. Oktbr. 1767 var blevet til et „Generalitets- og Kommissariat-Kollegium“ (svarende

*) Danske Atlas, II, 155. Genealogisk Arkiv, 296 f. Morells Katalog i Kongerigets Arkiv.

til „Admiralitet- og Kommissariat-Kollegium“ i Gaarden ved Holmens Kirke) og kort efter, den 15. Februar 1768, Kommercekollegiet var bleven forenet med det i Aaret 1760 af Rentekammeret udskilte General-Toldkammer, foretoges der et Mageskifte mellem de to Kollegiers Lokaler. Det forhenværende Krigskancelli, nu Depeschekontor i det kombinerede Kollegium, flyttedes til Posthusets Sidebygning, og Kommercekollegiet kom ind i Kancellibygnings Hovedfløj mellem Kancellierne og Kammerkollegierne*). Fordelingen af Lokalerne i det saakaldte Posthus var derefter følgende:

Generalitetskollegiet optog hele Forhuset, saaledes at Kommissariatets Arkiv tilligemed 2. og 4. Departement fandtes i Stuen, Kollegiets Forsamlingssal med 1. og 3. Departement paa 1. Sal, et Reservearkiv tilligemed Bogholderkontoret for Krigshospitalskassen paa 2. Sal, en Kvist paa 4. Værelser. Endvidere fandtes i Sidebygningens vestlige (nye) Del Krigshospitalskassen i Stuen, Depeschekontoret og Arkivkontoret paa 1. Sal. Det ældre Arkiv i Kancellibygningen bevaredes fremdeles for Kollegiet, ligesom det endnu den Dag idag uforandret tilhører Krigsministeriet.

Sidehusets ældre østlige Del optoges derimod udelukkende af General-Postamtet, der havde sine Expeditionslokaler i Stuen, Kollegieværelset paa 1. Sal og forskellige Rum i Kjældereren og paa Kvisten, saavel som i den vestlige Halvdels Stue**).

Kort efter Omflytningen 1768 indtraf de Forandringer, som knyttede sig til Struensees kortvarige Ministerium. Den store Omdannelse af Kollegiernes indre Orden vedkommer os ikke her, da den kun foraarsagede forbigaaende Omvæltninger indenfor Kancelliets Mure; derimod blev det af varig Betydning, at han ophævede det Gehejme Konseil som et formentligt Baand paa Kongens Enevælde (December 1770). Konseillet oprettedes nemlig ikke mere i sin tidligere Skikkelse, og Kongens umiddelbare Deltagelse i Styrelsens Enkeltheder antog derved for Fremtiden andre Former.

Den af Konseillet hidtil benyttede Lejlighed i Kancellibygningen optoges derpaa af den, Dagen efter Udstedelsen af den „kongelige Akt“ den 28. Decbr. 1770 udnævnte „Konferens“, bestaaende af 6 af Statens højeste Embedsmænd, og det faa Dage efter, den 3. Januar 1771 af det tyske Kancelli udskilte „Departement for de udenlandske Affærer“. Konferensen afløstes et halvt Aars Tid efter af det den 29. Maj 1771 oprettede Finanskollegium. Det var Struensees Tanke, at disse to Institutioner skulde forene den højeste Avtoritet i Statens Anliggender udad og indad til, kun undergivne Kongens frie og absolute Kontrol i Kabinettet. Kancellierne maatte overgive en hel Række af deres Forretninger til Finanskollegiet, og de to Kamre, Rente- og General-Toldkamret, deltes tilsammen i tre efter Statens Dele: et dansk, et norsk og et tysk Kammer, alle tre fuldstændig underordnede Finanskollegiet, uden Ret til umiddelbar Henvendelse til Kongen. Denne Opfattelse af Administrationens nye Grundordning fik sit ydre Udtryk i dette Kollegiums Installering i Gehejme-

*) Urkunden und Materialien zur Kenntniss nordischer Reiche (1786), I. 306. Vaupell, Dansk-norske Hær, II, 40. Civil-Materialskriver-Regnskab 1763 ff. 1768 Nr. 27.

**) Se Plan over Bygningen 1781 (eller tidligere) ved Kbhvn. Kontors kongl. Resolutioner 1781, 192.

konseillets hidtilværende Lokale*). Som bekendt har Finanskollegiets forskellige Efterfølgere indtil vor Tid bevaret disse Lokaler gennem alle Omskiftelser, medens Udenrigsministeriet ved Statsforandringen 1848—49 opgav sin gamle Plads i Kancellibygningen.

En anden Institution, som fra Struensees Tid overlevede de senere Omvæltninger, var „Kjøbenhavns Hof- og Stadsret“. Den oprettedes under 15. Juni 1771 og afløste en Række ældre Domstole, hvis Jurisdiktionsforhold tildels var aldeles forældede. Paa Stadens Raadhus holdtes der selvfølgelig fra tidligere Tid Byting; det var delt i en Tingsret og en Politiret; den første holdtes i Stuen, den anden paa første Sal. Begge gik op i den nye Domstol, som derefter fik Navnet Stadsret. Navnet Hofret hidrørte fra de to Domstole paa Slottet: Hofretten og Borgretten. Endvidere ophævedes fra nu af Kammerretten, som havde været holdt af Rentekammeret og paadømte dels Regnskabsbetjentenes Sager, dels Spørgsmaal om kongelige Oppebørslser. Endelig Tamperretten, der holdtes paa Universitetet af Stiftamtmanden og Konsistorium og afgjorde Ægteskabssager**).

Hof- og Stadsretten holdtes første Gang den 15. Juli 1771 i de 32 Mænds Sal paa Raadhuset. Da man derefter saa sig om efter en varig Bolig, indstillede Justitiarius i Retten F. Horn paa Opfordring, at v. d. Lühes Gaard paa Kjøbmagergade (Postgaarden), som kunde faas til Kjøbs, vilde egne sig fortrinlig til det nævnte Brug; der udkrævedes i alt mindst 26 Værelser. Bekosteligheden herved skræmmede dog Kabinettet tilbage og der udgik Ordre til Hofintendanten at skaffe Plads i en af de kongelige Bygninger. Dette førte til, at Retten maatte flytte til Prinsens Palæ i Kalleboderne, hvor der fandtes 6 Værelser til Raadighed. Saaledes stod det hen til efter Struensees Fald.

Ud paa Foraaret (1772) klagede Justitiarius over den aldeles utilstrækkelige Plads, og v. d. Lühes Gaard blev igjen bragt i Forslag. Samtidig kom der imidlertid andre Tilbud, og den 15. Oktbr. 1772 resolverede Kongen gennem Finanskollegiet, at Retten selv skulde købe sig en Gaard og lade den indrette for ialt indtil 16,000 Rdlr. (51,200 Kroner). Derefter erhvervedes Gaarden Nr. 35 i Østerkvarter, paa Østergade (Efterslægtens Gaard). Skjødet udstedtes den 10. Decbr. 1773; Kjøbesummen var 14,000 Rdlr.

Denne Gaard havde 1661 tilhørt Niels Trolle og var derefter bleven kjøbt af Rentemesteren Henrik Møller, som ejede Nabogaarden. Senere havde den tilhørt **Etatsraad** Jens Harbo (1684), Krigs- og Admiralitetsraad; 1739 tilskjødedes den Vinhandleren M. Toyon og 1747 udstedtes der et Privilegium paa den at være Vinhus og Herberge. Ti Aar efter fik S. C. Lyche Skjøde paa den og fra ham kom den til

*) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1873—76, S. 74 ff. Urkunden osv., I, 529 ff. Plan over Kancellibygningen 1771, i Kongerigets Arkiv.

**) Danske Atlas, II, 115. Meddelelser fra Rentekammerarkivet, 1873—76, S. 11, 87. H. Matzen, Kbhvns. Universitets Retshistorie I, 226 f.

hans Efterfølger i Ægteskab, Kaptejn-Løjtnant i Søetaten Rasmus Arendrup, som igjen solgte den paa Grund af sin Forflyttelse til Aalborg og fandt en Kjøber i Hof- og Stadsretten*).

2. 1780—84.

I Aarene 1773—79 foretoges der ingen Forandringer i de bestaaende Forhold, uden for saa vidt som Kristiansborg yderligere toges i Beslag for Administrationen. Allerede i 1742 havde den da oprettede Bygningskommission, som overtog Generalbygmesterens hidtilværende Forretninger, faaet Plads paa Slottet; den afløstes 1771 af en „Overbygnings-Direktør“, som fik et Værelse i Stuen (Damernes Etage). Da der i Januar 1773 oprettedes et „Bergværks-Direktorium“ for de norske Bjergværks-sager, indrettedes det i 2 Værelser i Slottets nederste Mezzanin, og ved Siden af det fik den almindelige Enkekasse et Bogholderkontor. I Aaret 1777 flyttede som alt forhen omtalt Extra-Skattekontoret fra Løngangens Kjælder op i Stuen, syd for Porten, og Højesterets Justitskontor fik Plads ved Siden af Rettens andre Lokaler i Kongeetagen. Endelig oprettedes der 1778 en General-Vej-Kommission og en Kvægsyge-Kommission, og ogsaa de fik begge deres Plads paa Slottet, i nederste Mezzanin**).

Imidlertid var Pladsen ogsaa bleven for trang for de gamle Kollegier, saavel som for det store kongelige Bibliothek, medens Hoffet begyndte at generes af det overhaandtagende Forbrug af Værelser paa Slottet. Man nødtes altsaa til at gribe til mere alvorlige Midler for at faa de bestandig voxende Krav tilfredsstillede.

Den 8. Februar 1779 købte Kongen den forhen omtalte v. d. Lühes Gaard paa Kjøbmagergade for at lade den indrette til Posthus. Den betaltes med 24,000 Rdlr. Gaarden havde forhen tilhørt Storkansleren Grev Griffenfeldt og var senere bleven brugt til Marskalsgaard. General-Post-Amtet flyttede ind i den den 31. Marts 1780, og tre Uger efter afleverede det sine Lokaler i Gaarden bag Børsen. Mærkelig nok henstod disse ubenyttede i halvandet Aar, da saa Bjergværksdirektoriet, Enkekassen og Kvægsygekommissionen flyttede ind i dem fra deres Rum paa Slottet, efterat Hofmarskallatet under 21. Juli 1781 havde forlangt dem fjernede, før Hoffet kom til Byen fra Fredensborg.

Samtidig med Kjøbet af et nyt Posthus fremsattes den Plan, ved Hjælp af en Løngang at forbinde det gamle med Kancellibygningen. Harsdorf indleverede alt i den følgende Maaned et dobbelt Overslag; et paa en Løngang med Underkjørsel og Bibeholdelse af Stalde og Vognskure paa Grunden (471 Rdlr.), et andet paa en hel Bygning, som kunde bære Forbindelsen (2847 Rdlr.). Da man stadig trængte til mere Plads, sejrede den sidste Plan, og under 18. April 1781 blev der givet Rentekammeret kongelig Resolution paa et Forslag om at flytte de kongelige Stalde og

*) Jonge, Kbhvn., S. 108. Pakke om Hof- og Stadsrettens Gaard i Finanskollegiets Arkiv. Skjødet i Rentekammerarkivet. Kbhvn. Dipl. I, 756. II, 832. III, 720 (Gaarden var forhen Kjøbmagerkvarter 36).

**) Slottets Inventarieregnskab for de paagældende Aar (R. K. Arkivet). Jonge, Kbhvn., S. 499, 500, 533.

Vognskure fra Pladsen mellem Kancelliet og Generalitetets Gaard — den gamle Grund Nr. 97 bag Børsen — og derpaa at opføre en ny Bygning. Saaledes byggedes i den følgende Sommer den saakaldte Kommunikationsbygning, eller som den ogsaa ved en Misforstaaelse allerede dengang nævntes: Rosenkrans's Gaard. Det var ikke let at gjøre Pladsen ryddelig. Vognremisserne og Staldene maatte flyttes til Prins Jørgens Ridebane ved Staldmestergaarden, og her maatte der atter skaffes Plads ved at bortflytte et Billedhuggerværksted (Grundts) til Fredriks Kirkeplads. Bekostningen herved løb op til over 2400 Rdlr.

Selve Forbindelsesbygningen mellem Kancelliet og Generalitetet kom til at bestaa af Kjælder og to Etager; den nederste fik en Port, og det var fra først af paatænkt, at der her skulde indrettes en Stald. Husets Længde var ialt kun 24, Dybden 14 Alen, saa der kun kunde indrettes en Række Kontorer ud til Gaden med en bagved liggende Gang. Denne sattes til den ene Side i Forbindelse med Kancelliets lange Gang, som ved denne Lejlighed mistede sit ene Fag Vinduer, til den anden Side gennem Generalitetets Gavl med Gangen i dettes Sidefløj, medens Forhusets Gang og Trappe ved en Mur fraskiltes dette Forbindelsespunkt. Bygningen opførtes under Tilsyn af Harsdorf og kostede i alt 4655 Rdlr. Hertil kom strax efter Indretningen af et Arkiv paa Loftet, som bortliciteredes for 500 Rdlr.

Hele det nye Hus blev ved kongelig Resolution af 23. Avgust 1781 overdraget til Kommercekollegiet, som efter Kollegiernes Omdannelse 1773 havde faaet sine Lokaler anvist i det forrige Gehejmekonseil, ved Siden af det stærkt reducerede Finanskollegium. Efterat det nu havde fraflyttet disse, opnaaede Finanskollegiet at faa sine Anvisnings- og Bogholderkontorer, som det alt 1771 havde faaet af Rentekammeret, samlede ved Siden af Kollegiets Samlingsstue og Sekretariat*).

Neppe var Indretningen af Forbindelsesbygningen tilendebragt, før der ogsaa gjordes Forslag til Opførelsen af en ny Etage paa det tidligere Posthus's østlige (ældre) Halvdel til Rentekammerkontorer. Det tiltraadtes ved kongelig Resolution af 10. Juli 1783, idet der bevilgedes 3621 Rdlr. til dets Udførelse. Der opnaaedes herved en Tilvæxt af 5 Værelser, af hvilke der dog foreløbig kun var Brug for de to; den hele Etage var $40\frac{3}{4}$ Alen lang og $13\frac{1}{2}$ Alen dyb.

Samme Dag som Kongen tiltraadte Planen til en Forbindelsesbygning, den 18. April 1781, approberedes ogsaa Planen til en Udvidelse af Bibliothekbygningen.

Denne havde endnu hele sin gamle Anvendelse: i Stuen var der Tøjhus, paa første Sal Bogsamling, paa anden Konstammer. Dette sidste var til forskjellige Tider bleven tyndet ud, saa dets Sale i Forening med Loftsrummet endnu var nogenlunde tilstrækkelige til hvad der blev tilbage. 1745 var Modellerne, som vi har set, bragte ud i den nye Pavillon paa Holmen. 1748 var de danske „og gothiske“ Mønter bleven udskilte og bragte ind i danske Kancellis Arkiv, hvor Justitsraad Hjelm-

*) Rentekam.: kongl. Resol. 1781, 18. April og 23. Avgust (Kbhvn. Kontor Nr. 54. 192). 1783, 10. og 24. Febr. Jonge, Kbhvn., S. 433.

stjerne vilde optage en Katalog over dem, som saa Videnskabernes Selskab skulde udgive. Endelig var en stor Del af Malerierne afgivne til det nye Galleri i Løngangen.

Nu fattede Guldberg den Plan at danne et Mønt- og Medaljekabinet paa Rosenborg, baade af de nordiske og fremmede Mønter, og det overdroges til Wiedewelt at indrette et passende Lokale til det, medens samtidig Georg Zoega sendtes udenlands for at forberede sig til at overtage dets Bestyrelse. Først i Efteraaret 1784 blev den nye Lejlighed, bestaaende af to Værelser, færdig; men Zoega havde samtidig opgivet at vende tilbage til sit Fædreland, og først da Ramus ved Aarhundredets Udgang fik Ansættelse ved Kabinettet, kom det til sin Ret som historisk og videnskabelig Samling*).

Bibliothekbygningens Udvidelse fandt selvfølgelig Sted imod Vest, ned imod Tøjhuset. Der var her et Mellemrum mellem de to store Bygninger paa 33½ Alen; en Løngang med Underkjørsel, hvilende paa Pæle, forbandt Tøjhusets Loft med en Bindingsværks Bygning, som paa dette Sted laa op imod Bibliotheket. Ved kongl. Resolution af 15. April 1738 var der bevilget 479 Rdlr. til at forny denne Løngangsbygning, som forinden var 21, foroven 28 Alen lang**). Den yderligere Forbindelse med Slottet var samtidig gjort nærmere ved Opførelsen af Løngangen over de høje Portbuer mellem Kavallergaarden paa den ene, Ridebanen og Tøjhusgade paa den anden Side. Et Fag Vinduer var derved bleven lukket i alle tre Etager.

Overslagene til Forbindelsesbygningen beløb sig til henved 20,000 Rdlr., men nedbragtes til godt 15,000 (48,000 Kroner); der skulde herfor ikke blot opføres og indrettes en Husmasse paa 33½ Alens Længde, 21 Alens Dybde og 3 Etagers Højde, men hele den ældre Bygning skulde tillige underkastes en gennemgribende Reparation. Alle Vinduerne i Bibliotheket skulde saaledes laves om for at kunne give mere Lys; istedenfor 6 Rammer i hver Karm med smaa Ruder sattes der 4 med store Ruder; det beregnedes, at Lysfanget derved vilde vinde henved 4 Kvadratalen.

Bygningsarbejderne udførtes i Aarene 1781—85 efter Harsdorfs Plan og under Tilsyn af Bygningsinspektør Zuber. Bibliotheket vandt herved to Sale paa 29 × 18 Alens Størrelse, af hvilke den øverste, i Konstammer-Etagen, blev bestemt til nordisk Literatur. Ved samme Lejlighed blev det gamle Statsraadsværelse i Husets østlige Gavl aabnet og bestemt til Haandskriftsamling, medens det tilsvarende i den vestlige Gavl, det senere Udlaanskontor, fik en Kakkelovn og saaledes indrettedes til stadigt Vinterbrug. Stueetagen maatte overlades til Militæretaten for at opnaa dens Samtykke til Sammenbygningen med Tøjhuset***).

*) C. Molbech, Videnskabernes Selskabs Historie, S. 23. Genealogisk Arkiv, S. 297. Konstammerinventar af 1775, S. 1, 16, 273 (Kongerigets Arkiv). A. D. Jørgensen, Georg Zoega, S. 65, 84, 179 (med Kildeangivelserne).

**) Dokumenter og Tegning ved Kbhvns. Kontor 1738, Nr. 328.

***) Werlauff, Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek, 208 f.

V. Omflytninger og Udvidelser indtil 1848.

1. Slottets og Admiralitetsbygningens Brand 1794—95.

Den 26—27. Februar 1794 gik Kristiansborg Hovedbygning næsten fuldstændig op i Luer. Branden opstod saa pludselig og med saa stor Voldsomhed, at forholdsvis kun lidet blev reddet fra Ødelæggelsen. Løngangene mod Syd, til Kancelliet og til Bibliotheket, delte Skjæbne med Hovedbygningen.

Ved denne Ildsvaade var en Række Statsinstitutioner blevne hjemløse og de spredtes nu for en Tid til forskellige Steder. Finanskontorerne flyttedes til Bankbygningen ved Børsen, Højesteret og General-Vej-Kommissionen til Prinsens Palæ, Malerisamlingen bragtes til Kapellet i Holmens Kirke. Det var lykkedes Konstammerforvalteren Lorens Spenglers Søn og Medhjælper Johan Konrad Spengler ved sin Aandsnærværelse og sit Mod at redde hele Hovedmassen af Galleriets Konstværker; kun 7 af de 60 Stykker gik ved denne Lejlighed til Grunde. Ogsaa fra de nærmest liggende Værelser paa Slottet blev en stor Del af Konstkamrets Malerier lykkelig reddede. I Løbet af Natten, da det maatte synes tvivlsomt, om ikke Branden vilde forplante sig over i Bibliothekbygningen, lod han endvidere Konstkamrets Sager bringe i Behold til Grev Lerches Gaard, som dengang beboedes af Gehejmeraadinde Stampe, ligesom Forbindelsen gennem den vestlige Løngang saa vidt muligt blev ødelagt*).

Der maatte tænkes paa nye Rum til de forskellige Finansinstitutioner, som ikke kunde blive i Bankbygningen, og den 16. Maj 1798 resolverede Kongen, at „Kancelliløngangen“ (den kaldes nu ogsaa Kavallerløngangen) helt skulde indrettes til Finanskontorer, saaledes at dog Kongeetagen ikke gjenopførtes. Bekostningerne herved ansloges til 20,000 Rdlr.

De nødvendige Byggearbejder var tilendebragte i Vinteren 1799—1800, og den 12. Februar i det sidstnævnte Aar bevilgedes der 2500 Rdlr. til Indbo. Der indrettedes ialt 14 Kontorer foruden Arkiv og Zahlkammerkassen i Kjælderen. I Stuen fandtes foruden Zahlkammerets Kassererkontorer ogsaa Skatkammer- og Annuitetskontorerne; i Mezzaninen derimod Finanskollegiets Kollegiestue, Sekretariat og Arkiv, ligesom ogsaa Sekretariatet for den synkende Fond. I de følgende Aar fik Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond endvidere 7 Værelser i Slottets Stueetage**).

Ogsaa den vestlige Løngang kom efter Slotsbranden til Anvendelse. Bibliotheket udvidedes i disse Aar overordenlig med flere store Bogsamlinger, og Pladsen viste sig alt for indskrænket. Dertil kom, at det den 15. November 1793 var bleven erklæret for et offentligt Bibliothek og at man altsaa maatte være betænkt paa at skaffe Plads til de Videnskabsmænd, som maatte ville benytte det. Der foretoges da et Mageskifte med Konstkamret, saaledes at dette fik det forhenværende Statsraads-værelse mod Øst, medens Bibliotheket fik de nærmeste Rum ved Siden af den hars-

*) Genealogisk Arkiv, S. 298 ff.

***) Kgl. Resol. 1798, 16. Maj; R. K. Bygningskontor, D. 2535. 1800, 12. Febr. (Nr. 510). Sterm, Kbhvn. S. 478, 481.

dorfske Sal i Konstkammeretagen. Her indrettedes der nu en Læsesal for besøgende, og en Del af Løngangen fra Bibliotheket til Slottets Mezzanin, som netop udmundede her, toges til Bogsal. Denne er ialt 65 Alen lang og 13¹/₂ Alen bred og repræsenterer altsaa en ikke ubetydelig Forøgelse i Rum; men den var i mange Aar baade fugtig og mørk. Bibliothekaren, den fortjente Moldenhawer, omgikkes derfor allerede nu med den Tanke helt at faa Konstkamret flyttet ud af Bygningen; men denne Foranstaltning lod dog endnu vente paa sig en hel Menneskealder*).

Den 4. Maj 1803 nedsattes der en Kommission „angaaende Slottets og et Raad- og Domhus's Opbyggelse“, under Forsæde af Statsministeren C. D. F. Reventlov; deres Bygmester var Professor Hansen. I det nye Raad- og Domhus fik den imidlertid til „Lands-Overret“ udvidede „Hof- og Stadsret“ sine Lokaler, og den 19 Oktober 1815 resolverede Kongen, at dens hidtilværende Gaard paa Østergade skulde bruges til forskellige Fabrik anlæg, en Bestemmelse, som dog kort efter, den 12. Januar 1816, tilbagekaldtes.

Hvad Slotsbygningen angaar, da fik den endnu ingen umiddelbar Interesse for de her behandlede Institutioners Lokalhistorie, uden for saa vidt som Højesteret igjen fik sin Festsal i den sydlige Hovedfløj, medens i Mellemtiden Rettens højtidelige Aabning havde fundet Sted paa Rosenborg. Den 29 November 1828 reskriberede Kongen til Bygningskommissionen, at han ønskede at se Arbejderne ved denne Sal fremmede saa meget, at Rettens højtidelige Aabning kunde finde Sted her i det følgende Aars Marts Maaned. Salen, som bekjendt den nuværende Folketingssal, kom i det nye Slot til at ligge i Stuen, ikke som forhen i Kongeetagen**)

Rettens daglige Lokaler fandtes derimod efter Branden ikke mere paa Kristiansborg, men i det saakaldte Prinsens Palæ, eller Palæet i Kalleboderne, en Bygning, som fra denne Tid af spiller en betydningsfuld Rolle især i vore Samlingers Historie.

Den rige Kjøbmand Vigand Mikkelsen, Kongens Kjældermester, havde i Kalleboderne eller Fredriksholm, som dette fra Stranden indvundne Kvarter ogsaa kaldtes, ladet opfylde og bebygge forskellige store Grunde, saaledes at endog Ny Vestergade i daglig Tale kaldtes Vigandsgade. I Stormgade ejede han ligeledes en Gaard, som fordm havde tilhørt Hans Schak; her var der indrettet et reformert Kapel, og Dronning Charlotte Amalies Hofpræst Dr. Muschulus boede i samme Gade i et Sted, som tilhørte Dronningen***).

Da Kong Fredrik IV lod en stor Del af Slottet nedbryde for at opføre det fra nyt af, købte han først Vigands store Gaard ud til Kanalen tilligemed Nabo-gaarden, og lod her et Palæ opføre til midlertidig Bolig for Hoffet. Senere overlodes det til Kronprinsen, efter hvem det fra nu af i Reglen opkaldtes. Ved denne Lejlighed udvidedes Sidefløjen til Ny Vestergade til sin nuværende Længde. Da endel Aar efter den unge Kronprins (Fredrik V) efter sit Giftermaal skulde indrettes sammesteds,

*) Werlauff, Kgl. Bibliotheks Historie, S. 290 f., 298.

**) Slotsbygningskommissionens Arkiv (i Kongerigets Arkiv). Stern, S. 518.

***) Kbhvns. Dipl. III, 693 f., 790. Slotsinventaret har Kapellet i Vigands Hus.

fandt man Pladsen for snæver, og der foretoges derfor en Ombygning i Aarene 1743—44, hvorved Hovedfløjen rykkedes ind fra Gaden, saaledes at der foran den blev lagt en stor Gaard, omgivet af høje Sidefløje, der atter til Gaden er forbundne ved en lav Løngang.

Efter Tronskiftet 1746 beboedes Palæet af forskellige fyrstelige Personer, høje Statsembedsmænd osv., saa det endog kunde kaldes „de adeliges Vartov“*).

Af offentlige Institutioner var det kongelige Landhusholdningsselskab det første, som i Aaret 1771 her op slog sin Bopæl. I Aarene 1772—73 var, som vi har set, Hof- og Stadsretten anbragt i Palæets Værelser, indtil den fik sit eget Sted paa Østergade. Ved Kabinettsordre af 18. Januar 1776 tildeltes der endelig Videnskabernes Selskab to Værelser; det havde indtil den Tid holdt sine Sammenkomster hos de to første Præsidenter: Grev J. L. Holstein-Ledreborg, 1742—63, og Grev Otto Thott, 1763—70, og derefter hos Sekretæren H. Hjelmstjerne. Efter Slotsbranden maatte Selskabet imidlertid igjen fortrække for Højesteret og General-Vej-Kommissionen (Ordre af 13. Marts 1798). Det fik nogen Tid efter Erstatning i et Par Værelser med Forstue i Staldbygningen ved Kristiansborg. Retten holdtes i den saakaldte Riddersal i Hovedbygningens anden Etage; flere andre Værelser var selvlølgelig tagne i Beslag til Justitssekretæren, Arkivet osv. General-Vej-Kommissionen havde to Værelser i den øverste Etage. — Nogle Aar efter kom hertil ogsaa Extraskatte-Kommissionen**).

Slotsbranden kom ikke til at staa ene. I det følgende Aar (1795) den 5. Juni udbrød der en Ildløs paa Holmen, som i den følgende Nat og de to nærmeste Dage lagde henved en Tredjedel af Byen, ialt henved 1000 Huse, i Aske.

Admiralitsbygningen ved Holmens Kirke var et af de første Ofre for Luerne. Dens Tomter blev liggende urørte i en Menneskealder, indtil der 1827 opførtes et Søkortarkiv paa en Del af dem. Det blev i Aaret 1874 nedbrudt og Pladsen ladet aaben, efterat imidlertid Holmens Kanal var forsvunden og alle Omgivelser forandrede***). Da Admiralitsbygningen brændte, var det 134 Aar siden Kong Fredrik III først havde ladet Krigskollegiet indrette paa dette Sted, paa Stadens gamle Østervold.

Det forenede „Admiralits- og Kommissariats-Kollegium“ flyttede efter Branden ind paa Holmen, i en Bygning skraat for Indgangsbroen, som i Slutningen af Kong Kristian VI's Regering var bleven opført til Kadetakademi, men efter Opførelsen brugtes til Bolig for den ældste Ekvipagemester, til Holmens Kontorer og Konstruktions-Kommissionen, „dels ogsaa til et Avditorium for en Professor matheseos og de Sø-Officerer, som har Lyst at høre i visse Timer de Forelæsninger, der have Hensigt til Skibsbyggeri og andet, som paa nogen Maade hensigter til Marinen“. Allerede dengang holdt dog ogsaa selve Admiralitetet „i særlige Tilfælde“ sine Møder her. Fra 1795 af blev det Kollegiets faste Sæde, indtil dette som Marineministerium 70 Aar efter ved Holmens Overgang til Staden maatte fortrække.

*) Danske Atlas, II, 106 f. Trap (2. Udg.) II, 192.

**) Jonge, Beskr. af Khvn., S. 82. C. Molbech, Det kongl. danske Videnskabernes Selskabs Historie, S. 36, 142 f., 147 f., 154, 156, 158 f., 297 f. Inventarieregnskaber for det kgl. Palæ i Kalleboderne.

***) Trap (2. Udg.) II, 30, 131. Rawert, Beretning om Ildebranden 1795.

Admiralitsbygningen var et meget anseligt Hus, 66¹/₂ Alen langt og 18 Alen dybt, med to Pavilloner og et Midterparti af 18¹/₂ Alens Bredde og 27 Alens Dybde; det havde to Etager og en Mansard. Foruden det forenede Kollegium gav det Plads til flere af Holmens Kontorer, et Forelæsningsværelse og Officerernes Bibliothek*).

Den store Ildebrand havde for Administrationens øvrige Bygninger den heldige Virkning, at der overalt byggedes brandfaste Gavle ind i dem. Man havde i Holmens store Magasinbygning gjort den Erfaring, at saadanne Gavle formaaede fuldstændig at stanse Ildens Fremskridt, og de indsattes derfor i de følgende Aar efterhaanden baade i den gamle Kancellibygning og i Generalitetets og Kommercekollegiets Bygninger. Ikke mindre end 7 grundmurede Gavle med dobbelte Jerndøre i alle Etager blev ved denne Lejlighed opmurede, ligesom Trædøre flere andre Steder erstattedes af Jerndøre. Bekostningen herved løb op til 8600 Rdlr.

En anden tilsvarende Forholdsregel var den, at Kancelliets store Hjørnekjælder indrettedes til Rentekammerarkiv og modtog Sagerne fra Bygningens Loft, hvor deres Tilstedeværelse med Rette ansaas for en Brandfare**).

2. Lerches Gaard (1805) og senere Udvidelser.

Der oprettedes den 3. Juni 1805 en „Direktion for Universitetet og de lærde Skoler“, bestemt til at samle hele det lærde Undervisningsvæsen, som hidtil havde været delt mellem Universitetets Patron og Kancelliet, under en fælles Styrelse. Der skaffedes strax samtidig et selvstændigt Lokale til den ved Kjøbet af Grev Lerches Gaard bag Børsen, ved Siden af Generalitetet. Kjøbekontrakten af resp. 13. og 25. Juni stadfæstedes af Kongen ved Resolution af 17. Juli. Kjøbesummen var sat til 86,000 Rdlr. (275,200 Kroner).

Som vi alt forhen har set, havde denne Gaard til sin Tid tilhørt Grevinde Moth og Sønnen Admiral Gyldenløve; den var af hende lagt sammen af fire ældre Ejendomme, af hvilke Præsident Bølche ejede den anseligste (1661, 1668), den i hvilken Grevinden selv boede. Ulrik Kr. Gyldenløve døde 1719, i samme Aar som Moderen, og efter den Tid træffer vi Admiral Gabel boende der, ligesom Viceadmiral Sehested havde boet der engang samtidig med Gyldenløve (1714). Efter Gabels Bortgang fra Hovedstaden (1725) boede der i nogle Aar en Justitsraad Eichel i denne Ejendom, derpaa Gehejmerraad Iver Rosenkrans (1731—40). Ved hans Afgang fra Statstjenesten og Bortflytning fra Hovedstaden gik den over i Kongens Eje og kort efter opførtes den nuværende anselige Hovedbygning, dog kun med to Etager, ligesom Nabohuset, der samtidig indrettedes til Generalkommissariat. Den første Beboer var, som vi har set, Prinsen af Würtemberg-Oels; efter hans Bortgang købtes den af Generalen Grev Lerche, som var Overkrigssekretær og altsaa havde sine Forretninger lige ved Siden af. Den blev lagt til Grevskabet Lerchenborg, men udlejedes helt eller

*) Thurah, Hafnia hodierna, 212 (Fig. 76). Danske Atlas, II, 151. Garde, III, 290. S. Stern, Beskr. over Kbhvn., S. 407

**) Kongl. Resol. af 1797, 29. Marts og 3. Maj; 1799, 16. Jan.

delvis i de følgende Aar. Saaledes boede den franske General St. Germain her i den Tid, da han styrede vort Hærvæsen. Senere boede Henrik Stampe her og efter ham hans Enke; derimod er det en Fejl, naar man har nævnt ham som Ejer af Stedet eller endog bestemt som den, af hvem Kongen skulde have kjøbt den. Sælgeren var i Virkeligheden Lensgreven af Lerchenborg, Kammerherre Kristian Lerche*).

Den 11. Juli 1806 resolverede Kongen, at der for at formindske Faren for Ildsvaade og vinde Plads istedenfor den ældre Mansard skulde sættes en hel Etage til Gaden paa Lerches Gaard — Bekostningerne ansloges til 13,000 Rdlr. —, samt at den skulde optage foruden Universitetsdirektionen ogsaa det tyske Kancelli og Kommerce-Kollegiet. Disse sidste Bestemmelser kom dog ikke til Udførelse. I Aaret 1810 klages der over, at Gaarden ikke som paatænkt har lettet de øvrige Bygningers Besværligheder m. H. t. Plads, men at den er bleven taget i Brug af højst forskellige Institutioner: Universitetsdirektionen, Feltkommissariatet, Kommissionen for Sjællands Providering, Kjøbenhavns Amtstue osv., ligesom det kongelige Bibliothek her havde sit Oplag af Dubletter.

Det var dog forgjæves, at Rentekammeret ved Feltkommissariatets Ophævelse i dette Aar søgte at faa Plads til sine nye Skattekontorer og foreslog at tage flere Rum i Prinsens Palæ i Brug for Administrationen. Særlig tænkte der paa Kreditkassedirektionen, som skulde have en v. d. Lühes Lejlighed, selvfølgelig imod Godtgjørelse til denne. Finanskollegiet foreslog samtidig at lade Direktionen for den vestindiske Gjælds Likvidation faa Plads i Palæet. Ved Resolution af 27. Septbr. (1810) udtaltes det, at der ingen disponibel Plads fandtes paa Prinsens Palæ og at Rentekamret altsaa maatte skaffe den andensteds. Aaret efter, den 10. Septbr. 1811, paalagdes det paa samme Maade Kammeret at skaffe Plads til den da oprettede Kanal-, Havne- og Fyr-Direktions Sekretariat og Arkiv. Overal synes der at have været Mangel paa Rum, især til det overhaandtagende Antal Direktioner og Kommissioner.

Freden i Kiel i Januar 1814 med Afstaaelsen af Norge forandrede selvfølgelig dette Forhold aldeles. I Aarets Løb indskrænkedes Kontorerne Antal i alle Kollegier; Rentekammeret nedlagde 6, Toldkammeret 9, danske Kancelli, Generalitetet og Admiralitetet hver 2, Finanskollegiet et, altsaa ialt 22 Kontorer. Hertil kom den store Omdannelse i Februar 1816, som ophævede en Række af de midlertidige Direktioner og Kommissioner og indordnede deres Forretninger under tre Kollegier: Finans-Deputationen, Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond, og Direktionen for den almindelige Pensionskasse. Pladsen blev nu for en Tid saa rigelig, at det ved Resolution af 20. Marts 1816 endog tillodes at udleje Lokaler i Kommunikationsbygningen til Stempelpapirforvalteren til Oplag og Udsalg af Papir og Kort.

I de følgende Aar udvidedes Tid efter anden igjen de bestaaende Institutioner og Bygningerne optoges atter fuldstændig af Kontorer. Da derfor Kollegierne Arkiv-

*) Kbhvn. Dipl. I, 787. II, 813. III, 678. R. K. Skattemandtal 1714 ff. C. C. Gabel, Oversekretær i Krigskancelliet og Admiralitetet, blev 1725 Stiftamtmand i Ribe, Hojer, Fr. IV, II, 207. Danske Atlas, II, 153. Danske Vitruv. I, 89. Trap (2. Udg.) II, 197. Kjøbekontrakten er vedheftet kgl. Resol. af 17. Juli 1805.

væsen trængte til nye Lokaler, nødtes man til igjen at tænke paa at bygge, og da dette under de daværende Forhold havde sine store Vanskeligheder, kom man til for første Gang til Administrationens Brug at lægge Beslag paa det store Provianthus.

Det laa i Sagens Natur, at Rentekammerets Arkiv mere end de andre Kollegiers stadig maatte udvides efter en stor Maalestok, især paa Grund af de omfattende Regnskabsrækker, som her revideredes. Efterat derfor alt kort efter Kancellibygningsens Indretning 3 af dens Arkivlokaler var tagne i Brug til Kamrets Sager, indrettedes der senere et Arkiv paa Loftet, og i Aaret 1778 toges de to af Gehejmearkivbygningens østlige Hvælvinger i Brug til deri dels at opbevare de hertil afleverede Kammersager fra Kiel (efter Mageskiftet 1773 og Ophævelsen af det særlige Kammer i Kiel 1777), dels at anbringe endel af Sagerne fra Kancelliets Loft*). Efter de store Ildebrande indrettedes endvidere, som vi har set, Hjørnekjælderer i Kancellibygningen til Arkiv, for at Lofferne helt kunde holdes fri for disse brandfarlige Gjenstande.

Imidlertid voxede Arkivmassen atter op og tiltrods for talrige Kassationer lykkedes det ikke at holde den indenfor de Grænser, som de daværende Lokaler syntes at kræve. I Aaret 1826 fremsattes derfor den Plan at opføre et helt nyt Arkivhus i Gaarden mellem Kancelliet og Generalkommissariatets Sidefløj (Posthusfløjen). Der blev lavet en Tegning og gjort et Overslag paa 16,794 Rdlr.; Bygningen skulde være 34 Alen lang, 20 Alen bred og kun have een Etage. Dens Bestemmelse skulde bl. a. være den at modtage de i Aaret 1816 ophævede Institutioners Arkiver, som nu anmeldtes fra de forskjellige Finanskontorer eller henlaa paa „dertil upassende Steder, f. Ex. i Kjælderne under Børsen, hvor de var udsatte for Bedærvelse“. Den Plan at lægge en Arkivbygning ind i Rosenkrans's Gaard blev dog heldigvis ikke udført; der blev givet Anvisning paa Kjælderer under Kristiansborg; senere tænkte man paa Slottets Tilbygninger. Endelig i Aaret 1831 optog man en Tanke, som alt tidligere var bleven fremsat, den at benytte Provianthusets Kornlofter til Arkiv. Ved Skrivelse af 31. Oktober 1820 havde Admiralitetskollegiet alt tilbudt denne Udvej, da Lofferne efter Flaadens Tab ikke mere brugtes i samme Omfang som forhen; nu gik det atter ind paa Tanken efter en fornyet Undersøgelse (10. Januar 1832), og under 18. Juli approberede Kongen Planen til en Indretning af to Etager i fire Pille-Fag af Provianthuset med det absolut fornødne Apparat af Hylde. Denne Indretning, som ialt kun kostede omtrent 4000 Rdlr., tilendbragtes i Løbet af et Aarstid; men det Lokale, som saaledes blev overdraget Rentekammerarkivet, var saa tarveligt som vel muligt. De tykke Mure fra Kristian IV's Tid, forsynede med smaa lave Vinduer istedenfor de tidligere Luger, tillod hverken Lys eller Luft at gjennemtrænge de store kolde Rum, og Hyldeerne af umalede Fyrrebrædder stilledes tæt op til hinanden for at faa Pladsen benyttet i videst mulig Udstrækning. Den vundne Plads var i Virkeligheden ogsaa betydelig; Lokalet var 47 Alen langt og (udvendig) 27½ Alen bredt og omfattede som nævnt to Etager. Det stødte op til Gehejmearkivet, med hvis Hvælvinger det i begge Etager

*) Rentekamrets kgl. Resol. ved Kbhvn. Kontor 1778, Nr. 120. 1781, 23. Avg. sst. Nr. 192 (Meddelelser fra R. K. Arkivet 1771, S. XLVI ff., LIV ff.).

stod i Forbindelse ved Jerndøre. Da Rentekammeret samtidig havde netop disse to Hvælvinger, der atter stod i Forbindelse med Kancellibygningen, i hvilken Arkivkontoret selvfølgelig fandtes, maatte de nye Rum siges paa en meget heldig Maade at slutte sig til de ældre, saavel som til selve Kollegierne*).

I Kong Kristian VIII's Tid fandt der et Par Udvidelser Sted, som dog ikke gik udenfor Kollegiebygningernes egen Grund.

I Foraaret 1844 nødtes Rentekammeret til for at skaffe Plads at henvende sig til Generalkommissariatet, som efterhaanden havde faaet anvist forskellige Lokaler i de civile Kollegiers Bygninger, med Ønske om at faa disse tilbage. Dette Kollegium var ved Forordning af 20. Januar 1808 oprettet af det tidligere Generalitets- og Kommissariats-Kollegium, idet Hærens Kommandosager, som hidtil havde gaaet gennem dettes Generalitets- og Kommandokontor, udskiltes og henlagdes under den højstkommanderende General og den ny oprettede Generalstab. Denne deltes igjen i en General-Adjutantstab og en General-Kvartermesterstab, af hvilke den første med sit Bureau fik Sæde paa Amalienborg (Kristian VII's Palæ), i Kongens umiddelbare Nærhed; den fik efter Tronskiftet, ved Parolfbefaling af 30. December 1839, Navn af „Bureau for Armeens Kommandosager“. General-Kvartermesterstaben fik Bolig i Sidebygningen til det Reventlovske Palæ, den saakaldte „Guide-Kaserne“ i Blancogade (Fredericiagade**). Imidlertid var ogsaa General-Kommissariats-Kollegiets Forretninger i Aarenes Løb tiltagne saa meget, at der ikke nu kunde være Tale om at opgive noget af den Plads, det indtog i Bygningerne, og Kongen resolverede da under 24. Juli (1844), at der maatte anvendes indtil 8000 Rbdlr. paa Opførelsen af en ny Etage paa Kollegiets Gaard istedenfor den daværende trefags Kvist. Den herved opnaaede Forøgelse i Plads var ikke ringe, især da Loftsetagen samtidig opførtes som Mansard. Husets Længde er (udvendig) $46\frac{1}{2}$ Alen, dets Dybde 18 Alen og hver Etages Flademaal altsaa $837 \square$ Alen.

I det følgende Aar nødtes man ikke des mindre til at skaffe yderligere Plads i Lerches Gaard, men her fandt man paa en anden Udvej. Da nemlig „Komiteen i Anledning af den nye Matrikels Indførelse“ (oprettet ved kongl. Resol. af 19. Septbr. 1840) trængte til en Udvidelse af sine smaa Lokaler i Forhuset, kunde de ikke mere skaffes tilveje i dette, men maatte indrettes i en Staldbygning ud til Provianthuset. Lerches Gaard var den Gang optagen af en Række forskellige Institutioner: Universitets-Direktionen, Enkekassen, det tyske Kancelli, Domænebestyrelsen, det islandske Kontor under Rentekammeret, Landvæsens- og Matrikelkontorerne, Karantæne-Direktionen og forskellige Revisionskontorer.

Der var samtidig med Gaardens Kjøb bleven indrettet en Beboelseslejlighed for Etatsraad Arentz i det smukke Havehus ved Stranden (syd for nuværende Fiskehal). Efter hans Enkes Død overlodes det til Konferensraad Rothe. Det var et toetages grundmuret Hus, dertil den smukke Have med 100 Frugttræer og en Staldbygning med Rullestue osv. Dette Udhus til Lerches Gaard ligger helt inde paa Generalitets-

*) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871, LXXXI ff. Bygningsjournal 1861, 17 b.

**) Stern, Kbhvn. S. 69. J. Davidsen, Det gamle Kbhvn. II, 133.

gaardens oprindelige Grund og er øjensynlig opført efterat dennes Sidefløj var bleven ført helt over imod Proviandhuset (1741). Da hele Haven lige over til Kancellibygningen forhen var bleven henregnet til Rosenkrans's Ejendom, var det intet Under, at man efter Kjøbet af denne, for saa meget som muligt at skaane det store Haveanlæg, lagde Staldbygningen helt herind.

I Marts Maaned 1846 flyttede Matrikelkomiteen sine Kontorer og sit Arkiv ind i denne Staldbygning, som samtidig sattes i Forbindelse med den gamle Posthusfløj*).

3. Konstammeret opløses.

Det bestemtes ved kongl. Resolution af 3. Februar 1821, at Konstammeret, som i 150 Aar havde haft sit Lokale i den store Bibliothekbygning, skulde opløses i sine enkelte Hovedbestanddele og samtidig flytte ud af sit hidtilværende Hus. Der skulde for Fremtiden oprettes et særligt Konstmuseum og en Malerisamling, medens de naturhistoriske Gjenstande saavel som de Instrumenter, der fandtes i Konstammeret, skulde afleveres til andre Samlinger, saaledes som det alt før var sket med Model- og med Mønt- og Medaljesamlingen.

Anledningen til denne Bestemmelse var Bygningens forfaldne Tilstand; Loftet viste sig at være saa brøstfældigt, at en Hovedstandsættelse var nødvendig, og en Bortflytning af Konstammeret i nogen Tid ansaas i alle Tilfælde for uundgaaelig. Samtidig fornyede Bibliotheket sin Anmodning om at faa den hele Etage til sin Raadighed, en Udvidelse, som var bleven en næsten uafviselig Nødvendighed.

Der blev som Følge af den tagne Bestemmelse udnævnt 5 „Kommissioner“, hver bestaaende af to Medlemmer, til at gennemgaa og beskrive det fremtidige Konstmuseums forskellige Afdelinger, medens det overdroges Konstammerforvalteren J. C. Spengler alene at beskrive de forskellige Samlinger af Malerier, dels i Konstammeret, dels paa de kongelige Slotte**).

Efterhaanden som dette Arbejde tilendebragtes, udskiltes det uensartede og der oprettedes nye særskilte Samlinger som Dele af det nye Konstmuseum. Til at huse dette kjøbtes den 29. Oktober 1822 paa Avktion efter Handelshuset Terborck Suel & Comp.'s Fallit Gaarden Nr. 274 i Dronningens Tværgade (nu Gadenummer 7), for 31,720 Rbdlr. Sølv. Det bestemtes ved kongl. Resolution af 26. April i det følgende Aar til det nævnte Brug og indrettedes derpaa i Overensstemmelse med den paatænkte Anvendelse***).

Omflytningen fra den gamle til den nye Bygning fandt Sted i Aaret 1824. Den 11. Juni i dette Aar resolverede Kongen, at Billedgalleriet foreløbig kunde flyttes ind i Kristiansborgs øverste („Kronprinsens“) Etage, da Konstammerets Lokaler skulde

*) Boligen i Lerches Have: Bygnings-Domæne-Journal 1864, Fol. 145, Nr. 41. Matrikel-Komiteens Indflytning: Bygnings-Administrationens Journal 1845, Nr. 382. 1846, Nr. 189. Bygn. Dom. Jour. 1846, Register: Komiteen (Kongeriget's Arkiv). Staldbygningen findes alt paa Grundplanen af Khvn. i Danske Vitruv. (1746).

***) Genealogisk Arkiv, S. 307 ff.

***) Finansdeputationens Kongl. Resol. 1825, 167.

underkastes en Reparation. Naar denne var tilendebragt, skulde der træffes nærmere Bestemmelse om, hvorvidt Galleriet skulde flyttes tilbage eller det skulde vise sig, at Bibliotheket ikke kunde undvære noget af den ledige Plads. De Rum, som anvistes paa Slottet, henstod med aldeles raa Mure og passede ikke til varigt Gjemmested for Malerierne.

Aaret efter havde det imidlertid tilstrækkelig vist sig, at der ikke kunde være Tale om en Tilbageflytning til Bibliotheket, og den 7. Juni (1825) resolverede Kongen altsaa, at Værelserne paa Slottet nu skulde sættes i en taalelig Stand, Væggene gibses osv., for at Billederne kunde hænges op og gøres tilgjængelige igjen, om end det fremdeles fastholdtes, at det var „indtil videre, paa ubestemt Tid“*).

Samtidig var Indretningen af Konstmusæet i Gaarden i Dronningens Tværgade og Sagerens Henflytning til denne tilendebragt. Den 27. Maj 1825 efterbevilgede Kongen Omkostningerne ved Bygningens Omordning — de beløb sig ialt til 993 Rbdlr. 16 Sk. Sedler og Tegn —, og den 30. næstefter opløstes Konstkamret definitivt, medens der samtidig oprettedes en kongelig Malerisamling og et kongeligt Konstmusæum; J. C. Spengler udnævntes til Inspektør ved dem begge**).

Billedgalleriet var fuldstændig ordnet og katalogiseret et Par Aar efter; det indeholdt da 921 Stykker, af hvilke 160 tilhørte de forskellige italienske Skoler, 731 den flamske, 353 den hollandske, 79 den tyske og 23 den franske Skole; 113 Stykker var malede af afdøde danske Kunstnere. Fra samme Tid af (Sommeren 1827) aabnedes Samlingen for Publikum, idet dog de danske Malerier indtil Aaret 1836 undtoges herfra***).

Den Plads, som Malerierne optog i Slottet, var meget indskrænket, ialt 10 Værelser i den nordlige Fløj. Spengler var vant til at hjælpe sig med lidt og de raa Vægge gjorde det yderligere tilraadeligt at bedække alt fra øverst til nederst med Billeder. Da Rummene imidlertid var 17 Fod høje, kunde dette ingenlunde siges at være en heldig Fremgangsmaade.

Da senere, strax efter Kong Kristian VIII's Tronbestigelse, ved Resolution af 20. Februar 1840 Samlingens Sale forøgedes og sattes i en passende Stand, medens dens Billeder underkastedes en kritisk Revision, voxede den i Omfang, samtidig med at dens Indhold formindskedes. Der anvendtes hertil en Bekostning af 8000 Rdlr. Fra 10 er Malerisamlingen efterhaanden udvidet til i vor Tid at fylde 22 Sale, medens Stykkernes Antal er gaaet ned til 750, hvoraf de 500 af ældre fremmede Kunstnere. Salenes Gulvareal er henved 6000 □ Alen, hvoraf den større Halvdel falder paa den ældre Konst; dertil kommer Bibliothekværelser, Magasinlokaler osv. med et Fladerum af 2000 □ Alen; ialt altsaa henved 8000 □ Alen. Det med Malerier behængte Fladerum paa Væggene, Mellemrummene iberegnete, udgjør godt 5000 □ Alen, eller omtrent 1000 løbende Alen†).

*) Kongl. Resolutioner gennem Slotsbygningskommissionen, 1824, 11. Juni; 1825, 7. Juni.

***) Kongl. Resol. gjen. R. K. 1825, 146. Genealog. Arkiv, S. 312. Nord. Tidsskrift I, 87 ff., 490 f.

***) Genealogisk Arkiv, S. 309 ff.

†) Slotsbygningskommissionens Forhandlingsprotokol. Sml. Bilag VI.

Det kongelige Konstmusæum i Dronningens Tværgade var en Bygning paa tre Etager med 6 rummelige Værelser i hver; den optog hvad der blev tilbage af Konstkamrets Samlinger, efterat en omfattende Udrensning af uvedkommende Ting havde fundet Sted. Allerede 1811 havde man skilt sig af med adskillige Sager ved Avktion og dette gjentoges flere Gange senere; 1823 afleveredes paa een Gang efter Forslag af Thorlacius og Thomsen 524 Stykker til Rosenborg, medens andet modtoges i Vederlag derfor; samtidig og i det følgende Aar foretoges der Afleveringer til Tøjhuset, Instrumentsamlingerne, Konstakademiet, Bibliotheket, botanisk Have og kirurgisk Akademi. Endelig i 1826 kom den store Aflevering til naturhistorisk Musæum, hvis samtidige Oprettelse vi strax skal omtale*).

Konstmusæet faldt oprindeligt i 5 Afdelinger, der dog efterhaanden behandledes i tre Hovedgrupper, som atter faldt sammen med Opstillingen i de tre Etager. I Stuen fandtes Oldsagssamlingen, oprindeligt delt i en ægyptisk-græsk-romersk og en nordisk Afdeling. De ægyptiske Sager indtog her to, de græsk-romerske to og de nordiske to Værelser.

Paa første Sal fandtes oprindeligt kun „Konstsagerne“, men senere føjedes hertil „Kostbarhederne“ fra 2. Sal. Det var en temmelig broget Samling, bl. a. Grundstammen til det nuværende oldnordiske Musæums Afdeling for Middelalderen og den nyere Tid.

Paa anden Sal var de Mærkværdigheder fra Grønland, „Mohrenland“ (Indien) og Kina samlede, som danner Grundstammen for det nuværende ethnografiske Musæum. De havde i Konstkamret indtaget den „indianske Sal“, men fortrængte i Musæet snart „Kostbarhederne“ fra den øverste Etage og synes at have været den første Samling, som endda følte sig utilbørlig indsnævret i det nye Hus. Alt 1844 tales der i den korte „Udsigt over Konstmusæets Afdelinger“ om, „at der er grundet Haab om, at det vil være den af de kongelige Samlinger, som man først og om ikke lang Tid kan vente indflyttet i et stort og for den udmærket passende Lokale“.

Konstmusæet var ligesom forhen Konstkamret tilgængeligt for Offenheden paa samme Maade som Rosenborg nu, altsaa for en Betaling af 6 Kroner for Selskaber indtil 12 Personer. Ved kongelig Resolution af 1. Januar 1845 aabnedes det derimod for alle og det paalagdes Regaliefonden at udrede 500 Rbdlr. for det nødvendige Tilsyn.

Konstmusæet i Dronningens Tværgade var iøvrigt i videnskabelig Henseende et historisk vigtigt Mellemlid mellem det gamle Konstammer, hvis Hensigt nærmest var at vække Beskuerens Forbavselse, og de nyere videnskabelige Samlinger. Her udvikledes først den Tanke, at det ikke saa meget kommer an paa at samle, hvad der til forskjellige Tider har været eller som paa forskjellige Steder er sjældent og ualmindeligt, men nok saa meget paa, hvad der har været brugt eller bruges i det daglige Liv, hvad der giver Livet i de forskjellige Tider og paa de forskellige Steder sin ejendommelige Karakter. Deraf fulgte igjen, at de enkelte Samlingers indre Ord-

*) Konstammer-Inventarieregnskaber i Kongerigets Arkiv.

ning blev forandret, saaledes at man opgav Hensynet til Stof eller andre uvæsenlige Omstændigheder, og søgte at bringe en kronologisk eller ethnografisk Traad ind i den*).

Imidlertid var der i Aarhundredets Begyndelse dannet en særlig oldnordisk Samling i Bibliotheket over Trinitatis Kirke. Det var Bibliothekaren Rasmus Nyerup, som grundlagde denne Samling samtidig med Oprettelsen af en Kommission „for at opbevare og anvende til offentlig Brug de i Kongens Riger Danmark og Norge værende Oldsager“. Kommissionen var nedsat den 22. Maj 1807 efter Forslag af daværende Professor, senere Biskop Fr. Münter, og Nyerup var dens første Sekretær og mest ihærdige Medlem.

I Aaret 1832 havde denne Samling naaet et saadant Omfang, at Kongen ved Resolution af 4. September efter Hofmarskal Hauchs Tilskyndelse bestemte 6 Værelser i Kristiansborgs nørre Fløjs Stueetage, dels ud til Ridebanen, dels til Prins Jørgens Gaard, til dens Opstilling. Det tillodes Slotskommissionen til Værelsernes Istandsættelse at anvende indtil 2000 Rbdlr.

Et Par Aar efter optoges denne Del af Slottet iøvrigt efterhaanden af Thorvaldsens Værker, alt som de ankom hertil fra Rom; 4. Oktbr. 1835 gaves der Anvisning paa 7 Værelser, som henstod med raa Vægge; 10. Novbr. 1838 kom hertil 5 andre, alt istandsatte, tilligemed Korridoren.

I Kong Kristian VIII's Tid udvidedes derefter Oldsagssamlingen efterhaanden som Thorvaldsens Værker flyttede ud (Resol. af 7. Juli 1842), og i Aaret 1844 optoges den oldnordiske Afdeling af Konstmusæet i Hovedsamlingen paa Kristiansborg, som tilsidst fik et Omfang af ialt 18 Værelser. Den indtog nu i Forening med Oldskriftselskabet og det ved Resolution af 7. Februar 1846 oprettede historisk-arkæologiske Arkiv hele Slotsfløjen fra Ridebanen og Kolonaden til Dronningens Trappe, som Kongen spøgende for Samlingens Talsmænd betegnede som „Verdens Ende“.

De ledige Værelser i Konstmusæet optoges fra den Tid af ved en ny oprettet amerikansk Afdeling, hvorved altsaa den ethnografiske Afdeling fik nogen Lettelse**).

Det oprindelige „Natural-Kammer“ i Konstkamret var imidlertid bleven indlemmet i det naturhistoriske Musæum.

Efterat der i Aaret 1796 var bleven nedsat en Kommission under Hertugen af Avgustenburgs Forsæde for at overveje Midlerne til at oprette et „Musæum for Naturvidenskaberne“, dets Lokaler og Bekostningen ved deres Erhvervelse og Indretning, udvirkede denne en kongelig Resolution af 25. Maj 1804, hvorved der til dette Brug gaves Anvisning paa en Sidebygning til det afbrændte Slot. Der sluttede sig dengang, som vi alt forhen har set (S. 22), to Bygningsfirkanter til Slotskirken; den første brugtes for Stuens Vedkommende til Vognremiser, medens Theatret havde sin Malersal ovenpaa (det var den, som ved Reskript af 4. Januar 1839 skjænkedes til et Musæum for Thorvaldsens Værker); den anden, som sluttede sig umiddelbart hertil mod Vest, stod endnu halv nedbrændt, og til den sluttede sig atter en Garderstald.

*) Kort Udsigt osv. 1844, S. 13, 37 f., 17.

***) Hindenburg, Bidrag til den danske Arkæologiske Historie (Dansk Maanedsskrift 1859, I). A. D. Jørgensen, Georg Zoega, S. 182 (226).

Det var denne anden Firkant, forhen i 5 Aar Sæde for Konstakademiet, som bestemtes til Naturalkammermuseum, deri indbefattet kemisk Laboratorium og Forelæsningsale. Ved samme Tid udskiltes Samlingen af Mineralier fra Konstkamret og optoges i Universitetets (19. Juli 1804). Men Indretningen af et Naturalmuseum trak ud fra Aar til Aar, idet der stilledes større Fordringer end Slotsbygningskommissionen troede at kunne gaa ind paa. Ved Resolution af 27. Januar 1818 bestemtes endelig Ruinen til Nedbrydning, saaledes at Fundamenterne bevaredes.

To Aar efter bestemtes det ved kongl. Resol. af 14. Oktober 1820, at der skulde lejes Lokale til de Samlinger, som Staten havde faaet af det naturhistoriske Selskab, i Grev Lerches Gaard, Nr. 187 (nu Gade-Nummer 10) i Stormgaden, og godt 6 Aar efter, den 12. Februar 1827, gav Kongen sit Samtykke til, at denne Gaard kjøbtes af Statskassen til et Naturalmuseum. Kjøbet sluttedes den 18. Marts næstefter for 21,000 Rigsbankdaler rede Sølv (42,000 Kroner), Gaarden var af Greven i Aaret 1811 kjøbt for den sexdobbelte Sum, 85,000 Rdlr. Kurant (272,000 Kroner). Det var den samme Gaard, som i Aarene 1726—1807 havde været i Slægten Holstein-Ledreborgs Besiddelse og i hvilken Videnskabernes Selskab i de første 21 Aar holdt sine Møder under Johan Ludvig Holsteins Forsæde. Endel af Ejendommen var 1827 lejet ud til Beboelse; men ved Resol. af 9. Juni bestemtes, at kun Musæets Inspektør, Prof. Reinhardt maatte beholde sin Lejlighed. Aaret i Forvejen var alt Konstkamrets hele Naturalsamling optagen i dette Museum. Den 24. April 1829 opløstes Kommissionen for Tilvejebringelsen af et Naturalmuseum, og der udnævntes en Direktion for det saaledes omsider lykkelig tilvejebragte*).

Vi vender herefter tilbage til det af Konstkamret forladte Lokale i Fredrik III's Bygning paa Slotsholmen. Neppe var i Efteraaret 1824 Udflytningen af Malerier og Museum foregaaet, før man begyndte paa den Hovedreparation, som havde gjort Udflytningen til en bydende Nødvendighed. „Tømmerværkets Brøstfældighed var saa stor“, siges der, „at næsten alle Bjælkehoveder paa Loftet over hele Bygningen var opraadnede. Kobbertaget var i den Grad beskadiget, at det fandtes raadeligere rent at borttage det og at ombytte det med et nyt Tegltag, end at nøjes med en meget bekostelig og dog usikker Istandsættelse.“ Den svære Tømmerkonstruktion, som bar øverste Etage og Loftet, maatte desuden nedtages og flyttes, da der havde dannet sig en Skævhed hele Bygningen over.

Det viste sig snart, at Bibliotheket ikke kunde nøjes med mindre end den hele Etage, og som vi har set opgav man altsaa at flytte enten Malerisamlingen eller Dele af Konstkamret tilbage til det tidligere Lokale. Da Istandsættelsen derefter under Ledelse af Hofbygmester J. H. Koch var tilendebragt i Løbet af Aaret 1825 og den indre Omdannelse af Rummene i det følgende Aar, toges det hele i Brug 1827, hvorved Bibliotheket opnaaede det Omfang, som det beholdt indtil 1862.

*) Kollegialtidende 1799, S. 254. 1804, S. 440. 1829, S. 414. Slotsbygningskommissionens kgl. Resol. af 1818, 27. Jan. 1827, 12. Febr., 9. Juni. 1839, 12. Juni (med Forestillinger). P. Brock, Det Holsteinske Palæ i Stormgade (Danske Samlinger, 2. Række, III, 297 ff.). Genealogisk Arkiv, S. 307.

Anden Sal bestod forhen i Bygningens oprindelige Del (altsaa undtagen Harsdorfs Tilbygning ind imod Tøjhuset, som indrettedes til Bogsal) af to 7 Alen brede Kabinetter ved Siden af Trapperne i Husets østre og vestre Ende og derimellem af et Længdegalleri mod Nord og 5 Sale mod Syd. Nu lagdes der til det vestlige Kabinet, som siden Bibliothekets Aabning for Publikum 1796 havde været brugt til Læsestue, en Udvidelse af 10 Alen; de tiloversblevne 114 Alen deltes i tre Sale, i Husets hele Dybde (18½ Alen indvendig), den første, 64 Alen lang, til Bogsal; den næste, 35 Alen lang, til Haandskrifter, og den tredje, 15 Alen, til Kobberstiksamling*).

Det maa endvidere bemærkes, at det store Loft ved Konstkamrets Udflytning var bleven gjort ryddeligt og nu henstod til Bibliothekets Afbenyttelse.

Kort Tid efter udskiltes der som Følge af denne Udvidelse en særlig Samling af Bibliotheket, nemlig den kongelige Kobberstiksamling. Et Par Aar efter at det hertil bestemte Lokale var istandsat, overdroges det (1831) til en Komite, bestaaende af Baron C. F. Rumohr og J. M. Thiele, at ordne og beskrive alle de Konstblade og Tegninger, som fandtes i Bibliotheket, og den 24. Februar 1835 erklæredes Samlingen for selvstændig med J. M. Thiele som Inspektør. Den 4. April 1843 aabnedes den dernæst til offentlig Afbenyttelse. Den bestod da af ialt 37,634 Blade, ordnede i 401 Portefeuller**).

VI. Tiden fra 1848.

1. Regeringsforandringen 1848—49.

Den 23. Oktober 1848 aabnedes den grundlovgivende Rigsforsamling paa Kristiansborg, og den 24. November næstefter udkom den kongelige Kundgjørelse, hvorved Rigets øverste Styrelse definitivt fordeltes mellem 7 Ministerier, efterat allerede under 24. Marts den kollegiale Styrelsesform var afskaffet, danske Kancelli opløst i et Justits- og et Kirke- og Undervisningsministerium, Departementet for de udenrigske Anliggender omdannet til et Udenrigsministerium og de to militære Kollegier til et Krigs- og et Marineministerium. Nu traadte der endvidere et Indenrigs- og et Finansministerium istedenfor det hidtilværende Rentekammer, General-Toldkammer og Kommercekollegium, Finansdeputationen, Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond, Direktionen for den almindelige Pensionskasse og forskellige selvstændige Kommissioner. Den gennemgribende Omdannelse af Rigets hele Forfatning og Regeringsform, som var en Følge af disse Foranstaltninger, fik imidlertid foreløbig kun et meget svagt Udtryk i Dispositionerne over Statens offentlige Bygninger.

Under 5. Avgust nedlagde Justitsministeren efter Bemyndigelse af Statsraadet Forestilling om Anvendelsen af forskellige Lokalteter til Brug for Rigsforsamlingen. Statsraadet holdt for, at Sagens Betydning naturligt udkrævede, at det kongelige

*) Nord. Tidsskr. for Historie, Literatur og Konst, 1829, S. 632 ff.

***) Werlauff, Kongl. Bibl. Hist., S. 408, 410. Nord. Tidsskrift, 1829, S. 636, 638. Emil Bloch, Den kgl. Kobberstiksamling S. 1.

Residensslot valgtes til Sæde for den grundlovgivende Forsamling, og det fandt endvidere, at der her kun kunde være Tale om Højesterets Festsal i Stueetagens søndre Fløj. Det antoges endvidere, at der vilde blive Brug for 6 Værelser til Ministrene, Præsidenten og Medlemmerne, desuden et Værelse til Sekretariat og et til Arkiv.

Ved Siden heraf foreslog Statsraadet at overlade Forsamlingens Præsident Salsetagen i Kristian VII's Palæ paa Amalienborg, idet det udtaltes, at „et saadant fælles Foreningspunkt, hvor Medlemmerne privat kan mødes og udvexle deres Anskuelser, vil bidrage til at formindske Adskillelsen mellem de forskjellige Partier, som kan danne sig, og til at forkorte Diskussionerne i selve Forsamlingen“. Stueetagen i dette Palæ brugtes dengang dels af Overhofmarskallatet, dels af Krigsministeriet (det ældre „Bureau for Armeens Kommandosager“), Salsetagen henstod derimod uden særlig Anvendelse, til Brug ved fyrstelige Besøg.

Ved Resolution af 12. Avgust gav Kongen sit Samtykke til den af Statsraadet paatænkte Ordning, dog „kun for denne Gang“. Den nærmere Indretning foretoges derpaa strax efter og tilendebagtes snart; den beløb sig for Amalienborgs Vedkommende til en Udgift af 28 Rdlr. 12 Sk., for Lokalernes Indretning paa Kristiansborg til 390 Rdlr., og for nyt Indbo foruden det ældre, der hidførtes fra Stændersalen i Roskilde, til omtrent 1100 Rdlr., deraf over Halvdelen til nye Lamper.

Allerede før Rigsforsamlingen sammentraadte, viste det sig imidlertid, at man havde været for knap i sine Beregninger; der forlangtes tre Rum til Trykkeriets Brug og 2 til Bureau; de første anvistes i Kjælderen. Ligeledes gjorde Forsamlingens Præsident Prof. Schouw strax Fordring paa en bedre Udstyrelse af Salen, Anbringelse af Gulvtæpper, en rigeligere Belysning osv. Der medgik saaledes ialt 3618 Rdlr. 2 Sk. til Indbo. Derimod gav han fuldstændig Afkald paa Brugen af den ham tiltænkte Lejlighed paa Amalienborg*).

Efterat der dernæst ved Grundloven af 5. Juni 1849 var oprettet en Rigsdag med to Ting, resolverede Kongen under 29. Juli, at der skulde skaffes Lokale til den i Kristiansborgs søndre Halvdels Stueetage, saaledes at Rigsforsamlingens Sal bestemtes til Folketingssal, medens Landstinget fik en Forsamlingssal i Fløjen ud til Slotspladsen, den tidligere Overhofmarskallejlighed. Desuden bestemtes 9 Værelser til Udvalg og andre til Rigsdagens øvrige Fornødenheder. Et Par Finanskontorer maatte flyttes op i Mezzaninen.

Paa dette Grundlag har som bekjendt Rigsdagen siden den Tid forøget sine Lokaler, saaledes at den nu omfatter hele Stueetagen i Slottets sydlige Halvdel, mellem Hovedporten, Kolonaden og Løngangsporten, med største Delen af den tilsvarende Mezzanin og Halvdelen af den tilsvarende Kjælder, ialt henholdsvis 9338, 6703 og 4783 □ Alen.

Efter Ministeriernes Oprettelse approberede Premierministeren under 2. Dec. 1848 en Plan til Lokalernes Fordeling imellem dem. Kancellibygningen og de nærmest liggende Lokaler i Slottet tildeltes derefter Justits-, Finans- og Indenrigsministerierne, medens

*) Akter i Justitsministeriets og Rentekammerets Arkiv (Bygnings-Journal 1849 Nr. 574, Pk. Nr. 72).

Kirke- og Undervisningsministeriet samledes i Lerches Gaard (om den tidligere Universitetsdirektion), og Udenrigsministeriet ligeledes indrettedes her i største Delen af det slesvig-holsten-lauenborgske Kancellis Lokaler. Dette sidste beholdt kun to Værelser tilbage, til Expedition af de enkelte Sager, som endnu udfærdigedes gennem det indtil dets fuldstændige Opløsning den 2. September 1849, og til Arkivkontor.

Krigsministeriet var oprettet den 25. Marts ved en Sammensmeltning af General-Kommissariatskollegiet og Bureauet for Armeens Kommandosager (Side 38). Dette Bureau, som nu udgjorde en Del af Krigsministeriets første Afdeling, flyttedes fra Amalienborg til Lerches Gaard, hvor det fik de Værelser, som Rentekammerets General-decisor og Kommissionen for de usserødske Fabrikker havde afbenyttet, saavel som det tyske Kancellis saakaldte lauenborgske Sal.

Den samlede Udgift ved de civile Ministeriers Omflytninger og de deraf foranledigede Reparationer beløb sig, da Regningerne i Marts Maaned 1849 samledes, til 6840 Rdlr.

2. Monarkiets Oprettelse 1852.

Efterat Ministeren for Slesvig alt i Foraaret 1851 havde faaet særskilte Kontorer anvist i Regeringsbygningen, ligesom ogsaa den kongelige Kommissarius for Holsten havde faaet enkelte Værelser, blev det nu som Følge af den kongelige Kundgjørelse af 28. Januar 1852 bestemt, at de to Ministerier, henholdsvis for det danske og for de to tyske Hertugdømmer, skulde organiseres i umiddelbar Forbindelse med Monarkiets fælles og Kongerigets særlige Ministerier. Regeringskontorerne i Flensborg flyttedes derfor her til Byen og det holsten-lauenborgske Ministerium indrettedes i Lighed med, men fuldstændig adskilt fra det slesvigske.

Det viste sig snart at være en umulig Opgave at finde Plads til disse Regeringskollegier i de hidtil benyttede Bygninger. Det slesvigske Ministerium fik dels anvist Værelser i Kancelliet, dels i den gamle Posthusbygning; for at skaffe Plads tilveje, maatte Direktionen for Invalideforsørgelsen indtil videre flytte ud i Rosenborg Kommandantbolig, medens det statistiske Bureau flyttede til Porcellænsfabrikken. Der toges samtidig fat paa at opføre en Sidebygning til Lerches Gaard ud imod Haven. Det holstenske Ministerium indrettedes foreløbig i Hovedbygningen, i Udenrigsministeriets Lokaler, medens dette flyttedes til Amalienborg. I Nov. 1852 fremkom dernæst Indenrigsministeriet med den Plan fra Grunden af at regulere de civil-ministerielle Kontorers temmelig brogede Fordeling i Bygningerne. Det foresloges at tildele Finans- og Indenrigsministeriet tilligemed det slesvigske Ministerium Kancelli-, Forbindelses- og Posthusbygningen, medens Justits- og Kirkeministerierne tilligemed det holstenske Ministerium skulde anbringes i Lerches Gaard. Denne Plan stødte imidlertid paa en bestemt Modstand fra Justitsminister A. V. Schels Side. Han fremhævede med Føje, at hans Ministerium i alt væsenligt havde taget Arv efter det tidligere danske Kancelli og derfor maatte siges at have et berettiget Krav paa at beholde de Lokaler, som, saalænge Kancellibygningen havde staaet, havde tilhørt dette, i alle Tilfælde saa længe, indtil der andensteds kunde skaffes det fuld Erstatning,

ikke blot for sine Kontorer, men ogsaa for det uundværlige Arkiv. Denne Indsigelse havde en fuldstændig Opgivelse af Planen til Følge.

At flytte Udenrigsministeriet til Amalienborg havde alt været paataenkt dengang den kongelige Kundgjørelse om Civillisten blev udstedt (30. Maj 1849), idet Palæerne paa Amalienborg heri bestemtes til Salg eller Bortleje, forsaavidt de ikke maatte bestemmes til „Hotel for Udenrigsministeriet og for en af Statens Samlinger“.

I Efteraaret 1851 havde det dernæst været paa Tale at indrette Kristian VII's Palæ til Udenrigsministerium, men det var dengang strandet paa Overhofmarskallens Modstand. Denne gjorde nemlig gjældende, at han selv havde Lejlighed her efterat være fordreven fra sin tidligere Bolig af Landstinget; desuden boede Prinsen af Bentheim-Steinfurth her, andet var udlejet eller maatte holdes i Beredskab til mulige fyrstelige Besøg. Planen blev for dengang opgiven, men fremsattes nu igjen af det nye Ministerium i Forestilling af 20. Februar. Ved Resolution af 4. Marts afslog Kongen det vel af Hensyn til Prinsen; men da der strax efter nedlagdes en ny Forestilling, i hvilken det udtaltes, at den hele Foranstaltning kun skulde være midlertidig, medens den endelige Plan gik ud paa at skaffe Ministeriet Plads i Nr. 123 i Amaliegade (det saakaldte gule Palæ), gav Kongen under 15. Marts sit Samtykke til Flytningen. Palæet blev derpaa saaledes fordelt, at Overhofmarskallen beholdt Stuen, ligesom Udenrigsministeren beholdt de Værelser i Salsetagen, som han alt i nogen Tid havde haft*), medens Ministeriets Kontorer nu indrettedes i den mellemliggende Mezzanin. Neppe 8 Dage efter at denne Bestemmelse var tagen, døde Enkedronning Marie Frederikke (21. Marts) og derved blev det af hende beboede, sydøstlige (Fredrik VI's) Palæ ledigt. Under 22. Juli samme Aar bifaldt Kongen derefter, at det for Fremtiden skulde anvendes paa følgende Maade: I Stuen skulde Udenrigsministeren have sin Embedsbolig, i Mezzaninen skulde hans Ministerium anbringes og i Salsetagen skulde Højesteret have sit Lokale, ligesom Udenrigsministeren her kunde faa enkelte Konferensværelser. Rettens Flytning var en Følge af Kongens Ønske om at faa det oldnordiske Musæums Lokale paa Kristiansborg til Beboelse, hvorfor dette maatte flyttes over til Prinsens Palæ i Højesterets Lejlighed.

Denne Plan stødte imidlertid paa Modstand i Rigsdagen og maatte tildels opgives; dog bevilgedes der i Finansloven af 31. Juli 1853 ialt 7000 Rdlr. til Højesterets Flytning. Under 8. Oktober næsteften resolverede Kongen derpaa, at Indretningen af Palæets Salsetage skulde finde Sted efter den tidligere Plan, medens det iøvrigt bestemtes til Bolig for Tronfølgeren, Prins Kristian af Danmark. Dette sidste kom dog ikke til Udførelse. Efterat Højesteret derpaa strax efter Nyaar 1854 var flyttet ind i Palæet, gjenoptog Udenrigsministeren sin tidligere Plan at flytte over i Fredrik VI's Palæ, idet han foreslog ogsaa at flytte Arkivet fra Kancellibygningen til et hvælvet Kjøkken i Mezzaninen. Han opnaaede dog kun at faa tre Værelser i Palæets Stue, ud til Haven, indrettede til Konferenser med de fremmede Gesandter, og dette

*) Bluhme var den 18. Okt. 1851 bleven Minister, men hans Familie var bleven i Helsingør, hvor han som bekjendt var Direktør for Øresunds Toldkammer.

endda kun som Vederlag for Afstaaelsen af et Par Sale i Kristian VII's Palæ. Det ved „Forordning om det danske Monarkis Fællesanliggender“ af 26. Juli (1854) skabte midlertidige Rigsraad paa 20 kongevalgte Medlemmer fik nemlig anvist Lokale paa Amalienborg, og i Avgust Maaned sattes den saakaldte „Riddersal“ og „Skilderigemakket“ i Kristian VII's Palæ istand til at modtage Raadet, som var indkaldt til 1. September. Salen blev smukt udstyret, med Plads til de 20 Medlemmer, Formanden og de 8 Ministre. — Det senere Rigsraad (efter Forfatningen af 2. Okt. 1855) holdt som bekjendt sine Møder i Rigsdagens Lokaler.

Udenrigsministeriet har stadig senere beholdt sit Lokale paa samme Sted, i Kristian VII's Palæ. Det indtager for Øjeblikket en Plads af henved 2000 □ Alen i Mezzaninen, henved 3500 □ Alen i Salsetagen og 500 □ Alen i Stuen. Denne sidste indtages af Arkivet, som først i Aaret 1878 flyttedes hertil fra Kancellibygningen. Værelserne i Fredrik VI's (nu den regerende Konges) Palæ er selvfølgelig forlængst opgivne.

Samtidig med Udenrigsministeriets Flytning fra Lerches Gaard byggedes der i denne som forhen nævnt en selvstændig Sidebygning, fra Hovedbygningens sydlige Ende ned til og ind i Haven. Overslaget af 7. April 1852 lød paa 31,597 Rdlr. 14 Sk.; det overdroges ved Licitation til Tømmermester Møller for 28,000 Rdlr. Bygningen stod færdig før Jul og sattes i den følgende Sommer i Forbindelse med Hovedbygningen ved smalle Gange i alle Etagerne.

Denne Sidebygning er som bekjendt opført efter de tarveligste Fordringer; dens Dybde er 13½ Alen, Længden 54 Alen; den har foruden Kjælder: Stue, 1. og 2. Sal og Mansard, med ialt 32 Værelser; det samlede Fladeindhold er omtrent 3000 □ Alen. I denne Bygning samledes det holsten-lauenborgske Ministeriums Kontorer.

Endnu en tredje betydelig Udvidelse fandt Sted i Aaret 1852, idet store Rum af Proviantgaarden toges i Brug til Administrationens Arkiver. Den 24. Marts fik det slesvigske Ministerium et Loft til sit Arkiv og den 11. Maj næstefter fik Indenrigsministeriet en betydelig Udvidelse af sine Lokaler. Som vi har set, havde Rentekammeret alt 1832 faaet 47 Alen i to Etager, nærmest Gehejmearkivet; dertil blev nu lagt det tilsvarende Loft (3. Sal), og desuden 32 Alen i begge de gamle Etager, til næste Brandmur. Slesvigs Ministerium fik Loftet over denne samme Strækning, saaledes at nu ialt 79 Alen i tre Etager var tagne i Brug til Arkiver. Den hele Tilvæxt var næsten 4000 □ Alen (det ældre ialt godt 2500 □ Alen).

Ogsaa Matrikularkivet lagdes noget senere ind i Proviantgaarden, medens Kontorerne udvidedes. Efter et den 24. Avgust 1852 fremsat Forslag sattes en anden Etage paa den gamle Staldbygning ved Lerches Gaard, foreløbig i en Længde af 29 Alen fra Proviantgaarden ud, for her at indrette to Tegnstuer. Ligeledes indrettedes der Kontorer i Resten af Bygningen, som Konferensraad Rothe benyttede til Brændehus, Rullestue og Tørreloft, hvorfor der maatte skaffes ham Erstatning i et nyt Udhus i Vedhaven. Af Proviantgaardens hvælvede Stue overlodes 57 Alen fra Bygningens Sydende, til et Matrikularkiv, ialt godt 1500 □ Alen, af hvilke dog kun omtrent Halvdelen foreløbig toges i Brug. Disse Indretninger udførtes 1853.

Til disse omfattende Udvidelser (Amalienborg, Sidebygningen i Lerches Gaard og Proviantgaardens Arkivlokaler) sluttede sig i de nærmest følgende Aar et Par mindre Byggeforetagender. I Sommeren 1854 omdannedes Mansardetagen paa Lerches Gaard ud til Haven til en fuld Etage, og først paa Aaret 1856 sattes der en ny Etage paa Forbindelsesbygningen mellem Kancelliet og Krigsministeriets Gaard, idet hele denne Bygning bestemtes til det ny oprettede fælles Indenrigsministerium. Ingen af disse Udvidelser havde dog nogen fremtrædende Betydning*).

3. Omflytninger efter Tronskiftet 1863.

Tronskiftet den 15. November 1863 foranledigede Højesterets Flytning fra Fredrik VI's Palæ paa Amalienborg, som indrettedes til Residens, til Kristiansborgs nordlige Fløjs Stueetage. Allerede i December Maaned blev de første Forberedelser til denne Forandring truffet og ved kongelig Resolution af 28. April 1864 bestemtes det, at Retten skulde have hele den Del af Slotsfløjen, som forhen havde været optagen af den nordiske Oldsagssamling og senere dels havde afgivet Beboelsesrum for den afdøde Konge, dels havde været anvendt til Statsraad og til Kongens private Vaabensamling. Indflytningen fandt Sted i Juli Maaned. Det var netop 70 Aar efterat Retten ved den store Ildsvaade var bleven fordrevet fra Slottet, hvor den fra umindelige Tider havde været holdt.

Allerede i Aaret 1863 havde det holstenske Ministerium begyndt at flytte sine Kontorer over til Plön, hvor der som bekjendt blev oprettet en særlig Regering for de tyske Hertugdømmer. Efterat Forbundsexekutionen dernæst var indtraadt ved Juletid, stansedes Ministeriets Virksomhed saa godt som aldeles. Krigens ulykkelige Gang havde Aaret efter samme Følge for det slesvigske Ministerium.

Den ved det holstenske Ministeriums Ophævelse indvundne Plads blev snart tagen i Brug igjen, idet Marineministeriet i det følgende Aar fraflyttede Admiralitetsbygningen paa Gammelholm, som det og dets Forgængere havde beboet i 70 Aar. Ved Lov af 15. April 1859 var det bestemt, at hele Holmen skulde rømmes af Flaadens Etablissementer, som fra nu af samledes paa Nyholm, medens de gamle Grave opfyldtes og Gader anlagdes i det nye Kvarter. Med Marineministeriets Flytning fra den gamle Gaard, som under 21. Juni 1865 overleveredes Finansministeriet til Nedbrydning, forsvandt det sidste Spor af Bremerholms Anvendelse i Orlogsflaadens Tjeneste.

I de fælles Regeringsbygninger, hvor Marineministeriet nu optoges, anvistes der det Plads i det holstenske Ministeriums forhenværende Lokaler i Lerches Gaard, særlig Sidebygningen mod Syd. Det indtager her 1.—3. Sal, ialt 23 Værelser, desuden 12 Værelser paa Hovedbygningens første Sal. Dertil kommer et Arkivlokale i Provianthusets Stue af godt 1000 □ Alen Gulvflade, som alt var bleven taget i Brug i Sommeren 1862, da den gamle Pavillon paa Gammelholm med Admiralitetets Arkiver blev solgt og ombygget (til Studenterforening).

*) Hele dette Afsnit saavel som det følgende er udarbejdet efter Akterne ved Indenrigsministeriets Bygningskontor og Bygnings-Direktoriet (Kongeriget's Arkiv).

En Del af det slesvigske Ministeriums Lokaler i den gamle Posthusbygning, nemlig 7 Værelser paa første Sal, udlejedes efter Ministeriets Opløsning til Landbygningernes almindelige Brandforsikring (af 29. Februar 1792), indtil denne ved Lov af 23. April 1870 fra 1. April 1872 udskiltes fra Statens Overbestyrelse. Den købte derefter det naturhistoriske Musæums Gaard i Stormgade, efterat dette alt forlængst var flyttet til sin nye Bygning ved Universitetet. Af Værelserne i Posthuset anvendtes herefter de 5 til en Udvidelse af Generalstabens Lokaler i Proviantgaarden. Ogsaa flere af det slesvigske Ministeriums Lokaler i Lerches Gaard tilfaldt Krigsministeriet og Generalstaben; andre brugtes til de civile Ministeriers Udvidelse.

En sidste Følge af Hertugdømmernes Tab var Udleveringen af deres Arkiver til Preussen, som tilendebagtes i Aarene 1872—76. Medens den store aarlige Tilvæxt af Kongerigets Arkiv meget hurtig optog de derved ledigblevne Rum i Proviantgaarden, henstod derefter det forhenværende tyske Kancelliarkivs Lokale i Kancellibygnings Stue nogen Tid ubenyttet. I Aaret 1878 bortflyttedes ligeledes Udenrigsministeriets Arkiv, som var indrettet i den ene Halvdel af tyske Kancellis, af hvilket det i forrige Aarhundrede var bleven udskilt. Udenrigsministeriet opnaaede derved at faa sit Arkiv ud paa Amalienborg, hvor et Kjøkken i Stuen indrettedes til det. Hvælvingen i Kancellibygningen indrettedes derimod til Finanshovedkasse, idet desuden en Del af Rentekammerarkivets Hvælving ud imod Slotspladsen optoges heri. Der opnaaedes herved ialt en Plads af 1113 □ Alen, foruden et Kjælderrum af 826 □ Alen, omtrent det samme, som Hovedkassen havde haft i Kristiansborgs og Løngangens Stue- og Kjælderetage. De her forladte Lokaler tilfaldt Rigsdagen, særlig Landstinget.

Denne Omflytning indtager for saa vidt en ret mærkelig Plads i de offentlige Bygningers Historie, som det var første Gang i Aarhundreder, at Finanshovedkassen uden tvingende Nødvendighed forlod Kjøbenhavns Slot, ligesom det var første Gang, at et Lokale i Kancellibygnings hvælvede Stue toges i Brug til andet end Arkiver.

Samtidig med de ved Tronskiftet og den ulykkelige Fred fremkaldte Omflytninger falder Generalstabens gradvise Optagelse i Proviantgaarden, hvorved dennes fuldstændige Anvendelse i Administrationens Tjeneste, til Kontorer og Arkiver, finder sin Afslutning.

Generalstabens General-Kvartermesterstab, d. e. dens taktiske og topografiske Afdeling havde ved Omdannelsen 1842 faaet Lokale i Gaarden Mat. Nr. 131 i Amaliegade. Denne Bygning var imidlertid gammel og skrøbelig og truede omsider med at falde ned, hvorfor Ingeniørkorpset i Aaret 1855 udarbejdede Planer til dens fuldstændige Ombygning; Overslaget lød paa 80,000 Rdlr. Denne Plan kom imidlertid ikke til Udførelse, og den 1. Septbr. 1857 stilledes da Kommandantboligen i Kastelet til Raadighed for den topografiske Afdeling, medens den taktiske flyttedes til Landkadet-Akademiet. Ved Lov af 31. Marts 1858 bevilgedes dernæst 45,000 Rdlr. til Opførelsen af en ny Bygning, som man tænkte at lægge i Esplanaden; men ved Resolution af 19. Februar 1859 bestemtes det at opføre den paa samme Grund som den gamle. Denne blev derfor nedbrudt og Materialier indkøbte til en ny; men dermed stansede

det hele Foretagende, da Staben nu erklærede Beliggenheden for utaalelig paa Grund af Kulstøv o. desl. Et Par Aar efter overlodes Grunden til Finansministeriet, som dels lod den udlægge til Vej, dels anvendte den til Toldbodens Udvidelse.

Imidlertid var den topografiske Tjeneste ved Generalstaben under 13. Decbr. 1856 bleven henlagt under Finansministeriet, og 7. Juni 1863 opnaaede dette kongelig Resolution paa, at denne tilligemed Gradmaalingen, som 28. Oktober 1855 var bleven henlagt under samme Ministerium (fra Undervisningsministeriet), skulde have deres Lokaler indrettede i Provianthuset. Kommandantboligen i Kastellet var dels alt for indskrænket, dels mente Militæretaten ikke at kunne undvære den. De 36,000 Rdlr., som ved hin Resolution var bestemte til Proviantgaardens Indretning, krævedes efterbevilgede af Rigsraadet som en delvis Fornylse af den tidligere Bevilling paa 45,000 Rdlr. Bevillingen gaves vel, men Udvalget udtalte i sin Betænkning (af 28. Oktober 1863), at man ikke fandt det rigtigt, at Arbejdet var paabegyndt, før Bevillingen forelaa. — Arbejderne tilendebragtes iøvrigt først i Efteraaret 1864 og i det følgende Foraar toges de nye Lokaler i Brug.

Ved kongelig Resol. af 19. December 1864 var imidlertid bleven bestemt, at den topografiske Tjeneste igjen fra 1. April 1865 skulde overgaa til Krigsministeriet. Samtidig blev der Tale om at flytte den militære Højskole til Landkadet-Akademiet, for at faa Plads til de nye Gadeanlæg paa Gammelholm, og som en Følge deraf igjen at flytte Generalstabens taktiske Afdeling fra Akademiet, hvor den midlertidig var bleven anbragt. Saaledes fremkom ganske naturligt den Plan at samle hele Generalstaben i Proviantgaarden, og under 20. Februar 1865 udbad Chefen sig til den Ende tolv nye Værelser i umiddelbar Nærhed af de ældre. Efter en Række tildels meget indviklede Forhandlinger kom det den 1. Juni næstefter til et Kompromis mellem Finans- og Krigsministeriet, hvorefter dette tillod Højskolens Nedbrydning imod at hint paatog sig Indretningen af Generalstabens nye Lokaler i Proviantgaarden eller Ministeriebygningerne.

Efterat de derved foranledigede Byggeforetagender var tilendebragte, indtager Generalstaben foruden forskellige Værelser i Krigsministeriets og Lerches Gaarde, samt de 5 i den gamle Posthusfløj, som det fik indrømmet i 1872 efter den almindelige Brandforsikrings Fraflytning, følgende Lokaler i Proviantgaarden. Hovedrækken af Kontorer, Tegnestuer osv. er indrettet i Salsetagen, saaledes som denne er fremstaaet, efterat Mellemløftet mellem de to Etager over den hvælvede Stue er fjernet. Der er derved opnaaet en Højde af 17 Fod og store buede Vinduer til begge Sider er traadte istedenfor de ældre Luger og Smaavinduer. Til en (udvendig) Bredde af $27\frac{1}{2}$ Alen har Generalstaben (tilligemed Gradmaalingens 3 Værelser) i denne Etage en samlet Længde af 152 Alen, ialt altsaa godt 4000 □ Alen. Dette Lokale støder umiddelbart op til Rentekammerarkivets to Halvetager paa 79 Alen og indtager i Forening med dem Proviantgaardens fulde Længde.

Af den hvælvede Stue optager Generalstaben med sine Kontorer og sit Kortarkiv en Længde af 66 Alen, medens hele Resten er fordelt til Matrikulararkivet, Gehejmearkivet og Marineministeriets Arkiv. Paa Loftet endelig indrettedes i Foraaret

1867 en Længde af 23 Alen til Stabens Brug, medens Krigsministeriet to Aar senere lod indrette et Arkivlokale paa 37 Alens Længde paa et højere Loft (4. Sal), som Erstatning for Loftet over den gamle Vagtbygning ved Børsen, der i mange Aar var bleven brugt til Arkiv*).

4. De videnskabelige Samlinger efter 1848**).

Det kongelige Gehejmearkiv var i Aarenes Løb bestandig bleven mere indsnævret i Brugen af sine oprindelige Lokaler. Bygningen indeholdt, som vi har set, ialt 6 Hvælvinger, af hvilke dog kun de tre, i den fritstaaende Del, fra først af var bestemte til Arkivets Benyttelse; hertil kom senere (1749) Stueetagen i den anden Halvdel (Side 18). Den tilsvarende første Sal dannede et Led i Kongens Løngang fra Slottet til Gehejmekonseillet, medens anden Sal ligeledes toges i Brug til Arkiv. I Aaret 1778 var de to Hvælvinger bleven overdragne til Rentekammeret (Side 37) og Gjennemgangen i den nederste af dem indsnævret ved Anbringelsen af et 6 Alen højt Stakit, som tillod Benyttelsen af den til Arkiv. Da nogle Aar efter (1792) Thorkelin ansattes som Arkivar, flyttedes efter hans Anmodning Arbejdsværelset fra Stuen op til den øverste Arkivsal, som samtidig deltes ved et Gitterværk, saaledes at tyske Kancelli fik den største Halvdel til de gottorpske og glyksborgske Sager. Det oplystes ved denne Lejlighed, at det tidligere Kontor var saa mørkt, fugtigt og raakoldt om Vinteren, at ingen af de tidligere Arkivarer paa en enkelt Undtagelse nær (Voss) havde kunnet arbejde der i denne Aarstid †). Hertil kom endelig, at hele Stuen gik tabt for Arkivet, idet der 1827 indrettedes Bolig til Budet i den vestlige, medens danske Kancelli 1842 igjen fik den østlige Hvælving nærmest sit eget Arkiv. Gehejmearkivet havde saaledes i Virkeligheden kun halvanden af Bygningens 6 Hvælvinger til sin Raadighed.

Herpaa raadedes der Bod, idet Indenrigsministeriet, efter Tilskyndelse af den „til Udvidelse af Gehejmearkivets Lokaler“ under 7. Februar 1849 nedsatte Kommission, den 25. August s. A. gav Ordre til at overlevere til det de to østlige og den halve vestlige Hvælving, som henholdsvis Rentekammeret (Indenrigsministeriet) og det hølstenske Kancelli sad inde med. Et Forsøg paa ved denne Lejlighed at faa al Gjennemgang gennem Arkivets Hvælvinger afspærret lykkedes kun for anden Sals Vedkommende, idet der her indrettedes en snæver Gang til Forbindelse mellem Kancellibygningen og Proviantgaarden. Paa første Sal maatte man nøjes med at danne en smal og lav Smøge mellem Finansministeriets Kontorer, hvorved Hvælvingen mistede en stor Del af sit Lys.

*) Meddelelser fra Krigsministeriets Arkiv og 4. Kontor. Rigsraadstidende for den 5. ordenlige Samling (1863) Tillæg A 469 osv. (sml. Registret). Sml. Bilag III.

***) Der er paa dette Sted paa Grund af nærværende Kommissions særlige Opgave intet Hensyn taget til Universitetets videnskabelige Samlinger (Bibliothek og Musæer), skjønt de paa samme Maade som »Statens« er tilgængelige for Almenheden.

†) Kgl. Resol i Rentekam. Khvvn. Kontor 1778, Nr. 120. 1781, Nr. 192. Bygn. Kontor 1792, Nr. 133 (Jour. Nr. B 1974).

Kort efter denne Udvidelse opnaaedes endvidere ved Kirke- og Undervisningsministeriets Initiativ en Overenskomst mellem alle Ministerier om at aflevere alle de over 100 Aar gamle Arkivalier, som endnu opbevaredes i de særskilte Arkiver, for saaledes at udvide Gehejmearkivet til et fælles ældre Rigsarkiv. Efterhaanden som disse Afleveringer skred frem, maatte selvfølgelig Lokalerne yderligere udvides. Justitsministeriet afstod samtidig med sine Afleveringer Hvælvingen i Gehejmearkivets Stue, og i Aaret 1861 indrettedes et betydeligt Stykke af Provianthusets Stue, den saakaldte „Kristian IV's Hvælving“, nærmest Arkivet, — ialt 58 Alen med en Gulvflade af 1240 □ Alen, større end alle den oprindelige Arkivbygningens Hvælvinger tilsammen, — til Brug for dette ældre Rigsarkiv. Ikke des mindre maatte en fuldstændig Aflevering af det gamle Rentekammerarkiv, det eneste, som endnu stod tilbage, opgives som uudførlig paa Grund af Regnskabsrækkernes Omfang. —

Omtrent samtidig med denne sidste Udvidelse for Gehejmearkivet modtog ogsaa det kongelige Bibliothek en saadan for sine overfyldte Bogsale. Efter Konstammerets Fraflytning i Aaret 1824 havde det kun modtaget en ringe Udvidelse ved Kobberstiksamlingens Optagelse paa Prinsens Palæ i Aaret 1852. Der var nu kun en eneste Mulighed for en Udvidelse indenfor Bibliothekets egne Mure, idet Stueetagen endnu bestandig tilhørte Militæretaten. Denne havde her et Oplag af Seletøjer og andre, tildels ubrugelige Sager; men da der blev Tale om en Afstaaelse til Bibliotheket, viste der sig ikke des mindre betydelige Vanskeligheder. Forhandlingerne om denne Sag endte med, at Etaten modtog en Affindelsessum af 30,000 Rdlr. og flyttede sine Ting over i Proviantgaardens sydlige Sidebygning, som overlodes den af Marineministeriet. Bibliothekets Stue indrettedes derpaa til Bogsal; de gamle Porte erstattedes af store buede Vinduer — (de oprindelige smaa firkantede Vinduer mellem Portene var alt ved Ombygningen 1824 tilmurede) —, og der opstilledes Hylder over hele Gulvfladen. Disse Indretninger udførtes i Aaret 1861, og i den følgende Sommer flyttedes Bøgerne ind i det nye Rum. Den derved opnaaede Udvidelse repræsenterede en Gulvflade af omtrent 3000 □ Alen, eller henved en Tredjedel af samtlige ældre Lokaler. —

Det „store og for den ethnografiske Samling udmærket passende Lokale“, som der alt i Aaret 1844 var „grundet Haab“ om at se den indflyttet i (se S. 41), var Prinsens Palæ, eller som det officielt kaldtes: det kongelige Palæ i Kalleboderne.

Denne rummelige Bygning var indtil 1849 beboet af en hel Række Familier og enkelte Personer. I de henved 150 Værelser og Rum fandtes der saaledes i Aaret 1835 foruden en 6—7 mindre Husstande store Lejligheder for Generalløjtnant F. Bülow, Kammerherrerne Rømer, Berger, v. Krogh og v. d. Maase, Konferensraaderne Hansen, Bugge og Treschow. Desuden var der, som forhen omtalt, Lokale for Højesteret (Riddersalen og 5 andre Værelser) og Landhusholdningsselskabet (1 Værelse paa første og 7 paa anden Sal).

I den „kongelige Kundgjørelse angaaende Civillisten“ (af 30. Maj 1849) hed det nu: „Til Opbevaringssted for Statens Samlinger og Musæer bestemmes Palæet i Kalleboderne, imød at Højesteret anvises andet passende Lokale; de nærværende Beboere

af bemeldte Palæ opsiges til Fraflyttelse, med eller uden Vederlag, og Konstmusæet fraflytter dets Gaard i Dronningens Tværgade.“

Den ethnografiske Samling havde først faaet Løfte paa at faa tildelt et passende Lokale paa Palæet og havde alt dengang begyndt at flytte derind; den kunde den 23. Juni aabnes for Publikum i en Del af sine Værelser. Anden Dagen efter, den 25. Juni, henlagdes derpaa „alle offentlige og kongelige Musæer, Samlinger og Gallerier“, som ved den kongelige Kundgjørelse om Civillisten var erklærede for Statens Ejendom, under Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen. Dette forelagde derpaa en Plan for Kongen om deres fremtidige Ordning, som tiltraadtes ved Resolution af 5. August.

Ved denne ophævedes alle de særskilte Bestyrelser — (deriblandt ogsaa Kommissionen for Oldsagers Opbevaring, af 22. Maj 1807) —, som hidtil paa forskjellig Maade havde sorteret under Overhofmarskallatet, og der oprettedes en fælles Overdirektion under Ministeriet; Overhofmarskal Levetzau blev Overdirektør, Kongen selv desuden Protektor for den nordiske Oldsagssamling. Ved samme Lejlighed opløstes ogsaa det historisk-arkæologiske Arkiv (af 7. Februar 1846). Dets antikvarisk-topografiske Afdeling, samt de topografiske Efterretninger fra Island i dets anden (oldnordisk-islandske) Afdeling, forenedes med selve Oldsagssamlingen under Navn af det antikvarisk-topografiske Arkiv, medens Samlingen af Diplomer og egenlig historiske Efterretninger afleveredes til Gehejmearkivet.

Under Overdirektøren samledes altsaa ved denne Lejlighed Maleri- og Kobberstiksamlingerne med Konstmusæet, Musæet for nordiske Oldsager, den ethnografiske Samling og Mønt- og Medaljekabinettet. De fandtes spredte i Gaarden i Dronningens Tværgade, paa Rosenborg, paa Kristiansborg i Stuen og paa anden Sal, og i Bibliothekbygningen; men det udtaltes i samme Resolution, at Ministeriet skulde være bemyndiget til „at træffe de fornødne forberedende Skridt til Indretningen og Fordelingen af Palæet i Kalleboderne som Opbevaringssted for Musæerne“.

Efterat denne nye Organisation var traadt i Virksomhed nedsatte Ministeriet en Kommission, bestaaende af Overdirektøren, Bygmesteren Koch og Samlingernes Inspektører Thomsen og Thiele, for at affatte en nærmere Plan for Fremgangsmaaden ved Samlingernes Indretning i Prinsens Palæ og dettes Omdannelse til en Museumsbygning (13. September). Den derved fremkaldte Plan gik ud paa Forandringer og Forbedringer til et Beløb af 23,000 Rdlr., som tænktes fordelte paa 2 Aar; den tiltraadtes alt under 9. Februar 1850 af Ministeriet. Det var en Selvfølge, at alle Beboerne efterhaanden blev opsagte til Fraflytning, saaledes at kun Løngangen ud til Frederiksholms Kanal vedblivende bestemtes til Boliger, fra nu af for Samlingernes Embedsmænd.

Der toges strax fat paa den vedtagne Plans Iværksættelse. I Løbet af 1850 flyttedes alle Sagerne fra Gaarden i Dronningens Tværgade til Palæet; ud paa Efteraaret kunde „Konstkammerbygningen“ sælges (til Grosserer H. B. Fogtmann) og før Jul var den fuldstændig rømmet og overleveret til den nye Ejermænd. Samtidig overtog Undervisningsministeriet Palæets Vedligeholdelse. Den 9. Oktober havde Thomsen

faaet dets Samtykke til at holde Rejsegilde paa Palæet efter Tilendebningelsen af de første Byggearbejder.

Det ethnografiske Musæum var det første, som fik sig indrettet i det nye Hus; Thomsen indberettede den 1. Juni 1850, at Lokalerne nu var færdige og strax efter fuldførtes Indflytningen. Allerede i det foregaaende Efteraar havde Thiele begyndt at revidere Kobberstiksamlingen i en Lejlighed, som stilledes til hans Raadighed paa Palæet; i det følgende Foraar paaskyndtes Indretningen af dets eget Lokale.

Men Bygningens Omdannelse og Samlingernes Ordning viste sig snart at være et saare omfangsrigt og langvarigt Arbejde. I Foraaret 1851 var endnu kun 4 af de bevilgede 23 Tusind Rdl. kommen til Anvendelse; i Løbet af det følgende Aar kom hertil 10000, og i de to næste, til Foraaret 1854, atter 10000 Rdl. Imidlertid havde Overdirektøren under 3. August 1852 faaet Ordre til at rømme Kristiansborg med Oldsagssamlingen, da Kongen havde bestemt denne Del af Slottet til en Udvidelse af sin egen Bolig og til Opstilling af sine private Samlinger. Der blev i den Anledning ogsaa strax lagt en Plan til dens Flytning, men Palæets Plads var alt saa optagen, at det blev nødvendigt først at flytte Højesteret fra sine Lokaler. Der gik derpaa igjen et helt Aar, uden at der foretoges noget i Sagen, da saa Kongen under 11. August 1853 gjentog sin Fordring i Reskript til Indenrigsministeren. Der var da lige paa Finansloven af 31. Juli bevilget 7000 Rdl. til Rettens Flytning til Enkedronning Marie Frederikkes Palæ paa Amalienborg. Denne foretoges, som vi har set, strax efter Nyaar 1854, og umiddelbart efter førtes Hovedmassen af Oldsagssamlingen over til Prinsens Palæ. Hele denne Flytning var dog først tilendebragt den 20. September, „paa ubetydeligt nær“, og Kongen takkedes for den Velvilje, hvormed han havde tilladt, at man havde ladet sig saa god Tid med Overførelsen og Opstillingen.

Imidlertid var Kobberstiksamlingen bleven fuldt indrettet og fra 1. Juni 1852 aabnet for Publikum i sit nye Lokale; det ældre overlodes, som vi har set, strax efter til det kongelige Bibliothek.

Derpaa toges der fat paa Indordningen af Kong Kristian VIII's værdifulde Samlinger, som Kongen havde skjænket Staten, mellem det tidligere Konstmusæums Sager. Den 27. Juni 1851 overdrog Ministeriet Professor Ussing det Hverv at modtage dem for atter at overlevere dem til Musæet, og Aaret efter indgav dettes Direktør Thomsen en Plan til deres Fordeling, som af Ministeriet approberedes den 12. Juli. Der var især en betydelig Samling af antike Oldsager, som Kongen havde samlet paa sin Rejse i Syden eller senere var kommen i Besiddelse af ved Indkjøb og Gaver. Den bestod væsenlig af malede Vaser, men indbefattede ogsaa Marmorskulpturer, Bronser, Terrakotter osv. Forskjellige mindre Samlinger var efterhaanden bleven optagne i den kongelige, saaledes de af Brøndsted, Falbe, Arkitekten Kr. Hansen og Professor Ussing under deres Ophold i Grækenland erhvervede Antiker, Oldsager fra Nord-Afrika, som var indsendte af Konsulen Carstensen osv. Ved Sammensmeltningen af disse Samlinger med Konstmusæets Afdelinger for ægyptiske og græsk-romerske Oldsager dannedes der nu et Antikkabinet,

som i Foraaret 1853 opstilledes i sine nye Lokaler; der bevilgedes hertil i Februar og Marts Maaneder 1000 Rdl.

I Konstmusæet i Dronningens Tværgade fandtes der, som det vil mindes, foruden Oldsagerne og den ethnografiske Samling endnu en større Samling af Konst-sager og Kostbarheder, en Arv fra det tidligere Konstammer. En Del af disse optoges nu vel i andre Samlinger, men der blev dog en ikke ringe Mængde tilbage, som nu bestemtes til at danne et „Musæum for Skulptur og Konstflid“, der atter i Forening med Antikkabinetet sammenfattedes under det særlige Navn: Konstmusæum. Denne Samling, som efterhaanden tænktes forøget ved Indkjøb af nyere danske Billedhuggerværker, blev dog først færdig ordnet, opstillet og tilgængelig for Almenheden i Maj 1860, og den opløstes igjen 7 Aar efter.

Samtidig med at i Aaret 1854 det oldnordiske Musæum efterhaanden flyttedes til Prinsens Palæ og her optog blandt andet Højesteretssalen, den saakaldte Riddersal, indrømmedes der ogsaa sammesteds Videnskabernes Selskab et Lokale. Da Hoffet i Begyndelsen af Aaret gjorde Fordring paa de Værelser i Kristiansborgs søndre Tilbygning, som efter Slotsbranden var indrømmede dette Selskab, fik det først Løfte paa indtil videre at maatte bruge nogle Værelser i Enkedronningens Palæ paa Amalienborg, men under 25. April bestemte Undervisningsministeriet sig for at skaffe det Lokale paa Prinsens Palæ, sammen med Oldskriftselskabet. Det indrettedes samtidig med Oldsagssamlingens Opstilling og var færdig til Afbenyttelse i Oktober Maaned. Landhusholdningsselskabet, som var forblevet paa Palæet, fik samtidig en lille Udvidelse af sin Lejlighed.

Efter Overhofmarskal Levetzaus Død i November 1859 blev Posten som Overdirektør ved Musæerne ubesat, og de styredes fra nu af umiddelbart af Undervisningsministeriet, idet dog Konferensraad Thomsen efterhaanden var bleven Direktør for dem alle. Efter hans Død, den 21. Maj 1865, nedlagde Ministeriet Forestilling til Kongen om en ny Ordning af Samlingernes Bestyrelse og opnaaede under 29. Januar 1866 Resolution paa denne. Overdirektørposten blev fra nu af formelt inddragen og Forretningerne henlagte under Undervisningsministeriet. Mønt- og Medaljekabinetet fik sin egen Direktør (daværende Professor L. Müller), det oldnordiske og det ethnografiske Musæum holdtes derimod som nær beslægtede under en fælles Direktør, der tillige var Direktør for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring og for de danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg (daværende Etatsraad J. J. A. Worsaae). Konstmusæet endelig bestemtes til Nedlæggelse i sin daværende Form, som endnu i visse Maader mindede om det gamle Konstammers tilfældige Sammenhobning, og der nedsattes en Kommission til at overveje, hvad der bedst kunde gøres ud af dets enkelte Dele. Allerede 4 Uger efter oprettedes der derpaa ved Resolution af 26. Februar fra 1. April af en særlig Antiksamling med samme Direktør som Møntkabinetet. Musæet for Skulptur og Konstflid opløstes derimod efter Resolution af 6. December fra Aarets Udgang og afgav en Del af sine Sager til Rosenborg og Charlottenborg, medens de egenlige Konstværker fra Middelalderen og den nyere Tid indtil videre magasineredes i Kristiansborgs øverste Mezzanin. Ved Resolution af 7. December 1874

overdroges de til Konstakademiet, og 1879 bestemtes det, at de originale Værker af nyere danske Billedhuggere skulde opstilles i Malerisamlingen, medens Afstøbningerne af ældre Skulpturer i Forening med Konstakademiets egen Samling skulde finde deres Plads i den nye Udstillingsbygning.

Den ved Skulptursamlingens Bortflytning indvundne Plads paa Prinsens Palæ benyttedes strax efter til en Omflytning, hvorefter Mønt- og Medaljesamlingen i Aaret 1867 førtes hertil fra Rosenborg, som fra nu af helt optoges af Kongernes kronologiske Samling. Med denne Forandring har Musæerne naaet deres nuværende Ordning.

Prinsens Palæ indeholder, foruden Beboelseslejlighederne til Samlingernes Inspektører samt Lokaler til Videnskabernes-, Oldskrift- og Landhusholdnings-Selskaberne, ialt 129 Værelser og Rum, fordelt i tre Etager og med en samlet Gulvflade af godt 9000 □ Alen. Af disse indtager det ethnografiske Musæum de 52, med en Gulvflade af 3131 □ Alen, altsaa over Tredjedelen af det hele. Det oldnordiske Musæum har vel kun 34 Værelser og Rum, men deres samlede Gulvflade er større, nemlig 3406 □ Alen. Dertil kommer det antikvarisk-topografiske Arkiv og Arbejdslokale for Bestyrelsen for de nationale Mindesmærkers Bevaring med 4 Værelser og en Gulvflade af 279 □ Alen. De tre øvrige Samlinger indtager tilsammen omtrent en Fjerdedel af Palæets Rum. Antiksamlingen har 14 Værelser med en Gulvflade af 857 □ Alen, Kobberstiksamlingen henholdsvis 17 og 868, Mønt- og Medaljesamlingen 8 og 509. Det er en Selvfølge, at der i alle disse Tal er medregnet ikke blot selve de opstillede og for Offenligheden tilgængelige Samlinger, men ogsaa de talrige (ialt 32) Magasinrum, Arbejds- og Bibliothekværelser.

Beregning

af Kvadrat-Indholdet og Højden i de Lokaler, som afbenyttes af Rigsdagen, de forskellige Ministerier og Højesteret, i det store kongelige Bibliothek, Gehejmearkivet, den kongelige Malerisamling og Staldbetjentbygningen ved Kristiansborg Slot med tilhørende Udbygninger, Gaarde og Haver, samt i Havremagasinet og Vedhaven.

Hertil Plan I.

(Meddelt af Kammerraad, Slotsforvalter J. T. Zeltner d. 15. Septbr. 1879.)

Oversigt.

	Bygnings- Mærke*)	Etage	□ Alen	□ Alen	□ Fod
Rigsdagen	Chr.	und. Mezanin	6,703 $\frac{1}{4}$		
do.	"	Dame-Etagen	9,338		
do.	"	Kjælderen	4,783 $\frac{1}{4}$	20,824 $\frac{1}{2}$ =	83,298
Konsejlspræsidiat	F	2den Sal	"	336 =	1,344
Udenrigsministeriet	A	2den Sal	1,878 $\frac{3}{4}$		
		1ste —	3,369		
		Stuen	544 $\frac{1}{2}$		
		Kjælderen	834 $\frac{1}{2}$	6,626 $\frac{3}{4}$ =	26,507
Krigsministeriet	K	3die Sal	837		
do.	"	2den —	837		
do.	K, L, P	1ste —	2,041 $\frac{1}{4}$		
do.	K, C	Stuen	1,453		
do.	K	Kjælderen	837		
do.	Pr	2den Sal	632 $\frac{1}{2}$		
do.	"	1ste —	4,180		
do.	"	Stuen	1,815	12,632 $\frac{3}{4}$ =	50,531
Marineministeriet	L	3die Sal	770		
do.	"	2den —	770		
do.	"	1ste —	1,754		
do.	Pr	Stuen	1,375	4,669 =	18,676

*) De foran Etagerne anførte Bogstaver (jvfr. Planen) betegne:

A. Amalienborg.	G. Gehejmearkivets Bygning.	M. Matrikulkontorerne.
C. Kancellibygningen.	K. Krigsministeriets Bygning.	Pr. Proviantgaarden.
Chr. Kristiansborg Slot.	L. Lerches Gaard.	P. Posthusfløjen.
F. Forbindelsesbygningen.		

	Bygnings- Mærke	Etage	□ Alen	□ Alen	□ Fod
Finansministeriet	L, P, C	2den Sal	6,775 $\frac{1}{2}$		
do.	L, P, C	1ste —	2,394 $\frac{1}{2}$		
do.	L, P, F	Stuen	3,091 $\frac{1}{3}$		
do.	Chr.	und. Mezanin	2,523 $\frac{3}{4}$		
do.	"	Dame-Etagen	598 $\frac{1}{2}$		
do.	"	Kjælder-do.	598 $\frac{1}{2}$	15,982 $\frac{1}{4}$ =	63,929
Den nye Finanshovedkasse	C	Stuen	1,113		
do. do.	"	Kjældereren	826	1,939 =	7,756
Justitsministeriet	C, L	1ste Sal	1,131		
do.	C	Stuen	672	1,803 =	7,212
Indenrigsministeriet	C	2den Sal	875		
do.	{ P, F	1ste —	2,744 $\frac{3}{4}$		
do.	{ C, M	Stuen	3,368 $\frac{1}{2}$		
do.	M, C	Kjældereren	735		
do.	Pr.	3die Sal	2,172 $\frac{1}{2}$		
do.	"	2den —	2,172 $\frac{1}{2}$		
do.	"	1ste —	2,172 $\frac{1}{2}$		
do.	"	Stuen	1,567 $\frac{1}{2}$	15,808 $\frac{1}{4}$ =	63,233
Kirke- og Undervisningsministeriet	L	Stuen	"	1,325 =	5,300
Boliger for Ministeriernes Bude i L og F	L, F	Kjældereren	2,155		
Ministeriernes Brænderum	L, F, C	do.	3,947	6,102 =	24,408
Højesteret	Chr.	Dame-Etagen	3,874 $\frac{1}{2}$		
Boliger for Højesterets Bude	"	Kjældereren	500	4,374 $\frac{1}{2}$ =	17,498
Det kongelige Gehejmearkiv	G	2den Sal	987		
do. do.	"	1ste —	987		
do. do.	"	Stuen	987		
do. do.	Pr.	do.	1,595	4,556 =	18,224
Det store kongelige Bibliothek		2den Sal	6,117 $\frac{1}{2}$		
do. do.		1ste —	4,942		
do. do.		Stuen	3,382 $\frac{1}{2}$	14,442 =	57,768
Den kongelige Malerisamling	Chr.	Kronpr. Etage	16,123 =	64,492
Staldbetjentbygningen		1ste Sal	4,995		
do.		Stuen a. *)	5,891		
do.		Kjældereren	4,995	15,881 =	63,524

*) Det bebyggede og ubebyggede Areal tilsammen efter a. b. og c. 18,718 $\frac{1}{2}$ □ Al.

	Bygnings- Mærke	Etage	□ Alen	□ Alen	□ Fod
Vognremiserne og Gaardsrummene til Staldbetjentbygningen	b.		11,466 $\frac{3}{4}$		
Havremagasinet	c.		1,360 $\frac{3}{4}$	12,827 $\frac{1}{2}$ =	51,310
Gaardsrummene til C, K, L, F og Fiskehallen			19,195		
Den kongelige Vedhave			6,100		
Gaardsrum til Pr			4,504 $\frac{1}{2}$	29,799 $\frac{1}{2}$ =	119,198

Specifikation.

Etage	Lokale Nr.*)		□ Alen	□ Alen	□ Fod	□ Fod	
I. Ministeriebygningerne:							
3die Sal	K "	Krigsministeriet	46 $\frac{1}{2}$ × 18	837			
	L 1—7	Marineministeriet	41 □ Al. + 54 × 13 $\frac{1}{2}$ = 729	770	1,607 =	6,428	
2den Sal	K "	Krigsministeriet		837			
	L 23—30	Marineministeriet		770			
	C 29—36	Indenrigsministeriet	50 × 17 $\frac{1}{2}$	875			
	F 37—42	Konsejlspræsidiat	24 × 14	336			
	C 4—3	} Finansministeriet	30 × 28	840			
	" 5—7		do.	56 × 28	1,568		
	" 11—18		do.	20 $\frac{1}{2}$ × 14	287		
	" 22—28		do.	10 × 28	280		
	" 8—10		do.	17 $\frac{1}{2}$ × 28	490		
	" 4 og Trappe 19—21 og Trappe		do.	87 × 13 $\frac{1}{2}$	1,174 $\frac{1}{2}$		
P 43—55	do.	89 × 24	2,136	6,775 $\frac{1}{2}$			
L 1—22				9,593 $\frac{1}{2}$ =	38,374		
1ste Sal	K "	Krigsministeriet		837			
	L 1—4	} do.	28 × 24	672			
	" 7—10		do.	10 × 8	80		
	" 5—6		do.	33 $\frac{1}{2}$ × 13 $\frac{1}{2}$	452 $\frac{1}{4}$	2,041 $\frac{1}{4}$ =	8,165
	P 55—59						
	L 26—33	Marineministeriet		770			
	" 15—25	do.	38 × 24	912			
	" 11	do.	9 × 8	72	1,754 =	7,016	
	P 51—54	Indenrigsministeriet	32 $\frac{1}{2}$ × 13 $\frac{1}{2}$	438 $\frac{3}{4}$			
	F 44—47	do.	24 × 14	336			
C 34—43	do.	50 × 17 $\frac{1}{2}$	875				
" 29b—33 og Trappe	do.	44 $\frac{1}{2}$ × 14	623				
M 60—63	do.	29 $\frac{1}{2}$ × 16	472	2,744 $\frac{3}{4}$ =	10,979		
At overføre				11,200 $\frac{1}{2}$ =		44,802	

*) Nr. paa de enkelte Lokaler, saaledes som disse betegnes i Administrationen.

Etage	Lokale Nr.		□ Alen	□ Alen	□ Alen	□ Fod	□ Fod
		Overført	11,200½ =	44,802
	P 48—50	Finansministeriet	21 × 13½	283½			
	c 4-6 8-10 7	do.	40 × 28	1,120			
	" 11-12	do.	20½ × 14	287			
	" 13—14	do.	6 × 14	84			
	" 25—27	do.	18 × 14	252			
	L 13-14 og Trappe	do.	23 × 16	368			
					2,394½ =	9,578	
	c 29a 22-24	Justitsministeriet	29 × 14	406			
	" 15—21	do.	44 × 14	616			
	" 28	do.	5½ × 14	77			
	L 12	do.	4 × 8	32			
					1,131 =	4,524	
					10,065½ =	40,262	
Stuen	K	Krigsministeriet		837			
	C 6	do.	44 × 14	616			
					1,453 =	5,812	
	M 31—40	Indenrigsministeriet	69 × 16	1,104			
	" 29—30	do.	18 × 15½	279			
	" Maskin- huset	do.	15½ × 3	46½			
	c Trappe	do.	50 × 17½	875			
	" 7—8	do.	44 × 14	616			
	" 2	do.	16 × 28	448			
					3,368½ =	13,474	
	L 28—33	Finansministeriet	38 × 13½	513			
	" 1—12	do.	44½ × 24	1,068			
	P 15—28	do.	87 × 13½	1,174½			
	F 11—14	do.	24 × 14	366			
					3,091½ =	12,366	
	C 1	Justitsministeriet	24 × 28	672 =	2,688	
	L 25—27	Kirke- og Undervisnings- ministeriet	16 × 13½	216			
	" 13—24	do.	44½ × 24	1,068			
	" "	do.	Gangen	41			
					1,325 =	5,300	
	C 4—5	Den nye Finanshovedkasse	29½ × 28	826			
	" 3	do. do.	20½ × 14	287			
					1,113 =	4,452	
					11,023 =	44,092	
Kjæl- deren	K	Krigsministeriet	837 =	3,348	
	C 3	Indenrigsministeriet	20½ × 14 + 10 × 28 + 6 × 28	735 =	2,940	
	" 4—5	Den nye Finanshovedkasse	29½ × 28	826 =	3,304	
	L 1-5, 8-14, 19-23, 31, 33-39	Boliger for Ministeriernes Bude		1,931			
	F 12—16	do. do. do.	16 × 14	224			
					2,155 =	8,620	
		At overføre	32,289 =	129,156	

Etage	Lokale Nr.		□ Alen	□ Alen	□ Alen	□ Fod	□ Fod
		Overført	32,289 =	. . .	129,156
	L 32	Ministeriernes Brænderum 10 × 13½	135				
	6, 7, 15, 18 } " 24-30 }	do. do. 35 × 24	840				
	" 17	do. do. 6 × 13½	81				
	F Port og " 11 }	do. do. 8 × 14	112				
	C 10	do. do. 50 × 17½	875				
	" 6-9	do. do. 44 × 28	1,232				
	" 1-2	do. do. 24 × 28	672				
				3,947	= . . .	15,788	
					8,500 =	. . .	34,000
		Ministeriebygningernes bebyggede Areal	11,023	=	44,092	
(se Stue- etagen)		Kancelligaarden (u bebygg.) do. 2,331					
		Forbindelsesbygningens Gaard do. do. 2,542					
		Krigsministeriets do. do. do. 1,360					
		Matrikulsgaarden do. do. 845					
		Lerches Gaard med Fiskehallen 12,117					
			19,195	=	76,780	
			30,218	=	120,872
		II. <i>Proviantgaarden:</i>					
3die Sal	Indenrigsministeriet	79 × 27½	. . .	2,172½ =	8,690		
2den Sal	Indenrigsministeriet		2,172½				
	Krigsministeriet	23 × 27½	632½				
				2,805 =	11,220		
1ste Sal	Krigsministeriet	152 × 27½	4,180				
	Indenrigsministeriet		2,172½				
				6,352½ =	25,410		
Stuen	Krigsministeriet	66 × 27½	1,815				
	Marineministeriet	50 × 27½	1,375				
	Indenrigsministeriet	57 × 27½	1,567½				
	Gehejmearkivet	58 × 27½	1,595				
				6,352½ =	25,410		
				17,682½ =	70,730		
	Gaarden	231 × 19½	. . .	4,504½ =	18,018		
				22,187 =	. . .	88,748	
		III. <i>Det kongelige Gehejmearkivets Bygning:</i>					
2den Sal	Gehejmearkivet	47 × 21	987				
1ste —	do.	47 × 21	987				
Stuen	do.	47 × 21	987				
				2,961 =	. . .	11,844	

Etage		□ Alen	□ Alen	□ Alen	□ Fod	□ Fod
	IV. <i>Det store kongel. Bibliotheks Bygning m. v.:</i>					
2den Sal	Bibliothekets Bygning	172 × 22	3,784			
Balkonen	do.		1,456			
2den Sal	Forbindelsesbygningen	65 × 13½	877½			
				6,117½	=	24,470
1ste Sal	Bibliothekets Bygning	172 × 22	3,784			
Balkonen	do.		1,158			
				4,942	=	19,768
Stuen	Bibliothekets Bygning	153¾ × 22	3,382½			
					=	13,530
					14,442 =	57,768
	V. <i>Den kongelige Vedhave</i>					
					6,100 =	24,400
	VI. <i>Staldbetjentbygningen m. v.:</i>					
1ste Sal	137 × 20	2,740			
—	90 × 20	1,800			
—	22¾ × 20	455			
					4,995 =	19,980
Stuen		4,995			
	Grev Danneskjolds Stald	64 × 14	896			
Kjælderen				a. 5,891 =	a. 23,564
					4,995 =	19,980
					15,881 =	63,524
	Gaardene og Vognremiserne				b. 11,466¾ =	b. 45,867
	Grundarealet af Staldbetjentbygningen med Vognremiser og Gaarde efter a. og b. ialt				17,357¾ =	69,431
	Havremagasinet				1,360¾ =	5,433
	VII. <i>Kristiansborg Slot:</i>					
Kronprin- sens Etage	Den kongelige Malerisamling	33 × 29	957			
—	do. do.	55 × 26½	1,457½			
—	do. do.	97 × 36½	3,540½			
—	do. do.	181 × 43	7,783			
—	do. do.	90 × 26½	2,385			
					16,123 =	64,492
underste Mezanin	Lokale Nr. 82—89 Rigsdagen	55 × 26½	1,457½			
	78—80 do.	33 × 29	957			
	68—77 89—100 } do.	117½ × 36½	4,288¾			
					6,703¼	
	105—116 Finansministeriet	65 × 21	1,365	□ Alen		
	101—104 do.	51½ × 22½	1,158¾			
					2,523¾	
					9,227 =	36,908
	At overføre				25,350 =	101,400

Etage	Lokale Nr.		□ Alen	□ Alen	□ Alen	□ Fod
		Overført	25,350 =	101,400
Dame- Etagen	1—4, 22	Højesteret 33 × 29	957			
	^{5—12} 14—18	} do. 55 × 26½	1,457½			
	18—26	do. 40 × 36½	1,460	3,874½		
	82—90	Rigsdagen 55 × 26½	1,457½			
	79—81	do. 33 × 29	957			
	^{71—78} 90—96	} do. 97 × 36½	3,540½			
	^{65—70} 98—102	} do. 90½ × 43	3,891½			
	103—107	do. { ^{102—107} {gl. Finanshk. 1140¾ □ Al.} 28½ × 21	598½			
	Trappen 65—69	fragaar 54 × 20½	1,107	10,445		
	108—113	Finansministeriet 28½ × 21	9,338		
Kjælderen		Bolig for Højesterets Bude	500	13,811 =	55,244
	81—84	Rigsdagen 55 × 26½	1,457½			
	67, 85—87	do. 33 × 29	957			
	^{63—66} 77—80	} do. 48½ × 36½	1,770¼			
	88—90	do. (gl. Finanshovedkasse) 28½ × 21	598½	4,783¼		
	91—100	Finansministeriet 28½ × 21	598½	5,881¾ =	23,527
		VIII. <i>Amalienborg</i> :			45,042¾ =	180,171
2den Sal		Udenrigsministeriet 52½ × 30	1,575		□ Fod	
—		do. 22½ × 13½	303¾	1,878¾	= 7,515	
1ste Sal		do. 19 × 13½	256½			
—		do. 11 × 12 = 451½	132			
—		do.	63			
—		do. 75 × 30	2,250			
—		do.	451½			
—		Bolig for Udenrigsministeriets Bude . 18 × 12	216	3,369	= 13,476	
Stuen		Udenrigsministeriets Arkiv 5 × 12	60			
—		do. 19 × 13½	256½			
—		do. 19 × 12	228	544½	= 2,178	
Kjælderen		Bolig for Udenrigsministeriets Bude } 48½ × 13	630½			
—		Udenrigsministeriets Kjøkken } 12 × 17	204	834½	= 3,338	
				6,626¾	26,507

Det bemærkes, at de anførte Maal ere beregnede efter Bygningernes udvendige Størrelse, saaledes at alle Murtykkelser, Korridorer, Gange og Trapper m. m. ere medtagne i Kvadrat-Indholdet for hvert af de forskjellige Ministerier og øvrige omtalte Institutioner.

Højden fra Loft til Gulv i efternævnte Bygninger udgjør:

	3die Sal	2den Sal	1ste Sal	Stuen	Kjælderen
1. Lerches Gaard mod Gaden	—	10' "	13' "	12' 9"	8' 9"
2. Sidebygningen til Lerches Gaard	9' 6"	11' "	12' "	12' "	7' 6"
3. Matrikulkontorerne	—	—	—	10' 6"	—
4. Krigsministeriets Bygning	8' 2"	11' 6"	12' 6"	11' "	7' "
5. Forbindelsesbygningen	—	11' "	13' "	12' "	7' 6"
6. Den østlige Deel af Posthusfløjen	—	9' "	12' 6"	11' 6"	7' "
7. Den vestlige Deel af do.	—	10' "	11' 6"	13' "	—
8. Kancellibygningen	—	9' 6"	13' "	12' 6"	7' "
9. Ministeriernes Arkiver og Gehejmearkivet i Proviantgaarden	—	10' "	9' 6"	12' 6"	7' "
10. Generalstabens Kontorer	—	—	17' "	12' 6"	7' "
11. Den vestlige Deel af Gehejmearkivets Bygn. do. do.	—	11' 6"	14' "	11' "	—
12. Den østlige Deel af do. do.	—	8' 6"	12' 6"	14' "	—
13. Det store kongelige Bibliotheks Bygning .	—	15' "	19' "	13' "	—
14. Staldbetjentbygn. og Staldmestergaarden	—	—	13' 6"	13' 6"	5' 8"

Opmaaling

af Gulvarealerne samt af Reolerne og Kortskabene i Gehejmearkivet og i
Ministeriernes Arkiver.

(Meddelt af Kammerraad, Slotsforvalter J. T. Zeltner d. 12. Maj 1880.)

	Byg- nings- Mærke*)	Etage	Nr.**)	Gulvarealer		Reoler		Kortskabe
				□ Fod	tilsammen □ Fod	løbende Fod	tilsammen løbende Fod	løbende Fod
Gehejmearkivet	G	2 Sal		1,894	2,218		
do.	"	1 "		1,998	4,821		
do.	"	Stue		722	2,028		
do.	Pr	"		4,960	9,574	5,075	14,142	
Kongerigets Arkiv	C	Stue	1	2,165	4,233		
do.	"	"	2	974	1,931		
do.	"	"	7	862	1,693		
do.	"	"	8	506	577	130
do.	"	"	9	1,840	2,906		
do.	"	Kjælder	3	2,430	900		
do.	Pr	3 Sal		6,320	7,799		
do.	"	2 "		6,790	11,076		
do.	"	1 "		6,790	28,677	8,708	38,823	
Indenrigsministeriets								
Postvæsen-Arkiv	F	Loft		625	400	
Matrikul-Arkiv	Pr	Stue		4,760	1,513	3,782
Kirke- og Undervisningsmini- steriets Regnskabs-Arkiv . .	P	Loft		1,085	720	
Udenrigsministeriets Arkiv . . .	A	Stue		1,669	1,633	
Krigsministeriets do.	C	Stue	6	1,944	3,897		
do. do.	Pr	3 Sal		2,134	4,078	2,712	6,609	
Marineministeriets do.	Pr	Stue		4,160	5,560	

*) Sml. Bilag III S. 59 Anm.

**) Sml. Bilag III S. 61 Anm.

Beregning

af Gulvareal, Skabe, Hylder m. m. i de Lokaler paa Prinsens Palæ, som benyttes til Statens offentlige Samlinger.

(Meddelt af Musæums-Direktør, Kammerherre Worsaae, 28. Juli 1879.)

Oversigt.

Samtlige offentlige Samlinger paa Prinsens Palæ

indeholde ialt:

omtrentlig

9070 □ Alen Gulvareal,
1480 løb. Alen Skabe,
480 løb. Alen Boghylder,

fordelte saaledes:

omtrentlig

I. Musæet for nordiske Oldsager	3400	□ Al. Gulvareal,	500	løb. Al. Skabe,	„	løb. Al. Boghylder.
II. Antikvarisk-topograf. Arkiv.	280	„	„	30	„	„ 200 „
III. Mønt- og Medaljesamlingen.	510	„	„	60	„	„ 140 „
IV. Ethnografisk Musæum.	3150	„	„	620	„	„ 20 „
IV. Antiksamlingen	860	„	„	150	„	„ 70 „
VI. Kobberstiksamlingen	870	„	„	120	„	„ 50 „

I. Musæet for nordiske Oldsager.

	Værelse Nr.	□ Alen Gulvareal	Løb. Alen Skabe	Løb. Alen Montre	Løb. Alen fritst. Gjenst.
Runehal	1	101	"	"	2
Runehal og Forstue	2	47	"	"	5
Stenalderen	3	48	14	2½	"
do.	4	143	47	8	"
do.	5	140	47	8	"
Broncealder	6	282	66	26	"
do.	7	69	27	5½	"
Ældre Jernalder	8	107	44	8	"
do.	9	95	27	5½	"
Yngre Jernalder	10	160	33	16	"
Trapperum og Korridorer	11	245	"	"	"
Ældre Middelalder	12	160	27	"	3
Yngre Middelalder	13	92	7	5½	6
do.	14	106	"	8	"
do.	15	69	7	5½	"
do.	16	152	37	13½	16
Nyere Tid	17	176	30	13½	"
do.	18	33	"	2½	"
do.	19	140	"	10	"
do.	20	333	"	13	12
Konservatorens Arbejdsværelse	21	64	"	"	"
do. do.	22	32	"	"	"
Magasinrum	23	46	"	"	"
do.	24	57	"	"	"
do.	25	26	"	"	"
do.	26	63	"	"	"
do.	27	44	"	"	"
do.	28	62	"	"	"
do.	29	57	"	"	"
do.	30	33	"	"	"
do.	31	55	"	"	"
do.	32	70	"	"	"
Direktionsværelse med Forstue	33	70	"	"	"
Arbejdsværelse	34	29	"	"	"
ialt		3406	413	151	44

II. Antikvarisk-topografisk Arkiv og Arbejdslokale for Bestyrelsen for de nationale Mindesmærkers Bevaring.

	Værelse Nr.	□ Alen Gulvareal	Løb. Alen Arkivskabe	Løb. Alen Arbejdsborde	Løb. Alen Boghylde
Arkivet	1	59	6½	6	46
do.	2	62	"	3½	114
do.	3	86	20	3½	34
Pulterkammer	4	72	"	"	"
ialt		279	26½	13	194

III. Mønt- og Medaljesamlingen.

	Værelse Nr.	□ Alen Gulvareal	Skabe og løb. Alen	Løb. Alen Arbejdsborde	Løb. Alen Boghylde
Forstue	1	20	" "	"	"
Selve Samlingen	2	92	4	14½	4
do.	3	72	3	11	"
do.	4	118	4	20	4
Bibliothek	5	66	6	8	1½
do.	6	50	6	4½	2½
Magasiner	7	41	" "	"	"
do.	8	50	" "	"	"
ialt		509	23	58	12

IV. Ethnografisk Musæum.

	Værelse Nr.	□ Alen Gulvareal	Løb. Alen Skabe	Løb. Alen Montre	Løb. Alen fritst. Gjenst.
Forstue	1	65	"	"	"
Bibliotek og Arbejdsværelse . .	2	37	2	"	"
Samlingen. Stuen	3	103	30	6	"
do. do.	4	52	12	4	"
do. do.	5	42	9	4	"
do. do.	6	21	8	4	"
do. do.	7	42	11	4	"
do. do.	8	53	11 $\frac{1}{2}$	4	"
do. do.	9	51	9	"	"
do. do.	10	140	7	6	12
do. do.	11	65	15	"	"
do. do.	12	56	15	"	"
do. do.	13	63	21 $\frac{1}{2}$	"	"
do. do.	14	84	16	"	4
do. do.	15	42	12	"	"
do. do.	16	41	10 $\frac{1}{2}$	"	"
do. do.	17	63	"	"	"
do. 1 Sal.	18	9	"	"	1 $\frac{1}{2}$
do. do.	19	45	11 $\frac{1}{2}$	"	1 $\frac{1}{2}$
do. do.	20	143	23	8	12 $\frac{1}{2}$
do. do.	21	59	15	4	"
do. do.	22	63	16	2	"
do. do.	23	38	11	"	"
do. do.	24	41	7 $\frac{1}{2}$	"	"
do. do.	25	43	9 $\frac{1}{2}$	"	7
do. do.	26	58	10	4	5 $\frac{1}{2}$
do. do.	27	35	7	4	1
do. do.	28	32	8	4	"
do. do.	29	53	17	"	"
do. do.	30	41	16	"	"
do. do.	31	88	19	"	5
do. do.	32	66	10	"	5
do. 2 Sal.	33	29	"	"	6 $\frac{1}{2}$
do. do.	34	46	10	"	3
do. do.	35	45	11	4	2
do. do.	36	46	10	4	"
do. do.	37	96	23	8	"
do. do.	38	79	15 $\frac{1}{2}$	6	4
do. do.	39	53	12 $\frac{1}{2}$	4	1
do. do.	40	51	"	"	"
do. do.	41	48	8	2	"
do. do.	42	46	8 $\frac{1}{2}$	4	3
do. do.	43	98	19	8	6
do. do.	44	48	10 $\frac{1}{2}$	4	"
do. do.	45	22	6 $\frac{1}{2}$	4	"
do. do.	46	72	13 $\frac{1}{2}$	6	2
do. do.	47	143	24	8	7 $\frac{1}{2}$
do. do.	48	60	12	4	"
Trapperummet	49	135	"	"	"
Magasiner	50	16	"	"	"
do.	51	14	"	"	"
do.	52	150	"	"	"
ialt		3131	553	124	90

V. Antiksamlingen.

	Værelse Nr.	□ Alen Gulvareal	Løb. Alen Skabe	Løb. Alen Arbejds- borde	Løb. Alen Bog- hylder	Løb. Alen Montre	Løb. Alen fritst. Gjenst.
Forstue	1	15½	"	"	"	"	"
Selve Samlingen	2	90	8½	"	"	5	6
do.	3	90	16½	"	"	7½	2
do.	4	62	14½	"	"	5	1
do.	5	113	21½	"	"	7½	2½
do.	6	62	9½	"	"	7½	"
do.	7	62	11½	"	"	7½	5½
do.	8	69	17	"	"	5	"
do.	9	24	"	"	"	"	"
do.	10	85½	"	"	"	"	"
Bibliotek	11	29	7	"	"	"	"
do.	12	70	13	2½	4	20	"
do.	13	40	"	3½	64	"	"
Magasiner	14	45	"	"	"	"	"
ialt		857	119	6	68	65	17

VI. Kobberstik-Samlingen.

	Værelse Nr.	□ Alen Gulvareal	Løb. Alen Skabe	Løb. Alen Arbejdsborde	Løb. Alen Boghylde
Forstue	1	26	"	"	"
Selve Samlingen	2	66	16½	3½	"
do.	3	30	3	"	"
do.	4	46	7	"	"
do.	5	118	16½	5½	"
do.	6	52	2½	"	"
do.	7	34	11	"	"
do.	8	79	18	"	"
do.	9	42	"	"	"
do.	10	32	9	"	"
do.	11	69	16½	3	"
Bibliothek og Arbejdsværelse . .	12	32	"	5	42
do. - do.	13	77	20	4	"
Magasiner	14	36	"	"	"
do.	15	45	"	"	"
do.	16	28	"	"	"
do.	17	56	"	"	"
ialt		868	120	21	42

Beregning

af Gulvarealet og det med Malerier behængte Fladerum i den kgl. Malerisamling.

(Meddelt af Inspektør ved den kgl. Malerisamling E. Bloch d. 15. Septbr. 1879.)

	□ Fod	□ Fod	□ Fod
A. Gulvareal.			
Nyere Malerier (den danske Afdeling)	9,900		
Ældre Malerier (de fremmede Skoler)	13,300	23,200	
2 Bibliotheksværelser	725		
1 Kopisal	560		
1 Sal til nye Billeder etc.	1825		
2 Restaurationsværelser	1950		
Magasinlokaler	2740	7,800	
			31,000
B. Det med Malerier behængte Fladerum, iberegnet Afstanden mellem Billederne.			
Nyere Malerier (den danske Afdeling)	8,620		
Ældre Malerier (de fremmede Skoler)	11,580		20,200

Malerierne ere udstillede i 22 Sale, 17 Fod høje, hvoraf 10 à 12 Fod benyttede.

Gulvarealerne ere maalte indvendig i Lokalerne. Murtykkelser, Gange, Trapper og ubenyttede Værelser og Rum ere ikke medtagne. Med Hensyn til det samlede Areal se Bilag III.

Oplysninger

fra Konsejlspræsidiets, Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Krigsministeriet, Marineministeriet, Ministeriet for Island, Justitsministeriet, Finansministeriet og Indenrigsministeriet

om de Fordringer, som stilles med Hensyn til Lokaler i en ny Regeringsbygning.

(Modtagne ved Indenrigsministeriets Skrivelse af 17. April 1880.)

I. Konsejlspræsidiets.

(Uddrag af Skrivelse af 29. Juli 1879).

Det for Tiden for Konsejlspræsidiets bestemte Lokale i Ministerialbygningen — derunder medregnet et for Tiden Indenrigsministeriet til Benyttelse overladt Værelse — synes i det Hele at have et passende Areal, saa at dets Størrelse vil kunne lægges til Grund ved Beregningen af det eventuelle nye Lokales Størrelse, ligesom der heller intet Væsenligt er at indvende imod Værelsernes Fordeling og Indretning.

II. Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

(Uddrag af Skrivelse af 22. Juli 1879).

- 1) For Ministeren 3 Værelser, et større i Midten, to mindre paa hver sin Side.
- 2) For 2 Departementschefer 1 større og 1 mindre Værelse til hver.
- 3) For hvert af de 3 Kontorer et saa rummeligt Kontorlokale, at der i samme kan have de nødvendige Reoler til Arkivalier, som ikke kunne undværes ved den daglige Expedition af Sagerne, og 2 mindre Værelser, et for Kontorchefen og et for Fuldmægtigen.
- 4) For Budene et Værelse.
- 5) Til Oplag, Indpakning og Forsendelse af trykte Sager et større Værelse, og endelig 2 Værelser, et større og et mindre, til ekstraordinær Anvendelse.

Ligesom det maa anses ønskeligt, at Ministerens Lejlighed ligger i Midten med Budstuen i dens umiddelbare Nærhed, saaledes maatte hvert af de 3 Kontorlokaler, der, for at afgive fornøden Plads til Assistenten og Skrivere, maatte være paa tre Fag og tilstrækkelig dybt, staa i saavidt mulig nær Forbindelse med vedkommende Departementschefs, Kontorchefs og Fuldmægtigs Værelser, et Hensyn som derimod vil have mindre Betydning for de tre øvrige ovennævnte Rums Vedkommende.

III. Krigsministeriet.

(Uddrag af Skrivelse af 25. September 1879.)

Under Forudsætning af, at den nuværende Maalestok for Centraladministrationens Lokaler skal bibeholdes, kan Krigsministeriet i det Hele erklære sig tilfredsstillet ved i den nye Bygning at erholde til Raadighed Lokaliteter af tilsvarende Omfang, Beskaffenhed og Fordeling som de, der for Tiden ere overladte Krigsministeriet, dog med følgende Ændringer:

1) De for Ministeren bestemte Værelser maatte have mindst $\frac{1}{2}$ Gang større Dybde og suppleres med et til Afholdelse af Kommissionsmøder o. desl. passende Lokale af ca. 120 □ Alens Størrelse.

2) Arkivlokalerne maatte ligge samlede, have $\frac{1}{4}$ større Rumfang og være dels lysere, dels i højere Grad sikrede mod Brandfare og Fugtighed end flere af de Krigsministeriets Arkiv nu overladte Rum*).

IV. Marineministeriet.

(Uddrag af Skrivelse af 24. November 1879.)

Løbe Nr.	Lokalets Anvendelse	Størrelse i □ Alen
I. Minister og Direktør.		
1	Minister	120
2	Sammes Toiletværelse	30
3	Direktør	80
4	Sammes Toiletværelse	30
5	Fælles Forværelse	60
	Tilsammen	320
<p>Ordningen ligesom nu, saaledes at Ministerens og Direktørens Værelser ligge hvert til sin Side af Forværelset. Ethvert af Værelserne i denne Gruppe bør kommunikere med sit Naboværelse, hvorhos der til Toiletværelserne bør være særskilt Adgang.</p>		
II. Sekretariat.		
6	Kontorchef	50
7	1 Fuldmægtig	40
8	1 Fuldmægtig og 4 Assistenten	120
	Tilsammen	210
	At overføre	530

*) Bilagt medfulgte Grundplaner af de til Krigsministeriets Raadighed staaende Lokaler i de nuværende Ministerialbygninger.

Løbe Nr	Lokalets Anvendelse	Størrelse i □ Alen	
	Overført	530
	<p>Herved er regnet paa en Forøgelse af Personalet med 1 Fuldmægtig og 2 Assistenten under Forudsætning af, at endel af Admiralitetsdepartementets Sager bleve henlagte under Sekretariatet.</p> <p>Værelserne bør kommunikere indbyrdes og hvert desuden helst have særskilt Adgang.</p>		
	III. Ministerens Adjutant samt anden Assistance.		
9	Ministerens Adjutant		50
10	Militair Assistance		70
11	Teknisk Assistance		70
	Tilsammen		190
	IV. Admiralitets Departement.		
12	Departementsdirektør		70
13	Forværelse		40
14	Kontorchef		50
15	1 Fuldmægtig		40
16	1 Fuldmægtig og 4 Assistenten		120
	Tilsammen		320
	<p>Herved er regnet paa en Forøgelse af Personalet med 2 Assistenten under Forudsætning af, at flere Sager vedkommende den private Søfart, som nu høre under andre Ministerier, bleve henlagte under Marineministeriet.</p> <p>Værelserne bør kommunikere indbyrdes og hvert desuden helst have særskilt Adgang.</p> <p>Grupperne II og IV bør ligge nær hinanden og Departementsdirektørens Lokaler centralt, for det Tilfælde at Sekretariatet blev henlagt under ham.</p>		
	V. Kommissariats Departement.		
17	Departementsdirektør		70
18	Forværelse		40
19	Kontorchef		50
20	1 Fuldmægtig		40
	At overføre	200	1040

Løbe Nr.	Lokalets Anvendelse	Størrelse i □ Alen	
	Overført . . .	200	1040
21	1 Fuldmægtig og 6 Assistenten	150	
22	Kasserer og 1 Assistent	70	
23	Arkivstue	40	
	Tilsammen		460
	<p>Personalet uforandret. Værelserne bør kommunikere indbyrdes og hvert desuden helst have særskilt Adgang. Kassererens Kontor bør deles ved en Skranke.</p>		
	VI. Forskjelligt.		
24	Kommissions-Værelse	100	
25	Licitations-Værelse	120	
26	Fyringeniørens Lokaler	200	
27	Fælles Toiletværelse for Kontorpersonalet	40	
28	Budstue for 2 Fyrbødere	30	
29	do. for 4 Ordonnanser	40	
	Tilsammen		530
	<p>Fyringeniørens Lokaler regnes ligesom nu bestaaende af 3, hvoraf Tegnestuen bør være størst.</p>		
30	VII. Bolig for en Fyrbøder		140
	<p>haves ikke nu; den tænkes bestaaende af 3 Værelser og Køkken og henlagt til Kjælderen.</p>		
	VIII. Udenomslejlighed.		
31	Kjælder for c. 50 Favne Brænde	250	
32	Pulterkammer	50	
	Tilsammen		300
33	IX. Arkivets Lokaler		1300
	<p>nu 1124 □ Alen; forefindes i en anden Bygning end den, der indeholder Kontorerne. Arealet tænkes forøget til 1300 □ Alen, da Lokalernes Indhold stadig forøges og Pladsen alt nu er knap.</p>		
	Ialt		3770

Rekapitulation.		Lokalernes Størrelse i □ Alen	
I	Minister og Direktør	320	
II	Sekretariat	210	
III	Ministerens Adjutant samt anden Assistance	190	
IV	Admiralitets Departement	320	
V	Kommissariats Departement	460	
VI	Forskjellig Anvendelse	530	
			2030
VII	Bolig for en Fyrbøder		140
VIII	Udenomslejlighed		300
IX	Arkivets Lokaler		1300
	Ialt	3770

I Almindelighed bemærkes, at de anførte Arealer alene angaa selve Lokalernes Størrelse, og at der altsaa maa tillægges et betydeligt Areal for Trapper og Gange — hvilket kan anslaaes til 25, højst 30 % af Lokalernes — for at erholde det samlede Areal, som Ministeriet vil behøve i en eventuel ny Bygning.

Lokalerne I til VII incl. bør kunne opvarmes; derimod antages det ikke fornødent, at selve Lokalerne indrettes til at kunne belyses med Gas.

Lokalerne for de militære Ministeriers 3die Revisionskontor ere ikke her optagne, da de henhøre under Finansministeriet; men paa Grund af det betydelige Samkvem mellem dette Kontor og Ministeriet, navnlig henset til, at det har den daglig stedfindende Kontraberegning og Notering af Pengerekvisitioner samt Kassekontrollen, bør dets Lokaler ligge i Nærheden af Marineministeriets.

V. Ministeriet for Island.

(Uddrag af Skrivelse af 22. December 1879.)

Det islandske Ministerium har for Tiden Brugen af 3 Værelser i Kancellibygningen. Af disse er det Værelse, der benyttes af Departementschefen, 10 Alen langt og 6½ Alen bredt, og de 2 andre Værelser, der benyttes af det øvrige Personale, ere henholdsvis 10 Alen og 6½ Alen lange og af samme Bredde.

Det anses tilstrækkeligt, at hertil svarende Lokaler indrømmes Ministeriets Personale i den nye Bygning. Dog vil det være ønskeligt, at hertil føjes et Venteværelse for dem, der søge Departementschefen.

For Ministeren for Island er der ikke bestemt noget særskilt Lokale. Muligheden af, at Ministeren for Island ikke altid forener en anden Portefeuille med denne Stilling, gjør det imidlertid ønskeligt, at der i den nye Bygning kan forskaffes et passende

Værelse til Ministeren foruden et mindre Værelse, der kan tjene til Budstue, medens det forudsættes, at det ovenfor nævnte Værelse kan benyttes ogsaa af dem, der søge Adgang til Ministeren.

Sluttelig tillader man sig at udtale det Ønske, at Ministeriets Lokaler maatte saavidt muligt blive samlede paa et Sted.

VI. Justitsministeriet.

(Uddrag af Skrivelse af 23. December 1879.)

Værelsernes Antal ønskes forøget med:

- 1) Et Værelse for Adgangssøgende til Ministeren,
- 2) Et Værelse til Fængselskontoret,
- 3) Et mindre Forværelse til hver af Departementscheferne,
- 4) Et mindre Bibliothekslokale,
- 5) Et passende Lokale til Oplag for Lov- og Ministerialtidende, hvorhos
- 6) Sundhedskollegiets Lokaler maatte forøges med 3 mindre Værelser.

Med Hensyn til Størrelsen af Lokalerne, da maatte denne, selv under Forudsætning af, at den Maalestok, som hidtil er anlagt paa Administrationens Lokaler, lægges til Grund, forøges for det for 1ste Departements Expeditionskontor bestemte Lokale, hvilket, henset til de deri sig opholdende Personers Antal, maatte gjøres $\frac{1}{3}$ større; det Samme gjælder det for Expeditionen af Lov- og Ministerialtidenden bestemte Lokale, hvorhos endelig Ministerens Aftrædelsesværelse maatte være større. Lokalerne maatte sluttelig ønskes saavidt muligt samlede, og vilde Ministeriet sætte Pris paa, om der ved samme kunde indrettes Bolig for mindst 1 Bud.

VII. Finansministeriet.

(Uddrag af Skrivelse af 10. April 1880.)

I. Ministerværelser.

1 Ministerværelse med et mindre Forværelse og et bagved Ministerværelset liggende mindre Kabinet med selvstændig Udgang.

II. Finansernes Centralbestyrelse.

a. 2 Departementschefværelser med et mindre Forværelse til hvert. Departementschefværelserne maa ligge i Nærheden af Ministerværelset.

b. Sekretariatet.

- 1) 1 Kontorchefværelse (med Plads til et stort Haandbibliothek).
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (med Plads til Resolutionsprotokollerne for Tiden fra 1848).
- 3) 1 Værelse til Journalføreren.

- 4) 1 Værelse til 2 à 3 Assisterter.
- 5) 1 Værelse til 2 Skrivere.
- 6) 1 Bibliothekslokale (mindst 2 Fags Værelse).

I Sekretariatets Lokaler maa være forholdsvis betydelig Reolplads.
Sekretariatet maa ligge i Nærheden af Ministerværelset.

c. Domæneexpeditionskontoret.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).
- 3) 1 à 2 Værelser med Plads til ialt 6 Funktionærer.
- 4) 1 mindre Arkivlokale med Plads blandt Andet til Kortskabe.
- 5) 1 Lokale til det ved Skovreguleringen ansatte Personale, bestaaende af 2 Værelser til 2 Skovtaxatorer og 2 Værelser, hvert til 3 à 4 Assisterter. Lokalet maa være særlig lyst og have Plads til mindst 8, helst 10 Tegneborde, fordelt som foran angivet.

6) 1 mindre Værelse til Kortskabe og andre Rekvisiter for Skovreguleringspersonalet.

d. Kontoret for Pensionssager.

- 1) 1 Kontorchefværelse med et brandfrit Rum til Værdipapirer.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse.
- 3) 1 Værelse til Journalføreren.
- 4) 1 Værelse til 3 à 4 navnlig med Bogholderi beskæftigede Assisterter.
- 5) 1 Værelse til 2 Skrivere.

e. Kontoret for Statsaktiverne.

- 1) 1 Kontorchefværelse med et brandfrit Rum til Værdipapirer, mindst 3 Alen 12 T. højt, 2 Alen 6 T. bredt, 1 Alen 2 T. dybt, helst større.
- 2) 2 Fuldmægtigværelser til 2 som Bogholdere fungerende Fuldmægtige med hver 1 Assistent.

- 3) 1 Fuldmægtigværelse.
- 4) 1 Værelse til 2 Assisterter og 2 Skrivere.

Fornævnte 4 Kontorer maa ligge i Nærheden af Departementchefværelserne for Departementschefen for 1ste Departement.

f. Kontoret for Anvisningsvæsenet.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig og 1 Assistent).
- 3) 2 Værelser til 1 Fuldmægtig, 3 Assisterter og 2 Skrivere.

g. Statsbogholderkontoret.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig).
- 3) 2 Værelser til 1 Fuldmægtig og 3 Assisterter.

I et af Værelserne bør anbringes et brandfrit Rum til Sikring af Kontorets Bøger.

- 4) 1 mindre Arkivlokale.

h. Statsgjældskontoret.

1) 1 Kontorchefværelse med en Skranke for at tilvejebringe afsondret Plads for Publikum.

2) 1 Værelse med Plads til 4 dobbelte Pulte og til brandfri Skabe til Opbevaring af Kontorets Bøger samt med Plads til Publikum (ca. 20 Personer), afsondret fra den øvrige Del af Lokalet ved en Skranke.

3) 2 Værelser med Plads til 3 dobbelte Pulte i hvert og tildels store Skabe.

4) 1 Værelse, særlig lyst med Plads til 2 dobbelte Pulte.

5) 1 rummeligt Værelse til Arkiv.

6) 1 særskilt Værksted for Bogbinderen.

Endvidere maa have:

7) 1 à 2 rummelige brandfri Opbevaringssteder for Værdipapirer m. m.

i. Kontoret for udenlandske Betalinger.

1) 1 Kontorchefværelse uden Gjennemgang.

2) 2 Værelser til en Fuldmægtig og 4 andre Funktionærer.

3) 1 Værelse til Arkivlokale, til Eftertælling, Kuponsafklipping, Ind- og Udpakning af Værdipapirer, i Forbindelse med hvilket maa indrettes et sikkert brandfrit Opbevaringssted for Effekterne.

4) 1 Værelse til Vagtholdet.

Sidstnævnte 4 Kontorer maa ligge i Nærheden af Departementschefværelserne for Departementschefen for 2det Departement.

j. 1 Budstue i Nærheden af Ministerens og Departementschefernes Værelser og Boliger for tre gifte Bude.

III. Generaldirektoratet for Skattevæsenet.

a. 1) 1 Arbejds- og Modtagelsesværelse for Generaldirektøren, tilstrækkelig stort til, at der ogsaa deri kan optages Generaldirektoratets Bibliothek.

Ved Siden heraf:

2) 1 Værelse til Generaldirektørens personlige Brug og

3) 1 Budstue.

b. Expeditionskontoret for Skatte- og Stempelsager.

1) 1 Kontorchefværelse.

2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).

3) 1 Værelse til 5 Assistenten (foruden mulige Volontærer).

4) 1 Værelse til 2 Skrivere og 1 Kopist.

5) 1 Arkivværelse.

c. Stempelpapirstrykkeriet.

1) 1 Værelse til Kontrolløren.

2) 1 Værelse af ca. 144 \square Alens Størrelse med mindst 6 Alens Højde og 4 Fag Vinduer til 3 Haandpresser og 1 Hurtigpresse med Tilbehør, Sætterkasser, Vaskerum, Tællingsrum og Gjæmmesteder for Formerne. For Tiden arbejder der i selve Trykkeriet 3 Personer.

3) 1 brandfrit Rum af mindst 20 □ Alens Størrelse og med Lysning til Opbevaringssted for det stemplede Papir, som ikke er afleveret til Stempelpapirsforvalteren m. m.
Stempeltrykkeriets Lokaler bør helst ligge i Stueetagen og saa nær som muligt Stempelpapirsforvalterens Lokaler.

d. Stempelpapirsforvalteren.

- 1) 1 Expeditionslokale af mindst 9 Alens Dybde og 10 Alens Længde.
 - 2) 1 Værelse til Eftertælling paa 36 □ Alen.
 - 3) 1 Værelse i Forbindelse med Expeditionslokalet til Bogbinderarbejdet og Indpakningerne af Forsendelserne til Amtstjerne af mindst 100 □ Alen.
 - 4) 1 Rum paa 24 □ Alen til Opbevaring af det blanke Papir.
- Lokalerne maa helst være beliggende i Stueetagen og saa nær som muligt Stempelpapirstrykkeriets Lokaler, være fri for Fugtighed og sikrede paa særlig Maade.

Expeditionskontoret for Toldsager vil ifølge det for Rigsdagen i indeværende Samling fremsatte Forslag til Lov om Lønninger for de i Ministerierne ansatte Embeds- og Bestillingsmænd være at dele i 2 Kontorer:

e. 1ste. Toldexpeditionskontor.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).
- 3) 1 Værelse til 3 Assistenten (eventuelt Volontærer) og 1 Skriver.
- 4) 1 Arkivværelse.

f. 2det Toldexpeditionskontor.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse.
- 3) 1 Værelse til 3 Assistenten (eventuelt Volontærer) og 1 Skriver.
- 4) 1 Arkivværelse.

g. Til Københavns Amtstue,

der af Hensyn til dens daglige Forretningsforbindelse med Expeditionskontoret for Skatte- og Stempelsager under Generaldirektoratet for Skattevæsenet maa være beliggende i samme Bygning som dette Kontor, vil behøves:

- 1) 1 Værelse til Amtsforsvalteren med en muret Hvælving med Hylder og Jerndøre til Hensættelse af Pengekassen og Opbevaring af Værdipapirer m. m.
 - 2) 1 Værelse til Kassefuldmægtigen, der tillige har Udsalg af Stempelpapir og Berigtigelse af Stempelordrer.
 - 3) 1 Lokale med Plads til mindst 4 Kontorbetjente og ca. 100 Personer til Expedition.
 - 4) 1 Arkivlokale.
 - 5) 1 rummelig Entré og
 - 6) 1 Brændselrum.
- Lokalerne maa være beliggende i en Stueetage.

IV. Koloniernes Centralbestyrelse.

- 1) 1 Departementschefværelse til Chefen for Centralbestyrelsen med et mindre Forværelse.
- 2) 1 Kontorchefværelse.
- 3) 2 Fuldmægtigværelser (1 til Expeditions- og 1 til Revisionsfuldmægtigen).
- 4) 1 Værelse til den journalførende og expederende Assistent.
- 5) 1 stort eller 2 mindre Værelser til 5 Kontorarbejdere.
- 6) 1 Arkivlokale (2 Fags Værelse).

V. Bestyrelsen for de militære Underklassers Pensionering og for Invalideforsørgelsen.

- 1) 1 Departementschefværelse, der foruden som Arbejdsværelse for den administrerende Direktør kan benyttes til Afholdelse af Bestyrelsesmøder, i hvilke der foruden Formanden og to Bestyrelsesmedlemmer tillige er tilstede den lægekyndige Konsulent og Kontorchefen.
- 2) 1 mindre Forværelse til Departementschefværelset.
- 3) 1 Kontorchefværelse.
- 4) 1 Værelse til Kassereren med Plads til Publikum, afsondret fra den øvrige Del af Værelset ved en Skranke.
- 5) 1 Forværelse til Kassererværelset til Ophold for Publikum.
- 6) 1 à 2 Værelser til 7 Kontorarbejdere.
- 7) 1 særskilt Arkivværelse.
- 8) 1 Budstue.

Muligen kan Budstuen, forsaavidt den gjøres tilstrækkelig rummelig, tillige benyttes som Forværelse til Kassererværelset.

Kontorlokalerne maa af Hensyn til, at den største Del af de Personer, der søge Kontorerne, ere gamle og svagelige eller vanføre, være beliggende i en Stueetage.

VI. 1ste Revisionsdepartement.

- a. 1 Departementschefværelse med et mindre Forværelse.

For Departementet er nedenfor paaregnet 4 Kontorer, hvaraf de to i to selvstændige Afdelinger i Overensstemmelse med den Ordning, der er søgt gennemført ved det for Rigsdagen fremsatte Forslag til Lov om Lønninger for de i Ministerierne ansatte Embeds- og Bestillingsmænd. (For Tiden haves 3 Kontorer, hvoraf de to i to selvstændige Afdelinger.) Endvidere er herunder henført det nu under Generaldecisoratet for det indirekte Skattevæsen henliggende „Finansministeriets almindelige Revisionskontor“, der, naar Generaldecisorposten ved Vakance inddrages, er paatænkt henlagt under 1ste Revisionsdepartement.

- b. 1ste Kontor.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig).
- 3) 2 Værelser til 6 Assistenters og 1 Skrivers.

c. 2det Kontor.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig).
- 3) 1 à 2 Værelser til 4 Assisterter og 1 Skriver.

d. 3die Kontors 1ste Afdeling.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig).
- 3) 2 Værelser til 6 Assisterter og 1 Skriver.

e. 3die Kontors 2den Afdeling.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 à 2 Værelser til 4 Assisterter og 1 Skriver.

f. 4de Kontors 1ste Afdeling.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig).
- 3) 1 Værelse til 1 Assistent og 1 Skriver.

g. 4de Kontors 2den Afdeling.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Værelse til 2 Assisterter og 1 Skriver.

h. Finansministeriets almindelige Revisionskontor.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).
- 3) 1 Værelse til 6 Kontorarbejdere.
- 4) 1 Lokale ca. 60 □ Alen til Opbevaring af Regnskaber m. m.

i. 1 Budstue, helst saaledes beliggende, at der er Indgang gennem den til Departementschefens Værelser.

Samtlige Departementets Lokaler maa saavidt muligt ligge samlede.

VII. 2det Revisionsdepartement

har for Tiden Lokaler paa Postgaarden og maa efter Forretningernes Beskaffenhed ogsaa i Fremtiden have sine Lokaler der.

VIII. Generaldevisoratet for det indirekte Skattevæsen.

a. 1 Departementschefværelse med et mindre Forværelse, hvilket ogsaa vil være nødvendigt, naar Generaldevisorposten ved indtrædende Vakance inddrages, idet Chefen for 2det Revisionsdepartement, under hvilken de 3 Toldrevisionskontorer tænkes henlagte, ikke for Tiden har noget Lokale i Ministeriebygningen.

b. 1ste Toldrevisionskontor.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).
- 3) 1 Værelse til 10 Kontorarbejdere.
- 4) 1 Lokale ca. 60 □ Alen til Opbevaring af Regnskaber m. m.

c. 2det Toldrevisionskontor.

- 1) 1 Kontorchefværelse.
- 2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).

3) 1 Værelse til 12 Kontorarbejdere.

4) 1 Lokale ca. 60 □ Alen til Opbevaring af Regnskaber m. m.

Kontorerne maa være beliggende i Nærheden af Departementschefværelset.

d. Det københavnske Toldrevisionskontor har Lokale paa Københavns Toldbod og maa efter sine Forretningers Beskaffenhed ogsaa for Fremtiden have Lokale der.

e. Finansministeriets almindelige Revisionskontor er omhandlet foran under 1ste Revisionsdepartement.

IX. De militære Ministeriers Revision og Decision.

a. 1 Departementschefværelse med et mindre Forværelse.

b. 1ste Revisionskontor.

1) 1 Kontorchefværelse.

2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).

3) 1 Værelse til 2 Assisterter.

c. 2det Revisionskontor.

1) 1 Kontorchefværelse.

2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).

3) 1 Værelse til 2 Assisterter.

d. 3die Revisionskontor.

1) 1 Kontorchefværelse.

2) 1 Fuldmægtigværelse (til 2 Fuldmægtige).

3) 1 Værelse til 4 Assisterter.

e. 1 Lokale af Størrelse mindst 100 à 150 □ Alen til Haandarkiv for samtlige 3 Kontorer.

Endvidere maa der i Tilfælde af Krig kunne stilles Departementet til Disposition et større Antal Værelser som Følge af, at Revisionspersonalet i saa Fald vil blive betydelig forøget navnlig for Hærens Vedkommende.

Kontorerne maa af Hensyn til Forretningernes Beskaffenhed ligge i en ikke altfor stor Afstand fra de militære Ministeriers Kontorlokaler.

X. Statistisk Bureau.

1) 1 Værelse for Chefen med et mindre Forværelse.

2) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig).

3) 1 Fuldmægtigværelse (til 1 Fuldmægtig).

4) 2 Værelser til 6 mandlige Assisterter.

5) 2 Værelser til 3 kvindelige Assisterter og 2 à 3 kvindelige Extra-Medhjælpere, naar saadanne anvendes paa Stedet.

6) 1 Værelse til Skriveren, hvor tillige Indpakning af Forsendelser og Modtagelse af Kasser og Pakker kan foregaa.

7) 3 à 4 Værelser for 6 à 8 mandlige Extra-Medhjælpere, naar saadanne anvendes paa Stedet, og til Private, som ønske at gjøre Uddrag af Bureauets Værker og skrevne Dokumenter.

Desuden:

- 8) 1 større Rum til Bibliothekslokale.
- 9) 4 hvælvede Rum til Arkivsagers Opbevaring.

Det maa derhos anses ønskeligt, om der kunde faas yderligere i det Mindste 1 Værelse, som kunde være til Disposition ved forefaldende Lejligheder.

XI. Finanshovedkassen.

- 1) 1 Værelse til Finanshovedkassereren.
- 2) 1 Værelse til Kontrolløren.
- 3) 1 Værelse med Plads til 14 Personer og Publikum.
- 4) 1 Aftrædelsværelse med Garderobe for Personalet.
- 5) 1 Venteværelse for Publikum og til Ophold for Budet, samt
- 6) 1 i Forbindelse med Kontoret, der maa være beliggende i en Stueetage, staaende Rum i Kjælderen til Pengekjælder og Arkiv.

VIII. Indenrigsministeriet.

(Uddrag af Skrivelse af 17. April 1880.)

1) Til Indenrigsministerens Afbenyttelse maa der have 3 Værelser, hvoraf i det Mindste det ene maa være en Del rummeligere end det for Tiden af Ministeren afbenyttede. Det ene af Værelserne, bestemt for Adgangssøgende til Ministeren, maatte derhos foruden at staa i Forbindelse med de øvrige Værelser have selvstændig Indgang.

2) For Chefen for Ministeriets 1ste Departement og de under dette Departement hørende Kontorer vil der i det Hele behøves Lokaler af samme Antal og ikke mindre Størrelse end de, der for Tiden benyttes af Departementet. Dog maatte der tilvejebringes bedre Lokaler for Ministeriets Bibliothek og for Revisionen af Amts- og Kjøbstadkommunernes Regnskaber, ligesom det ogsaa vilde være ønskeligt, om Departementets Kontorer — med Undtagelse af Martrikulskontoret — kom til at ligge mindre spredte, end for Tiden er Tilfældet.

3) For Generaldirektøren for Post- og Telegrafvæsenet samt Statsjernbanedriften og Chefen for Ministeriets 2det Departement maa have 2 Værelser, hvoraf det ene maa være mindst lige saa stort som begge de for Tiden til Generaldirektørens Brug henlagte Værelser tilsammen. Disse Værelser, som maatte være beliggende i Nærheden af de for Departementet iøvrigt bestemte Kontorlokaler, maatte foruden at have indbyrdes Forbindelse begge have selvstændig Indgang.

4) Til Brug for Kontorerne for Post- og Telegrafvæsenets Overbestyrelse vil udfordres følgende Lokaler: til den Kommitterede 2 Rum, i Fladerum dobbelt saa store som de nu benyttede; til Kontorchefen et Rum af samme Fladeindhold som det nu benyttede Værelse, og til Fuldmægtige, Assistenten og Skrivere et dobbelt saa stort Fladeindhold som det, de nu dertil benyttede 3 Værelser indtage, nemlig: 1 Værelse til 1 Fuldmægtig og 1 do. til 2 Fuldmægtige, tilsammen dobbelt saa store som det nuværende Fuldmægtigværelse, 1 Værelse til Assistenten, dobbelt saa stort som det nuværende; 1 à 2 Værelser til Journalføring, Haandarkiv og Skrivere, tilsammen dobbelt saa store som det nuværende.

Samtlige foranførte Lokaler, hvortil der, i alt Fald for saavidt angaar de for den Kommitterede, Kontorchefen, Fuldmægtigene og Skriverne bestemte Rum, maa føre særskilte Indgange, maa være bekvemt beliggende i Forhold til hverandre.

5) Da der derhos muligen senere kan være Anledning til at overflytte Postvæsenets Bogholderiafdeling fra dens nuværende Lokaler paa Postgaarden til den eventuelle nye Regeringsbygning, maa der dertil forbeholdes følgende, i Forhold til de foranførte Lokaler i Regeringsbygningen hensigtsmæssig beliggende og med egne Indgange forsynede Rum, nemlig: mindst 3 Værelser, det ene mindst af Størrelse som det nu af Assistenten i bemeldte Afdeling benyttede, og ethvert af de to andre af et noget mindre Fladeindhold.

6) Til Brug til Arkivlokale vil der behøves et Rum i en eller to Afdelinger af et Fladeindhold, der er tre Gange saa stort som det nu til Arkiv benyttede Lokale i Ministeriebygningerne og saaledes beliggende, at der ikke som i det nuværende findes skraa Vægge i samme.

7) De af Kontoret for offentlige Arbejder benyttede Lokaler maatte forøges med mindst 1 Værelse omtrent af samme Arealindhold som det for Tiden af Assistenterne i Kontoret benyttede, hvorhos der i bekvem Forbindelse med Kontorlokalerne maatte have et Lokale til Anbringelse af Skabe for Kort, Tegninger og lignende Aktstykker. Det vilde være ønskeligt, at der i alt Fald til Kontorchefens Værelse var særskilt Indgang.

8) Til Budstue for Ministeriet maatte der have et bekvemt beliggende Lokale, ligesom man maa anse det ønskeligt, at der i den eventuelle Regeringsbygning indrettes Beboelseslejlighed for mindst to af Ministeriets Bude.

9) Til Overvejsinspektørens Brug maa have 2 à 3 rummelige Værelser.

10) For den Kongelige Kommissarius ved de sjællandske Jernbaner ønskes et rummeligt Værelse.

11) Til Brug for Kommissioner m. m. maa der have til Raadighed mindst 2, med særskilt Indgang forsynede Lokaler af ikke ringere Størrelse end det for Tiden til denne Brug anviste.

12) Endelig vil det være nødvendigt, at der til eventuel Brug for Vandbygningsdirektoratet, derunder til Tegnestue, forbeholdes mindst 5 rummelige Værelser.

13) Foruden de Lokaler, for hvilke der i Henhold til Foranførte vil have Anvendelse i den eventuelle nye Regeringsbygning, maa man derhos finde det nødvendigt at have et behørigt Antal Reservelokaler til Brug dels under Reparationen af Lokalerne, dels ved mulige nødvendige Udvidelser af de de forskjellige Ministerier og Institutioner anviste Lokaler. Ligesom man i saa Henseende skal henlede Opmærksomheden paa, at de Rigsdagen forelagte Lovforslag om Beskyttelse af Varemærker og om Sparekasser, saafremt de maatte blive ophøjede til Lov, mulig ville medføre Nødvendigheden af yderligere Lokaler til Brug for Indenrigsministeriet, saaledes maa man ogsaa anse det for nødvendigt, at der forbeholdes Lokaler til Brug for administrative Statsmyndigheder (f. Ex. Statsbanerne vedkommende), som det senere maatte findes ønskeligt eller nødvendigt at anvise Kontorlokaler i umiddelbar Nærhed af Centraladministrationen.

Bilag VIII.

Bemærkninger om Centraladministrationens eventuelle Anbringelse i Bygningskomplekset i Slotsholmsgade.

(Fremlagte i Kommissionens Møde den 12. Maj 1881 af et foreløbigt Udvalg, bestaaende af Generaldirektør J. L. Schou, Etatsraad J. D. Herholdt og Kammerrad J. T. Zeltner.)

De for Tiden af de forskjellige Ministerier benyttede Rum i den saakaldte Kancellibygning med tilhørende Bygninger kunne ikke længer anses for hensigtssvarende. Det Omfang, hvori Forretningerne i Ministerierne ere tiltagne, har efterhaanden bevirket, at de ommeldte Rum nu langtfra ere af tilstrækkelig Størrelse til at kunne fyldestgøre deres Bestemmelse. Som det fremgaar af den medfølgende Oversigt, vil der for at tilvejebringe Lokaler af passende Størrelse til Brug for bemeldte Ministerier behøves et Fladeindhold af Rum af 11,065 □ Alen mere end de Rum, der nu staa til sammes Raadighed. Dertil kommer, at de nuværende Lokaler ere i høj Grad uhensigtsmæssig beliggende i Forhold til hverandre, idet det for at skaffe Rum til de forskjellige Departementer og Kontorer under Ministerierne af en blot nogenlunde brugbar Størrelse har været nødvendigt at anbringe mange Kontorer i de enkelte Ministerier, afsondrede fra den øvrige Del af det vedkommende Ministerium og uden nogen Forbindelse med samme. Saaledes ere f. Ex. Indenrigsministeriets Landvæsens- og Matrikulkontorer adskilte fra de øvrige Kontorer i Indenrigsministeriet ved Lokaler, der benyttes af Finansministeriet, og disse Lokaler igjen ved en Del af det øvrige Indenrigsministerium adskilte fra Finansministeriets øvrige Lokaler. Ved denne Adskillelse af Lokalerne indenfor det enkelte Ministerium bevirkes ikke blot stor Ulempe indenfor det vedkommende Ministerium selv, men der hidføres navnlig særdeles betydelige Vanskeligheder for de fremmede, der have Ærinder i Ministeriernes Kontorer, idet saadanne ikke uden den største Besvær kunne finde sig til Rette i de forskjellige Lokaler. Endelig ere Ventilationsforholdene i de nuværende Bygninger i høj Grad antikverede og mangelfulde, ligesom ogsaa Belysnings- og Opvarmningsforholdene lade meget tilbage at ønske.

Under disse Omstændigheder har man maattet anse det for paatrængende nødvendigt, at der foretages en Forandring af de nuværende Forhold. Det kunde synes, at en saadan Forandring hensigtsmæssigst lod sig iværksætte ved Opførelsen af en hel

ny Regeringsbygning. Det turde imidlertid være umuligt i Staden eller dens Nærhed at finde noget blot nogenlunde bekvemt beliggende Sted, der kunde afgive den fornødne Plads til en Bygning af et saadant Omfang som den, hvorom der her vilde blive Tale, ligesom ogsaa Omkostningerne ved Grundens Erhvervelse og Bygningens Opførelse vistnok vilde overstige, hvad der kunde ventes anvendt i det ommeldte Øjemed. Man har derfor troet ganske at maatte se bort fra Tanken om Opførelsen af en hel ny Bygning. Derimod har man, hvad der allerede er antydet i det Kommissionen foreliggende Aktstykke 9 (d. e. Bilag XII), taget under Overvejelse, om ikke den fornødne Plads til de for Tiden i Kancellibygningen med tilhørende Bygninger anbragte Ministerier maatte kunne tilvejebringes ved en Forandring og Ombygning i Forbindelse med Opførelsen af de paa medfølgende 3 specificerede Planer foreslaaede med a b c og d betegnede Tilbygninger i den nuværende Lercheske Gaard, tilligemed Opførelsen af en hel ny Bygning i den til Proviantsgaarden hørende Have og i den saakaldte Kongelige Vedhave. Disse Tilbygninger ere derfor i Planerne givet en saadan Størrelse, at de i Forbindelse med det Rum, der haves til Raadighed for Tiden, kunne afgive den ønskede Plads. Bygningen i Vedhaven maatte derfor indtage et Fladerum af 3800 □ Alen pr. Etage à 3 Etager med Kjælder, og de fire Tilbygninger i Lerches Gaard ca. 4000 □ Alen pr. Etage à 3 Etager med Kjældere. De Forandringer, der maatte foretages ved selve den nuværende Kancellibygning med tilhørende Bygninger, vilde da selvfølgelig være meget omfattende. Saaledes maatte omtrent samtlige Skorstene og flere af Skillerummene nedbrydes og paany opsættes, for at Rummene i Bygningen kunde erholde saadanne Dimensioner og en saadan Beliggenhed, at de kunde tilfredsstille de i saa Henseende fra de forskellige Ministerier opstillede Krav. Dernæst maatte Gulve og Lofter tildels omlægges, ligesom der maatte anbringes de fornødne Ventilations- og Varmeapparater. Endelig ere Rummene, der bestemmes til Værelser, saavidt muligt i Tilbygningerne anbragte imod Lyssiden, og paa Skyggesiden Korridorer, hvorfra der haves Adgang til de enkelte Værelser, og hvorved der kan tilvejebringes den fornødne Forbindelse mellem Bygningskomplexets forskellige Dele.

I den saaledes forandrede Kancellibygning med de paatænkte nye Bygninger maatte derefter de i den nuværende Bygning med tilhørende Bygninger anbragte Ministerier anbringes saaledes:

a) Finansministeriet og Konsejlspræsidiets, der for Tiden benytte et Fladerum af tilsammen 13,710 □ Alen, men som efter de Kommissionen tilstillede Oplysninger i Forening ville behøve et Fladerum af 17,551 □ Alen, vilde erholde hele den nuværende Kancellibygning, Forbindelsesbygningen og Posthusfløjen, hvilke tilsammen udgjøre netop det af bemeldte Ministerium og Konsejlspræsidiets i Forening ønskede Fladerum. I Forening hermed kunde Finansministeriet derhos anvende de hidtil af samme benyttede Lokaler i Kristiansborg Slot og Forbindelsesbygningen mellem Slottet og Kancellibygningen.

b) Indenrigsministeriet, hvis Lokaler for Tiden indtage et Fladerum af 6,988 □ Alen, men som efter Opgivelserne for Kommissionen vil behøve et Fladerum af 10,000 □ Alen, skulde derefter anbringes dels i de Lokaler, der for Tiden benyttes

af Krigsministeriet, dels i de nye Tilbygninger, der tænkes opførte i Lerches Gaard, dels endelig paa 1ste Sal i denne Gaards Hovedbygning i det Rum, der indtages af Værelserne 1—4 og 7—10, hvilke Lokaler tilsammen udgjøre et Fladerum af 10,095 □ Alen.

e) Kirke- og Undervisningsministeriet, hvis Lokaler for Tiden indtage et Fladerum af 1325 □ Alen, men som efter Opgivelserne vil behøve et Fladerum af 1682 □ Alen, skulde derefter anbringes i Stueetagen i Lerches Gaard i det Rum, der for Tiden indtages af Værelserne fra Nr. 13—33, hvilke tilsammen udgjøre et Fladerum af 1838 □ Alen.

d) Ministeriet for Island, hvis Lokaler for Tiden indtage et Fladerum af 275 □ Alen, men som efter Opgivelserne vil behøve et Fladerum af 500 □ Alen, maatte derefter anbringes i Stueetagen i Lerches Gaard i en Del af det Rum, der for Tiden indtages af Værelserne fra 1—12, hvilke tilsammen udgjøre et Fladerum af 1068 □ Alen, eller paa anden Sal i samme Gaard i de Lokaler, hvor det nu forefindes, hvilke da maatte gives den fornødne Udvidelse ved Hjælp af de tilstødende Lokaler.

e) Justitsministeriet, hvis Lokaler for Tiden indtage et Fladerum af 1803 □ Alen, men som efter Opgivelserne vil behøve et Fladerum af 2300 □ Alen, skulde derefter anbringes paa 1ste Sal i Lerches Gaard i det Rum, der indtages af Værelserne 5 og 6, 15—25, 26—33 og paa 2den Sal i samme Gaard i det Rum, der indtages af Værelserne 23—30, hvilke Rum tilsammen udgjøre et Fladerum af 2532 □ Alen.

f) Krigs- og Marineministeriet, hvis Lokaler for Tiden indtage et Fladerum af henholdsvis 5168 □ Alen og 3294 □ Alen, men som ville behøve et Fladerum af henholdsvis 7372 □ Alen og 4200 □ Alen, maatte endelig anbringes i den nye Bygning, der tænkes opført i den Kongelige Vedhave og i Forbindelse med Bygningerne paa Lerches Gaard.

Paa det hosfølgende Forslag til Placeringen af Ministerierne efter det forøgede □ Indhold med 4 Planer over Ministeriebygningernes forskellige Etager er med særskilte Farver betegnet, hvad der skal høre til hvert Ministerium.

Gehejmearkivet og Arkiverne med Undtagelse af Krigs- og Marineministeriets Arkiver, der foreløbig blive at henflytte til den oftnævnte nye Bygning, der paatænkes indrettet for disse Ministerier, ere forudsatte at skulle forblive paa de forskellige Steder, hvor de nu forefindes, navnlig i Proviantgaarden. Saafremt disse Lokaler i Tidens Løb maatte vise sig utilstrækkelige, vilde der kunne opføres endnu en Etage paa Arkivbygningen i Proviantgaarden, hvilken maa anses for at være af tilstrækkelig Styrke til at bære en saadan Overbygning.

For at fornøden Plads kunde opnaas til Opførelsen af de projekterede Tilbygninger i Lerches Gaard maatte derhos endelig Forbindelsesbygningen over imod Posthusfløjen, hvor Matrikulskontorerne nu forefindes, nedbrydes.

Udenrigsministeriet, der ikke har formaaet at opgive, hvor meget Rum det vil behøve, tænkes da at skulle forblive paa Amalienborg.

Omkostningerne ved Udførelsen af samtlige disse Foranstaltninger ville efter et løst Overslag formentlig udgjøre ialt 1,300,000 Kroner, der ville fordele sig saaledes:

1. En ny Bygning til Krigs- og Marineministeriet i den Kongelige Vedhave	500,000 Kr.
2. 4 nye Tilbygninger i den Lercheske Gaard	400,500 -
3. Forandringen af de gamle Bygninger anslaaes til	399,500 -
	ialt . . . 1,300,000 Kr.

I Henhold til Foranstaaende tillader man sig saaledes at foreslaa:

- 1) at der paa den Kongelige Vedhave til Brug for Krigs- og Marineministeriet opfoeres en Bygning i 3 Etager med Kjaelder, af 3800 □ Alens Fladeindhold pr. Etage i Forbindelse med Bygningerne paa Lerches Gaard;
- 2) at der opfoeres 4 Tilbygninger i denne Gaard i 3 Etager med Kjaeldere af ca. 4000 □ Alens Fladeindhold pr. Etage;
- 3) at den nuvaerende Kancellibygning med tilhoerende Bygninger ombygges paa foernoden Maade;
- 4) at Forbindelsesbygningen mellem Posthusflojen og Lerches Gaard, hvor Matrikulskontorerne nu findes, nedbrydes;
- 5) at Finansministeriet, Indenrigsministeriet, Kirke- og Undervisningsministeriet, Ministeriet for Island samt Justitsministeriet anbringes i den ombyggede Kancellibygning og i de naevnte Tilbygninger i Lerches Gaard, saaledes som ovenfor angivet.

Oversigt

over □ Indholdet af de Lokaler, som for Tiden afbenyttes af de forskjellige Ministerier i Ministeriebygningerne (med Undtagelse af Finansministeriets Lokaler i Forbindelsesbygningen imellem Slottet og Kancellibygningen og Arkivlokalerne i Proviantgaarden) efter Bilag III, samt over den foreslaede Forøgelse af □ Indholdet efter Bilag VII.

	Det nuvæ- rende □ Ind- hold efter Bilag III.	Det forøgede □ Indhold efter Bilag VII.
	□ Alen.	□ Alen.
a. Konsejlspræsidiat	336	400
b. Kirkeministeriet	1,325	1,682
c. Krigsministeriet	5,168	7,372
d. Marineministeriet	3,294	4,200
e. Ministeriet for Island	275	500
f. Justitsministeriet	1,803	2,300
g. Finansministeriet	13,374	17,174
h. Indenrigsministeriet	6,988	10,000
	32,563	43,628
	÷	32,563
		11,065

Forslag

til Placeringen af Ministerierne paa de forskjellige Steder efter det forøgede
□ Indhold.

		□ Alen.
1.	Til Finansministeriet	17,174
2.	- Konsejlspræsidiets	377
		17,551
	hele Kancellibygningen	13,020
	- Forbindelsesbygningen	1,008
	- Posthusfløjen	3,523
		17,551
3.	- Indenrigsministeriet:	
	hele Krigsministerie-Bygningen	3,348
	nye Tilbygninger i Lerches Gaard a	
	525 □ Alen i 3 Etager	1,575
	nye do. i do. do. b	
	1500 □ i 3 Etager	4,500
	1ste Sal i Lerches Gaard	
	fra 1—4 og 7—10	672
		10,095
4.	- Kirkeministeriet:	
	Stueetagen i Lerches Gaard 13—27	1,325
	do. 28—33	513
		1,838
5.	- Ministeriet for Island:	
	Stueetagen i Lerches Gaard fra 1—12 (eller 2den Sal i samme Gaard, hvor det nu findes)	1,068
6.	- Justitsministeriet:	
	1ste Sal i Lerches Gaard Nr. 5 og 6	80
	do. i do. do. - 15—25	912
	do. i do. do. - 26—33	770
	2den Sal i do. do. - 23—30	770
		2,532
7.	- Krigs- og Marineministeriet:	
	1 ny Bygning, henholdsvis 7,372 og 4,200 □ Alen	11,572
Tilsammen		44,656

Oplysninger fra det Kongl. Gehejmearkiv og Kongerigets Arkiv om de Fordringer, som maa stilles til deres Lokaler.

(Skrivelser fra Gehejmearkivar, Konferensraad, Dr. Wegener og Chefen for Kongerigets Arkivkontor Joh. Grundtvig, Marts 1881.)

Den 12. Marts 1877 tilskrev Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen Gehejmearkivaren og Chefen for Kongerigets Arkivkontor, at det „i det hele billigede de af Folketings-Udvalget 1871—72 udtalte Ideer om Arkivvæsenets Ordning“ (d. e. Oprettelsen af et Rigsarkiv), og i den Anledning ønskede de nævnte Embedsmænds Betænkning med Hensyn til Tilvejebringelsen af et udvidet Lokale, særlig en Udtalelse om en mulig Anvendelse af den nuværende kongelige Bibliothekbygning. Da der ikke kunde tilvejebringes Enighed mellem de tvende Kommitterede, som under deres Overvejelser tog et forskjelligt Udgangspunkt, afgav hver af dem sin særskilte Betænkning (6. Juli 1877, trykte in extenso i Tillæg B til Rigsdagstidenden 1877—78, Side 298—314).

Samme Ministeriums Ordre af 5. Februar 1881 om Tilvejebringelsen af de nødvendige Oplysninger for nærværende Kommission var stilet til hvert af de to Arkiver for sig og er besvaret i Skrivelser af 9. og 10. Marts, idet Chefen for Kongerigets Arkivkontor (Joh. Grundtvig) i et og alt henholder sig til sin tidligere Betænkning, medens derimod Gehejmearkivaren (Konferensraad C. Wegener) har gjenoptaget Spørgsmaalet til fornyet Drøftelse, uden dog at fravige sit tidligere Udgangspunkt. —

Med Hensyn til Hovedpunkterne i de tidligere Stadier af Arkivvæsenets Ordning kan henvises til Bilag II (Side 48 og 52 f.). Hertil kan føjes følgende:

Ved Lov af 19. Februar 1861 samledes „Kongerigets Arkivvæsen“ — (Navnet hidrører fra den daværende Modsætning saavel til „Monarkiets“ som til de slesvigske og de holstenske Ministerialarkiver) — under et fælles ministerielt Kontor, idet altsaa Udenrigsministeriet saavel som de militære Ministerier fremdeles beholdt deres særskilte mindre Arkiver. Det samme var Tilfældet med Matrikulkontoret, Postvæsenet og Kultusministeriets Regnskabsvæsen, medens derimod Finansministeriet vedblivende havde Arkiv fælles med Kongerigets Ministerier. I Henhold til Kongl. Resolution af 5. Februar 1869 henlagdes „Kongerigets Arkiv“ dernæst under Kultusministeriet, og den 22. December 1882 forenedes det med Gehejmearkivet under en fælles Bestyrelse.

I. Det Kongelige Gehejmearkiv.

Gehejmearkivaren forudsætter i sin Betænkning, at „Arkivplanen af 1850“, hvorefter Gehejmearkivet tænkte bevaret som selvstændigt Hele, ogsaa ved den nu paatænkte Oprettelse af et Rigsarkiv vil beholde sin Gyldighed. Han gaar herved ud fra, at de to Hovedafdelinger ville staa indbyrdes uafhængige ved Siden af hinanden, den ene omfattende det nuværende Gehejmearkiv, forøget foreløbig med alle Arkivalierne ældre end 1750, dernæst periodisk ved nye Afleveringer, den anden omfattende Ministeriernes samlede Arkiver fra det sidste Aarhundrede. Gehejmearkivaren opgiver derfor i sine Skrivelser de Fordringer, som med Hensyn til Lokaler maa stilles for et saaledes udvidet og bestandig voxende Gehejmearkiv, uden at der tages Hensyn til et fremtidigt Rigsarkivs anden Afdeling og dens Krav i de forskjellige Retninger.

Han fordrer derfor:

A. Til Arkivalierne.

Efter Skrivelse af 6. Juli 1877.

Gehejmearkivets nuværende Omfang	1,870	□ Alen.
Hvad der efter Arkivplanen af 1850 endnu skal afleveres, „tænkes at kunne anslaaes til“	1,400	
Rum til Modtagelse af en periodisk Aflevering fra Afdelingen for de administrative Arkiver i 50 Aar à 70 □ ^o	3,500	
Rum til Modtagelse af Afleveringer fra Kongehuset og af private Gaver	600	
	7,370	

Skrivelse af 9. Marts 1881 følger hertil:

Større Masser, som maatte henligge paa forskjellige Steder, saasom gamle Amts- og Kjøbstads-Arkiver, — Kongehusets gamle Arkiver, saasom Kabinets-Arkiv, Staldmester-Arkiv o. dl., — Ordenskapitlets Arkiv, — Kongernes efterladte Papirer o. m. m., anslaaes, for at afrunde den tidligere Sum, til	2,630
	10,000

B. Til Arbejdsrum.

Efter Skrivelse af 9. Marts 1881.

1. Et stort Kontor, hvori Gehejmearkivets Embedsmænd og Funktionærer (6 Personer) og tillige et Antal af omtrent en Snes Gjæster kunne arbejde.

Dette Kontor maatte være forsynet med en Forstue, om muligt to, til Embedsmændenes og Gjæsternes Overtøj, og endvidere have et lidet Rum ved Siden til visse Kommoditeter.

2. Et ganske lille Kammer for Gehejmearkivaren.
3. Et andet ganske lille Kammer til de Bøger, som ikke kunne faa Plads i Kontoret.
4. Lejlighed til en gift Betjent (Bud og Fyrbøder), der ligesom hidtil Dag og Nat er tilstede.
5. Et lidet Rum til en Bogbinder.
6. Et Oplagsrum til Bevaring af forskjellige Sager.

Det store Kontor maatte helst ligge i mellemste Stokværk og i Midten af dette, med Døre og Gange til alle Sider og Trapper paa flere Steder.

2 og 3 maatte lægges tæt op til dette og med Døre ind til det, det første tillige med en særlig Udgangsdør. Hvis dette store Kontor fik en kvadratisk Form, kunde de to Kamre lægges ved den ene Side, adskilte ved en Gang ud imod Hvælvingerne.

4 maatte anbringes i nederste Stokværk, 5 i Kjælderen, 6 paa Loftet.

Kontorerne saavel som samtlige Arkivhvælvinger maatte ved Varmeapparat gjøres tilgængelige ogsaa i Vintertiden uden Helbredstab.

II. Kongerigets Arkiv.

Efter Skrivelse af 6. Juli 1877.

Chefen for dette Arkiv gaar ud fra, at Oprettelsen af et Rigsarkiv vil føre til en Sammensmeltning af alle Arkiverne med fælles Arbejdsrum saavel for Arkivets egne Embedsmænd og Funktionærer som for de besøgende Videnskabsmænd, og hans Beregninger tage derfor intet Hensyn til de nu i den Henseende bestaaende Forhold. Han angiver derefter:

Samtlige Lokalers Omfang:	
Gehejmearkivets nuværende Omfang til	2,450 □ Alen.
Kongerigets Arkivs til	8,380
	10,830
Tillæg af 10%, som formentlig ville udkræves ved en Omflytning. . .	1,080
	11,910
Eventuelle Afleveringer fra Udenrigs-, Krigs- og Marineministeriet „an- slaas løselig“ til	2,800
Eventuelle Afleveringer fra lokale Arkiver ligesaa til	1,330
Formodet Tilvæxt fra de civile Ministerier i 50 Aar à 55 □ ^o	2,750
	18,798

[Dette Omfang svarer til de nuværende Lokaler, med Fradrag af ubrugelige Rum i Kjælder og paa Loft, ialt 2,300 □ Alen, og med Tillæg af det store kongelige Bibliothek, beregnet til 9,100 □ Alen.]

Heraf Arbejdsrum:

Et større Værelse til Expedition af Udlaanene til Regeringskontorerne.

Et lignende til Arbejdsværelse for de Besøgende.

Et mindre Værelse for Rigsarkivaren.

Et lignende for de andre af Arkivets Funktionærer, som ikke ere beskjæftigede enten ved Udlaanet eller ved Læsesalen.

Disse Rum maa være beliggende saaledes, at der paa den ene Side er en let og umiddelbar Adgang til dem fra Regeringskontorerne, og at de paa den anden Side

ligeledes staa i en bekvem og umiddelbar Forbindelse med selve Arkivlokalerne, og de maa fremdeles ogsaa staa i umiddelbar Forbindelse med hverandre indbyrdes.

Dersom man ved Benyttelsen af ovenstaaende Tal vil se bort fra det daværende Stridspunkt mellem de to Arkiver, vil det formentlig vise sig, at Fordringerne paa det nærmeste ere de samme. Det vil nemlig let ses, at efter Gehejmearkivarens Beregning hele den fremtidige Tilvæxt udelukkende vil falde paa Rigsarkivets historiske Hovedafdeling, som derved i Løbet af 50 Aar vil bringes op til 10,000 □ Alen.

En Følge heraf vil være, at den administrative Hovedafdeling

(nu Kongerigets Arkiv), der nu beregnes til 8,380 □^o

men efter Gehejmearkivarens Forslag for at fyldestgjøre Ar-

kivplanen af 1850 skal aflevere 1,400 □^o

vil bringes ned til et i Aarenes Løb temmelig konstant Omfang af . . . 7,000 □ Alen.

Lægges hertil den af Kontorchefen paaregnede Forøgelse af Arkivaliernes

Rumfang ved en eventuel Flytning med omtrent 1,000 □ Alen.

18,000 □ Alen,

saa vil Forskjellen mellem de to Beregninger (790 □^o) omtrent falde sammen med den Uoverensstemmelse, som fremkommer ved, at Gehejmearkivaren ikke saaledes som Kontorchefen i sit Overslag har medtaget Kontorlokalerne.

A. D. Jørgensen.

Udkast til Skema til en Rumbestemmelse for et Rigsdagshus.

(Meddelt af Folketingets Formand d. 3. Januar 1880.)

	Flade Fod	Flade Fod	Højde Fod	Kubikrum Fod
I. Folketinget.				
A. Lokale af mere end Etage-Højde:				
Folketingssalen		4000	26	104,000
B. Lokaler af Etage-Højde:				
a. Medlemsfoyer		1000		
b. Udvalgsværelser:				
1. Finansudvalget:				
Værelse til Møder	800			
Hjælpeværelse	480			
Finansudvalgets Formands Værelse	200			
— Ordførers —	200			
Aftrædelsesrum	100			
2. 6 Udvalgsværelser à 550 □'	3300			
3. 4 — - 300 -	1200			
		6280		
c. Forsamlingsværelser: 3 à 1000 □'		3000		
d. Læseværelser: 1 à 800 □'	800			
2 à 320 -	640			
		1440		
e. Arbejdsværelser (3: Værelser for Medlemmers Enkelt-Arbejde): 4 à 250 □'		1000		
f. Konferencerum (3: Værelser for Medlemmers Samtaler med Fremmede): 4 à 175 □'		700		
g. Værelser for Ministrene: 2 à 250 □'		500		
h. Bureau og Kassererkontor samt Forretnings- arkiv:				
1 Værelse à 500 □'	500			
2 — - 250 -	500			
		1000		
At overføre		14,920		104,000

	Flade Fod	Flade Fod	Højde Fod	Kubikrum Fod
Overført		14,920		104,000
i. Tidendens Redaktion og Expedition:				
Stenografer 5 Værelser à 200 □'	1000			
Revisionsassistenter 2 — - 200 -	400			
Korrektører 3 — - 200 -	600			
Distribuent- og Oplagsrum 2 — - 200 -	400			
		2400		
j. Referenter: 1 Værelse à 300 □'		300		
k. Budstue og Nattevagt: 1 Værelse à 200 □'		200		
l. Toilette og Klosetter		320		
		18,140		
m. Forstue, Gange og Trapper (25% af foranstaaende 4000 + 18,140 □' afrundet til)		5560		
		23,700	12	284,400
C. Lokaler af mindre end Etage-Højde (Kjælder):				
a. Varmeapparat, Brændsels- og Materialrum . .	2000			
b. Rengjøringskoner: 1 Rum à 160 □'	160			
c. Portnerlejlighed	600			
d. Gange og Trapper 25%	690			
		3450	9	31,050
II. Landstinget.				
A. Lokale af mere end Etage-Højde:				
Landstingssalen		2400	26	62,400
B. Lokaler af Etage-Højde (omtrent halvt saa meget Fladerum som Folketinget)		11,850	12	142,200
C. Lokaler af mindre end Etage-Højde (do.)		1380	9	12,420
III. Fælles.				
A. Lokaler af Etage-Højde:				
a. Statsrevisorerne: 2 Værelser til hver, er 8, saaledes:				
1 Værelse à 320 □'	320			
7 — - 200 -	1400			
b. Bogsamlingen	3000			
c. Restaurationslokale	1600			
d. Gange og Trapper 25%	1580			
		7900	12	94,800
At overføre				731,270

	Fladē Fod	Flade Fod	Højde Fod	Kubikrum Fod
Overført				731,270
B. Lokaler af mindre end Etage-Højde:				
a. Post- og Telegrafkontor: 1 Værelse à 320 □'	320			
b. Sætter- og Trykkerilokaler	2000			
c. Restauratørens Kjøkken med Tilbehør	500			
d. Gange og Trapper 25 ^o %	705			
		3525	9	31,725
IV. Den forenede Rigsdag.				
A. Lokale af mere end Etage-Højde:				
Rigsdagssal		5000	30	150,000
B. Lokaler af Etage-Højde:				
a. Medlemsfoyer	1000			
b. 4 Værelser à 600 □'	2400			
c. Forstue, Gange og Trapper (20 ^o % af 5000 + 3400 □')	1680			
		5080	12	60,960
V. Formandsboliger.				
2 à 4000 □'		8000	12	96,000
				1,069,955

Naar dette Kubikrum af c. 1,070,000 Kubikfod (der i Virkeligheden vil være at fordele paa Etager af forskjellig Højde) tænkes fordelt paa gennemsnitlig 2½ Etage à 12' Højde, vil Bygningernes Grundplan blive c. 35,600 □'. Lægges hertil det dobbelte Fladerum af Gaardsplads, vil Byggegrunden blive c. 106,800 □'.

Udsigt over de Lokaler, som maatte behøves i en ny Rigsdagsbygning.

(Meddelt af Landstingets Formand den 16. Januar 1880.)

Nærværende ifølge min Opfordring af Rigsdagens Bureauchef i Forening med Landstingssekretæren forfattede og i Marginen med enkelte Bemærkninger fra mig forsynede Udsigt over de Lokaler, som ved en ny Ridsdagsbygning formentlig maatte behøves, afleveres — til en foreløbig Orientering — til Hr. Formanden i Regeringskommissionen, ifølge dennes i Mødet den 3. Januar 1880 derom ytrede Ønske.

C. Liebe.

Uden Tvivl hellere 2 og 2 for hvert af Tingene end 4 fælles.

C. L.

Arbejdsværelserne bør ligeledes formentlig helst være særskilte for hvert af Tingene.

C. L.

Næppe nødvendigt.

C. L.

I. Lokaler fælles for begge Ting.

En Rigsdagssal til Aabnings- og Slutningsmøder samt til den forenede Rigsdag. Den bør være af samme Størrelse som Folketingssalen, men saa høj, at Tilhørerpladserne kunne anbringes i Loger oventil. Af saadanne bør der formentlig være en til Kongehuset, en til Hofpersonalet, en til Diplomatene, en til hver af Tingenes Formænd, en til hvert af Tingene, en til Ministeriernes Embedspersonale og en til Publikum.

4 Læse- og Konversationsværelser som det største af de nuværende Læseværelser.

Bogsamlings- og Arbejdsværelser. Enten en stor Sal som Folketingssalen eller flere mindre, der tilsammen have samme Gulvflade.

Et stort Værelse til Fællesudvalg (til 30 Personer) og ved Siden af tvende mindre.

Bureauet. Et Værelse til Bureauchefen af Størrelse som det, han nu har; tvende lignende til Bureaupersonalet og Kassereren; et lignende, hvori Medlemmerne kunne gjøre

En saadan Spisesal forekommer mig just ikke nødvendig, allermindst af den Størrelse, selv ikke om det Receptionslokale, der jo vistnok vilde være ønskeligt, maatte blive fælles for begge Formændene, istedetfor at udgjøre en Del af hver Formands Bolig for sig.

C. L.

sig bekendte med de i Bureauet til Eftersyn fremlagte Sager; et Arkivlokale, enten et større Værelse som Landstingets Forsamlingsværelse, eller tvende som det nuværende Bureauværelse.

7 mindre Værelser til Stenografer og Stenografassistenter.

Restavratsionslokale. En Spisesal til 200 Personer, men saaledes indrettet, at den til daglig Brug kan deles i 3—4 Rum. Kjøkken under den i Kjælderen. Spisesalen burde maaske ligge saaledes, at op til den stødte paa den ene Side Landstingets og paa den anden Side Folketingets Formands Modtagelsesværelser.

Et mindre Værelse til Rengjøringskonerne med tilstødende Rum til Rengjøringsapparater.

Sætteriet. I Kjælderen, helst et stort Lokale som Folketingssalen, eller tvende mindre ved Siden af hinanden, tilsammen af Størrelse som de nuværende Lokaler. Et mindre Rum til Opbevaring af Papir og et til Brændsel. Endvidere et Værelse til Korrektørerne, et til Faktoren og et til Distribuenten af Tidenden. Endelig et større Lokale som Landstingets Forsamlingsværelse til Opbevaring af Oplaget af Tidenden og tvende mindre til Opbevaring af de sidste Samlinger og til Makulatur.

En Brændekjælder til 5—600 Tdr. Kul og 20 Favne Brænde.

Pissoir og Klosetter til Sætteripersonalet, Korrektører og Betjente.

II. Lokaler til Folketinget.

En Sal til Møderne af Størrelse som den nuværende Folketingssal, Tilhørerpladsen fraregnet; denne anbringes ganske som ved Rigsdagssalen. Dog vilde det vist være hensigtsmæssigt, om der

desuden bag Ministerpladserne kunde anbringes en mindre Loge for ministerielle Embedsmænd, som Ministrene kunde ønske under Forhandlingerne at konferere med.

Formanden. 4 større og 4 mindre Modtagelses- og Beboelsesværelser foruden Forværelser og øvrige Bekvemmeligheder.

Ministrene. 3 større Værelser med Forværelse og Toilette.

4 Forsamlingsværelser, 2 som det største Læseværelse, 2 som Landstingets Forsamlingsværelse.

Finansudvalget. Et Værelse som det mindste af Læseværelserne, og ved Siden deraf 4 mindre, hvoraf 1 til Udvalgets Formand og 1 til dets Ordfører.

Udvalgene. 4 Værelser som det mindste af Læseværelserne, 4 som Landstingets Forsamlingsværelse, 4 noget mindre end dette.

3 mindre Værelser, hvori Medlemmerne kunne modtage dem, der ønske at tale med dem under Møderne.

Revisionsassistenterne. Et større og tvende mindre Værelser.

Et Budværelse, dobbelt saa stort som det nuværende.

En Garderobe, Toilet- og Omklædningsværelser, Pissoirer og Klosetter.

III. Lokaler til Landstinget.

En Sal til Møderne som den nuværende. Tilhørerpladsen anbringes som ved Rigsdagssalen, med en Loge bag Ministerpladserne, som ved Folketingssalen.

Formanden. Ganske som til Folketingets Formand.

Ministrene. 2 større Værelser med Forværelse og Toilette.

Salen maatte dog under alle Omstændigheder være højere til Loftet end den nuværende.

C. L.

Tre saadanne Forsamlingsværelser synes dog at være ud over det Nødvendige.

C. L.

Sex Udvalgsværelser synes ligeledes at være ud over det Nødvendige.

C. L.

3 Forsamlingsværelser som det nuværende Forsamlingsværelse.

6 Udvalgsværelser, mindre end det sidstnævnte Værelse og af forskjellig Størrelse.

2 mindre Værelser, hvor Medlemmerne kunne modtage dem, der under Møderne ønske at tale med dem.

Landstingssekretæren og Revisionsassistenten. Et større og et mindre Værelse.

Et Budværelse, noget mindre end Folketingets.

En Garderobe, Toilet- og Omklædningsværelser, Pissoirer og Klosetter.

IV. Lokaler til Statsrevisionen.

Et Forsamlingsværelse som Statsrevisionens Formands Værelse.

4 noget mindre Værelser.

1 større Værelse til Arkiv og Sekretæren.

V. En Embedsbolig til Bureauchefen

paa 5 Værelser med passende Udenomslejlighed.

VI. En Portnerbolig,

3 Værelser, Køkkenen o. s. v.

Meddelelser

af Hr. Kammerraad, Slotsforvalter J. T. Zeltner til Belysning af
forskjellige af Kommissionen behandlede Spørgsmaal.

(Forelagt i Mødet den 18. Juni 1880.)

Saafermt man enten ved Om- eller Tilbygning i de nuværende Ministeriebygninger, eller, hvad der vistnok maatte være det heldigste, naar man ikke skal nødsages til at tage Hensyn til Bekostningen, ved at opføre en hel ny Regeringsbygning vilde skaffe Ministerierne tilfredsstillende Lokaler, maatte Kvadrat-Indholdet af de nuværende Lokaler, efter hvad der foreligger, i alt Fald betydelig forøges. Med Bibeholdelse af de gamle Bygninger kunde denne Forøgelse mulig opnaas ved Tilbygninger i den saakaldte Lercheske Gaard og i Proviantgaarden.

Til Støtte for Overvejelser om Placeringen af disse Tilbygninger udarbejdede jeg den Situationsplan, som fulgte med Aktstykke Nr. 5 (d. e. Bilag III og Plan I). Jeg tør ikke paastaa, at denne i Et og Alt er ganske nøjagtig, da jeg har maattet benytte forskjellige Tegninger, som ved Eftermaaling viste sig ikke at være saa paalidelige, som man kunde ønske det. I alt Fald kan man dog derved faa et godt Overblik over den Plads, der først maa tilvejebringes, og en Bestemmelse for, om og hvorledes man vil disponere over det paa Planen angivne Areal paa Slotsholmen, som begrænses af Kavalergaarden, Slotsholmsgade, Kristiansgade og Tøjhusgade. Dette Areal udgjør efter den ligeledes af mig foretagne Opmaaling, hvis Resultater ere blevne meddelte nærværende Kommission i Aktstykke Nr. 5 (Bilag III), og efter mine senere med Hensyn til Tøjhuset foretagne Opmaalinger, tilsammen 169,730 □ Alen eller c. 12¹/₈ Tdr. Land.

Foruden de omtalte to Tilbygninger, som kom til at indeholde henholdsvis 16,000 □ Alen, fordelte i 3 Etager med Kjælder, og 3000 □ Alen, fordelte i 2 Etager — de nuværende Ministeriebygninger samt Lokalerne i Proviantgaarden og Gehejmearkivet udgjøre tilsammen c. 65,153 □ Alen, deraf 6,100 til Boliger og Brænderum —, maatte der endvidere foretages temmelig omfattende Forandringer af de gamle Bygninger, idet jeg maa anse det for en komplet Nødvendighed, at største Delen af de derværende Skorstene efterhaanden nedtages og opmures paany, hvorved der kunde

tilvejebringes en bedre Ordning og Anvendelse af samtlige Lokaler. Ved samme Lejlighed maatte der ogsaa sørges for mere Lys og Ventilation, for Opvarmning og andre tidssvarende Indretninger, hvilke i flere af de nuværende Lokaler i høj Grad savnes.

Man maa efter min Formening først blive enig om, hvor de forskjellige Nybygninger, hvorom der her kan være Tale, skulle anbringes. Foruden den omtalte Regeringsbygning maa vel nemlig først og fremmest Spørgsmaalet om en ny Rigsdagsbygning komme for; men en saadan Bygning af den Størrelse, som Folketingets Formand har bragt i Forslag, og som vil komme til at indtage et Fladerum af c. 106,800 □ Fod eller c. 327 × 327 Fod i □, hvilket er omtrent den samme Størrelse, som er opgivet for et nyt Bibliothek, vil ikke kunne placeres paa Slotsholmen, hvor navnlig Rigsdags- og Regeringsbygningen og mulig et nyt Bibliothek vel helst bør placeres, uden at alle de til Tøjhuset hørende Bygninger nedbrydes og forlægges til et mere isoleret Sted, mulig til Arsenaløen eller til Terrænet der i Nærheden, hvilket med Hensyn til Sikkerheden i paakommende Tilfælde vel ogsaa kunde anses for ønskeligt. En saadan Remplacering vilde imidlertid medføre omfattende Bekostninger, som man uden foreliggende Planer til et nyt Etablissement for Tøjhusafdelingen kun tilnærmelsesvis kan gjøre sig et Begreb om.

Det vil dernæst være nødvendigt for at komme til et foreløbigt Resultat, at der haves en Beregning over de nuværende Bygningers Værdi, eller med andre Ord en Udsigt over, hvad Bygninger af en lignende Art vilde kunne opføres for paa et andet Sted, forudsat at den Grund, som dertil maatte anses for hensigtssvarende, tilhørte Staten og ikke skulde tilvejebringes ved Kjøb eller Expropriation, da Bekostningen i saa Fald vilde blive saa betydelig, at man efter vore Forhold alene af den Grund mulig maatte betænke sig paa at bringe saadant i Forslag. Som Forsøg har jeg udregnet, at de til Tøjhuset hørende Bygninger indeholde et Grundareal af c. 32,780 □ Alen. Da disse Bygninger imidlertid ere af en forskjellig Konstruktion, idet navnlig selve Tøjhuset og den saakaldte Bageribygning have hvælvede Underrum og en langt betydeligere Dybde end de øvrige Bygninger, har det været nødvendigt at beregne hver Bygning for sig, og jeg er derved kommen til det Resultat, at et lignende Antal Bygninger af samme Størrelse og Beskaffenhed som de anførte vilde medføre en Bekostning af c. 2,400,000 Kr. Nedbrydning og Transport af Materialet fra de gamle Bygninger derunder indbefattet.

Lægges hertil de øvrige hermed i Forbindelse staaende Arbejder, som Brolægning, Kloaker, Vand- og Gasledninger m. m. samt til nødvendige Udvidelser og Forbedringer. c. 1,600,000 -
kunne Udgifterne hertil mindst anslaaes til. c. 4,000,000 Kr.

Det bebyggede Areal af Ministeriebygningerne udgjør 11,023 □ Alen, som kan ansættes til en Værdi af c. 1,097,750 Kr. og af Proviantgaarden 6,352½ □ Alen, som kan ansættes til en Værdi af c. 635,250 -
c. 1,733,000 Kr.

En ny Tilbygning i Lerches Gaard, c. 4000 □ Alen i 3 Etager med Kjælder, vil koste	c.	350,000	Kr.
Forlængelse af Bygningen i Proviantgaarden, 1500 □ Al. i 2 Etager	c.	250,000	-
Til Forandring og Ombygning anslaaes	c.	100,000	-
	c.	<u>700,000</u>	Kr.

Udgifterne til efternævnte Bygninger antager jeg ville stille sig saaledes:

1. En ny Rigsdagsbygning (jvfr. Bilag X) vil medføre en Bekostning af	c.	1,725,000	Kr.
2. En ny Musæumsbygning (jvfr. Bilag XIII)	c.	1,575,000	-
(Heri er ikke medregnet Udgifterne ved en mulig Nedbrydning af Fodgardens Kaserne og af Exerцерhuset og ved disse Bygningers Forlæggelse til et andet Sted.)			
3. Et nyt Bibliothek (jvfr. Bilag XIV)	c.	1,700,000	-
4. En ny Regeringsbygning enten		1,733,000	Kr.
og med Tilbygninger		600,000	-
		<u>2,333,000</u>	Kr.
eller (se ovfr.) Ombygning af de nuværende Bygninger med en Tilbygning i Lerches Gaard og en Forlængelse af Bygningen i Proviantgaarden			
	c.	700,000	-
5. Nye Bygninger til Tøjhuset som anført	c.	4,000,000	-
		<u>9,700,000</u>	Kr.
6. Inventarium og uforudseelige Udgifter	c.	300,000	-
		<u>10,000,000</u>	Kr.

Hvad Udenrigsministeriet angaar, da har dette, som det er meddelt Kommissionen, i en Skrivelse til Indenrigsministeriet udtalt Ønsket om, at en bygningskyndig Mand efter en Undersøgelse af Udenrigsministeriets Lokaler maatte udarbejde en Oversigt over, hvad Ministeriet vilde behøve i en ny Bygning. Indenrigsministeriet har i den Anledning forlangt mine Ytringer meddelte, hvad jeg har udsat, indtil Kommissionens Forhandlinger ere skredne noget længere frem.

Som den ærede Kommission bekjendt, er Udenrigsministeriet for Tiden indstalleret i Kristian VII's Palæ paa Amalienborg, hvor dets Lokaler, navnlig de egenlige Forretningslokaler, nogenlunde, men langtfra paa en tilfredsstillende Maade, opfylde de Fordringer, som kunne stilles til dem. Imidlertid vil der efter al Rimelighed, saafremt Rigsdagen fraflytter sine nuværende Lokaler i Kristiansborg Slot, blive saa megen Plads tilovers i Slottet, at Udenrigsministeriet vil kunne blive anbragt der. Dog var det maaske endnu heldigere, om bemeldte Ministerium forblev i Kristian VII's Palæ, indtil det af Hendes Majestæt Enkedronningen for Tiden beboede Palæ paa Amalienborg engang blev ledigt, og om det da kunde overflyttes dertil.

Det har desuden ofte været udtalt som ønskeligt, at hele Kristian VII's Palæ kunde blive overleveret til den kongelige Civilliste, hvorved der vilde blive raadet Bod paa de Ulemper, der ere forbundne med, at en Del af Deres Majestæters daglige Ge-

makker nu maa benyttes ved større Aftenselskaber, naar man da ikke vil ty til Lokalerne paa Kristiansborg. Ved det nævnte Arrangement kunde disse Ulemper undgaas, og Udenrigsministeriet vilde tillige i bemeldte af Hendes Majestæt Enkedronningen beboede Palæes Stueetage kunne faa tidssvarende Kontorer og Modtagelsesværelser.

Det har været under Omtale at henflytte eller forlægge Ministeriebygningerne til den saakaldte Staldbetjentbygning og Staldmestergaard, hvorfor jeg ikke skal undlade til Slutning at bemærke, at det ikke alene vilde have sin Vanskelighed at faa disse Bygninger, der som bekjendt ere overladte til den kongelige Civilliste, erstattede med andre navnlig for Staldetaten mere hensigtssvarende og bedre beliggende, men at ogsaa de 15,881 □ Alen (hvoraf Kjælderen 4,995 □ Alen), som disse Bygninger efter min Beregning indeholde, kun forslaa lidet imod de 65,153 □ Alen, som Ministeriebygningerne indeholde. Alene af denne Grund tror jeg, at denne Tanke maa betragtes som mindre heldig. Bygningerne maatte i alt Fald efter deres nuværende indre Indretning helt ombygges.

Hvorvidt Billedgalleriet skal tænkes anbragt i en særskilt Bygning eller i selve Musæumsbygningen, eller mulig indtil videre skal forblive, hvor det nu er, hvor Lokalerne med Hensyn til Brandfare maa betragtes som højst uheldige, ere Spørgsmaal, som vel først kunne finde deres Afgjørelse, naar Kommissionens øvrige Arbejder ere skredne noget længere frem.

Bilag XIII.

Udkast til Rumbestemmelser for et nyt Nationalmuseum.

Hertil Plan II.

(Fremlagt af Kammerherre, Museumsdirektør J. J. A. Worsaae d. 3. Januar 1880.)

	Flade □ Fod	Flade □ Fod	Højde Fod	Kubikrum Fod
I. Nordisk Samling.				
Lokaler til Samlingen	7,352		12	88,224
do. - do.	7,928		15	118,920
Arbejdslokale for Konservatoren	576		12	6,912
Gange	400		12	4,800
do.	400		15	6,000
Trapper	400		41	16,400
		17,056		
II. Arkiv, Bibliothek og Direktionsværelse . . .				
	2,656		12	31,872
Gange og Trapper	288		41	11,808
		2,944		
III. Møntsamling.				
Lokaler til Samlingen	1,792			
Bibliothek og Arbejdsværelser	864			
		2,656	15	39,840
IV. Ethnografisk Samling.				
Lokaler til Samlingen	5,560		12	66,720
do. - do.	9,720		15	145,800
Bibliothek og Arbejdsværelse	864		15	12,960
Gange	400		12	4,800
do.	400		15	6,000
Trapper	400		41	16,400
		17,344		
V. Antiksamling.				
Lokaler til Samlingen	4,160		12	49,920
Bibliothek og Arbejdsværelse	864		12	10,368
Gange og Trapper	288		41	11,808
		5,312		
At overføre		45,312		649,552

	Flade □ Fod	Flade □ Fod	Højde Fod	Kubikrum Fod
Overført		45,312		649,552
VI. Fælles Vestibule og Hovedtrapper		3,808	41	156,128
VII. Kjælder til Arbejdsrum, Magasiner, Pakrum, Brændsel m. v.		21,968	8	175,844
VIII. Varmeapparat		800	10	8,000
IX. Inspektørboliger		7,200	10	72,000
X. Portnerbolig, Arbejdsrum m. v.		1,200	10	12,000
		80,288		1,073,524

Musæumsbygningens Grundflade	35,640	□ Fod
Embedsbygningens Grundflade	2,400	—
Aralet, som omslutes af Bygningerne	62,080	—
Bygningernes Grundflade + det nærmeste, til dem hørende Areal	c. 167,000	—

Bilag XIV.

Beregning

af Rumforholdene i en ny Bygning til det store kongl. Bibliothek.

Hertil Plan III.

(Meddelt af Justitsraad, Bibliothekar C. W. Bruun d. 16. Januar 1880.)

Summarisk Beregning.

	Flade i □ Fod	Flade i □ Fod	Højde i Fod	Kubikfod	Hyldelængde i Fod
I Kjælderen findes de nødvendige Lokaler til Varmeapparater, Brændsel, Pakrum, etc.					
Stuen.					
Forstue		1,700	16	27,200	
Portnerlejlighed etc.	1,200		"		
Bogbinderværksted etc.	1,200	2,400	"	38,400	
Forevisningssal	1,900		"		2,500
Bibliothekslokaler	30,150		"		43,500
do. Dansk Afdeling	4,400	36,450	"	583,200	5,000
Porte, Trapper, Gange		5,450	"	87,200	
Murtykkelser		9,000	"	144,000	
Summa		55,000	"	880,000	51,000
1ste Sal.					
Forstue		1,300	24	31,200	
Læsesal	3,400		"		
Bilokale til Læsesalen	1,425		"		
Lokale til de daglig brugte Bøger	275		"		
Garderobe	275	5,375	"	129,000	
Arbejdssal	3,400		"		
Magasinrum (nye Bøger)	1,425		"		
Administrationens Magasinrum	275		"		
Toilet	275	5,375	"	129,000	
Lokaler for Bibliothekar og Personale		900	12 + 12	21,600	
(Magasinrum i Mezzaninen.)			"		
Lokaler for Administration og særskilte Arbejdslokaler		900	"	21,600	
(Magasinrum i Mezzaninen.)			"		
Bibliothekslokaler	22,050		24		51,000
do. Dansk Afdeling	3,700	25,750	"	618,000	8,000
Trapper og Korridorer		6,400	"	153,600	
Murtykkelser		9,000	"	216,000	
Summa		55,000	"	1,320,000	59,000
				880,000	51,000
Ialt				2,200,000	110,000
Til Bygningens Areal	55,000 □ Fod				
lægges Gaardenes Areal	22,000 —				
Ialt	77,000 □ Fod				

Detailletet Beregning.

		Flade i □ Fod	Højde i □ Fod	Kubikfod	Hyldelængde i Fod
I Kjælderen findes de nødvendige Lokaler for Varmeapparater, Brændsel, Pakrum etc.					
Stuen.					
a	Forstue	1,700	16	27,200	
b	Portnerlejlighed	1,200	"	19,200	
c	Bogbinderværksted	1,200	"	19,200	
1—2	Bibliothek à 4,400 □'	8,800	"	140,800	11,000
3	Forevisningssal	1,900	"	30,400	2,500
4	Bibliothek	1,900	"	30,400	2,500
5—8	do. à 1,550 □'	6,200	"	99,200	9,000
9—10	do. à 1,425 □'	2,850	"	45,600	4,500
11—14	do. à 1,550 □'	6,200	"	99,200	9,000
15—16	do. à 475 □'	950	"	15,200	2,000
17—18	do. à 1,625 □'	3,250	"	52,000	5,500
19	do. (Dansk Afdeling)	4,400	"	70,400	5,000
	Trapper, Gange og Porte	5,450	"	87,200	
	Murtykkelser	9,000	"	144,000	
	Summa . . .	55,000	"	880,000	51,000
Iste Sal.					
20	Forstue	1,300	24	31,200	
21	Læsesal	3,400	"	81,600	
22	Arbejdssal med Udlaan	3,400	"	81,600	
23—24	Bibliothek à 1,700 □'	3,400	"	81,600	8,000
25—28	do. à 1,550 □'	6,200	"	148,800	14,000
29	Bilokale til Læsesalen	1,425	"	34,200	
30	Magasinrum til Arbejdssalen (nye Bøger)	1,425	"	34,200	
31—34	Bibliothek à 1,550 □'	6,200	"	148,800	14,000
35—36	do. à 2,425 □'	4,850	"	116,400	12,000
37	do. (Dansk Afdeling)	3,700	"	88,800	8,000
d	Garderobe til Læsesalen	1,100	"	26,400	
e	Toilet do.				
f	Dagligt Bogforbrug do.				
g	Administr. Pakrum				
h	Lokaler for Bibliothekar og Personale	900	12 + 12	21,600	
i	do. for Administration og særskilte Arbejder	900	12 + 12	21,600	
k	Bibliothek	1,400	24	33,600	3,000
	Trapper og Korridorer	6,400	"	153,600	
	Murtykkelser	9,000	"	216,000	
	Summa . . .	55,000	"	1,320,000	59,000

I Mezzaninen under h og i findes Magasinrum.

Antallet af Boghylderne, som her tænkes anbragte i Stuen i 2 Sæt, hvert af 6 à 7 Fods Højde, og paa 1ste Sal i 3 Sæt af samme Højde, kan efterhaanden forøges til henimod det Dobbelte (c. 216,000 Fod) ved at indskyde Reoler i Mellemrummene mellem de nuværende.

Et Bibliotek
Fortegnelse

over

de af Kommissionen indsendte Tegninger.

Rigsdagen.

F. Meldahl: 4 foreløbige Udkast til Rigsdagens Anbringelse ved og i Kristiansborg Slot (sml. Plan IV—VII).

- A. 1—2. Forsamlingssalene i særlige Bygninger i den indre Slotsgaard (Stue og Mezzanin).
- B. 1—3. Dito dito i de ydre Slotsgaarde (Kjælder, Stue og Mezzanin).
- C. 1—2. Folketingssalen i Prins Jørgens Gaard.
- D. 1—2. Forsamlingssalene i Slottet.
- E. 1—2. Detailtegninger til D. (hoslagt en Beregning af Fladeindholdet).

J. T. Zeltner: 2 Udkast til en ny Landstingssal.

- A. 1—3. Salen paa sin nuværende Plads, med en Forhøjelse op i Mezzaninen og en Udvidelse af Rigsdagens Lokaler ind i Løngangens Mezzanin.
- B. 1—2. Salen anbragt i Slottets nørre Fløj, ud til Ridebanen.

Centraladministrationen.

J. T. Zeltner: Udkast til Administrationsbygningernes Omdannelse med Udvidelser i Lerches Have.

- A. 1—3. Grundplaner over Stue, 1. og 2. Sal.
- B. 1—4. Dertil hørende detaljerede Grundplaner og Opstalter.
- C. 1—6. Situationsplan over Ministeriernes nuværende og fremtidige Fordeling af Pladsen.

F. Meldahl: Skitse over de projekterede Bygninger i Lerches Have, lagte i Korsform.

Et Nationalmusæum.

Bilag XV

H. Storck: 2 Udkast til et Musæum paa Rosenborg Exercerplads.
Skitse over Grundens nuværende Anvendelse.

Situationsplan over Firkanten mellem Stormgade, Frederiksholms Kanal, Ny Vestergade og Filosofgangen.

Et Bibliothek.

3 detaljerede Tegninger af Bibliotheket i Stokholm.

BILAG.

	Side
1. Ministeriets Skrivelser om Kommissionens Nedsættelse og Medlemmer.....	1.
2. A. D. Jørgensen: Udsigt over Centraladministrationens, Domstolenes og de offentlige Samlingers Bygningshistorie, fra 1660 til Nutiden.....	3.
3. J. T. Zeltner: Beregning af Kvadratindholdet og Højden i de Lokaler, som afbenyttes af Rigsdagen, de forskellige Ministerier og Højesteret, i det store kongelige Bibliothek, Gehejmearkivet, den kongl. Malerisamling og Staldbetjentbygningen ved Kristiansborg Slot med tilhørende Udbygninger, Gaarde og Haver, samt i Havremagasinet og Vedhaven.....	59.
4. Samme: Opmaaling af Gulvarealerne samt af Reolerne og Kortskabene i Gehejmearkivet og Ministeriernes Arkiver.....	67.
5. J. J. A. Worsaae: Beregning af Gulvareal, Skabe, Hylder m. m. i de Lokaler paa Prinsens Palæ, som benyttes til Statens offentlige Samlinger.....	69.
6. E. Bloch: Beregning af Gulvarealet og det med Malerier behængte Fladerum i den kgl. Malerisamling.....	75.
7. Oplysninger fra Konsejlspræsidiat, Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Krigsministeriet, Marineministeriet, Ministeriet for Island, Justitsministeriet, Finausministeriet og Indenrigsministeriet om de Fordringer, som stilles med Hensyn til Lokaler i en ny Regeringsbygning.....	77.
8. J. L. Schou, J. D. Herholdt og J. T. Zeltner: Bemærkninger om Centraladministrationens eventuelle Anbringelse i Bygningskomplekset i Slotsholmsgade.....	91.
9. Oplysninger fra det kongl. Gehejmearkiv og Kongeriget's Arkiv om de Fordringer, som maa stilles til deres Lokaler.....	97.
10. Folketingets Formand: Udkast til Skema til en Rumbestemmelse for et Rigsdagshus ..	101.
11. Landstingets Formand: Udsigt over de Lokaler, som maatte behøves i en ny Rigsdagsbygning.....	105.
12. J. T. Zeltner: Meddelelser til Belysning af forskellige af Kommissionen behandlede Spørgsmaal.....	109.
13. J. J. A. Worsaae: Udkast til Rumbestemmelse for et nyt Nationalmusæum.....	113.
14. C. W. Bruun: Beregning af Rumforholdene i en ny Bygning til det store kongelige Bibliothek.....	115.
15. Fortegnelse over de af Kommissionen indsendte Tegninger.....	117.

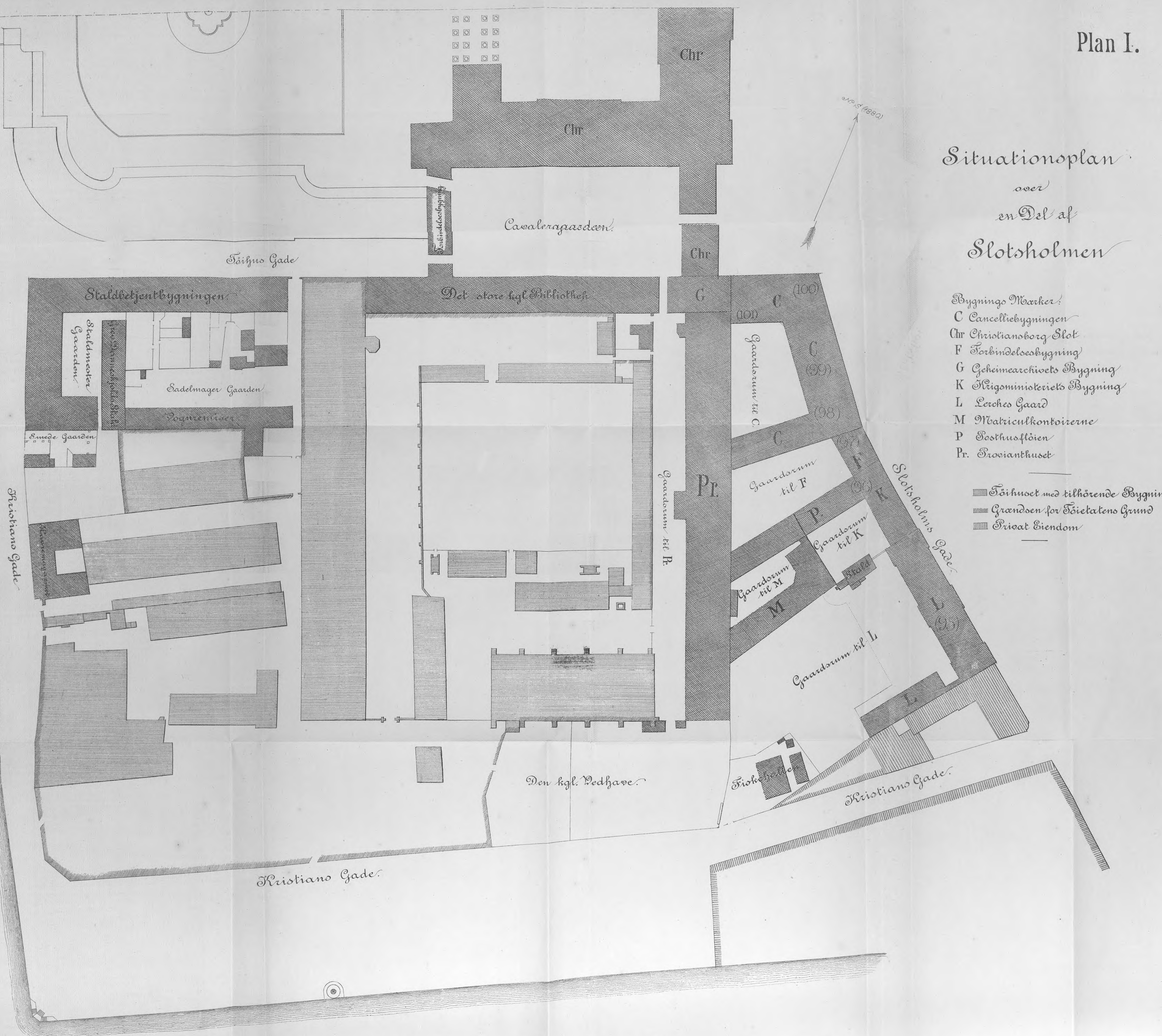
LITHOGRAFEREDE PLANER:

- ✓ I. J. T. Zeltner: Situationsplan over en Del af Slotsholmen.
 - ✓ II. H. Storck: Et eventuelt Nationalmusæum paa Exercerpladsen ved Rosenborg.
 - ✓ III. H. Holm: En eventuel Bibliothekbygning. (a. Stue, b. 1ste Sal).
 - ✓ IV. F. Meldahl: Udvidede Lokaler for Rigsdagen paa Kristiansborg. (a. Stue, b. Mezzanin).
 - ✓ V. Samme: Tingenes Forsamlingsale i den indre Slotsgaard. (a. b.)
 - ✓ VI. Samme: Tingenes Forsamlingsale i de ydre Slotsgaarde. (a. b.)
 - ✓ VII. Samme: Folketingssalen i Prins Jørgens Gaard. (a. b.)
-

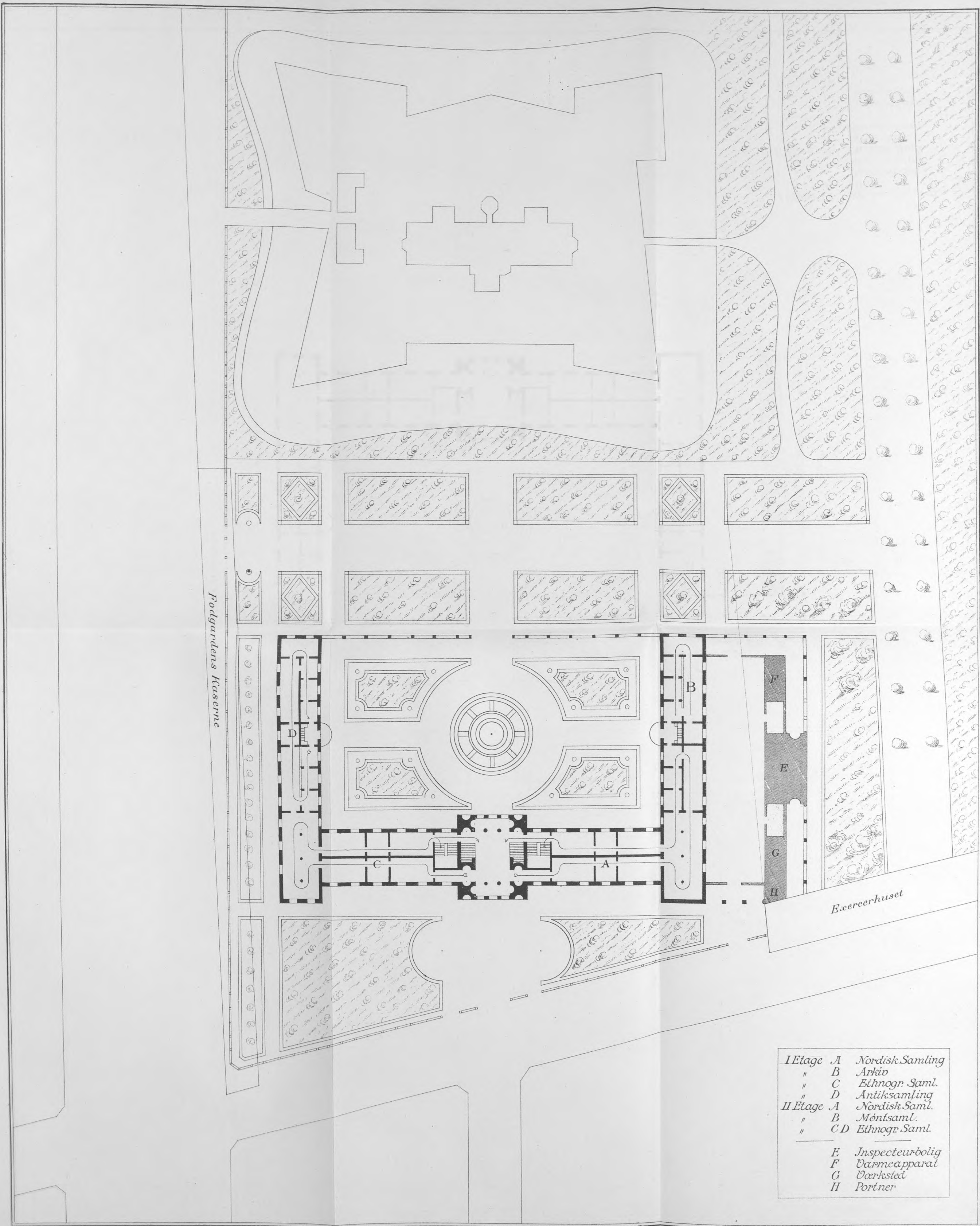
Situationsplan
over
en Del af
Slotsholmen

- Bygninge Marker:
- C Cancelliebygningen
 - Chr Christiansborg Slot
 - F Forbindelsesbygning
 - G Geheimearchivets Bygning
 - K Krigsministeriets Bygning
 - L Lerches Gaard
 - M Matriculkontoirerne
 - P Posthusfløien
 - Pr. Procianthuset

- Støtthuset med tilhørende Bygninger
- Grænsen for Støtthuset Grund
- Privat Eiendom

Plan II.

Podgarden's Kuserne

Exercerhuset

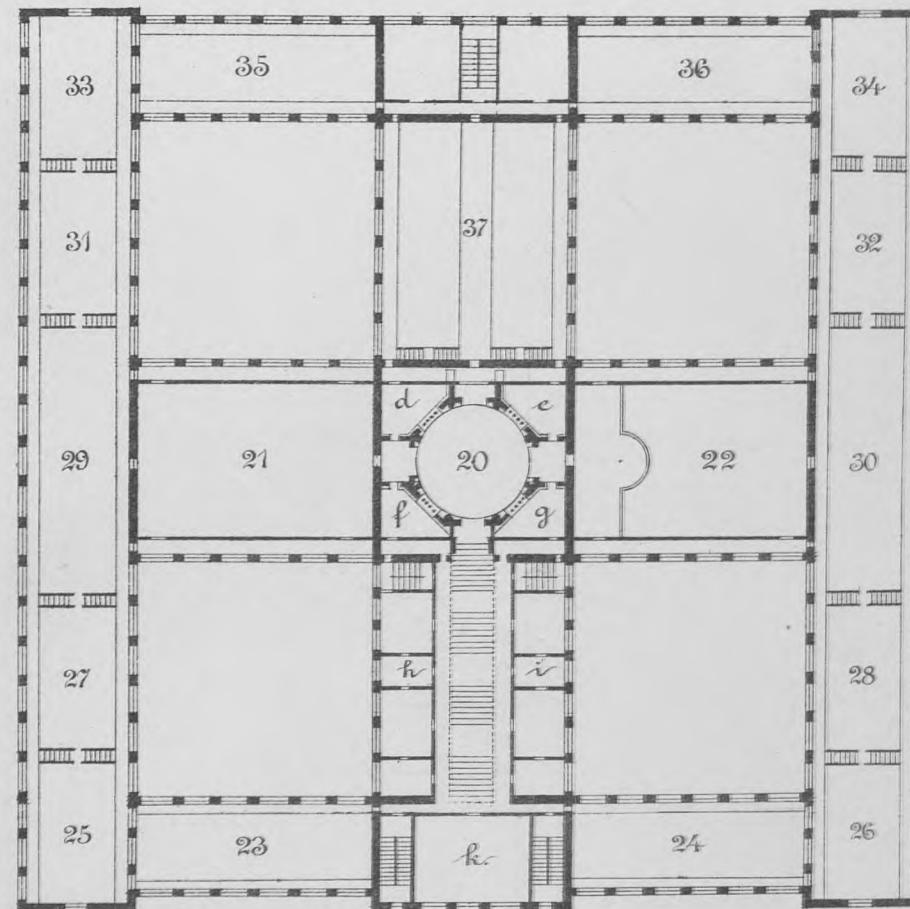
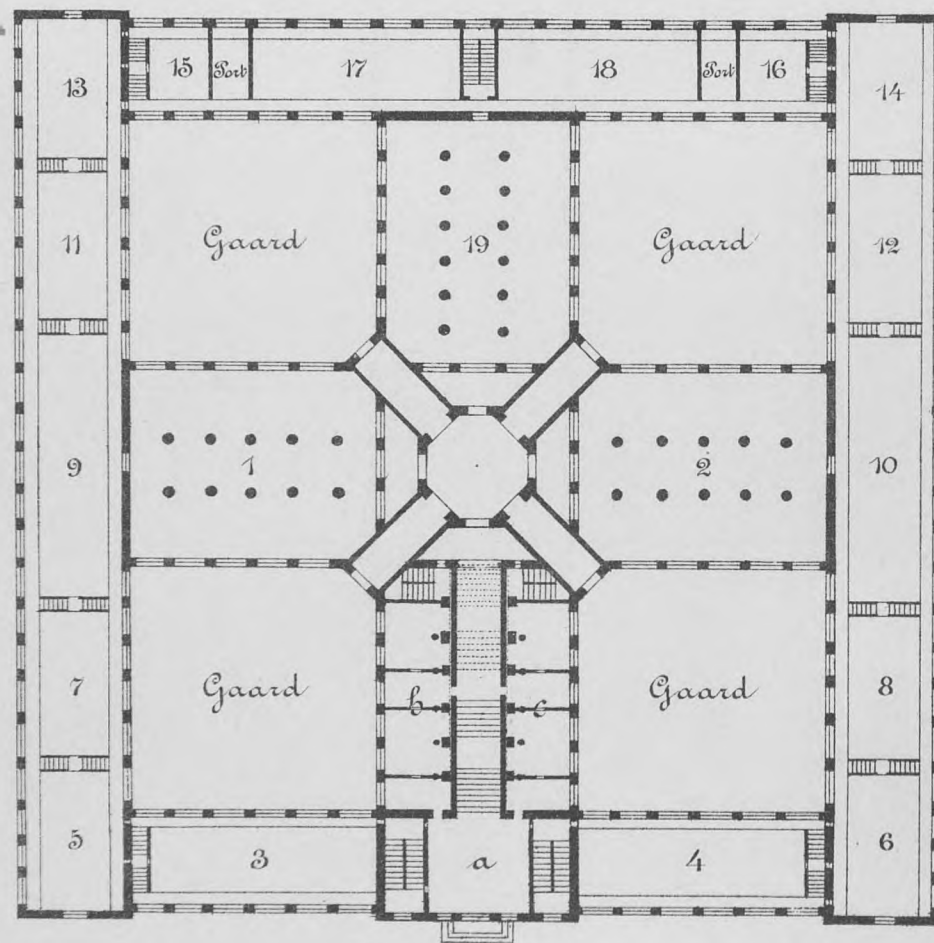
I Etage	A	Nordisk Samling
"	B	Arkiv
"	C	Ethnogr. Saml.
"	D	Antiksamling
II Etage	A	Nordisk Saml.
"	B	Møntsaml.
"	C D	Ethnogr. Saml.
	E	Inspecteurbolig
	F	Varmeapparat
	G	Værksted
	H	Portner

Plan til en Bygning for

det store kongelige Bibliothek

A

B.

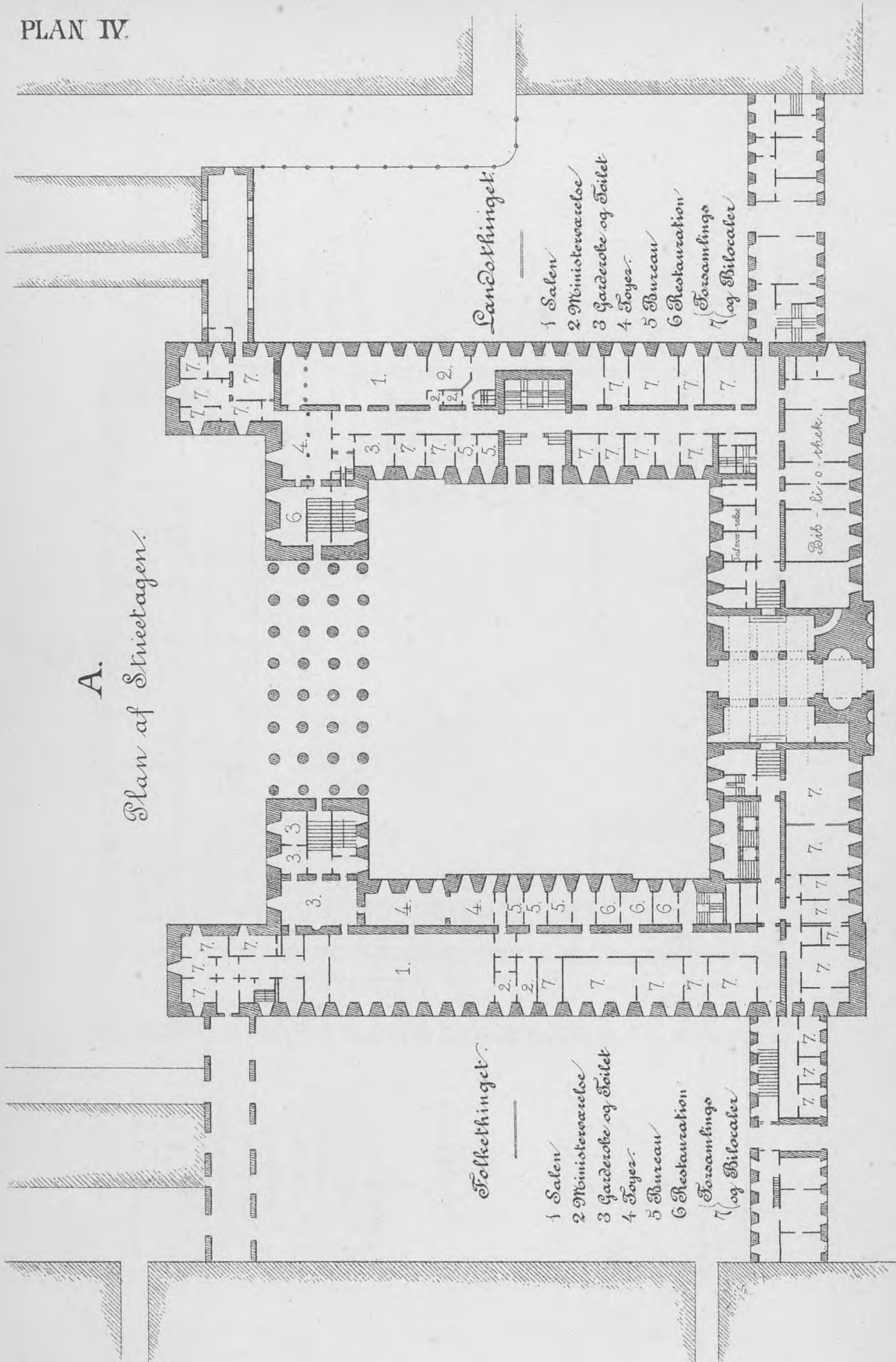
Underste Etage.

Øverste Etage.

- a Forstue
- b Portnerbolig
- c Bøgbinderværkstedet
- 1-2 Bibliothek
- 3 Forevisningsaal
- 4-19 Bibliothek
- 19 Dansk Afdeling

- 20 Forstue
- 21 Læsesaal
- 22 Arbejdsaal med Udlaan
- 23-31 Bibliothek
- 37 Dansk Afdeling
- d Garderobe til Læsesalen
- e Toilet til Læsesalen
- f Daglig Bøgforsyning til Læsesalen
- g Administri. Pakrum
- h Lokaler for Administration og særskilte Arbejder
- i Lokaler for Bibliothekar og Personale
- k Bibliothek

A.
Plan af Strædetagen.

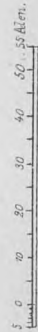

Folkethinget

- 1 Salen
- 2 Ministeraale
- 3 Garderobe og Toilet
- 4 Foyez.
- 5 Bureau
- 6 Restauration
- 7 Foraaamlings og Bilocaler

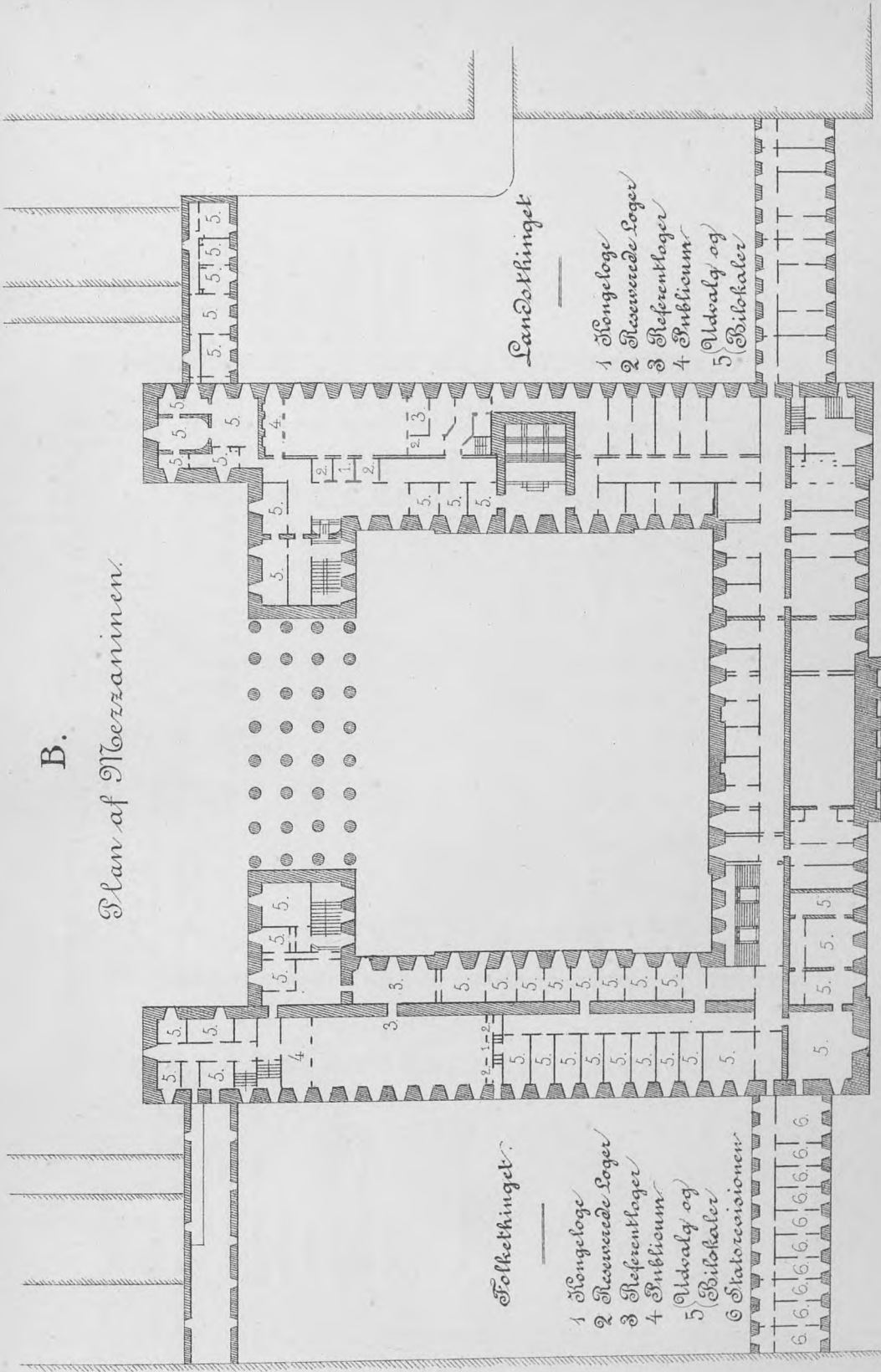
Landstinget

- 1 Salen
- 2 Ministeraale
- 3 Garderobe og Toilet
- 4 Foyez.
- 5 Bureau
- 6 Restauration
- 7 Foraaamlings og Bilocaler

B.

Plan af Mezzaninen.

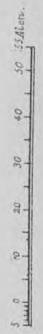

Folkethinget

- 1 Kongeloge
- 2 Rættede Loger
- 3 Referentloger
- 4 Publicum
- 5 Udvalg og Bilokaler
- 6 Statorvisioner

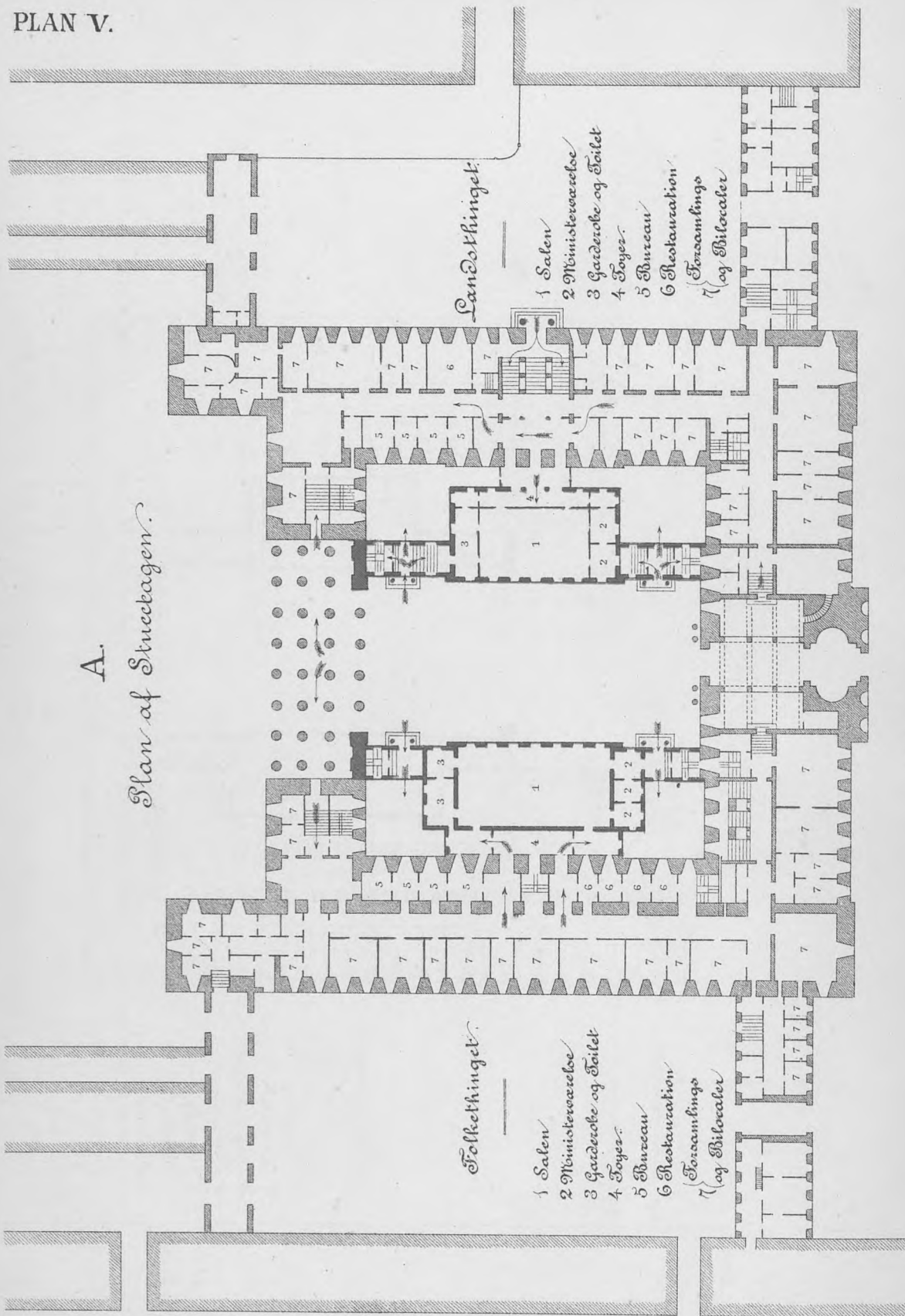
Landstinget

- 1 Kongeloge
- 2 Rættede Loger
- 3 Referentloger
- 4 Publicum
- 5 Udvalg og Bilokaler

PLAN V.

A.
Plan af Strædeagen.

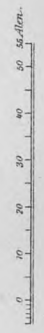

Landdøthinget

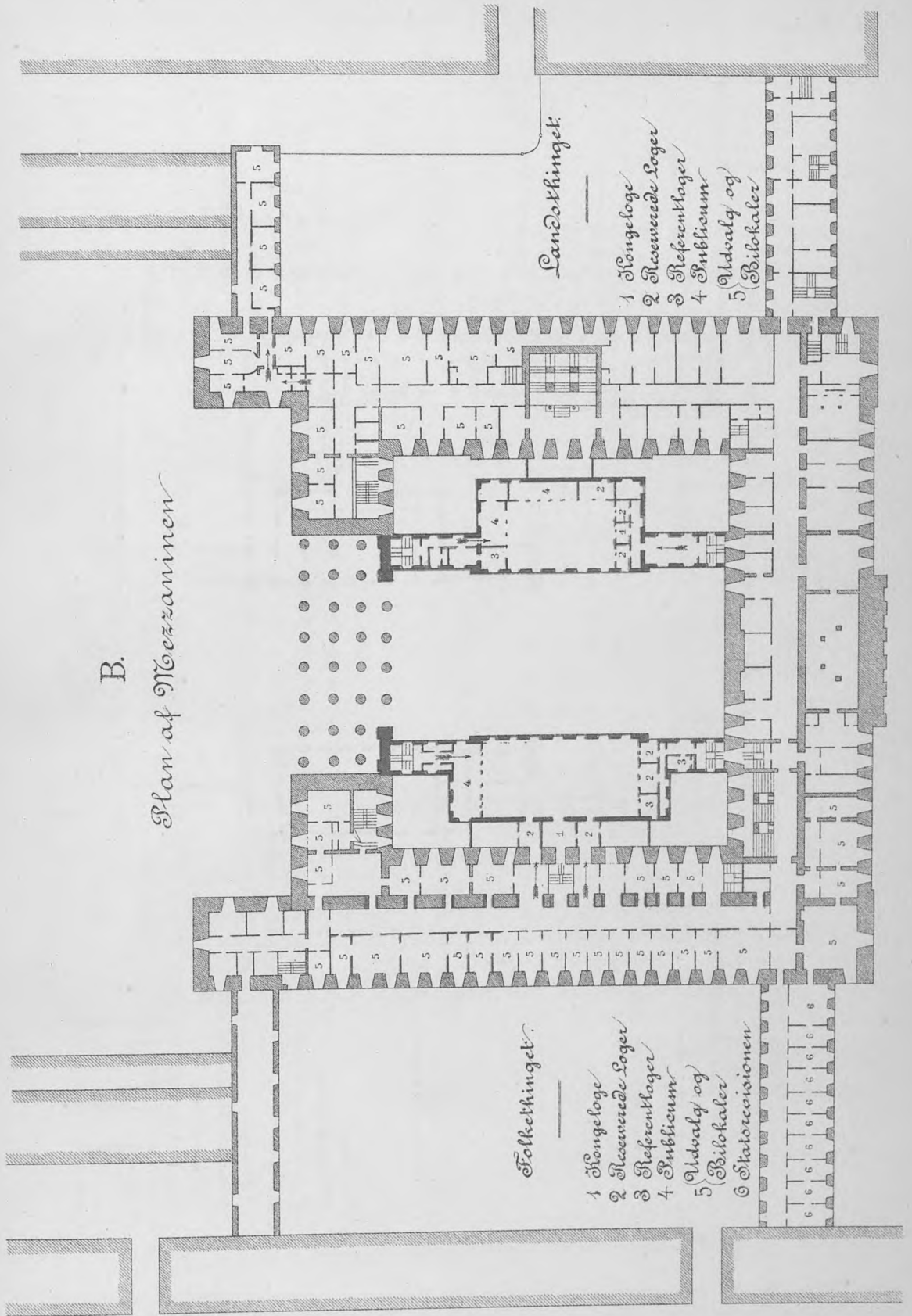
- 1 Salen
- 2 Ministerærelse
- 3 Garderobe og Toilet
- 4 Foye
- 5 Bureau
- 6 Restauration
- 7 Foramlings og Bilocaler

Folkethinget

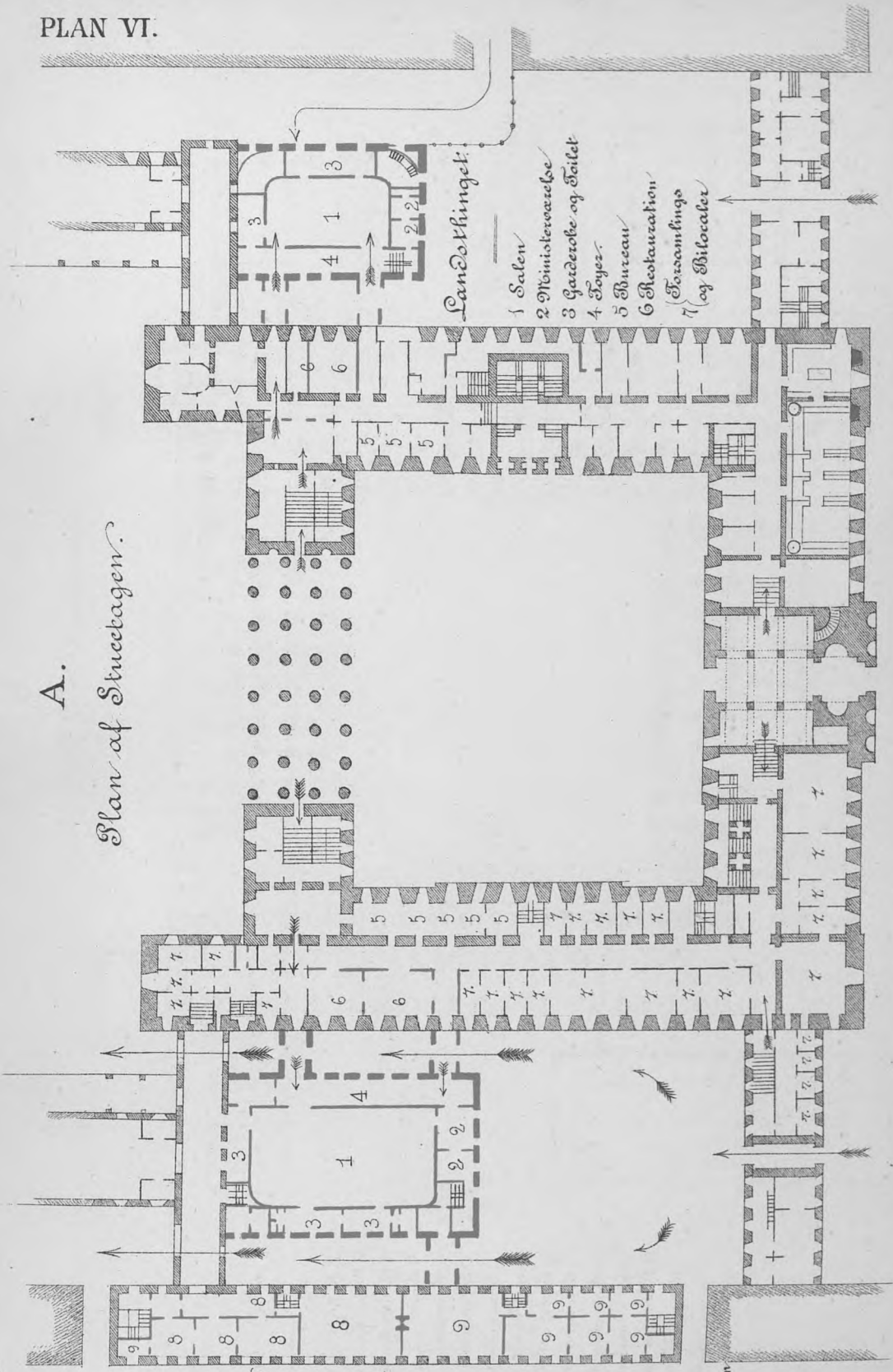
- 1 Salen
- 2 Ministerærelse
- 3 Garderobe og Toilet
- 4 Foye
- 5 Bureau
- 6 Restauration
- 7 Foramlings og Bilocaler

B.
Plan af Mezzaninen

A.
Plan of Strucktagen.

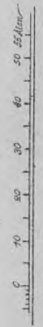

Folkethinget.

- 1 Salen
- 2 Ministeraarselse
- 3 Garderobe og Toilet
- 4 Foyes.
- 5 Bureau
- 6 Restauration
- 7 Foramlings (og Disktaler)
- 8 Bolig for Folketingsformanden (Sænder Bolig for Sænderchefen)
- 9 Bolig for Landsktingets Formand

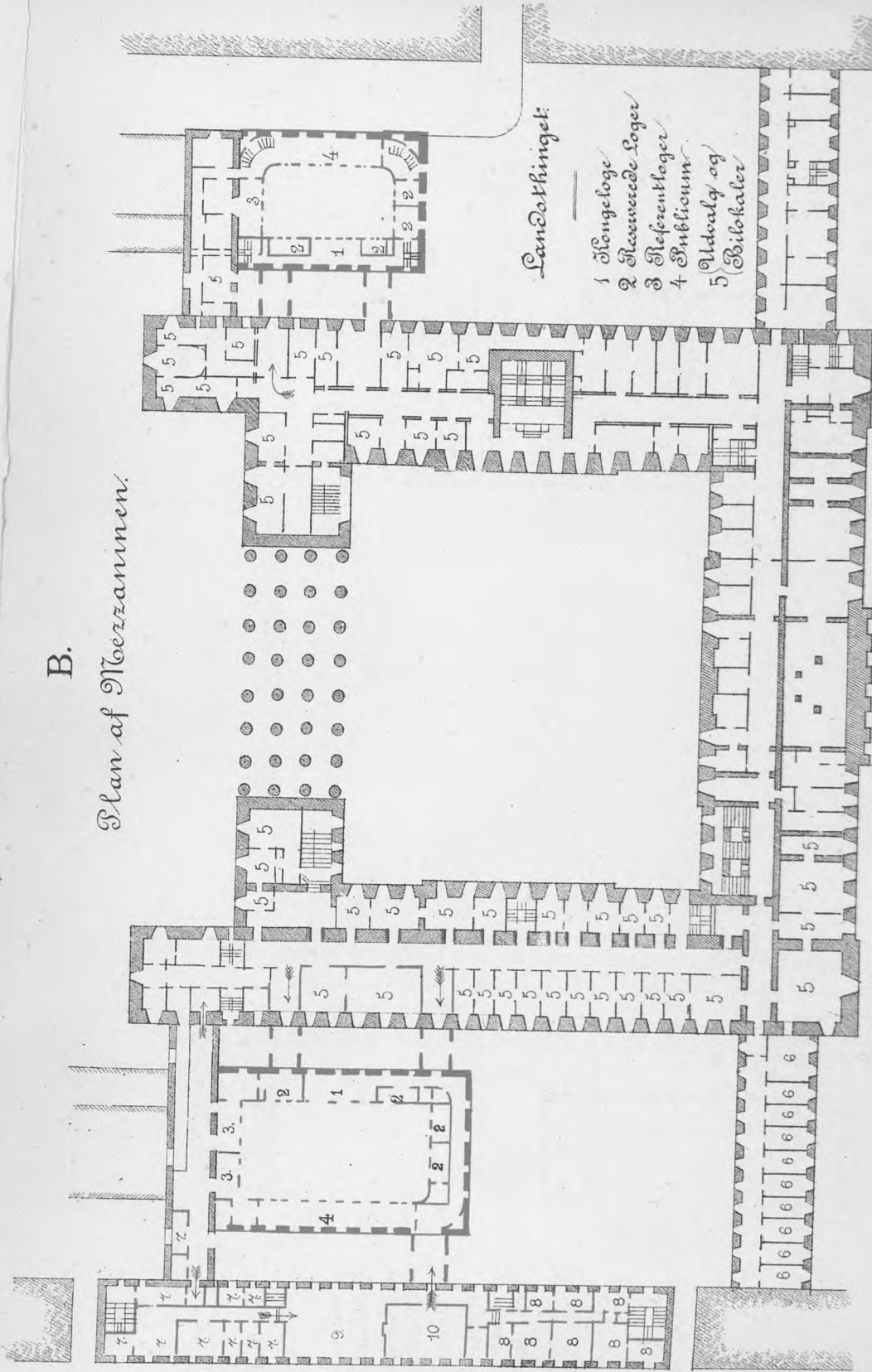
Landsktinget.

- 1 Salen
- 2 Ministeraarselse
- 3 Garderobe og Toilet
- 4 Foyes.
- 5 Bureau
- 6 Restauration
- 7 Foramlings (og Disktaler)

B.

Plan af Nærszammen.

Folkethinget

- 1 Sængelege
- 2 Reservede Sæger
- 3 Referentlojer
- 4 Publicum
- 5 Udvalg og Bilokaler
- 6 Statorevisionen
- 7 Til Folkethingets Formandsbolig
- 8 Til Landstingets Formandsbolig
- 9 Diagonibelt for Folkethinget
- 10 Diagonibelt for Landstinget

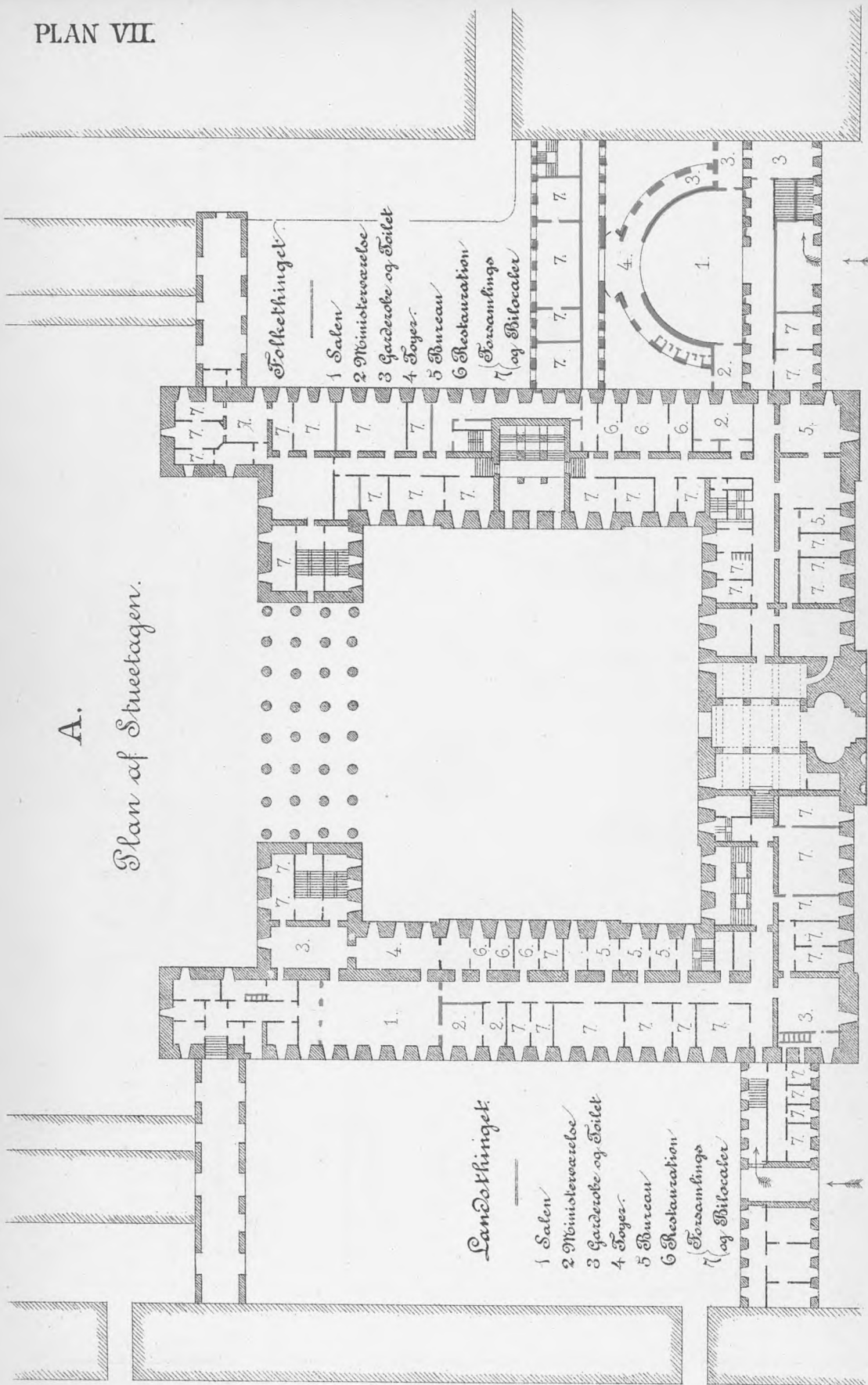
Landstinget

- 1 Sængelege
- 2 Reservede Sæger
- 3 Referentlojer
- 4 Publicum
- 5 Udvalg og Bilokaler

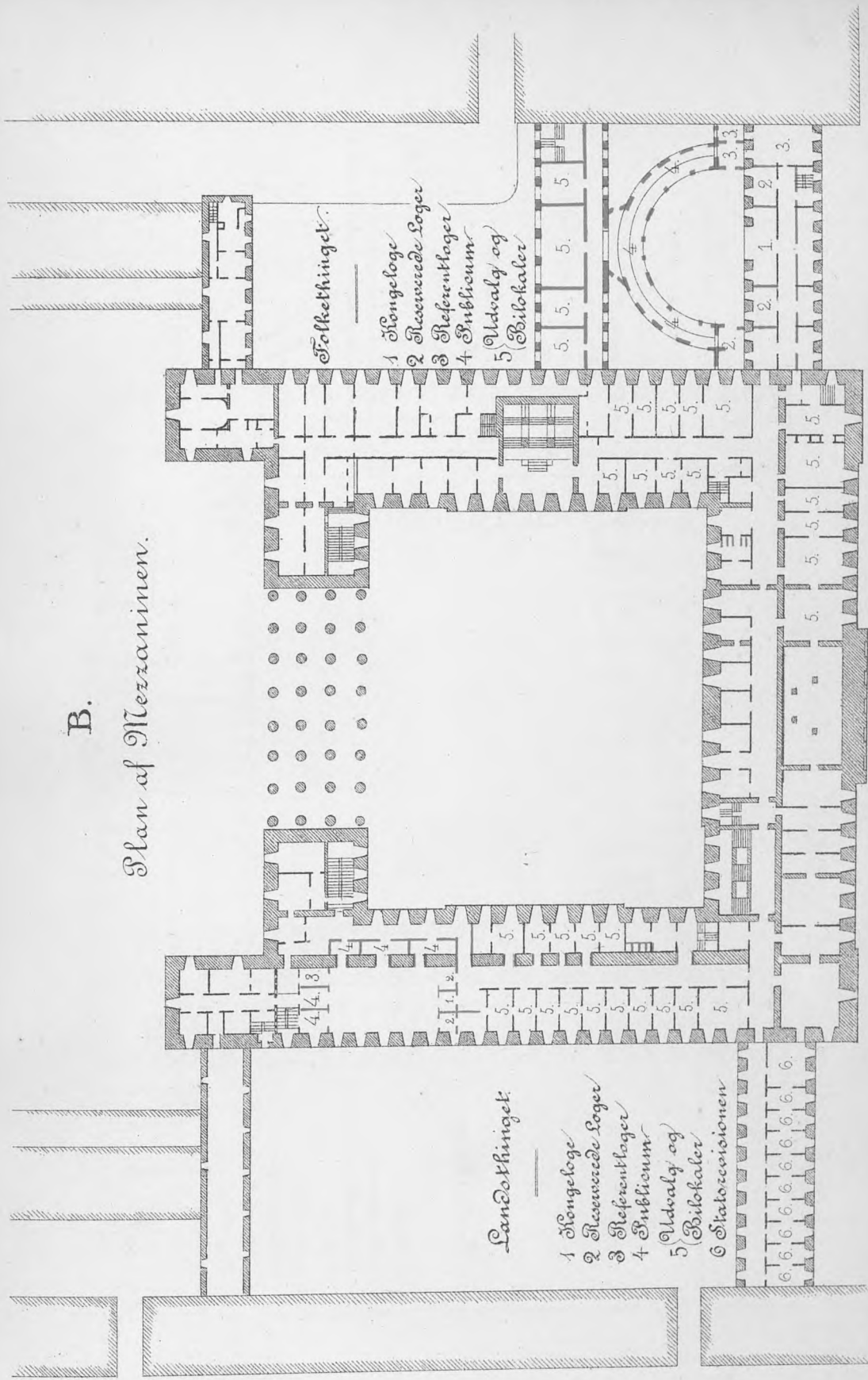
A.

Plan af Stuetagen.

B.

Plan af Mezzaninen.

5 0 10 20 30 40 50 55 Aln.